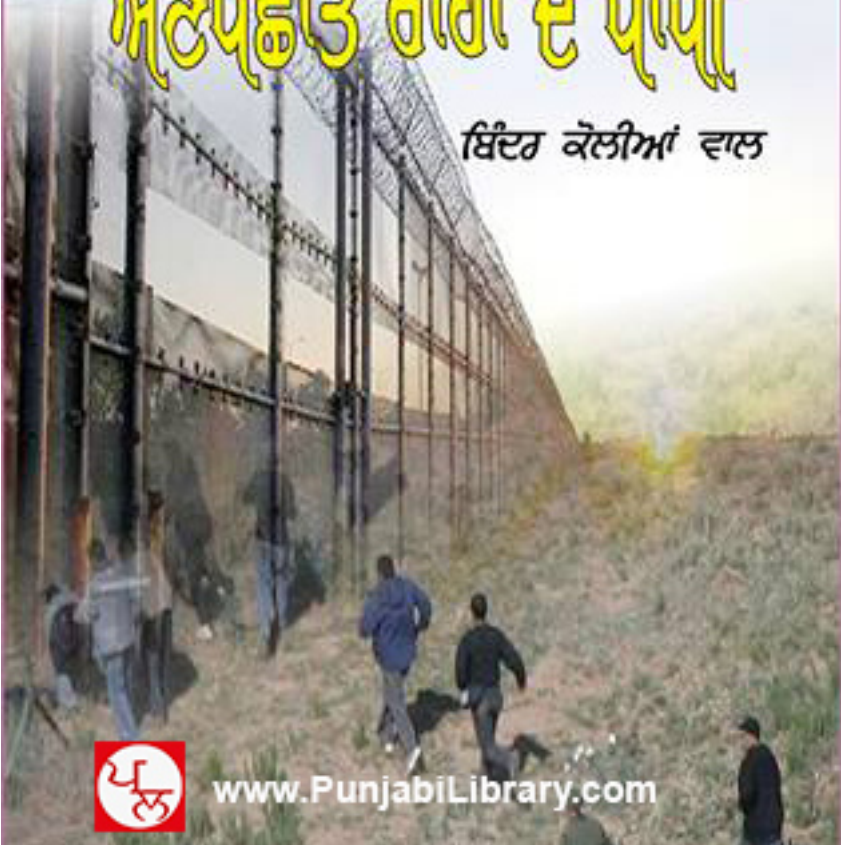

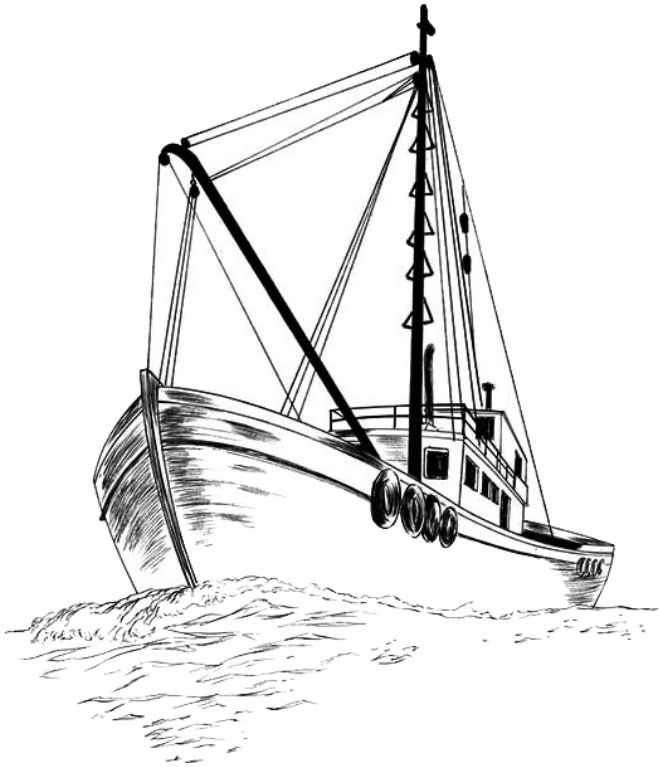
ਅਲਪਛਾਤੇ ਗਰਗਾਂ ਦੇ ਪ੍ਰਾਂਧੀ

ਬਿੰਦਰ ਕੋਲੀਆਂ ਵਾਲ

www.PunjabiLibrary.com

ਅਪਗ੍ਰਹਿ ਵਧਾਉਣਾ (ਨਾਵਲ)

ਲੇਖਕ ਦੀਆਂ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਿਤ ਪੁਸਤਕਾਂ

“ਸੋਚ ਮੇਰੀ” ਪਹਿਲੀ ਪੁਸਤਕ ਦਸੰਬਰ=2014

ਅਖੰਡ ਗੁਰਮਤਿ ਵਲੋਂ

ਬਿੰਦਰ ਕੋਲੀਆਂ ਵਾਲ

ਸਾਹਿਬਦੀਪ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਨ ਭੀਖੀ (ਮਾਨਸਾ)

ਪੰਜਾਬ-151504

ਅਣਪਛਾਤੇ ਰਾਹਾਂ ਦੇ ਪਾਂਧੀ

ਬਿੰਦਰ ਕੋਲੀਆਂ ਵਾਲ
(ਹਰਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਢੋਟ)
ਡਾਕਖਾਨਾ, ਖੀਰਾਂ ਵਾਲੀ
ਪਿੰਡ, ਕੋਲੀਆਂ ਵਾਲ ਨਵਾਂ
ਜਿਲ੍ਹਾ, ਕਪੂਰਥਲਾ
ਫੋਨ ਨੰਬਰ 00393279435236(ਇਟਲੀ)
Email: binderkolianwala@ymail.com
www.binderkolianwal.facebook.com
ISBN:978-93-84717-89-6
Price:200/-

© (Author-2016)
Hardbond
Printed & Bound in India
R.K. Printers Dehli

First Edition: 2016

SAHIBDEEP PUBLICATON,
BHIKHI (MANSA)-INDIA
-151504
MOB.099889-13155,
Email-sahibdeep2013@gmail.com

www.facebook.com/pages/Sahibdeep-Publication-bhikhi

All rights are reserved. No Part of this publication may be reproduced, stored in a retrieval system or transmitted, in any form or by any means, mechanical, photocopying, recording or otherwise, without prior written permission of the author and publisher.

ਸਮਰਪਣ

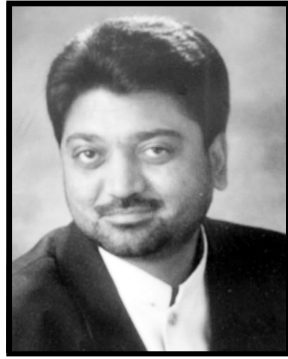
ਪਿਤਾ ਸਵ: ਸ.ਨਰੰਜਨ ਸਿੰਘ ਢੋਟ
ਮਾਤਾ ਸ਼੍ਰੀਮਤੀ ਸਵਰਨ ਕੌਰ ਢੋਟ
ਅਤੇ ਸਮੂਹ ਢੋਟ ਪਰਿਵਾਰ ਨੂੰ

ਪ੍ਰਵਾਸ ਵੱਲ ਨੂੰ ਕੂਚ ਕਰਦੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਲਈ ਫਿਕਰਮੰਦ: -ਬਿੰਦਰ ਕੋਲੀਆਂ ਵਾਲ

ਆਪਣੇ ਨਿੱਜੀ ਤਜਰਬੇ ਦੇ ਆਧਾਰ 'ਤੇ ਆਖਦਾ ਹਾਂ ਕਿ ਨਾਵਲ ਲਿਖਣਾ ਸੌਖਾ ਨਹੀਂ, ਨਾਵਲ ਲਿਖਣਾ ਪਿੰਡ ਬੰਨ੍ਹਣ ਜਿੱਡਾ ਕੰਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਕਿਸੇ ਖਾਸ ਵਿਸ਼ੇ 'ਤੇ ਲਿਖਣਾ ਉਸ ਤੋਂ ਵੀ ਔਖਾ ਕਾਰਜ ਹੈ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਜਿਸ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸ਼ਬਦ ਦੀ ਰਚਨਾ ਕੀਤੀ, ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਇਹ ਹੈ ਕਿ ਉਹ ਇਨਸਾਨ ਆਪਣੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪ੍ਰਤੀ ਇਮਾਨਦਾਰ ਅਤੇ ਸੁਹਿਰਦ ਹੈ। ਲੋਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹਨ ਕਿ ਸਿਰਜਣਾ ਪੱਖੋਂ ਸਾਡੀ ਮਾਤ-ਭਾਸ਼ਾ ਪਛੜਦੀ ਜਾ ਰਹੀ ਹੈ। ਪਰ ਮੈਂ ਇਹੀ ਕਹੂੰਗਾ ਕਿ ਜਿਤਨੀ ਦੇਰ ਬਿੰਦਰ ਕੋਲੀਆਂ ਵਾਲ ਵਰਗੇ ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਪੰਜਾਬੀ ਦੇ ਸਪੁੱਤਰ ਸਿਰਜਣਾ ਵਿਚ ਜੁੱਟੇ ਹੋਏ ਹਨ, ਉਤਨੀ ਦੇਰ ਕੋਈ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਪਛਾੜ ਨਹੀਂ ਸਕਦਾ। ਭਾਸ਼ਾ ਧਰਮ-ਮਜ਼੍ਹਬਾਂ ਨਾਲ ਜੁੜੀ ਹੋਈ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਭਾਸ਼ਾ ਤਾਂ ਧਰਮ-ਮਜ਼੍ਹਬਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਲੜੀ ਵਿਚ ਪਰੋਣ ਦਾ ਸੁਚੱਜਾ ਕਾਰਜ ਕਰਦੀ ਹੈ।

ਮਾਂ-ਬੋਲੀ ਨੂੰ ਸਰਕਾਰੇ-ਦਰਬਾਰੇ ਮਾਣ-ਇੱਜ਼ਤ ਦਿਵਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਸਰਕਾਰੀ ਅਤੇ ਗ਼ੈਰ ਸਰਕਾਰੀ ਪੱਧਰ 'ਤੇ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ ਹਨ। ਪਰ ਬਿੰਦਰ ਵਰਗੇ ਇਮਾਨਦਾਰ ਸਪੁੱਤਰ ਵੀ ਇਸ ਕਾਰਜ ਵਿਚ ਹੱਥ ਵਟਾਉਣ ਵਿਚ ਕਿਸੇ ਨਾਲੋਂ ਘੱਟ ਨਹੀਂ। ਪ੍ਰਵਾਸੀਆਂ ਦੇ ਮਸਲਿਆਂ ਪ੍ਰਤੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਲਿਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸ ਦਾ ਕਾਰਨ ਕੋਈ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਦਾ ਝੱਲ ਬਹੁਤ ਸਾਲਾਂ ਤੋਂ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਚਾਹੇ ਮਾਲਟਾ ਕਿਸ਼ਤੀ ਕਾਂਡ ਹੋਵੇ, ਤੇ ਚਾਹੇ ਇਟਲੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਕਾਂਡ, ਜਾਂ ਹੁਣ ਕੁਝ ਕੁ ਹਫ਼ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਗ਼ੈਰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਢੰਗ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇ, ਰਾਤ ਦੇ ਘੁੱਪ ਹਨ੍ਹੇਰੇ, ਕੜਾਕੇ ਦੀ ਠੰਢ ਅਤੇ “ਆਦਮ-ਬੋ-ਆਦਮ-ਬੋ” ਕਰਦੀਆਂ ਡਰਾਉਂਦੀਆਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਛੱਲਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਦੀ ਆਹੂਤੀ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਝੱਲ ਦੀ ਬੜੀ ਚੋਖੀ ਕੀਮਤ ਤਾਰੀ ਹੈ। ਦੁਖੀ ਬਾਪੂਆਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਸੜੇ ਅਤੇ ਦੁਖਿਆਰੀਆਂ ਮਾਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਆਂਦਰਾਂ ਝੁਲਸੀਆਂ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪੋਟਾ-ਪੋਟਾ ਦਰਦਾਂ ਨਾਲ ਵਿੰਨ੍ਹਿਆ ਗਿਆ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਲਹੂ-ਲੁਹਾਣ ਹੋਈ, ਇਸ ਦੁਖਦੀ ਰਗ 'ਤੇ ਹੱਥ ਸਿਰਫ਼ ਬਿੰਦਰ ਵਰਗੇ ਫਿਕਰਮੰਦ ਮਹਾਂਰਬੀਆਂ ਨੇ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਸੇਧ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ਾਂ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਪੰਜਾਬੀ ਹੋਣ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਇਆ।

ਆਖਿਰ ਵਿਚ ਮੈਂ ਬਿੰਦਰ ਕੋਲੀਆਂ ਵਾਲ ਦੇ ਨਾਵਲ “ਅਣਪਛਾਤੇ ਰਾਹਾਂ ਦੇ ਪਾਂਧੀ” ਨੂੰ “ਜੀ ਆਇਆਂ” ਆਖਦਾ ਹੋਇਆ, ਹਾਰਦਿਕ ਵਧਾਈ ਪੇਸ਼ ਕਰਦਾ ਹਾਂ। ਮੈਨੂੰ ਪੂਰਨ ਆਸ ਹੈ ਕਿ ਅੱਗੇ ਤੋਂ ਵੀ ਬਿੰਦਰ ਅਜਿਹੇ ਕਾਰਜਾਂ ਵਿਚ ਜੁਟਿਆ ਰਹੇਗਾ। ਦੁਆਵਾਂ, ਅਸੀਸਾਂ ਅਤੇ ਸੁਭ ਇੱਛਾਵਾਂ ਸਹਿਤ,

ਸ਼ਿਵਚਰਨ ਜੱਗੀ ਕੁੱਸਾ

ਕੁੱਝ ਸਾਂਝੇ ਬੋਲ

ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਲਿਖਣ ਦੇ ਮੇਰੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਾਰਨ ਹਨ, ਜਿਵੇਂ ਕੁੱਝ ਕੁ ਲੋਕਾਂ ਦੀ ਪ੍ਰਦੇਸੀਆਂ ਬਾਰੇ ਸੋਚਣੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਗ਼ਲਤ ਹੁੰਦੀ ਹੈ। ਕੁੱਝ ਕੁ ਲੋਕ ਪ੍ਰਦੇਸੀਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰ, ਆਪਣੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਹਿੱਸਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੇ। ਪਰ ਇੱਥੇ ਨਾਲ ਹੀ ਇਹ ਦੱਸਣਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੈ ਕਿ ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਪ੍ਰਦੇਸੀਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਮਾਣ-ਸਤਿਕਾਰ ਵੀ ਕਰਦੇ ਹਨ। ਮੇਰੇ ਲਿਖਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰ ਉਹਨਾਂ ਭਟਕੇ ਹੋਏ ਨੌਜਵਾਨ ਮੁੰਡੇ-ਕੁੜੀਆਂ ਲਈ ਹੈ। ਜਿਹੜੇ ਬਾਹਰ ਗਏ ਅਤੇ ਉਥੋਂ ਦੇ ਮਾਹੌਲ ਨੂੰ ਦੇਖ ਛੇਤੀ ਹੀ ਬਰਫ ਵਾਂਗ ਪਿਘਲ ਜਾਂਦੇ ਆ। ਉਹ ਸਦਾ ਹੀ ਇਹ ਸੋਚਦੇ ਨੇ ਕਿ ਜਿਵੇਂ ਬਾਹਰ ਪੈਸੇ ਰੁੱਖਾਂ ਨੂੰ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਆ, ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਮਹੀਨਾ, ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਇੱਥੇ ਰਹਿੰਦਾ ਤੇ ਸਦਾ ਹੀ ਗੱਡੀਆਂ 'ਚ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਹ ਨਹੀਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਜੇਕਰ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਦੋ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ, ਘਰ ਆਉਂਦਾ ਹੈ। ਉਹ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਇਆ ਹੋਵੇਗਾ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਸ ਨੇ ਘਰ ਆਉਣ ਲਈ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਸੋਚਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਫਤੇ ਦੇ ਦਸ-ਪੰਦਰ੍ਹਾਂ, ਯੂਰੋ-ਪੌਂਡ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਕੇ ਆਪਣੇ ਆਉਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕੀਤੀ ਹੋਵੇਗੀ। ਪਰ ਕਦੀ ਇਹ ਸੋਚਣ ਦੀ ਖੋਚਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ ਕਿ ਇਹ ਬੰਦਾ ਕਿੰਨਾ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਗਿਆ ਸੀ ਤੇ ਕਿੰਨੇ ਸਾਲਾਂ ਬਾਅਦ ਵਾਪਿਸ ਆਪਣੇ ਘਰ ਪਰਤਿਆ। ਬਸ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਕਹਿ ਦੇਂਦੇ ਆ ਕਿ ਇਹ ਦੋ, ਤਿੰਨ ਜਾ ਚਾਰ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਾ ਸੀ, ਪਰ ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਇਹ ਜਾਨਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਕਿ ਐਨਾ ਵਕਤ ਕਿਵੇਂ ਲੱਗਾ। ਜੇਕਰ ਅੱਜ ਕੋਈ ਵੀ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਆਪਣੀ ਕਹਾਣੀ ਦੱਸਦਾ ਹੈ ਜਾਂ ਫਿਰ ਦੱਸਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ ਤਾਂ ਉਸਨੂੰ ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਚੁੱਪ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਕਿ ਆਪ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਐਸ਼ਾਂ ਕਰਦੈ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਹੁਣ ਗੱਲਾਂ ਬਣਾ ਕੇ ਦੱਸਦਾ। ਮੈਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਬਾਹਰ ਨਾ ਆਓ ਜ਼ਰੂਰ ਆਓ ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਬਾਹਰ ਆਉਣ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਦੇਖੇ ਉਹਨਾਂ ਸੁਪਨਿਆਂ ਨੂੰ ਹਕੀਕਤ ਬਣਾਓ, ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਖੁਸ਼ੀਆਂ ਦੇ ਰੰਗ ਭਰੋ। ਪਰ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਤਾ ਕਰੋ, ਧੋਖੇਬਾਜ਼ ਏਜੰਟਾਂ ਤੋਂ ਬਚੋ। ਮੈਂ ਜੋ ਵੀ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਦੇ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੈ। ਉਹ ਕੋਈ ਵੀ ਮੇਰੇ ਮਨ ਦੀ ਕਲਪਨਾ ਨਹੀਂ, ਬਲਕਿ ਇਹ ਗੱਲਾਂ ਸੱਚੀਆਂ ਅਤੇ ਸਹੀ ਹਨ, ਸ਼ੁਰੂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੱਕ ਦੀ ਇਹ ਹਰ ਇੱਕ ਕਿਰਦਾਰ ਦੀ ਅਸਲੀ ਤੇ ਸੱਚੀ ਕਹਾਣੀ ਹੈ। ਇਹ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਹੜੇ ਬੰਦਿਆਂ ਨੇ ਇਹ ਸਫ਼ਰ ਤਹਿ

ਕੀਤਾ ਤੇ ਸਫ਼ਰ ਵਿੱਚ ਆਈਆਂ ਮੁਸੀਬਤਾਂ ਦਾ ਸਾਹਮਣਾ ਕੀਤਾ, ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ੁਬਾਨੀ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੁਣੀ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪ ਲਿਖਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਜੁਟਾਈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਪਾਤਰਾਂ ਦੇ ਸਿਰਫ਼ ਨਾਮ ਹੀ ਬਦਲੇ ਹਨ। ਬਾਕੀ ਸਾਰੀ ਕਹਾਣੀ ਸੋ ਪ੍ਰਤੀਸਤ ਸੱਚੀ ਹੈ। ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੇ ਵੀ ਨਾਮਾਂ ਦੀ ਵਰਤੋਂ ਕੀਤੀ ਗਈ ਹੈ, ਉਹ ਸਾਰੇ ਨਾਮ ਕਾਲਪਨਿਕ ਹਨ, ਕਿਸੇ ਵੀ ਨਾਮ ਦਾ ਜਿਉਣ ਜਾਂ ਮਰਨ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਸਬੰਧ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜੇਕਰ ਫਿਰ ਵੀ ਕੋਈ ਨਾਮ, ਸਥਾਨ ਜਾਂ ਘਟਨਾ ਮੇਲ ਖਾ ਜਾਵੇ ਉਸ ਦਾ ਲੇਖਕ ਅਤੇ ਪ੍ਰਕਾਸ਼ਕ ਜਿੰਮੇਵਾਰ ਨਹੀਂ ਹੋਵੇਗਾ। ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਆਪ ਵੀ ਪੜ੍ਹੋ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ, ਸੱਜਣ-ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪੜ੍ਹਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਜ਼ਰੂਰ ਦਿਓ। ਜੇਕਰ ਇਸ ਕਿਤਾਬ ਨੂੰ ਪੜ੍ਹਕੇ ਇੱਕ ਵੀ ਮੁੰਡਾ, ਕੁੜੀ ਧੋਖੇਬਾਜ਼ ਏਜੰਟਾਂ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਂਦਾ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝਾਂਗਾ ਕਿ ਮੇਰੇ ਕਿਤਾਬ ਲਿਖਣ ਦਾ ਮਕਸਦ ਪੂਰਾ ਹੋਇਆ। ਮੇਰਾ ਬਹੁਤ ਦਿਲ ਕਰਦਾ ਕਿ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਵਿਚਾਰਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਜਾਣ, ਜਿਵੇਂ ਕੀ ਮੈਂ ਮੰਨਦਾ ਹਾਂ ਲਿਖਣ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਸੱਚਾ ਸਾਥੀ ਹੁੰਦਾ। ਉਹਦੀ ਕਲਮ ਕਾਗਜ਼ ਤੇ ਉਹਦੀ ਲਿਖਣ ਦੀ ਵਿਚਾਰ ਧਾਰਾ ਅਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲਿਆਂ ਲਈ ਕਿਤਾਬ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਸਭ ਤੋਂ ਸੱਚਾ ਸਾਥੀ ਹੁੰਦਾ ਹੈ। ਕਾਗਜ਼, ਕਲਮ ਤੇ ਕਿਤਾਬ ਕਦੇ ਵੀ ਚੰਗੇ-ਮਾੜੇ ਹਲਾਤਾਂ ਵਿੱਚ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦੇ। ਦੁਨੀਆਂਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਬਣਾਏ ਗਏ ਸੱਜਣ ਤਾ ਸਿਰਫ਼ ਮਤਲਬ ਨੂੰ ਹੀ ਸਾਥ ਦੇਂਦੇ ਨੇ ਪਰ ਲੋੜ ਵੇਲੇ ਸਾਥ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਨੇ। ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸੱਜਣ ਬਣਾਏ, ਕੁੱਝ ਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਹਰ ਇੱਕ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮੈਡੀਸ਼ਨ ਵਾਂਗ ਵਰਤਿਆ ਜਦ ਲੋੜ ਪੂਰੀ ਹੋ ਗਈ ਤਾਂ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਆਪ ਵੀ ਬਹੁਤ ਘੱਟ ਪੁਸਤਕਾਂ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਜਦ ਦਾ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਸਾਥੀ ਮੰਨਿਆ ਉਦੋਂ ਤੋਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੀ ਬਦਲ ਗਈ, ਹੁਣ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਇਹ ਮੇਰੇ ਲਈ ਮੇਰੀ ਰੂਹ ਦੀ ਖ਼ੁਰਾਕ ਹੋਵੇ, ਜਦੋਂ ਤੱਕ ਹਰ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਪੜ੍ਹ-ਲਿਖ ਨਹੀਂ ਲੈਂਦਾ, ਇਉਂ ਲੱਗਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਇਹਨਾਂ ਪੁਸਤਕਾਂ ਵਿੱਚ ਗਿਆਨ ਦਾ ਵੱਡਮੁੱਲਾ ਭੰਡਾਰ ਲੁੱਕਿਆ ਹੋਇਆ। ਲਿਖਣ ਵਾਲੇ ਦੀ ਸੋਚ ਦਾ ਅਰਕ ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਿਲ ਸਕਦਾ। ਆਪਣੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਨੂੰ ਸਹੀ ਦਿਸ਼ਾ ਦਿਖਾਉਣ ਵਾਲਾ ਇਸ ਤੋਂ ਬਿਨਾਂ ਮੈਨੂੰ ਹੋਰ ਕੋਈ ਸਾਥੀ ਨਜ਼ਰੀ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਆਪ ਜੀ ਦਾ ਤਹਿ ਦਿਲੋਂ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਤੁਹਾਡਾ ਆਪਣਾ।

-ਬਿੰਦਰ ਕੋਲੀਆਂ ਵਾਲ
(ਇਟਲੀ)

ਕੁੱਝ ਕੁ ਲਫਜ਼ਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ

ਸਾਡੇ ਮੁਲਕ ਦਾ ਸਿਸਟਮ ਕੁੱਝ ਅਜਿਹਾ ਹੈ ਕਿ ਪੜ੍ਹ-ਲਿਖ ਕੇ ਨੌਜੁਆਨ ਨੌਕਰੀਆਂ ਦੀ ਭਾਲ ਵਿੱਚ ਭਟਕਦੇ-ਭਟਕਦੇ ਆਖ਼ਿਰ ਥੱਕ ਹਾਰ ਕੇ ਏਜੰਟਾਂ ਦੇ ਅੜਿਕੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਉਹ ਕਈ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਦਿਖਾ ਆਪਣੇ ਜਾਲ ਵਿੱਚ ਫਸਾ ਲੈਂਦੇ ਹਨ। ਫਿਰ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਨੂੰ ਕਰਜ਼ਾਈ ਕਰਕੇ, ਢੇਰਾਂ ਸੁਪਨਿਆਂ ਦੀਆਂ ਪੰਡਾਂ ਬੰਨ੍ਹ ਜਾ ਕੇ ਜਹਾਜ਼ੇ ਚੜ੍ਹਦੇ ਨੇ ਏਥੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਦੁਖਾਂਤ ਦੀ ਕਹਾਣੀ। ਏਜੰਟ ਯੂਰਪ ਦੀ ਬਜਾਏ ਨਾਲ ਲੱਗਦੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਲਾਹ ਦੇਂਦੇ ਹਨ। ਕਈ-ਕਈ ਮਹੀਨੇ ਡੋਕੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਲਾਹ ਦੇਂਦੇ ਨੇ, ਕੁੱਝ ਭੁੱਖਣ-ਭਾਣੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਦਮ ਤੋੜ ਦੇਂਦੇ ਨੇ। ਕੁੱਝ ਚੋਰੀ ਛੁਪੀ ਬਾਰਡਰ ਪਾਰ ਕਰਦੇ ਵਕਤ ਗੋਲੀ ਦਾ ਸ਼ਿਕਾਰ ਬਣ ਜਾਂਦੇ ਨੇ, ਤੇ ਕੁੱਝ ਫੜੇ ਜਾਣ ਤੇ ਜੇਲ੍ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਧੁਖਦੇ, ਬਲਦੇ ਆਪਣਿਆਂ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰਦੇ ਹੰਝੂ ਵਹਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਹਨ। ਇਸੇ ਦੁਖਾਂਤ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਬਰੀਕੀ ਨਾਲ “ਬਿੰਦਰ ਕੋਲੀਆਂ ਵਾਲ” ਨੇ ਬਿਆਨ ਕੀਤਾ ਹੈ। ਬਿੰਦਰ ਇੱਕ ਸੂਝਵਾਨ ਲੇਖਕ ਹੈ। ਅਜੇ ਪਿਛਲੇ ਸਾਲ ਹੀ ਸ਼ਾਇਰੀ ਦੀ ਖ਼ੂਬਸੂਰਤ ਕਿਤਾਬ “ਸੋਚ ਮੇਰੀ” ਲੈ ਕਿ ਉਹ ਸਾਡੇ ਸਨਮੁੱਖ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਸ ਨੂੰ ਭਰਵਾਂ ਹੁੰਗਾਰਾ ਮਿਲਿਆ ਹੈ। ਉਸ ਦੇ ਲਿਖੇ ਗੀਤ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਲਾਕਾਰਾਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਰਿਕਾਰਡ ਹੋਏ ਹਨ। ਬਿੰਦਰ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਸੰਵਾਦਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਹਿ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਸਾਦ-ਮੁਰਾਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਹੀ ਉਸ ਦੀ ਹਰ ਗੱਲ ਹਰ ਇੱਕ ਦੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਛੂਹ ਜਾਂਦੀ ਹੈ। ਮੇਰੇ ਵੱਲੋਂ ਨਾਵਲ “ਅਣਪਛਾਤੇ ਰਾਹਾਂ ਦੇ ਪਾਂਧੀ” ਛਪਣ 'ਤੇ ਬਹੁਤ ਬਹੁਤ ਮੁਬਾਰਕਾਂ ਅਤੇ ਦੁਆਵਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਉਮੀਦ ਕਰਦਾ ਹਾਂ ਬਿੰਦਰ ਕੋਲੀਆਂ ਵਾਲ ਅਗਾਂਹ ਵੀ ਮਾਂ ਬੋਲੀ ਦੀ ਏਦਾਂ ਹੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦਾ ਰਹੇਗਾ।

ਗੁਲਸ਼ਨ ਮਿਰਜ਼ਾਪੁਰੀ

ਕਾਂਡ 1

ਸੂਰਜ ਆਪਣੀ ਲੋਅ ਨੂੰ ਮੱਧਮ ਕਰ ਰਿਹਾ ਤੇ ਰਾਤ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਆਪਣੇ ਹਨੇਰੇ ਦੀ ਚਾਦਰ ਵਿਛਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਮੇਰੀ ਬੀਬੀ ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਚੁੱਲ੍ਹਾ ਚੌਂਕਾ ਕਰ ਰਹੀ ਤੇ ਨਾਲੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਘਰ ਦੇ ਬੂਟੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਹੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰਾ ਬਾਪੂ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘ ਸਵੇਰ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਗਿਆ ਹੋਇਆ ਅਜੇ ਤੱਕ ਵਾਪਿਸ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਸੀ।

“ਜਾਹ ਵੇ ਮੀਤ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਦੇਖ ਤੇਰਾ ਬਾਪੂ ਅਜੇ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਰਤਿਆ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਥੇ ਹੋਣਾ? ਸਵੇਰ ਦਾ ਭੁੱਖਣ-ਭਾਣਾ ਸਵੇਰੇ ਚਾਹ ਨਾਲ ਇੱਕ ਰੋਟੀ ਖਾਹ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਤੋਂ ਪਾਣੀ ਦਾ ਘੁੱਟ ਵੀ ਪੀਤਾ ਹੋਣਾ ਕਿ ਨਹੀਂ।” ਬੀਬੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਚੌਂਕੇ ਵਿੱਚੋਂ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਬੀਬੀ! ਜੇ ਮੈਂ ਦੇਖਣ ਜਾਊਂਗਾ ਤਾਂ ਬਾਪੂ ਨੇ ਕਿਹੜਾ ਘਰ ਪਹਿਲਾਂ ਆ ਜਾਣਾ।” ਨਾਲੇ ਸ਼ਹਿਰ ਗਿਆ ਬੰਦਾ ਲੋਟ ਹੋ ਗਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਤੈਨੂੰ ਤੇ ਪਤਾ ਏ ਬੀਬੀ ਭਾਪੇ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਆੜਤੀਏ ਦੇ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਫਿਰ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਘਰ ਦਾ ਸਮਾਨ ਖਰੀਦਣਾ ਤੇ ਫਿਰ ਹੀ ਘਰ ਨੂੰ ਮੁੜਨਾ ਸੀ, ਨਾਲੇ ਆੜਤੀਏ ਦੇ ਕੋਈ ਸੱਜਣ ਬੇਲੀ ਮਿਲ ਗਿਆ ਹੋਣਾ ਬਸ ਉੱਥੇ ਹੀ ਗੱਲੀਂ ਪੈ ਗਏ ਹੋਣੇ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ ਹੋਣੀ ਆ, ਘਰ ਦਾ ਚੇਤਾ ਹੀ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ ਹੋਣਾ ਤੂੰ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰ ਬੀਬੀ ਬਸ ਛੋਤੀ-ਛੋਤੀ ਰੋਟੀ ਟੁੱਕ ਬਣਾ ਲਓ ਜਦੋਂ ਭਾਪਾ ਆਊਂਗਾ ਮੂੰਹ ਹੱਥ ਧੋ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਵਾਲੇ ਬਣਾਂਗੇ, ਮੈਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਚਿਰ ਡੰਗਰਾਂ ਨੂੰ ਪੱਠਾ-ਟੁੱਕ ਕਰ ਲੈਣਾ ਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿ ਬੀਬੀ ਦਾ ਧਿਆਨ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਪਾਇਆ। ਪਰ ਮੈਂ ਵੀ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰੀ ਡਰ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅਜੇ ਤੱਕ ਭਾਪਾ ਵਾਪਿਸ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਆਖ਼ਰੀ ਬੱਸ ਵੀ ਕਦੇ ਦੀ ਲੰਘ ਗਈ ਆ, ਭਾਪੇ ਕੋਲ ਤੇ ਅੱਜ ਸਾਈਕਲ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆ ਹੁਣ ਕਿੱਦਾਂ ਘਰ ਨੂੰ ਆਊਂਗਾ। ਫਿਰ ਸੋਚਿਆ ਚੱਲ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਬਹਿਕੇ ਆ ਜਾਊ ਬਥੇਰੇ ਰਾਹੀ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਆ, ਇਹ ਸੋਚਕੇ ਮੈਂ ਵੀ ਆਪ ਵਾੜੇ (ਡੰਗਰਾਂ ਦੀ ਹਵੇਲੀ) ਵੱਲ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਬੀਬੀ ਰੋਟੀ ਟੁੱਕ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਈ। ਛੋਟੀ ਭੈਣ ਗੁਰਜੀਤ ਜਿਹਨੂੰ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਗੁੱਡੋ ਕਹਿ ਕੇ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਉਸ ਨੇ ਵੀ ਕਿਤਾਬਾਂ ਵਾਲਾ ਬਸਤਾ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ, ਬੀਬੀ ਨਾਲ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਕੋਲ ਜਾ ਬੈਠੀ। ਘੰਟੇ ਕੁ ਬਾਅਦ ਜਦ ਮੈਂ ਡੰਗਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ, ਪੱਠਾ ਟੁੱਕ ਕਰਕੇ ਘਰ ਵਾਪਿਸ ਆਇਆ।

“ਬੀਬੀ ਭਾਪਾ ਕਿੱਥੇ ਆ.....?”

ਮੈਂ ਘਰ ਵੜਦਿਆਂ ਹੀ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਤੇਰਾ ਭਾਪਾ ਤਾ ਅਜੇ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।” ਅੱਗੋਂ ਬੀਬੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਹੌਲੀ ਜਿਹੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਅੱਛਾ! ਬੜੀ ਦੇਰ ਕਰਤੀ ਅੱਜ, ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਕਦੀ ਇੰਨੀ ਦੇਰ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ।”

“ਜਾਹ ਵੀਰੇ ਹੁਣ ਹੀ ਜਾ ਕੇ ਦੇਖਿਆ।”

ਤਰਲਾ ਜਿਹਾ ਪਾਕੇ ਗੁੱਡੋ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਅੱਛਾ! ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਜਾਨਾ।”

“ਜਾਹ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤ ਫੜ ਸਾਈਕਲ ਤੇ ਦੇਖ ਕੇ ਆ।”

ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਵੀ ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਉੱਠਿਆ। ਮੈਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁੱਝ ਖਾਧੇ-ਪੀਤੇ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਸਾਈਕਲ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਲੇ ਰਾਹੇ ਚੱਲ ਪਿਆ। ਮੈਂ ਹਰ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਰਾਹੀਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਪਰ ਕਿਸੇ ਕੋਲੋਂ ਕੁੱਝ ਵੀ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗਾ। ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਹੋਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚਣ ਵਾਲਾ ਸੀ ਬਸ 2-3 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਬਾਕੀ ਸੀ, ਹੁਣ ਬੋੜ੍ਹਾ-ਬੋੜ੍ਹਾ ਹਨੇਰਾ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਮੈਂ ਦੇਖਿਆ ਭਾਪਾ ਸੜਕ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਤੁਰਿਆ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਮੈਂ ਭਾਧੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਸਾਈਕਲ ਰੋਕ ਲਈ।

“ਭਾਪਾ ਜੀ ਬੜੀ ਦੇਰ ਕਰਤੀ ਅੱਜ ਤੁਸੀਂ ਘਰੇ ਬੀਬੀ ਵੀ ਫਿਕਰ ਕਰਦੀ ਆ ਨਾਲੇ ਮੈਥੋਂ ਵੀ ਘਰੇ ਬੈਠਿਆ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੇਖਣ ਆ ਗਿਆ, ਆਖਰੀ ਬੱਸ ਵੀ ਕਦੋਂ ਦੀ ਲੰਘੀ ਆ ਨਾਲੇ ਤੁਸੀਂ ਸਵੇਰੇ ਸਾਈਕਲ ਵੀ ਘਰੇ ਛੱਡ ਆਏ। ਸਵੇਰ ਦਾ ਕੁੱਝ ਖਾਧਾ-ਪੀਤਾ ਵੀ ਹੈ ਕੀ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਇੱਕੇ ਸਾਹੇ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ।”

“ਹਾਂ ਪੁੱਤ ਖਾਧਾ-ਪੀਤਾ ਭਲਾ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਫਿਕਰ ਕਰਦਾ।” ਅੱਗੋਂ ਭਾਧੇ ਨੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ, ਵੇਖ ਕਿੰਨਾ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਐਨੇ ਹਨੇਰੇ ਤੂੰ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਆ ਗਿਆ, ਤੇਰੀ ਬੀਬੀ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਰੋਕਿਆ ਨਹੀਂ ਨਾਲੇ ਮੈਂ ਘਰੇ ਆ ਹੀ ਆਉਣਾ ਸੀ, ਬੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਨਾਲ ਆਉਂਦਾ ਤੁਸੀਂ ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਖਾ ਪੀ ਕੇ ਆਰਾਮ ਕਰਦੇ ਸਵੇਰੇ ਤੂੰ ਸਕੂਲ ਵੀ ਜਾਣਾ ਕਿ ਨਹੀਂ, ਚੱਲ ਫੜਾ ਹੁਣ ਸਾਈਕਲ ਚੱਲੀਏ ਬਹੁਤੀਆ ਗੱਲਾਂ ਨਾ ਮਾਰ ਘਰ ਤੇਰੀ ਬੀਬੀ ਤੇ ਗੁੱਡੋ ਵੀ ਬੈਠੀਆਂ ਉਡੀਕ ਕਰਦੀਆਂ ਹੁਣੀਆਂ।

“ਫੜਾ ਸਾਈਕਲ ਮੈਨੂੰ ਤੂੰ ਬਹਿ ਪਿੱਛੇ।”

“ਨਹੀਂ ਭਾਪਾ ਅੱਜ ਤੁਸੀਂ ਪਿੱਛੇ ਬੈਠੋ ਸਾਈਕਲ ਮੈਂ ਚਲਾਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦੇ ਥੱਕੇ ਹੋਏ ਆ।”

-ਕਹਿ ਕੇ ਸਾਈਕਲ ਪਿੱਛੇ ਮੋੜ ਲਿਆ ਘਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚੱਲ ਪਏ। ਮੈਂ ਸਾਈਕਲ ਚਲਾਉਣ ਲੱਗ ਪਿਆ, ਸਾਰੀ ਰਾਹ ਅਸੀਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਆਏ ਪਤਾ ਵੀ ਨਾ ਲੱਗਾ ਕਦੋਂ ਅਸੀਂ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਸਾਈਕਲ ਦੀ ਘੰਟੀ ਸੁਣਕੇ ਗੁੱਡੋ ਨੇ ਫਟਾ-ਫਟ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਬੋਲੀ।

“ਵੀਰੋ ਆ ਗਏ ਤੁਸੀਂ ਭਾਪਾ ਕਿੱਥੇ ਆ....?” ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਗੁੱਡੋ ਨੇ ਭਾਪੇ ਨੂੰ ਅਜੇ ਦੇਖਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ।

“ਮੈਂ ਵੀ ਨਾਲ ਹੀ ਹਾਂ ਪੁੱਤ ਮੇਰੀ ਧੀ ਬਹੁਤ ਫਿਕਰ ਕਰਦੀ ਆ ਮੇਰਾ।” ਭਾਪੇ ਨੇ ਅੰਦਰ ਵੜਦੇ ਗੁੱਡੋ ਦੇ ਸਿਰ ਉੱਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਿਆ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਆ ਗਏ।

“ਹਾਂ ਭਾਪਾ ਜੀ, ਸਾਰੇ ਫਿਕਰ ਕਰਦੇ ਸੀ, ਅੱਜ ਤੁਸੀਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਦੇਰ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।” ਗੁੱਡੋ ਨੇ ਰੋਸ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

“ਬਸ ਉੱਥੇ ਆੜਤੀਏ ਦੇ ਟਾਈਮ ਲੱਗ ਗਿਆ ਜ਼ਰਾ।” ਭਾਪੇ ਨੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਚੱਲੋ ਹੁਣ ਛੇਤੀ ਕਰੋ ਹੱਥ ਮੂੰਹ ਧੋ ਲਓ ਰੋਟੀ ਖਾਈਏ, ਅਸੀਂ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਅਜੇ ਤੱਕ ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ ਖਾਧੀ।”

“ਮੀਤ ਦੇ ਬਾਪੂ ਆ ਗਏ ਤੁਸੀਂ, ਅੱਜ ਬੜਾ ਹਨੇਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਸੀਂ ਕਦੋਂ ਦੇ ਤੁਹਾਡੀ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਸੀ ਹੁਣ ਆਉਂਦੇ ਹੁਣ ਆਉਂਦੇ, ਨਾਲੇ ਮੈਂ ਪਾਣੀ ਭਰ ਦਿੱਤਾ ਤੁਸੀਂ ਹੱਥ ਮੂੰਹ ਧੋ ਲਵੋ ਮੈਂ ਰੋਟੀ ਪਾਉਂਦੀ ਆ।” ਕਹਿ ਕੇ ਬੀਬੀ ਰਸੋਈ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਈ ਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਸਾਈਕਲ ਕੰਧ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਮੰਜੇ ਉੱਪਰ ਬੈਠ ਗਿਆ।

-ਕੁੱਝ ਕੁ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਭਾਪਾ ਵੀ ਹੱਥ ਮੂੰਹ ਧੋ ਕੇ ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ, ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਬੈਠ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲੱਗੇ। ਬੀਬੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਜ ਵੀ ਰੋਟੀ, ਪਾਣੀ ਫੜਾ ਰਹੀ ਸੀ, ਨਾਲੇ ਬੀਬੀ ਸਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਰੋਟੀ ਖੁਵਾ ਕੇ ਫਿਰ ਆਪ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਰੋਟੀ ਖਾਹ ਹਟੇ ਬੀਬੀ ਨੇ ਰੋਟੀ ਖਾਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਾ ਕਿ ਭਾਪਾ ਅੱਜ ਕੁੱਝ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਜਿਹਾ ਹੈ, ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਸ਼ਾਇਦ ਥੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਸਾਰੇ ਦਿਨ ਦਾ ਇਸ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਲੱਗਦਾ।

“ਭਾਪਾ ਮੈਂ ਵਾੜੇ ਨੂੰ ਚੱਲਿਆਂ ਡੰਗਰਾਂ ਵੱਲ ਚੱਕਰ ਮਾਰਕੇ ਵਾਪਿਸ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਆਰਾਮ ਕਰੋ।” ਇਹ ਕਿਹਾ ਮੈਂ ਘਰੋਂ ਹਵੇਲੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

-ਗੁੱਡੋ ਨੇ ਮੰਜਿਆਂ 'ਤੇ ਬਿਸਤਰੇ ਵਿਛਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ, ਬੀਬੀ ਭਾਂਡੇ ਸੰਭਾਲਣ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝ ਗਈ, ਕਾਫੀ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਜਦ ਮੈਂ ਘਰ ਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਭਾਪੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਪਈ।

“ਮੀਤ ਦੀ ਬੀਬੀ ਮੈਂ ਕੀ ਕਰਦਾ, ਮੈਂ ਤੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਭੁੱਖੇ ਤਿਆਹੇ ਨੇ ਉੱਥੇ ਕੱਟਿਆ।” ਭਾਪਾ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ।

—ਮੈਂ ਉੱਥੇ ਹੀ ਬਾਹਰ ਵਾਲੇ ਗੇਟ ਕੋਲ ਰੁੱਕ ਗਿਆ ਤੇ ਭਾਪੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਨ ਲੱਗਾ, ਜਿਵੇਂ ਭਾਪਾ ਆਪਣੀ ਬੇਵਸੀ ਦੇ ਦੁੱਖੜੇ ਬੀਬੀ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ, ਸ਼ਾਇਦ ਗੁੱਡੋ ਹੁਣ ਤੱਕ ਸੌਂ ਗਈ ਸੀ।

—ਮੈਂ ਤਾ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਆੜਤ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਦੋਂ ਅਜੇ ਮੁਨੀਮ ਵੀ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਮੁਨੀਮ ਆਇਆ, ਫਿਰ ਮੈਂ ਮੁਨੀਮ ਦੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ।

“ਮੁਨੀਮ ਜੀ ਮੈਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਆ, ਲਾਲਾ ਜੀ ਨੇ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਆੜਤ 'ਤੇ ਆਉਣਾ.....?”

“ਗਿਆਰਾਂ-ਬਾਰਾਂ ਵਜੇ ਤੱਕ ਆਉਣਗੇ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਾ ਗੱਲੇ ਵਿੱਚ ਤੇ ਅੱਜ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਆ, ਫਿਰ ਵੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਚਾਹੀਦੇ ਆ, ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿਓ, ਲਾਲਾ ਜੀ ਆਉਂਦੇ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਦੱਸ ਦੇਉਂਗਾ।”

“ਪੰਜ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ, ਤੇਲ, ਖਾਦ ਤੇ ਕੁੱਝ ਘਰ ਦਾ ਸਮਾਨ ਵੀ ਖਰੀਦਣਾ, ਕੱਪੜਿਆਂ ਦਾ ਚੱਲ ਅਜੇ ਸਰਦਾ ਅਗਾਂਹ ਬਣਾ ਲਵਾਂਗੇ।”

“ਤੁਸੀਂ ਬਹਿ ਜਾਓ, ਲਾਲਾ ਜੀ ਆਉਂਦੇ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦੇਉਂਗਾ।”

—ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਉੱਥੇ ਆ ਗਏ, ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ। ਦੁਪਿਹਰ ਹੋ ਗਈ ਅਜੇ ਤੱਕ ਲਾਲਾ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਬੈਠੇ ਉਹਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ। ਦੋ-ਢਾਈ ਵਜੇ ਉਡੀਕ-ਉਡੀਕ ਕੇ ਮੁਨੀਮ ਲਾਲੇ ਦੇ ਘਰ ਗਿਆ, ਅੱਧੇ ਕੁ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਮੁਨੀਮ ਵਾਪਿਸ ਆ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਲਾਲਾ ਜੀ ਤਾ ਘਰੋਂ 12 ਕੁ ਵਜੇ ਹੀ ਆ ਗਏ, ਤੁਸੀਂ ਉਡੀਕ ਕਰ ਲਓ ਹੁਣ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਥੇ ਹੋਣਗੇ।” ਜਾ ਫਿਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰੋ ਕੱਲ ਪਰਸੋਂ ਚੱਕਰ ਮਾਰ ਲੈਣਾ ਬਾਕੀ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਆ, ਦੋ-ਤਿੰਨ ਜਾਣੇ ਤਾ ਉੱਠ ਕੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਹਨੂੰ ਬਹੁਤੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਸਾਡੇ ਵਾਗੂੰ, ਅਸੀਂ 7-8 ਬੰਦੇ ਉੱਥੇ ਹੀ ਬੈਠੇ ਰਹੇ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ 4-5 ਵਜੇ ਲਾਲਾ ਜੀ ਆਏ ਤੇ ਬਿਨਾਂ ਬੁਲਾਏ ਅੰਦਰ ਚਲੇ ਗਏ।

“ਭਰਾਵੇ ਅੱਜ ਤਾ ਪੈਸਿਆਂ ਦਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਆ ਰਹੀ ਹੈ। ਲਾਲਾ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਪੈਸੇ ਕਿਤੋਂ ਮਿਲੇ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਅਜੇ ਹੋਰ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਤੱਕ

ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਮਿਲਣਾ, ਤੁਸੀਂ ਜਿਵੇਂ-ਕਿਵੇਂ ਆਪਣਾ ਸਾਰੋ।” ਮੁਨੀਮ ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

-ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਸਾਰੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ। ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਉੱਥੇ ਬੈਠਾ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਸੋਚਣ ਲੱਗਾ ਮੇਰੀ ਜੇਬ ਵਿੱਚ ਤੇ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਵੀ ਨਹੀਂ, ਹੁਣ ਘਰ ਕਿਵੇਂ ਜਾਵਾਂਗਾ ਤੇ ਨਾਲੇ ਸਮਾਨ ਕਿੱਥੋਂ ਖਰੀਦਣਾ। ਇਹਨਾਂ ਹੀ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਧਾ ਕੁ ਘੰਟਾ ਬੀਤ ਗਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ ਲਾਲਾ ਕਦੋਂ ਘਰ ਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਮੁਨੀਮ ਵੀ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਬੈਠਾ ਦੇਖ ਕੇ ਕੋਲ ਆ ਗਿਆ।

“ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਤੁਸੀਂ ਅਜੇ ਗਏ ਨਹੀਂ।” ਲਾਲਾ ਜੀ ਤੇ ਕਦੋਂ ਦੇ ਘਰ ਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਮੁੜ ਗਏ। ਦੇਖ ਮੈਂ ਵੀ ਆਪਣੇ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਹ ਰਿਹਾਂ, ਦੁਕਾਨ ਵੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਘਰ ਨੂੰ ਜਾਓ, ਹਫ਼ਤੇ ਦੱਸ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਚੱਕਰ ਮਾਰ ਲੈਣਾ ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਕਿਤੇ ਨਾ ਕਿਤੇ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋ ਜਾਊਗਾ।

“ਅੱਛਾ! ਮੁਨੀਮ ਜੀ।”

-ਮੈਂ ਕਹਿ ਕੇ ਤੁਰ ਪਿਆ, ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਆ ਹਰਨਾਮ ਕੌਰੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕਿਹੜਾ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਮੈਂ ਬੱਸ 'ਚ ਚੜਕੇ ਆ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਉੱਥੋਂ ਮੈਂ ਘਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ ਚੱਲ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਤੁਰਦੇ ਆ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਨਾਲ ਹੀ ਸਹੀ ਤੁਰਕੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਊਂਗਾ। ਇਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਸੁਣਕੇ ਮੇਰਾ ਮਨ ਭਰ ਆਇਆ ਮੈਂ ਮਸਾਂ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਿਆ, ਕੁੱਝ ਦੇਰ ਉੱਥੇ ਹੀ ਕੰਧ ਨਾਲ ਲੱਗ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ, ਫਿਰ ਮੈਂ ਜਦੋਂ ਅੰਦਰ ਵੜਿਆ ਤੇ ਭਾਪਾ ਇੱਕ ਦਮ ਚੁੱਪ ਹੋ ਗਿਆ।

“ਮੀਤ ਬੜੀ ਦੇਰ ਕਰਤੀ ਪੁੱਤ, ਕਿਤੇ ਖੜ੍ਹ ਗਿਆ ਸੀ...? ਭਾਪਾ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

“ਨਹੀਂ ਭਾਪਾ ਮੱਝ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਫਿਰਦੀ ਸੀ।”

“ਓ ਕਿਵੇਂ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਨ੍ਹੀ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਪਹਿਲਾਂ।”

“ਨਹੀਂ ਭਾਪਾ ਬੰਨ੍ਹੀ ਤਾਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਸੰਗਲ ਟੁੱਟਾ ਹੋਇਆ ਸੀ।”

“ਅੱਛਾ! ਉਹਦਾ ਸੰਗਲ ਵੀ ਮਾੜਾ ਈ ਆ, ਚੱਲ ਕਿਤੇ ਨਵਾਂ ਲੈ ਆਵਾਂਗੇ ਹੁਣ ਫਿਰ ਕੀ ਕੀਤਾ।”

“ਹੁਣ ਕੀ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਉਹਨੂੰ ਤਾਰ ਪਾ ਕੇ ਗੰਢ ਦਿੱਤਾ, ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਛੇਤੀ ਟੁੱਟਦਾ।”

“ਚੱਲ ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ, ਜਿਹੜੇ ਦੱਸ ਦਿਨ ਨਿਕਲਦੇ ਆ ਉਹੀ ਚੰਗੇ ਆ।”

“ਆਹ ਲੈ ਗਰਮ-ਗਰਮ ਦੁੱਧ ਦਾ ਗਿਲਾਸ ਪੀ ਤੇ ਸੌਂ।” ਬੀਬੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਗਿਲਾਸ ਫੜਾਉਂਦੀ ਨੇ ਕਿਹਾ।

—ਮੈਂ ਦੁੱਧ ਦਾ ਗਿਲਾਸ ਫੜਿਆ ਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਪੀ ਕੇ ਮੰਜੇ ਤੇ ਲੰਮਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਬੀਬੀ-ਭਾਪਾ ਵੀ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਏ ਤੇ ਮੰਜਿਆਂ ਉੱਪਰ ਲੰਮੇ ਪੈ ਗਏ, ਗੁੱਡੋ ਮੇਰੇ ਆਉਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸੌਂ ਗਈ ਸੀ। ਪਰ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਮੂਹਰੇ ਸਾਰਾ ਕੁਝ ਇੱਕ ਫਿਲਮ ਵਾਂਗ ਘੁੰਮਣ ਲੱਗਾ, ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਭਾਪੇ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ।

“ਮੀਤ ਵਾੜੇ ਦਾ ਬੂਹਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿਤੇ ਚੇਤਾ ਤੇ ਨੀ ਭੁਲਾ ਦਿੱਤਾ....?”

“ਪਰ ਮੈਂ ਕੋਈ ਵੀ ਜਵਾਬ ਨਾ ਦਿੱਤਾ।”

“ਹਰਨਾਮ ਕੋਰੇ, ਲੱਗਦਾ ਮੁੰਡਾ ਅੱਜ ਥੱਕ ਗਿਆ।” ਜਿਹੜਾ ਆਉਂਦਾ ਹੀ ਸੌਂ ਗਿਆ ਨਾਲੇ ਮੈਂ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਸੀ, ਮੇਰੇ ਮਗਰੋਂ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਇਕੱਲੇ ਨੂੰ ਕਰਨਾ ਪਿਆ ਨਾਲੇ ਆਉਂਦੇ ਹੋਏ ਸਾਈਕਲ ਵੀ ਮੀਤ ਹੀ ਚਲਾ ਕੇ ਲਿਆਇਆ, ਮੈਂ ਬਥੇਰਾ ਕਿਹਾ ਪਰ ਮੰਨਿਆ ਨੀ ਕਹਿੰਦਾ ਅੱਜ ਮੈਂ ਹੀ ਚਲਾਉਣਾ ਵੇਖ ਹੁਣ ਕਿਵੇਂ ਗੂੜ੍ਹੀ ਨੀਂਦੇ ਸੁੱਤਾ।

“ਤੁਸੀਂ ਠੀਕ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋ ਮੀਤ ਦੇ ਭਾਪਾ।”

—ਪਰ ਬੀਬੀ ਭਾਪੇ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਮੇਰੀ ਅੱਖ ਲੱਗੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਆਪਣੀ ਬੇਵਸੀ ਤੇ ਮੇਰੀ ਅੱਖ ਭਰੀ ਆ।

“ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਕੱਟੀ ਮੈਂ ਤਾਰੇ ਗਿਣ-ਗਿਣ ਕੇ
ਦਿਨ ਕੱਟਿਆ ਰਾਤ ਨੂੰ ਚੇਤੇ ਕਰ-ਕਰ।
ਭੁੱਬਾਂ ਮਾਰਕੇ ਰੋਂਦੇ ਵੇਖੇ ਆਪਣੀ ਅੱਖੀਂ ਮੈਂ
ਮੈਂ ਰੋਇਆ ਅੰਦਰ ਹੀ ਦਿਲ ਨੂੰ ਭਰ-ਭਰ।”

ਕਾਂਡ 2

-ਫਿਰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ ਕਦੋਂ ਨੀਂਦ ਆ ਗਈ ਤੇ ਮੈਂ ਸੌਂ ਗਿਆ, ਸੁੱਤੇ ਦੇ ਸੁਪਨੇ ਵਿੱਚ ਵੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਮੇਰੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਮੂਹਰੇ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ, ਭਾਪੇ ਦੀ ਬੇਵਸੀ ਦੇ ਬੋਲ ਇਉਂ ਹੀ ਮੇਰੇ ਕੰਨਾਂ ਕੋਲ ਗੂੰਜ ਦੇ ਰਹੇ, ਸਵੇਰ ਹੋ ਗਈ ਮੇਰੇ ਕੰਨੀਂ ਆਵਾਜ਼ ਪਈ।

“ਮੀਤ ਉੱਠ ਪੁੱਤ ਚਾਹ ਪੀ ਲੈ ਵੇਖ ਸੂਰਜ ਸਿਰ ’ਤੇ ਆ ਗਿਆ।” ਮੋਢੇ ਤੋਂ ਫੜਕੇ ਬੀਬੀ ਮੈਨੂੰ ਹਿਲਾ ਰਹੀ ਸੀ।

“ਅੱਛਾ ਬੀਬੀ! ਮੂੰਹ ਧੋ ਲਵਾ ਫਿਰ ਪੀਨਾ ਚਾਹ।”

“ਚਾਹ ਮੰਜੇ ਸਰਾਣੇ ਪਈ ਆ।” ਬੀਬੀ ਚਾਹ ਰੱਖ ਕੇ ਚਲੇ ਗਈ।

“ਅੱਛਾ!”

-ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਨਲਕੇ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਮੂੰਹ ਹੱਥ ਧੋ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਆਇਆ ਬੀਬੀ ਨੇ ਮੇਰੇ ਚਿਹਰੇ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਮੀਤ ਕੀ ਹੋਇਆ ਤੇਰੀਆਂ ਤੇ ਅੱਖਾਂ ਸੁੱਜੀਆ ਹੋਈਆਂ ਨਾਲੇ ਲਾਲ ਵੀ ਹੋਈਆਂ ਪਈਆਂ ਨੇ ਜਿਵੇਂ ਤੂੰ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਰੋ-ਰੋ ਲੰਘਾਈ ਹੁੰਦੀ ਆ.....?”

-ਮੈਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਘਬਰਾ ਗਿਆ ਕਿ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕੇ ਮੈਂ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਸੁੱਤਾ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਮੈਂ ਚੁੱਪ ਰਿਹਾ ਆਖ਼ਿਰ ਮਾਂ ਜੂ ਹੋਈ, ਮਾਂ ਤਾਂ ਔਲਾਦ ਦਾ ਚਿਹਰਾ ਝੱਟ ਪੜ੍ਹ ਲੈਂਦੀ ਆ, ਕਿ ਮੇਰੀ ਔਲਾਦ ਖੁਸ਼ ਹੈ ਜਾਂ ਦੁਖੀ ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਰੱਬ ਦਾ ਦੂਜਾ ਰੂਪ ਮਾਂ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ।

“ਨਹੀਂ ਬੀਬੀ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਨੀਂਦ ਨਹੀਂ ਆਈ ਤੇ ਸਰੀਰ ਵੀ ਟੁੱਟਦਾ ਰਿਹਾ।” ਮੈਂ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਬਹਾਨਾ ਮਾਰਿਆ।

“ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ, ਮੈਂ ਉੱਠਕੇ ਤੇਰਾ ਸਰੀਰ ਘੁੱਟ ਦੇਂਦੀ।”

“ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਬੀਬੀ, ਹੁਣੇ ਚਾਹ ਪੀ ਕੇ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਣਾ।”

“ਚੱਲ ਚਾਹ ਦਾ ਘੁੱਟ ਪੀ ‘ਤੇ ਆਰਾਮ ਕਰ, ਤੂੰ ਰਹਿਣ ਦੇ ਅੱਜ ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਨੂੰ।”

“ਚੰਗਾ ਬੀਬੀ! ਮੇਰਾ ਵੀ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਨੂੰ ਮੈਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਲੰਮਾ ਪੈ ਜਾਨਾ।”

-ਹੁਣ ਤੱਕ ਗੁੱਡੋ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਈ ਸੀ, ਉਹਨੇ ਵੀ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਾਈਕਲ ’ਤੇ ਸਕੂਲ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਭਾਪਾ ਵੀ ਬਾਹਰੋਂ ਘਰ ਆ ਗਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਮੰਜੇ ’ਤੇ ਲੰਮਾ ਪਿਆ ਵੇਖ ਕਹਿੰਦਾ।

“ਕੀ ਗੱਲ ਅੱਜ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਮੀਤ, ਤੂੰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਹੀ ਪਿਆ ਦੇਖ ਤੇਰੀ ਭੈਣ ਤਾ ਕਦੋਂ ਦੀ ਤਿਆਰ ਆ।”

“ਨਹੀਂ ਜੀ ਮੀਤ ਨੇ ਅੱਜ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ।” ਬੀਬੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਕਿਉਂ ਬਈ ਸਕੂਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ...?” ਅੱਗੋਂ ਭਾਪੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਉਹਦੀ ਸਿਹਤ ਠੀਕ ਨਹੀਂ, ਹੁਣੇ ਚਾਹ ਪੀ ਕੇ ਲੰਮਾ ਪਿਆ।”

“ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ ਪੁੱਤ, ਤੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਹੀ ਨਹੀਂ।” ਭਾਪੇ ਨੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਭਾਪਾ ਸਰੀਰ ਟੁੱਟੀ ਜਾਂਦਾ।”

“ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਚਾਹ ਪੀ ਕੇ ਡਾਕਟਰ ਤੋਂ ਕੋਈ ਗੋਲੀ ਫੜ ਲਿਆਓ।”

“ਹਰਨਾਮ ਕੌਰੇ ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਜਾਨਾ, ਚਾਹ ਆਣ ਕੇ ਪੀ ਲਾਂ ਗੇ।”

-ਕਹਿ ਕੇ ਭਾਪਾ ਬਾਹਰ ਡਾਕਟਰ ਵੱਲ ਚਲਾ ਗਿਆ।

“ਗੁੱਡੋ ਤੂੰ ਅੱਜ ਇਕੱਲੀ ਹੀ ਸਕੂਲ ਚਲੀ ਜਾਹ, ਨਾਲੇ ਮਾਸਟਰਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦੇਈ ਮੀਤ ਨੇ ਅੱਜ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ ਆਖੀਂ ਮੀਤ ਬਿਮਾਰ ਆ।”

“ਚੰਗਾ ਬੀਬੀ! ਮੈਂ ਤਾ ਫਿਰ ਸਕੂਲ ਚੱਲੀ ਆਂ, ਤੁਸੀਂ ਵੀਰੇ ਨੂੰ ਗੋਲੀ ਲਿਆ ਕੇ ਦਿਓ।”

-ਗੁੱਡੋ ਸਕੂਲ ਚੱਲੀ ਗਈ ਤੇ ਭਾਪਾ ਡਾਕਟਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਬੀਬੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਈ। ਕੁੱਝ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਭਾਪਾ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਿਆ। ਭਾਪੇ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਗੋਲੀਆਂ ਦੇ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਪੱਤੇ ਫੜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਵੀ ਬਿਨਾਂ ਦੇਖੇ ਹੀ ਗੋਲੀਆਂ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਅਖੇ ਦੋ ਗੋਲੀਆਂ ਸਵੇਰੇ, ਆਹ ਇੱਕ ਗੋਲੀ ਦੁਪਿਹਰੇ ਤੇ ਆਹ ਦੋ ਗੋਲੀਆਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੌਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਨਾਲੇ ਆਰਾਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਡਾਕਟਰ। ਮੈਂ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਸੋਚ ਰਿਹਾ ਸੀ ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਬੁਖਾਰ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਸੋਚ-ਸੋਚ ਕੇ ਹੋ ਗਿਆ। ਉੱਤੋਂ ਡਾਕਟਰ ਨੇ ਬਿਨਾਂ ਦੇਖੇ ਹੀ ਗੋਲੀਆਂ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਨਾਲੇ ਕਹਿੰਦਾ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ, ਭਲਾ ਕੋਈ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛੇ ਬਿਨਾਂ ਚੈੱਕ ਕੀਤੇ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।

“ਹਰਨਾਮ ਕੌਰੇ, ਪਾਣੀ ਦਾ ਗਿਲਾਸ ਤਾਂ ਲਿਆ ਨਾਲੇ ਇੱਕ ਗਿਲਾਸ ਦੁੱਧ ਦਾ ਗਰਮ ਕਰ ਦੇਈ ਮੀਤ ਵਾਸਤੇ।” ਭਾਪੇ ਨੇ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ।

“ਅੱਛਾ ਜੀ! ਹੁਣੇ ਲੈ ਕੇ ਆਈ।”

“ਮੀਤ ਉੱਠ ਗੋਲੀ ਖਾਹ ਲੈ।” ਭਾਪੇ ਨੇ ਮੇਰੇ ਮੋਢੇ ਤੋਂ ਫੜਕੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ।

“ਨਾ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਡਾਕਟਰ, ਕੀ ਹੋਇਆ।” ਬੀਬੀ ਭਾਪੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੀ।

“ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ, ਡਾਕਟਰ ਕਹਿੰਦਾ ਥੋੜੀ ਥਕਾਵਟ ਹੋ ਗਈ ਆ ਮੀਤ ਨੂੰ।”

“ਮੀਤ ਤੂੰ ਹੁਣ ਦੋ ਦਿਨ ਆਰਾਮ ਕਰ ਸਕੂਲੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ।” ਬੀਬੀ ਮੈਨੂੰ ਡਾਂਟਦੀ ਹੋਈ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ।

“ਬੀਬੀ ਡਾਕਟਰ ਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਪਤਾ ਮੈਨੂੰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ...? ਉਹਨੇ ਕਿਹੜਾ ਮੈਨੂੰ ਦੇਖਿਆ, ਮੈਂ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ।

“ਓ ਨਹੀਂ ਪੁੱਤ ਡਾਕਟਰਾਂ ਨੂੰ ਸਭ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ।” ਅੱਗੋਂ ਭਾਪੇ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

—ਆਹ ਫੜ ਦੋ ਗੋਲੀਆਂ ਹੁਣ ਖਾਹ ਲੈ ਤੇ ਆਹ ਲਾਲ ਗੋਲੀ ਦੁਪਿਹਰ ਨੂੰ ਤੇ ਆਹ ਦੋ ਗੋਲੀਆਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੌਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ। ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਤੂੰ ਹੁਣ ਦਵਾਈ ਖਾਹ ਕੇ ਦੁੱਧ ਦਾ ਗਿਲਾਸ ਪੀ ਤੇ ਆਰਾਮ ਕਰ, ਕੱਲ੍ਹ ਤੱਕ ਤੇਰੀ ਥਕਾਵਟ ਦੂਰ ਹੋ ਜਾਣੀ ਤੇ ਤੂੰ ਫਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਹੂੰ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਪਰ ਬੀਬੀ ਭਾਪੇ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਇਹ ਥਕਾਵਟ ਮੇਰੇ ਤਨ ਦੀ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਮੇਰੇ ਮਨ ਦੀ ਆ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਂ ਦੋ ਦਿਨ ਦਵਾਈ ਖਾਧੀ ਤੇ ਠੀਕ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਮੁੜ-ਮੁੜ ਓਹੀ ਵਿਚਾਰ ਕੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਆ ਸਾਡੀ।

ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ 4-5 ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਏ ਮੈਂ ਵੀ ਫਿਰ ਤੋਂ ਸਕੂਲ ਜਾਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਦੇ ਸੀ, ਬੀਬੀ ਤੇ ਗੁੱਡੋ ਨੇ ਭੱਠੀ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਅੱਗ ਹੀ ਬਾਲੀ ਸੀ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਬਾਹਰ ਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਇਆ। ਮੈਂ ਉੱਠਕੇ ਬੁਹਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਜਦੋਂ ਦੇਖਿਆ ਬਾਹਰ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਕੋਲ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ।

“ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ, ਅੰਕਲ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਤੇ ਕਿੱਥੋਂ ਆਏ....?”

“ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਕਾਕਾ, ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਧਰਮ ਸਿਹੂ ਹੈ ਤੇ ਮੈਂ ਨਾਲ ਦੇ ਪਿੰਡੋਂ ਆਇਆ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ।”

“ਕਾਕਾ ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂ ਦਾ ਘਰ ਇਹੋ ਹੀ ਆ।” ਧਰਮ ਸਿਹੂ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

“ਹਾਂ ਜੀ।”

“ਕਿੱਥੇ ਆ ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਸੀ.....?”

“ਭਾਪਾ ਅੰਦਰ ਹੀ ਆ ਤੁਸੀਂ ਲੰਘ ਆਓ ਜੀ ਅੰਦਰ।”

“ਅੱਛਾ ਕਾਕਾ।”

-ਧਰਮ ਸਿਹੁੰ ਅੰਦਰ ਆ ਗਿਆ, ਭਾਪੇ ਨੇ ਦੇਖ ਦੇ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਪਹਿਚਾਣ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਓ ਧਰਮ ਸਿਆਂ ਤੂੰ ਇਸ ਵੇਲੇ ਘਰ ਪਰਿਵਾਰ ਸਭ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਤਾਂ ਹੈ....।”

“ਹਾਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਘਰ ਸਭ ਠੀਕ ਆ, ਤੇਰਾ ਸੁਨੇਹਾ ਸੀ ਇੱਕ।” ਧਰਮ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਮੇਰਾ ਸੁਨੇਹਾ ਕਿੱਥੋਂ....?” ਭਾਪੇ ਨੇ ਹੈਰਾਨ ਜਿਹਾਂ ਹੋ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਲਾਲੇ ਦਾ, ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਣਾ ਚੱਲ ਹੁਣੇ ਹੀ ਦੇ ਆਉਣਾ।”

“ਅੱਛਾ-ਅੱਛਾ! ਸੁਨੇਹਾ ਓਹ ਵੀ ਲਾਲੇ ਦਾ, ਚੱਲ ਬਹਿ ਪਹਿਲਾਂ ਰੋਟੀ ਖਾਂਦੇ ਆਂ ਫਿਰ ਗੱਲ ਕਰਾਂਗੇ।”

“ਨਹੀਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਰੋਟੀ ਫਿਰ ਕਦੀ ਸਈ।”

“ਫਿਰ ਕਿਹੜਾ ਰੋਟੀ ਨਾ ਮਿਲੂ ਧਰਮ ਸਿਆਂ।”

“ਨਹੀਂ ਬਈ ਘਰੇ ਪਰ੍ਹਾਉਣੇ ਆਏ ਬੈਠੇ ਆ, ਨਾਲੇ ਜਦੋਂ ਪਰ੍ਹਾਉਣੇ ਸਹੁਰਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਹੋਣ ਫਿਰ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਬਾਕੀ ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਈ ਆ।” ਧਰਮ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਤਰਲਾ ਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਕਿਹਾ।

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ, ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ ਖਾਣੀ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਦੁੱਧ ਦਾ ਗਿਲਾਸ ਪੀ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਈ।”

“ਨਹੀਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਦੁੱਧ ਨਹੀਂ, ਚੱਲ ਚਾਹ ਦਾ ਘੁੱਟ ਪੀ ਲੈਨੇ ਆ, ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਘਰੇ ਨਿਆਣਿਆਂ ਦਾ ਮਾਮਾ, ਮਾਮੀ ਆਏ ਆ, ਉਹਦੀ ਵੀ ਭੋਰਾ ਸੇਵਾ ਪਾਣੀ ਕਰਨਾ ਹੋਇਆ।”

“ਹਰਨਾਮ ਕੌਰੇ ਬੋੜੀ ਚਾਹ ਧਰ, ਧਰਮ ਸਿਹੁੰ ਵਾਸਤੇ।” ਭਾਪੇ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਅੱਛਾ ਜੀ! ਹੁਣੇ ਰੱਖਦੀ ਆਂ।”

“ਕੀ ਸੁਨੇਹਾ ਲਾਲੇ ਦਾ ਧਰਮ ਸਿਆਂ....?” ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਬਈ ਮੈਂ ਅੱਜ ਆੜਤ 'ਤੇ ਗਿਆ ਸੀ, ਬੋੜਾ ਕੰਮ ਸੀ ਨਾਲੇ ਤੇਰੇ ਤੋਂ ਕਾਹਦਾ ਪਰਦਾ ਬੋੜੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਸੀ।”

“ਫਿਰ ਕਿੱਦਾਂ ਪੈਸੇ ਮਿਲੇ ਕਿ ਨਹੀਂ।” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਨੇੜੇ ਹੋ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਹਾਂ ਪੈਸੇ ਤਾ ਮਿਲ ਗਏ, ਨਾਲੇ ਲਾਲਾ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਜੇ ਹੋ ਸਕੇ ਮੇਰਾ ਸੁਨੇਹਾ ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੁੰ ਨੂੰ ਦੇਈ ਕੱਲ੍ਹ ਪਰਸੋਂ ਜਦੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਆਣ ਕੇ ਪੈਸੇ ਲੈ ਜਾਵੇ, ਉਹਦੇ ਪੈਸੇ ਮੈਂ ਅਲੱਗ ਹੀ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਆ, ਵਿਚਾਰਾ ਪਿਛਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਆਇਆ ਸੀ ਉਸ ਦਿਨ ਉਸਨੂੰ ਖਾਲੀ ਹੱਥ ਹੀ ਮੁੜਨਾ ਪਿਆ।”

“ਹਾਂ ਮੈਂ ਪਿਛਲੇ ਹਫਤੇ ਗਿਆ ਸੀ, ਫਿਰ ਜਾਇਆ ਹੀ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਮੀਤ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੰ ਧਰਮ ਸਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਣ ਲੱਗਾ।

—ਇਹਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਬੀਬੀ ਦੇ ਗਿਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਚਾਹ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਈ। ਭਾਪੇ ਹੁਣੀ ਚਾਹ ਪੀਣ ਲੱਗ ਪਏ, ਮੇਰਾ ਵੀ ਮਨ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰੀਂ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਐਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਦੋਵਾਂ ਚਾਹ ਪੀ ਲਈ ਤੇ ਧਰਮ ਸਿਆਂ ਕਹਿੰਦਾ।

“ਚੰਗਾ ਬਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ, ਮੈਂ ਹੁਣ ਚੱਲਦਾ ਘਰੇ ਉਡੀਕ ਕਰਦੇ ਹੋਣੇ ਆ।”

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ ਧਰਮ ਸਿਆਂ।”

“ਚੇਤੇ ਨਾਲ ਤੂੰ ਵੀ ਸਵੇਰੇ ਲਾਲੇ ਨੂੰ ਮਿਲ ਆਈਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਮਜ਼ਬੂਰੀ ਵਾਲਾ ਆ ਜਾਵੇ।”

“ਨਹੀਂ-ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਸਵੇਰੇ ਚਲਾ ਜਾਉਂਗਾ।” ਮੈਂ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਧਰਮ ਸਿਆਂ ਤੂੰ ਬਹਿੰਦਾ ਇਕੱਠੇ ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਛਕਦੇ ਨਾਲੇ ਘੜੀ ਗੱਲਬਾਤਾਂ ਮਾਰਦੇ ਤੂੰ ਕਾਹਲੀ ਬੜੀ ਕੀਤੀ ਤੇਰੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਵਾਹਵਾ ਰੋਣਕ ਜਿਹੀ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ।

“ਭਰਾਵਾ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਈ ਆ ਫਿਰ ਸਹੀ ਕਦੇ।” ਧਰਮ ਸਿਹੰ ਕਹਿ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।

—ਅਸੀਂ ਸਾਰਾ ਪਰਿਵਾਰ ਬੈਠ ਕੇ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲੱਗੇ, ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਐਨੇ ਚਿਰ ਤੱਕ ਬੀਬੀ 'ਤੇ ਗੁੱਡੋ ਨੇ ਭਾਂਡੇ ਸਾਂਭ ਲਏ। ਫਿਰ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਮੰਜਿਆਂ 'ਤੇ ਸੌਣ ਲਈ ਲੰਮੇ ਪੈ ਗਏ, ਮੰਜੇ ਉੱਤੇ ਪੈਦੇ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਨੀਂਦ ਆਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਕੁੱਝ ਕੁ ਦੇਰ ਮਗਰੋਂ ਮੈਂ ਸੌ ਗਿਆ, ਸਵੇਰੇ ਉੱਠਕੇ ਮੇਰਾ ਮਨ ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ।

“ਬੀਬੀ ਮੈਂ ਅੱਜ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ।”

“ਕਿਉਂ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਤੂੰ...?” ਬੀਬੀ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੀ।

“ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਮੈਂ ਕਦੀ ਸ਼ਹਿਰ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਅੱਜ ਭਾਪੇ ਨਾਲ ਮੈਂ ਵੀ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਣਾ।”

“ਆਪਣੇ ਭਾਪੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਲੈ।” ਬੀਬੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਠੀਕ ਆ ਬੀਬੀ, ਮੈਂ ਆਪੇ ਭਾਪੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛ ਲੈਨਾ, ਭਾਪਾ ਕਿੱਥੇ ਗਿਆ...?”

“ਵਾੜੇ ਗਿਆ ਹੋਇਆ।”

“ਮੈਂ ਫਿਰ ਵਾੜੇ ਹੀ ਚਲਾ ਜਾਨਾ।”

“ਜਾਹ! ਜਾ ਕੇ ਪੁੱਛ ਲਾ।”

-ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਵਾੜੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਜਦ ਮੈਂ ਵਾੜੇ ਗਿਆ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਭਾਪਾ ਕਹਿੰਦਾ।

“ਮੀਤ ਤੂੰ ਅਜੇ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਨਾ ਹੀ ਤੂੰ ਅਜੇ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆਂ ਕੀ ਗੱਲ ਆ ਤੇਰੀ ਸਿਹਤ ਠੀਕ ਆ.....?”

“ਹਾਂ ਜੀ ਸਿਹਤ ਠੀਕ, ਪਰ ਮੈਂ ਅੱਜ ਸਕੂਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ।”

“ਕਿਉਂ ਮੀਤ ਤੂੰ ਸਕੂਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ.....?”

“ਮੈਂ ਅੱਜ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਣਾ ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਕਦੀ ਸ਼ਹਿਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਗਿਆ।”

“ਨਹੀਂ ਤੂੰ ਸਕੂਲ ਜਾਹ, ਫਿਰ ਕਿਤੇ ਛੁੱਟੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਇਕੱਠੇ ਸ਼ਹਿਰ ਚੱਲਾਂਗੇ, ਤੇਰੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਖਰਾਬ ਹੋ ਗਈ ਤੇਰੇ ਬਿਮਾਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ।”

“ਨਹੀਂ ਅੱਜ ਹੀ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਜਾਣਾ।”

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ ਫਿਰ, ਪੱਠਾ-ਟੁੱਕ ਡੰਗਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਤਿਆਰ ਕਰਕੇ ਚੱਲਦੇ ਆਂ।”

“ਠੀਕ ਆ।”

-ਮੈਂ ਵੀ ਭਾਪੇ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰਨ ਲੱਗਾ ਤੇ ਵਾੜੇ ਦਾ ਕੰਮ ਛੇਤੀ ਹੀ ਨਬੇੜ ਕੇ ਘਰ ਆ ਗਏ, ਘਰ ਆ ਕੇ ਮੂੰਹ ਹੱਥ ਧੋ ਕੇ ਰੋਟੀ ਖਾਂਧੀ ਤੇ ਫਿਰ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਸਾਈਕਲ ਲੈ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਅੱਧੇ-ਪੌਣੇ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਆੜਤ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਸਾਡੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੁਨੀਮ ਤੇ ਲਾਲਾ ਆੜਤ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਭਾਪੇ ਨੇ ਸਾਈਕਲ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਪਰਨੇ ਨਾਲ ਆਪਣਾ ਮੂੰਹ ਸਾਫ਼ ਕੀਤਾ।

“ਮੀਤ ਆ ਜਾਹ ਤੂੰ ਵੀ ਅੰਦਰ।” ਭਾਪੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਅੰਦਰ ਆਉਣ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ।

“ਚੰਗਾ ਭਾਪਾ ਜੀ।” ਅਸੀਂ ਅੰਦਰ ਚਲੇ ਗਏ।

“ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਬੜੇ ਦਿਨ ਕਰਤੇ ਮੁੜਕੇ ਤੂੰ ਆਇਆ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਘਰ ਸਭ ਸੁੱਖ-ਸਾਂਦ ਤਾਂ ਹੈ.....?” ਲਾਲੇ ਨੇ ਭਾਪੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਹਾਂ ਲਾਲਾ ਜੀ ਸ਼ੁਕਰ ਪ੍ਰਮਾਤਮਾ ਦਾ।”

“ਨਾਲੇ ਭਰਾਵਾ ਮੈਨੂੰ ਮਾਫ਼ ਕਰੀਂ ਉਸ ਦਿਨ ਲਈ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਬਹੁਤ ਹੀ ਰੁੱਖਾ-ਪਨ ਕੀਤਾ ਉਸ ਦਿਨ, ਪਰ ਮੈਂ ਵੀ ਕੀ ਕਰਦਾ ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਸੈਲਰਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਮਗਰ ਗੋੜੀਆਂ ਮਾਰ-ਮਾਰ ਥੱਕ ਗਿਆ ਸੀ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤੇ। ਬਸ ਸਾਰੇ ਹੀ ਕਹਿਣ ਹਫ਼ਤਾ ਦਸ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਪੈਸੇ

ਮਿਲਣਗੇ, ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਂਗ ਮੈਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਬਿਨਾਂ ਕੁੱਝ ਖਾਧੇ-ਪੀਤੇ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਘੁੰਮਦਾ ਰਿਹਾ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੇਣ ਲਈ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਮੈਂ ਫਿਰ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗਦਾ ਤੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ।”

—ਮੈਂ ਸਭ ਕੁੱਝ ਸੁਣ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿਵੇਂ ਲਾਲਾ ਆਪਣੀ ਬੇਵਸੀ ਦੇ ਦੁੱਖੜੇ ਭਾਪੇ ਨਾਲ ਸਾਂਝੇ ਕਰਦਾ।

“ਨਹੀਂ ਲਾਲਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਰਮਿੰਦਾ ਨਾ ਕਰੋ, ਨਾਲੇ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਤਾਂ ਹਰ ਆਦਮੀ 'ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਜਾਂਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਆ, ਇਹ ਤਾਂ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਨੇ ਪਰ ਮੈਂ ਉਸ ਦਿਨ ਥੋੜ੍ਹਾ ਨਿਰਾਸ਼ ਜ਼ਰੂਰ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਚੱਲੋਂ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ।”

“ਮੁਨੀਮ ਜੀ ਜਾਓ, ਚਾਰ-ਪੰਜ ਕੱਪ ਚਾਹ ਦੇ ਕਹਿ ਕੇ ਆਉਣਾ।”
ਲਾਲਾ ਮੁਨੀਮ ਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗਾ।

“ਅੱਛਾ ਲਾਲਾ ਜੀ! ਕਹਿ ਕੇ ਮੁਨੀਮ ਉੱਠਿਆ ਤੇ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਗਿਆ।”

“ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਪੈਸੇ ਚਾਹੀਦੇ ਮੁਨੀਮ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਕਿਹਾ ਤੁਸੀਂ, ਜੇ ਹੋਰ ਵੱਧ ਚਾਹੀਦੇ ਹੁਣ ਦੱਸੋ, ਅੱਜ ਪੈਸੇ ਕੋਲ ਆ ਬੋਲ ਕਿੰਨੇ ਦਿਆਂ....? ਲਾਲਾ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

“ਜੀ ਪੰਜ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਨਾਲ ਕੰਮ ਚੱਲ ਜਾਊਗਾ।”

“ਆਹ ਫੜ ਛੇ ਹਜ਼ਾਰ।” ਲਾਲੇ ਨੇ ਗਿਣਕੇ ਮੂਹਰੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ।

“ਜੇ ਹੋਰ ਚਾਹੀਦੇ ਤਾਂ ਬੋਲੋ।”

“ਨਹੀਂ ਜੀ ਬਹੁਤ ਆ ਸਰ ਜਾਣਾ ਹੁਣ ਜੇ ਲੋੜ ਪਈ ਫਿਰ ਸਹੀ।”

“ਅੱਛਾ ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਇਹ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਮੁੰਡਾ ਕੌਣ ਆ...?” ਲਾਲਾ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਭਾਪੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

“ਇਹ ਆਪਣਾ ਗੁਰਮੀਤ ਆ ਲਾਲਾ ਜੀ।”

“ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਜਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਕਿਹੜੀ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦਾ...?”

“ਦਸਵੀਂ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਦਾ ਲਾਲਾ ਜੀ ਤੇ ਗੁੱਡੋ ਸੱਤਵੀਂ ਕਲਾਸ ਵਿੱਚ ਦੋਵੇਂ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਆ।”

“ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਗੱਲ ਆ ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ, ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਦੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਵਿੱਚ ਧੀ-ਪੁੱਤ ਚੁਸਤ ਹੀ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ, ਤੇਰੇ ਬੱਚੇ ਸਮਝਦਾਰ ਆ ਤੇ ਪੜ੍ਹਾਈ ਵਿੱਚ ਵੀ ਹੁਸ਼ਿਆਰ ਸੁਣਕੇ ਮਨ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ।”

—ਅਜੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਮੁਨੀਮ ਚਾਹ ਲੈ ਕੇ ਆਪ ਹੀ ਆ ਗਿਆ, ਸਭ ਨੂੰ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕੱਪ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਚਾਹ ਪੀਣ ਲੱਗੇ।

ਭਾਪਾ ਮੁਨੀਮ ਤੇ ਲਾਲਾ ਇੱਧਰ-ਉੱਧਰ ਦੀਆ ਗੱਲਾਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗੇ ਅੱਜ ਭਾਪਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਚਾਹ ਪੀ ਕੇ ਜਦੋਂ ਤੁਰਨ ਲੱਗੇ।

“ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਸੀ ਆਹ ਬੈਠ ਮੇਰੇ ਕੋਲ।”

“ਦੱਸੋ ਲਾਲਾ ਜੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਤੁਸੀਂ।”

“ਦੇਖ ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਆਪਣੀ ਕਈ ਵਰ੍ਹਿਆਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਆ, ਜਿੰਮੀਦਾਰੀ ਵਿੱਚ ਘਾਟੇ ਵਾਧੇ ਸਦਾ ਚੱਲਦੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਆ, ਕਿਤੇ ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਆੜਤੀਏ ਵੱਲ ਵੱਧ ਗਏ ਤੇ ਕਦੀ ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਆੜਤੀਏ ਵੱਲ ਟੁੱਟ ਗਏ, ਆਪਣੇ ਵਿੱਚ ਕਦੀ ਕੋਈ ਫ਼ਰਕ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਸਦਾ ਹੀ ਭਰਾਵਾਂ ਵਾਲਾ ਰਿਸ਼ਤਾ ਰੱਖਿਆ ਆਪਾਂ। ਅੱਜ ਮੈਂ ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੈਨੂੰ ਇੱਕ ਸਲਾਹ ਦੇਦਾਂ ਤੇਰਾ ਮੁੰਡਾ ਮੀਤ ਹੁਣ ਜਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ, ਪੜ੍ਹਿਆ ਲਿਖਿਆ ਵੀ ਆ ਨਾਲੇ ਸਿਹਤ ਪੱਖੋਂ ਵੀ ਬਣਦਾ-ਠਣਦਾ, ਜੇ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਮੰਨੇ ਇਹਨੂੰ ਕਿਸੇ ਬਾਹਰੇ ਮੁਲਕ ਭੇਜ ਦੇ ਕਿਸੇ ਤਰੀਕੇ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਦੁਬਈ, ਜਰਮਨ, ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕੈਨੇਡਾ, ਅਮਰੀਕਾ, ਤੂੰ ਵੀ ਫਿਰ ਬਾਕੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੁੱਖ ਦੀ ਕੱਟੀ।”

“ਤੇ ਭਾਪਾ ਝੱਟ ਬੋਲਿਆ।”

“ਮੀਤ ਤਾਂ ਅਜੇ ਬੱਚਾ ਲਾਲਾ ਜੀ ਇਹਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰੀ ਦਾ, ਇਹ ਤਾਂ ਕਦੀ ਇਕੱਲਾ ਸ਼ਹਿਰ ਨਹੀਂ ਆਇਆ, ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ ਜਾਣਾ ਤੇ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਦੀ ਗੱਲ ਆ।”

—ਮੈਂ ਵੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਸੁਣਕੇ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਖੰਮ ਜਿਹਾ ਗਿਆ ਕਿ ਇਹ ਲਾਲਾ ਕੀ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦਾ ਫਿਰ ਲਾਲਾ ਬੋਲਿਆ।

“ਆਹ ਦੇਖ ਲੈ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਕਰਮ ਸਿਹੁੰ, ਜੀਹਦੇ ਕੋਲ ਮਸਾਂ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਖੇਤ ਸੀ, ਤੇਰੇ ਨਾਲੇ ਹੀ ਇਸੇ ਆੜਤ ’ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਆ, ਮੈਂ ਹੀ ਉਸ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦਿੱਤੀ ਸੀ ਕੀ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਭੇਜ ਦੇ ਨਾਲੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਇੱਕ ਲੱਖ ਰੁਪਇਆ ਵਿਆਜ਼ੀ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ। ਅੱਜ ਤੂੰ ਆਪ ਦੇਖ ਲੈ ਹੈ ਕੋਈ ਨੇੜੇ-ਨੇੜੇ ਦਸਾਂ ਪਿੰਡਾਂ ਵਿੱਚ ਜੀਹਦੀ ਕੋਠੀ ਉਹਦੇ ਵਰਗੀ ਹੋਵੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਉਹਦੇ ਵਰਗੀ ਗੱਡੀ, ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਵੱਲ ਹੀ ਦੇਖ ਲੈ ਸਾਰੀ ਉਮਰ ਮੇਰੇ ਭਾਪਾ ਜੀ ਤੇ ਹੁਣ ਮੈਂ ਵੀ ਅੱਧੀ ਉਮਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤੀ ਇਸ ਆੜਤ ਉੱਤੇ, ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਨਹੀਂ ਬਣੀ ਕਰਮ ਸਿਹੁੰ ਵਰਗੀ ਕੋਠੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਉਹੋ ਜਿਹੀ ਗੱਡੀ ਲੈ ਹੋਈ। ਜੇਕਰ ਮੈਨੂੰ ਰੱਬ ਨੇ ਤੇਰੇ ਮੁੰਡੇ ਵਰਗਾ ਇੱਕ ਪੁੱਤ ਦਿੱਤਾ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਕਦੇ ਵੀ ਆੜਤ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬੈਠਣ ਦੇਣਾ, ਸਗੋਂ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕ ਹੀ ਭੇਜਣਾ ਸੀ। ਪਰ ਰੱਬ ਅੱਗੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਜ਼ੋਰ ਨਹੀਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ, ਨਾਲੇ ਇਹ ਜਿਹੜੇ ਪੈਸੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੇ ਰਿਹਾ

ਏਹ ਵੀ ਕਰਮ ਸਿਹੁ ਤੋਂ ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਫੜ ਕੇ ਲਿਆਂਦਾ ਓਹ ਵੀ ਦੋ ਰੁਪਏ ਵਿਆਜ ਉੱਪਰ, ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਇਹ ਤਾਂ ਇੱਕ ਰੱਬ ਨੇ ਪਰਦਾ ਹੀ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਉੱਪਰੋਂ ਲੈ ਕੇ ਇੱਧਰ ਦੇਈ ਜਾਈਦੇ ਆ, ਮੇਰਾ ਹਾਲ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਵਾਲਾ ਹੀ ਆ ਭਰਾਵਾ।”

“ਲਾਲਾ ਜੀ ਓਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਆ ਪਰ ਮੁੰਡਾ ਅਜੇ ਨਿਆਣਾ, ਨਾਲੇ ਇਹਦੀ ਮਾਂ ਨੇ ਨਹੀਂ ਮੰਨਣਾ ਉਹ ਤਾ ਇਹ ਤੋਂ ਬਗੈਰ ਇੱਕ ਪਲ ਨਹੀਂ ਰਹਿੰਦੀ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਸੱਚੀ ਪੁੱਛੋ ਮੇਰਾ ਵੀ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਮੀਤ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਭੇਜਣ ਨੂੰ।”

“ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਮੇਰਾ ਕੰਮ ਸੀ ਤੈਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦੇਣਾ ਮੰਨਣਾ ਜਾਂ ਫਿਰ ਨਾ ਮੰਨਣਾ ਤੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ ਆ, ਬਾਕੀ ਜਿੰਨਾ ਹੋ ਸਕਿਆ ਮੈਂ ਮੱਦਦ ਕਰ ਦੇਉਂਗਾ, ਨਾਲੇ ਏਜੰਟ ਵੀ ਮੈਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਾਣਦਾ ਆਪਾਂ ਅੱਧੇ ਪੈਸੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਅੱਧੇ ਪੈਸੇ ਉਦੋਂ ਦੇਣੇ ਜਦੋਂ ਮੁੰਡਾ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਫੋਨ ਕਰੂੰਗਾ, ਨਾਲੇ ਤੇਰਾ ਮੁੰਡਾ ਕਿਹੜਾ ਇਕੱਲਾ ਹੋਣਾ ਪੰਜਾਬ 'ਚੋਂ ਹੋਰ ਕਾਫੀ ਮੁੰਡੇ ਹੋਣੇ ਆ, ਮੇਰੀ ਮੰਨੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਭਾਬੀ ਨਾਲ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਸਲਾਹ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰ ਲਵੀਂ ਅੱਗੇ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਆ ਭਰਾਵਾ।”

“ਚੰਗਾ ਲਾਲਾ ਜੀ, ਮੈਂ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੱਸਾਂਗਾ, ਨਾਲੇ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਮੀਤ ਦਾ ਅਜੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਇਆ।” ਭਾਪਾ ਲਾਲੇ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਪਾਸਪੋਰਟ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਆ, ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਵਿੱਚ ਪਾਸਪੋਰਟ ਬਣਕੇ ਤੇਰੇ ਘਰੇ ਆ ਜਾਣਾ, ਆਪਣੀ ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ ਦੇ ਬੰਦੇ ਇਹ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਆ, ਤੂੰ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰ ਘਰ ਸਲਾਹ ਕਰਕੇ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੀ।”

“ਅੱਛਾ ਲਾਲਾ ਜੀ! ਬਹੁਤ ਮੇਹਰਬਾਨੀ ਤੁਹਾਡੀ ਫਿਰ ਮਿਲਦੇ ਆ।” ਕਹਿਕੇ ਭਾਪਾ ਉੱਠਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ।

“ਠੀਕ ਆ ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਜ਼ਰਾ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਸੋਚੀਂ।”

“ਅੱਛਾ ਲਾਲਾ ਜੀ” ਕਹਿ ਕੇ ਅਸੀਂ ਦੁਕਾਨ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਗਏ।

-ਪਰ ਇਹ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰੀ ਟੁੰਬ ਗਈਆਂ, ਮੈਨੂੰ ਇੰਝ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਲਾਲਾ ਸਾਡੇ ਭਲੇ ਦੀ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਉੱਥੋਂ ਬਜ਼ਾਰ ਚਲੇ ਗਏ, ਬਜ਼ਾਰੋਂ ਕੁੱਝ ਘਰ ਦਾ ਸਮਾਨ ਲਿਆ, ਸਮਾਨ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਰੇੜੇ ਉੱਤੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਭਾਪੇ ਰੇੜੇ ਉੱਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਪੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕੰਮ ਸੀ ਇਸ ਲਈ ਭਾਪੇ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਨਾਲ ਆਉਣਾ ਸੀ, ਮੈਂ ਰੇੜੇ 'ਤੇ ਬੈਠਾ ਅਤੇ ਪਿੰਡ ਆ ਗਿਆ। ਰੇੜ੍ਹਾ ਘਰ ਦੇ ਕੋਲ ਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਾ ਲਿਆ ਤੇ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਰੇੜੇ ਤੋਂ ਸਮਾਨ ਲਾਹ ਕੇ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਲਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ।

“ਮੈਨੂੰ ਬਹੁਤ ਭੁੱਖ ਲੱਗੀ ਆ ਰੋਟੀ ਪਾ ਦਿਓ।” ਮੈਂ ਘਰ ਵੜਦੇ ਹੀ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ, ਮੈਂ ਬਸ ਸਵੇਰੇ ਜਿਹੜੀ ਘਰੋਂ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ ਓਹੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਆੜਤੀਏ ਦੇ ਬੈਠੇ ਇੱਕ ਕੱਪ ਚਾਹ ਦਾ ਪੀਤਾ ਸੀ, ਭਾਪਾ ਬਬੇਰਾ ਕਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਆਪਾ ਕੁੱਝ ਖਾਹ ਲਈਏ ਪਰ ਮੈਂ ਹੀ ਨਾ ਮੰਨਿਆ, ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਂ ਪੇਟ ਦੀ ਭੁੱਖ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਕਰਨਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਸੀ, ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਦੋ ਕੁ ਵਜੇ ਮੇਰਾ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਬੁਰਾ ਹਾਲ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਫਿਰ ਮੇਰੇ ਦਿਲ 'ਚ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਜੇ ਮੇਰਾ ਇਹ ਹਾਲ ਆ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਹੁਣੇ ਤਾਂ ਉਸ ਦਿਨ ਮੇਰੇ ਭਾਪੇ ਦਾ ਕੀ ਹਾਲ ਹੋਇਆ ਹੋਊਗਾ। ਬਸ ਇੰਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਬੀਬੀ ਰੋਟੀ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਈ।

“ਸ਼ਹਿਰ ਗਿਆ ਸੀ ਉੱਥੋਂ ਕੁੱਝ ਖਾ ਪੀ ਲੈਣਾ ਸੀ, ਤੇਰੇ ਭਾਪੇ ਨੇ ਤੈਨੂੰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਖਵਾਇਆ ਪਿਆਇਆ, ਫੜ ਪਹਿਲਾਂ ਰੋਟੀ ਖਾਹ ਲੈ ਫਿਰ ਸਮਾਨ ਅੰਦਰ ਰੱਖ ਲਵਾਂਗੇ।” ਬੀਬੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਰੋਟੀ ਫੜਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਆਖਿਆ।

—ਮੈਂ ਵੀ ਸਮਾਨ ਉੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ ਰੋਟੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰਿਆ, ਜਿਵੇਂ ਬਹੁਤ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਰੋਟੀ ਦੇਖੀ ਹੋਵੇ। ਮੈਂ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ ਐਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਬੀਬੀ ਚਾਹ ਲੈ ਆਈ, ਅਸੀਂ ਤਿੰਨਾਂ ਨੇ ਚਾਹ ਪੀਤੀ ਤੇ ਮੈਂ ਉੱਥੇ ਹੀ ਮੰਜੇ ਲੰਮਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਦ ਨੀਂਦ ਆ ਗਈ। ਗੁੱਡੋ 'ਤੇ ਬੀਬੀ ਨੇ ਹੀ ਸਾਰਾ ਸਮਾਨ ਚੁੱਕ ਕੇ ਥਾਂਓ, ਥਾਂਈ ਰੱਖਿਆ, ਦੋ ਕੁ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਮੇਰੀ ਅੱਖ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਤਾਂ ਉਸ ਵਕਤ ਸ਼ਾਮ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਮੈਨੂੰ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨ ਨਾ ਦਿਸਿਆ ਤਾਂ ਮੈਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਗੁੱਡੋ ਸਮਾਨ ਕਿੱਥੇ ਆ...?”

“ਵੀਰੇ ਦੋ ਘੰਟੇ ਸਮਾਨ ਵਿਹੜੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਪਿਆ ਰਹਿਣ ਦੇਣਾ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਸਾਰਾ ਸਮਾਨ ਅੰਦਰ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਤੇਰੇ ਸੁੱਤੇ-ਸੁੱਤੇ।”

“ਦੋ ਘੰਟੇ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਮੈਂ ਸੁੱਤਾ ਹੀ ਰਿਹਾ” ਬੜੀ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਹਾਂ ਦੋ ਘੰਟੇ ਹੋ ਗਏ, ਉੱਠ ਤੂੰ ਹੁਣ ਵੀਰੇ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਦੇ ਛਿੱਟੇ ਮਾਰ ਤੇ ਵਾੜੇ ਜਾਹ ਬੀਬੀ ਇਕੱਲੀ ਹੀ ਗਈ ਹੋਈ ਆ।”

“ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਜਾਨਾ।”

—ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਵਾੜੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਤੇ ਬੀਬੀ ਨਾਲ ਡੰਗਰਾਂ ਨੂੰ ਪੱਠਾ ਟੁੱਕ ਕਰਾਉਣ ਲੱਗਾ ਤਦ ਮੇਰੇ ਕੰਨੀਂ ਭਾਪੇ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਪਈ।

“ਹਰਨਾਮ ਕੌਰੇ, ਮੁੰਡਾ ਘਰ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ, ਨਾਲੇ ਸਾਰਾ ਸਮਾਨ ਸੰਭਾਲ ਲਿਆ ਤੁਸੀਂ...?” ਭਾਪਾ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

“ਹਾਂ ਜੀ ਸਾਂਭ ਲਿਆ ਸਮਾਨ ਮੁੰਡਾ ਤਾਂ ਆਉਂਦਾ ਹੀ ਸੌਂ ਗਿਆ ਹੁਣੇ ਹੀ ਉੱਠਕੇ ਆਇਆ ਘਰੋਂ।” ਅੱਗੋਂ ਬੀਬੀ ਹੱਸ ਕੇ ਬੋਲੀ।

“ਚੱਲ ਫਿਰ ਕੀ ਹੋਇਆ ਥੱਕ ਗਿਆ ਹੋਣਾ, ਅੱਜ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਸ਼ਹਿਰ ਘੁੰਮ ਕੇ, ਚੰਗਾ ਮੈਂ ਵੀ ਘਰ ਚੱਲਿਆ ਤੁਸੀਂ ਕੰਮ ਨਬੇੜ ਕੇ ਵਾੜੇ ਦਾ ਬੂਹਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਅਉਣਾ।”

“ਚੰਗਾ ਜੀ।”

—ਭਾਪਾ ਘਰ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਬੀਬੀ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਘਰ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਬੀਬੀ ਨੇ ਰੋਟੀ ਟੁੱਕ ਵੀ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਮੈਂ ਵੀ ਡੰਗਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਪਿਲਾ ਕੇ ਵਾੜੇ ਦਾ ਬੂਹਾ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਆਪਣੇ ਯਾਰਾਂ-ਦੋਸਤਾਂ ਨਾਲ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਘੁੰਮਣ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਥੋੜ੍ਹਾ ਘੁੰਮਣ ਫਿਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਵੀ ਘਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਘਰ ਸਾਰੇ ਮੇਰੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਘਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਿਲ ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਭਾਪਾ ਬੋਲਿਆ।

“ਮੀਤ ਛੇਤੀ ਕਰ ਹੱਥ ਧੋ ਰੋਟੀ ਖਾਈਏ ਸਵੇਰ ਦਾ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ! ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਆਇਆ।”

—ਮੈਂ ਝੱਟ ਹੱਥ ਮੂੰਹ ਧੋਤਾ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੈਨੂੰ ਪੇਟ ਦੀ ਭੁੱਖ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋ ਚੱਕਾ ਸੀ, ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਦੁੱਧ ਪੀਣ ਲਈ ਬੈਠੇ ਸੀ ਬੀਬੀ ਦੁੱਧ ਗਰਮ ਕਰ ਰਹੀ। ਗੁੱਡੋ ਭਾਂਡੇ ਸਾਂਭ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਭਾਪਾ ਬੋਲਿਆ।

“ਹਰਨਾਮ ਕੌਰੇ, ਲਾਲਾ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਤੁਸੀਂ ਮੀਤ ਨੂੰ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕ ਭੇਜ ਦਿਓ, ਇਹਦੀ ਵੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਣ ਜਾਊ ਤੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵੀ ਦਿਨ ਫਿਰ ਜਾਣਗੇ, ਨਾਲੇ ਆਪਾਂ ਵੀ ਚਾਰ ਦਿਨ ਸੁੱਖ ਦੇ ਕੱਟ ਲਵਾਂਗੇ।”

“ਨਹੀਂ ਜੀ ਅਸੀਂ ਨੀ ਭੇਜਣਾ ਮੁੰਡਾ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼, ਇਹਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਅਜੇ ਦੁਨੀਆਂਦਾਰੀ ਦਾ, ਤੁਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਨਹੀਂ ਉਸ ਦਿਨ ਕਿਵੇਂ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।”

“ਹਾਂ ਓਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਆ, ਪਰ ਹੁਣ ਇਹ ਨਿਆਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ।”

“ਨਾ ਜੀ ਮੇਰਾ ਨਹੀਂ ਦਿਲ ਮੰਨਦਾ, ਨਾਲੇ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਕੀ ਮੇਰਾ ਮੀਤ ਬਾਹਰ ਜਾਵੇ ਆਪਣਾ ਸਰੀ ਜਾਂਦਾ। ਸੁੱਖ ਨਾਲ ਮੀਤ ਵੀ ਹੁਣ ਜਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਕੰਮ ਵਿੱਚ ਹੱਥ ਵਟਾਊ ਆਪੇ ਸਭ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਣਾ।”

“ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦੇ ਕਰਮ ਸਿਹੂੰ ਦਾ ਮੁੰਡਾ, ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪੜ੍ਹਦਾ ਸੀ, ਦੋ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਗਿਆ ਤੇ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਸੋਚ ਲਓ ਕੀ ਨਹੀਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਕੋਠੀ, ਕਾਰ, ਪੈਸਾ ਅੱਜ ਸਭ ਕੁੱਝ ਆ।” ਮੈਂ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਕਰਮ ਸਿਹੂੰ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਬਾਰੇ ਦੱਸਿਆ।

“ਚੁੱਪ ਕਰ ਤੂੰ ਬਹੁਤਾ ਨਹੀਂ ਬੋਲੀਦਾ, ਤੈਨੂੰ ਬੜਾ ਪਤਾ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਕਹਿੰਦਾ ਤੂੰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਮੰਨ ਜਾਨਾ।” ਬੀਬੀ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦੀ ਹੋਈ ਬੋਲੀ।

“ਕੋਈ ਮਾਂ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦੀ ਕੀ ਉਹਦਾ ਪੁੱਤ ਪ੍ਰਦੇਸੀ ਹੋਏ
ਅੱਖਾਂ ਮੂਹਰੇ ਹੱਸਦਾ ਰਹੇ ਨਾ 'ਕੱਲਾ ਵਿੱਚ ਪ੍ਰਦੇਸਾਂ ਰੋਏ।”

“ਚੰਗਾ ਬੀਬੀ ਜਿਵੇਂ ਤੂੰ ਖੁਸ਼।” ਮੈਂ ਵੀ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਖੁਸ਼ ਕਰਨ ਲਈ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ।

-ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਸੌਣ ਲਈ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਸਵੇਰੇ ਉੱਠੇ ਤਿਆਰ ਹੋਏ ਮੈਂ ਤੇ ਗੁੱਡੋ ਸਕੂਲ ਚਲੇ ਗਏ। ਪਰ ਮੇਰੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਜਿਵੇਂ ਲਾਲੇ ਦੀ ਕਹੀ ਗੱਲ ਘਰ ਬਣਾ ਗਈ ਹੋਵੇ, ਫਿਰ ਕੁੱਝ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਮੇਰਾ ਮਾਮਾ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆ ਗਿਆ, ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਬੈਠ ਕੇ ਚਾਹ ਪੀਤੀ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਭਾਪਾ ਤੇ ਮਾਮਾ ਮੋਟਰ ਵੱਲ ਗੇੜਾ ਮਾਰਨ ਚਲੇ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਵੀ ਸਾਡਾ ਮਾਮਾ ਜਾਂ ਸਾਡਾ ਫੁੱਫੜ ਸਾਨੂੰ ਮਿਲਣ ਆਉਂਦੇ, ਭਾਪਾ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਲੈ ਮੋਟਰ 'ਤੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿ ਜਾਂਦਾ, ਮੀਤ ਪੰਜ-ਛੇ ਅੰਡੇ ਸਾਨੂੰ ਮੋਟਰ 'ਤੇ ਫੜਾ ਦੇਈਂ। ਅੱਜ ਵੀ ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਇਆ, ਪਰ ਅੱਜ ਮੈਂ ਭਾਪੇ ਦੇ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ, ਤੁਸੀਂ ਚੱਲੋ ਮੈਂ ਅੰਡੇ ਲੈ ਕੇ ਮੋਟਰ 'ਤੇ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਮਾਮਾ ਤੇ ਭਾਪਾ ਹੱਸਣ ਲੱਗੇ ਅਤੇ ਹੱਸਦੇ-ਹੱਸਦੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਮੈਂ ਵੀ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਉੱਥਲੇ ਹੋਏ ਦਸ ਅੰਡੇ ਲੈ ਕੇ ਮੋਟਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ, ਭਾਪੇ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਅੰਡਾ ਦਿੱਤਾ।

“ਪੁੱਤ ਤੂੰ ਹੁਣ ਚੱਲ ਘਰ ਅਸੀਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਠਹਿਰਕੇ ਘਰ ਆਉਂਦੇ ਆ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ।”

-ਦੋ-ਤਿੰਨ ਘੰਟਿਆਂ ਬਾਅਦ ਭਾਪੇ ਹੁਣੀਂ ਘਰ ਆ ਗਏ, ਹੁਣ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਵਕਤ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲੱਗੇ ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਜਦ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਭਾਪੇ ਨੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਓਹੀ ਗੱਲ ਛੇੜ ਲਈ।

“ਜਰਨੈਲ ਸਿਆਂ ਮੈਂ ਕਹਿਨਾ ਮੀਤ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਭੇਜ ਦੇਈਏ ਕਿਸੇ ਵੱਡੇ ਦੇਸ਼ ਤੇਰਾ ਕੀ ਖਿਆਲ....?” ਭਾਪਾ ਮਾਮੇ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਗੱਲ ਤਾ ਤੇਰੀ ਠੀਕ ਆ ਭਾਈਆ ਮੀਤ ਹੁਣ ਜਵਾਨ ਹੋ ਗਿਆ।” ਮਾਮਾ ਵੀ ਭਾਪੇ ਦੀ ਹਾਂ 'ਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਉਣ ਲੱਗਾ।

“ਲਾਲਾ ਵੀ ਇਹੋ ਗੱਲ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਨਾਲੇ ਲਾਲਾ ਵੀ ਏਜੰਟ ਨੂੰ ਜਾਣਦਾ।”

“ਇਹ ਤਾ ਹੋਰ ਵੀ ਵਧੀਆ, ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਕੋਈ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਰਹੂ।”

“ਪਰ ਜ਼ਰਨੈਲ ਸਿਆਂ ਭੈਣ ਤੇਰੀ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੀ।”

“ਕੀ ਹੋਇਆ ਭੈਣ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੀ।”

“ਤੂੰ ਆਪ ਹੀ ਪੁੱਛ ਲਾ ਕੀ ਹੋਇਆ।”

“ਨਾ ਕੀ ਗੱਲ ਭੈਣੇ, ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦੀ।”

“ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਨਹੀਂ ਮੰਨਦਾ ਭਰਾਵਾ, ਮੀਤ ਨੂੰ ਦੂਰ ਭੇਜਣ ਨੂੰ।”

“ਦੇਖ ਭੈਣੇ ਮੇਰੀ ਮੰਨੇ ਤਾ ਖੁਸ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਹਾਂ ਕਰਦੇ, ਮੁੰਡਾ ਬਾਹਰ ਜਾਊਗਾ ਚਾਰ ਪੈਸੇ ਕਮਾਊਗਾ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਬਾਕੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੁੱਖ ਦੀ ਬਤੀਤ ਕਰਨਾ, ਇੱਥੇ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਆ ਰਾਤ-ਦਿਨ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੋ ਤਾਂ ਜਾ ਕੇ ਕਿਤੇ ਮਸਾਂ ਸਰਦਾ।”

“ਚੰਗਾ ਭਰਾਵਾ ਜਿਵੇਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਆ ਕਰਲੋ, ਸਲਾਹ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਬਾਹਰੋਂ ਕਰਕੇ ਹੀ ਆਏ ਆ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਹੁਣ ਐਵੇਂ ਉੱਪਰੋਂ-ਉੱਪਰੋਂ ਪੁੱਛਦੇ ਓ ਤੁਸੀਂ, ਨਾਲੇ ਘਰ ਦਾ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਸਾਂ-ਮਸਾਂ ਚੱਲਦਾ ਐਨੇ ਪੈਸੇ ਕਿੱਥੋਂ ਲਾਉਣੇ।”

“ਲਾਲਾ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ ਕੁੱਝ ਪੈਸੇ ਉਹ ਕਰ ਦੇਊਗਾ।” ਹਰਨਾਮ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਗੱਲ ਅੱਗੇ ਤੋਰਦੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰ ਭਾਈਆ ਜਿੰਨੀ ਹੋ ਸਕੀ ਮੈਂ ਵੀ ਤੁਹਾਡੀ ਮੱਦਦ ਕਰੂੰਗਾ।”

“ਚੱਲੋ ਗੱਲ ਪੱਕੀ ਹੋ ਗਈ, ਬਾਕੀ ਗੱਲ ਹੁਣ ਸਵੇਰੇ ਆੜਤੀਏ ਦੇ ਜਾ ਕੇ ਕਰਦੇ ਆ ਹੁਣ ਸੌਂ ਜਾਓ।”

—ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਇੰਝ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਭਾਪਾ ਤੇ ਮਾਮਾ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਬਾਹਰੋਂ ਪੱਕੀ ਕਰਕੇ ਹੀ ਘਰ ਆਏ ਆ, ਇਹ ਸੋਚਦਾ-ਸੋਚਦਾ ਮੈਂ ਵੀ ਸੌਂ ਗਿਆ।

ਕਾਂਡ 3

ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ ਕਦੋਂ ਸਵੇਰ ਹੋ ਗਈ, ਰੋਜ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਜ ਵੀ ਬੀਬੀ ਨੇ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ ਤੇ ਮੈਂ ਉੱਠਿਆ, ਉੱਠ ਕੇ ਮੂੰਹ ਹੱਥ ਧੋਤਾ ਚਾਹ ਪੀਤੀ ਤੇ ਸਕੂਲ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ ਨਾਲ ਹੀ ਗੁੱਡੋ ਵੀ ਤਿਆਰ ਸੀ, ਐਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਮਾਮਾ ਤੇ ਭਾਪਾ ਵੀ ਬਾਹਰੋਂ ਹੋ ਕੇ ਘਰ ਆ ਗਏ। ਭਾਪੇ ਤੇ ਮਾਮੇ ਨੇ ਅਜੇ ਚਾਹ ਪੀਣੀ ਸੀ ਮੈਂ ਤੇ ਗੁੱਡੋ ਨੇ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ ਸਕੂਲ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਭਾਪੇ ਹੁਣੀ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ ਆੜਤੀਏ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਚਲੇ ਗਏ ਆੜਤ 'ਤੇ ਅਜੇ ਮੁਨੀਮ ਹੀ ਆਇਆ ਸੀ।

“ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਮੁਨੀਮ ਜੀ, ਕੀ ਹਾਲ ਆ ਤੁਹਾਡਾ.....?” ਭਾਪਾ ਮੁਨੀਮ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

“ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਹਰਨਾਮ ਸਿਆਂ ਸਭ ਠੀਕ ਠਾਕ ਆ, ਤੁਸੀਂ ਸੁਣਾਓ ਘਰ ਪਰਿਵਾਰ ਸਭ ਠੀਕ ਆ।”

“ਸ਼ੁਕਰ ਆ ਉਸ ਮਾਲਿਕ ਦਾ, ਲਾਲਾ ਜੀ ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਆਏ.....?”

“ਨਹੀਂ ਅਜੇ ਨੀ ਆਏ, ਬਸ ਹੁਣੇ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਹੀ ਆ ਦਸ ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਟਾਂ ਤੱਕ ਤੁਸੀਂ ਬੈਠੋ।”

“ਚੱਲ ਅੱਛਾ! ਉਡੀਕ ਕਰ ਲੈਨੇ ਆ।”

—ਕਹਿ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ, ਇੰਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਲਾਲਾ ਵੀ ਆ ਗਿਆ, ਲਾਲੇ ਨੇ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਕਿਹਾ।

“ਆ ਭਾਈ ਹਰਨਾਮ ਸਿਆਂ, ਕੀ ਹਾਲ ਤੇਰਾ ਬੜੀ ਛੇਤੀ ਚੱਕਰ ਮਾਰਿਆ ਘਰ ਸਭ ਠੀਕ ਤਾਂ ਹੈ...?”

“ਹਾਂ ਜੀ ਲਾਲਾ ਜੀ ਸਭ ਠੀਕ ਆ, ਤੁਸੀਂ ਸੁਣਾਓ ਕੀ ਹਾਲ ਆ।”

“ਹਰਨਾਮ ਸਿਆਂ, ਮੈਂ ਪਹਿਚਾਣਿਆ ਨਹੀਂ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਕਿਹੜਾ ਸੱਜਣ ਆ...?” ਲਾਲੇ ਨੇ ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੂੰ ਵੱਲ ਹੱਥ ਕਰਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਲਾਲਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਚਾਣਿਆ ਨਹੀਂ ਇਹ ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੂੰ ਮੀਤ ਦਾ ਮਾਮਾ।”

“ਅੱਛਾ-ਅੱਛਾ! ਮਾਫ਼ ਕਰੀਂ ਬਾਈ ਮੈਥੋਂ ਪਹਿਚਾਣ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।” ਲਾਲਾ ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੂੰ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਨਹੀਂ-ਨਹੀਂ ਲਾਲਾ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਇਹ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਕਰਤੀ, ਮੈਂ ਕਿਹੜਾ ਇੱਥੇ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ।”

“ਜਰਨੈਲ ਸਿਆਂ ਤੁਸੀਂ ਭਾਵੇਂ ਰੋਜ਼ ਆਓ ਤੁਹਾਡੀ ਆਪਣੀ ਦੁਕਾਨ ਆ, ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਕਿ ਨਹੀਂ ਅਜੇ।”

“ਨਹੀਂ ਲਾਲਾ ਜੀ, ਤੁਹਾਡੇ ਮੂਹਰੇ-ਮੂਹਰੇ ਹੀ ਆਏ ਆ।” ਝੱਟ ਮੁਨੀਮ ਬੋਲਿਆ।

“ਅੱਛਾ-ਅੱਛਾ! ਜਾਓ ਫਿਰ ਮੁਨੀਮ ਜੀ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਕੱਪ ਚਾਹ ਦੇ ਆਖਣਾ ਜਰਾ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ, ਹੁਣੇ ਆਖਦਾਂ।”

—ਮੁਨੀਮ ਚਾਹ ਕਹਿਣ ਲਈ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ 'ਤੇ ਫਿਰ ਭਾਪੇ ਨੇ ਲਾਲੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਛੇੜੀ।

“ਲਾਲਾ ਜੀ, ਉਸ ਦਿਨ ਤੁਸੀਂ ਮੀਤ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਭੇਜਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਸੀ, ਫਿਰ ਹੁਣ ਕਿੱਦਾਂ ਕਰੀਏ।”

“ਜਿਵੇਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਆ, ਪਹਿਲਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸਲਾਹ ਕਰ ਲਓ ਮੈਂ ਤੇ ਅੱਜ ਵੀ ਇਹੋ ਕਹਿਨਾ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਭੇਜਦੇ ਤੂੰ ਬਾਕੀ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਸੌਖੀ ਕੱਟੀ।”

“ਘਰ ਤਾਂ ਸਲਾਹ ਕਰ ਹੀ ਲਈ ਆ, ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ ਮੰਨਦੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕੱਲ੍ਹ ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਹੁ ਆਇਆ ਤੇ ਫਿਰ ਗੱਲ ਛੇੜੀ ਤਾਂ ਕਿਤੇ ਜਾ ਕੇ ਹਾਮੀ ਭਰੀ।”

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ, ਭਾਬੀ ਮੰਨ ਤਾਂ ਗਈ।”

“ਲਾਲਾ ਜੀ, ਆਪਾਂ ਫਿਰ ਏਜੰਟ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੀਏ।”

“ਹਾਂ ਗੱਲ ਤਾਂ ਫਿਰ ਕਰਨੀ ਹੀ ਪੈਣੀ ਆ, ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ।”

“ਲਾਲਾ ਜੀ, ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਪੈਸਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਬਣੂਗੀ” ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਹੁ ਨੇ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ।

“ਇਹ ਤਾਂ ਹੁਣ ਗੱਲ ਕਰਨ ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗੂਗਾ।”

“ਲਾਲਾ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦਿਨ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਕਰਮ ਸਿੰਹੁ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਗੱਲ ਵੀ ਤੁਸੀਂ ਹੀ ਕਰਾਈ ਸੀ।”

“ਹਾਂ, ਗੱਲ ਤਾਂ ਮੈਂ ਹੀ ਕਰਾਈ ਸੀ ਦੋ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਕੀ ਆਪਾਂ ਫਿਰ ਗੱਲ ਕਰ ਲੈਣੇ ਆ।”

“ਲਾਲਾ ਜੀ ਉਦੋਂ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਪੈਸੇ ਲੱਗੇ ਸੀ.....?” ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਹੁ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਪੱਕਾ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਨਹੀਂ, ਬਾਕੀ ਖਾਤੇ ਵਿੱਚ ਲਿਖੇ ਹੋਏ ਮੁਨੀਮ ਆਉਂਦਾ ਆਪਾ ਦੇਖ ਲੈਣੇ ਆ।”

“ਹਾਂ ਜੀ, ਇਹ ਠੀਕ ਰਹੂਗਾ।” ਜਰਨੈਲ ਸਿੰਹੁ ਬੋਲਿਆ।

ਬੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਮੁਨੀਮ ਵੀ ਚਾਹ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਸਭ ਨੂੰ ਚਾਹ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ। ਸਾਰੇ ਚਾਹ ਪੀਣ ਲੱਗੇ ਤੇ ਲਾਲਾ ਬੋਲਿਆ।

“ਮੁਨੀਮ ਜੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁੱਝ ਯਾਦ ਆ, ਜਦੋਂ ਕਰਮ ਸਿਹੰ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕ ਗਿਆ ਉਦੋਂ ਕਿੰਨੇ ਪੈਸੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ...?”

“ਨਹੀਂ ਲਾਲਾ ਜੀ, ਮੈਨੂੰ ਕੁੱਝ ਯਾਦ ਨਹੀਂ ਕਾਫੀ ਦੇਰ ਹੋ ਗਈ ਕੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਹੁਣ।”

“ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੰ ਪੁੱਛਦਾ ਸੀ, ਇਹਨੇ ਵੀ ਮੀਤ ਨੂੰ ਬਾਹਰਲੇ ਦੇਸ਼ ਭੇਜਣਾ ਸੀ, ਬਸ ਇਸੇ ਲਈ।”

“ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਲਾਲਾ ਜੀ, ਆਪਾਂ ਖ਼ਾਤਾ ਦੇਖ ਲੈਨੇ ਆ।”

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ, ਚਾਹ ਪੀ ਕੇ ਦੇਖ ਜ਼ਰਾ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ।”

—ਮੁਨੀਮ ਨੇ ਲਾਲ ਰੰਗ ਦੀ ਵਹੀ ਖੋਲ੍ਹੀ ਤੇ ਖਾਤਾ ਦੇਖ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ।

“ਦੋ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਨਵੰਬਰ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ ਦੋ ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਤੇ ਸਾਲ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ ਸਾਰੇ ਪੈਸੇ ਵਾਪਿਸ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।”

“ਦੋ ਲੱਖ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ, ਲਾਲਾ ਜੀ।” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ, ਇਹ ਤਾਂ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗੂਗਾ, ਕਿੰਨੇ ਪੈਸੇ ਵੱਧ-ਘੱਟ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੇ ਹਨ।” ਲਾਲੇ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਫਿਰ ਆਪਾਂ ਕਿਸ ਦਿਨ ਮਿਲੀਏ ਏਜੰਟ ਨੂੰ....?” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੰ ਨੇ ਫਿਰ ਲਾਲੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮੈਂ ਇੱਕ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਤਾ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜ ਦੇਵਾਂਗਾ।” ਲਾਲਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਇਹ ਵੀ ਠੀਕ ਆ, ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਤਾ ਕਰ ਲਓ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਦਾ ਟਾਇਮ ਇੱਥੇ ਦੁਕਾਨ ਦਾ ਹੀ ਰੱਖ ਲੈਣਾ, ਅਸੀਂ ਵੀ ਆ ਜਾਵਾਂਗੇ ਫਿਰ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰ ਲਾਵਾਂਗੇ।”

“ਚੱਲੋ ਠੀਕ ਆ, ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸੁਨੇਹਾ ਭੇਜ ਦੇਵਾਂਗਾ।”

“ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਹੋ ਗਈ ਲਾਲਾ ਜੀ, ਬਾਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਆ ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਦਾ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੀ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਮੱਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਆ....?” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੰ ਨੇ ਲਾਲੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ, ਜਿੰਨੀ ਵੀ ਹੋ ਸਕਿਆ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਜ਼ਰੂਰ ਮੱਦਦ ਕਰੂੰਗਾ।” ਲਾਲੇ ਨੇ ਹੌਸਲਾ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਫਿਰ ਵੀ ਲਾਲਾ ਜੀ, ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਚੰਗਾ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਬਾਕੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਣਦੇ।” ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੂ ਨੇ ਫਿਰ ਲਾਲੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਜਰਨੈਲ ਸਿਆਂ, ਪਹਿਲਾਂ ਆਪਾਂ ਗੱਲ ਕਰ ਲਈਏ ਫਿਰ ਬਾਕੀ ਪ੍ਰਬੰਧ ਵੀ ਹੋ ਜਾਊਗਾ।”

“ਚੰਗਾ ਲਾਲਾ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੱਲ ਕਰ ਲਓ ਬਾਕੀ ਫਿਰ ਸੋਚਾਂਗੇ।”

-ਭਾਪੇ ਹੁਣੀਂ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਉੱਠੇ ਤੇ ਘਰ ਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਏ, ਉਦੋਂ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਵੀ ਸਕੂਲੋਂ ਵਾਪਿਸ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਸੀ। ਮਾਮਾ ਮੈਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਲੈ ਵੀ ਮੀਤ ਅੱਜ ਗੱਲ ਕਰ ਆਏ ਆ ਤੇਰੇ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦੀ, ਬਸ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਪੱਕਾ ਪਤਾ ਲੱਗ ਜਾਊਗਾ ਤੇ ਤੂੰ ਪੁੱਤ ਗੁੱਡੋ ਫਿਰ ਇਕੱਲੀ ਹੀ ਸਕੂਲੇ ਜਾਇਆ ਕਰੀਂ। ਬੀਬੀ ਇਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਸੁਣ ਰਹੀ ਸੀ ਨਾਲੇ ਚੁੰਨੀ ਨਾਲ ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਝ ਰਹੀ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਤਿਆਰ ਬੈਠਾ ਜਾਣ ਲਈ, ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਸ਼ਾਮ ਹੋ ਗਈ, ਭਾਪਾ ਤੇ ਮਾਮਾ ਖੂਹ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ। ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਆਂਡਿਆਂ ਵਾਸਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਖਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਵਾੜੇ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਛੇਤੀ ਮਗਰੋਂ ਭਾਪੇ ਹੁਣੀ ਵਾਪਿਸ ਘਰ ਆ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਸਭ ਨੇ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ ਤੇ ਸੌਂ ਗਏ। ਸਵੇਰੇ ਮਾਮਾ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਵਾਪਿਸ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਰੁੱਝ ਗਏ। ਇੱਕ-ਇੱਕ ਦਿਨ ਕਰਕੇ ਹਫ਼ਤਾ ਬੀਤ ਗਿਆ, ਲਾਲੇ ਵੱਲੋਂ ਕੋਈ ਸੁਨੇਹਾ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਪਰ ਅੱਜ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਮੁਨੀਮ ਘਰ ਆ ਗਿਆ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਜਾਣਦਾ ਸੀ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ।

“ਮੀਤ ਤੇਰਾ ਭਾਪਾ ਕਿੱਥੇ ਆ...?”

“ਉਹ ਤਾਂ ਜੀ ਖੂਹ ਤੇ ਗਿਆ ਹੋਇਆ।”

“ਅੱਛਾ! ਆ ਬੈਠ ਸਕੂਟਰ 'ਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਆਪਾਂ ਖੂਹ 'ਤੇ ਚੱਲੀਏ।”

“ਤੁਸੀਂ ਅੰਦਰ ਆਓ ਚਾਹ ਦਾ ਕੱਪ ਪੀ ਕੇ ਫਿਰ ਚੱਲਦੇ ਆ।”

“ਨਹੀਂ ਚਾਹ ਫਿਰ ਸਹੀ ਕਦੇ, ਮੈਨੂੰ ਹੁਣ ਜਲਦੀ ਆ ਮੈਂ ਵਾਪਿਸ ਆੜਤ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਬੈਠਣਾ ਕੋਈ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦਾ ਫਿਰ ਉਹਨੂੰ ਗੋੜਾ ਪਊਗਾ।” ਮੁਨੀਮ ਨੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਏ ਸਕੂਟਰ ਨੂੰ ਕਿੱਕ ਮਾਰੀ।

“ਚੱਲੋ ਠੀਕ ਆ ਜੀ।”

-ਕਹਿ ਕੇ ਮੈਂ ਮੁਨੀਮ ਦੇ ਸਕੂਟਰ ਦੇ ਮਗਰ ਬੈਠ ਗਿਆ ਤੇ ਖੂਹ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚੱਲ ਪਏ ਪੰਜ-ਸੱਤ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਖੂਹ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਸਾਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਭਾਪਾ ਵੀ ਖੇਤ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਕੀ ਹਾਲ ਆ ਮੁਨੀਮ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਅੱਜ ਇੱਧਰ-ਕਿੱਧਰ ਭਾਪਾ ਮੁਨੀਮ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ.....?”

“ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ, ਤੁਹਾਡਾ ਸੁਨੇਹਾ ਸੀ ਲਾਲਾ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਮੈਨੂੰ ਤੂੰ ਆਪ ਜਾਈ ਇਸੇ ਲਈ ਮੈਨੂੰ ਆਉਣਾ ਪਿਆ।”

“ਮੇਰਾ ਕੀ ਸੁਨੇਹਾ ਮੁਨੀਮ ਜੀ.....?” ਭਾਧੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਰਸੋਂ ਦੁਪਿਹਰੋਂ ਬਾਅਦ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਵਜੇ ਲਾਲੇ ਨੇ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਬੁਲਾਇਆ, ਉਸ ਦਿਨ ਏਜੰਟ ਨੇ ਵੀ ਆਉਣਾ ਅਸੀਂ ਵੀ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਵਜੇ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਤੋਂ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਫਿਰ ਆਰਾਮ ਨਾਲ ਬੈਠ ਕੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ।”

“ਚਲੋ ਠੀਕ ਆ ਮੁਨੀਮ ਜੀ ਅਸੀਂ ਪਰਸੋਂ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਚਲੋ ਹੁਣ ਘਰ ਨੂੰ ਚੱਲਦੇ ਆ ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਪੀ ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਣਾ।”

“ਨਹੀਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਫਿਰ ਸਹੀ ਕਦੀ ਅੱਜ ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਆੜਤ 'ਤੇ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦਾ।”

“ਓਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਆ ਫਿਰ ਤੁਹਾਡੀ ਸੇਵਾ ਕੀ ਹੋਈ।” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਸੇਵਾ ਵੀ ਕਰਾ ਲਵਾਂਗੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦੇ ਇੱਕ ਵਾਰੀ।” ਮੁਨੀਮ ਨੇ ਹੱਸਦੇ-ਹੱਸਦੇ ਕਿਹਾ।

“ਜਦੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਮੁਨੀਮ ਜੀ ਆਪਾਂ ਕਿਹੜਾ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਭੱਜੇ ਆ ਕਦੀ।”

“ਚੰਗਾ ਬਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ, ਮੈਂ ਹੁਣ ਚੱਲਦਾ ਆਂ, ਪਰਸੋਂ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਾ ਤੁਸੀਂ ਯਾਦ ਨਾਲ।”

—ਕਹਿ ਕੇ ਮੁਨੀਮ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਭਾਧਾ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ।

“ਮੀਤ ਤੂੰ ਜ਼ਰਾ ਮੋਟਰ 'ਤੇ ਬਹਿ ਪਾਣੀ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖੀਂ, ਮੈਂ ਘਰ ਨੂੰ ਚੱਲਿਆ, ਫਿਰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਮਾਮੇ ਕੋਲ ਵੀ ਜਾਣਾ।”

“ਠੀਕ ਭਾਧਾ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਜਾਓ ਮੈਂ ਦੇਖ ਲਊਂਗਾ ਸਾਰਾ।”

“ਚੰਗਾ ਫਿਰ ਮੈਂ ਜਾਨਾ।”

“ਭਾਧਾ ਜੀ ਜੇਕਰ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਭੂਆ, ਫੁੱਫੜ ਨਾਲ ਸਲਾਹ ਕਰ ਲੈਂਦੇ ਚੰਗਾ ਸੀ, ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਐਵੇਂ ਗੁੱਸਾ ਕਰਨਗੇ।”

“ਹਾਂ ਇਹ ਵੀ ਗੱਲ ਠੀਕ ਆ ਮੇਰੇ 'ਤੇ ਦਿਮਾਗ 'ਚੋਂ ਹੀ ਨਿਕਲ ਗਿਆ ਸੀ, ਮੈਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇਰੀ ਭੂਆ ਕੋਲ ਜਾਨਾ ਤੇ ਫਿਰ ਜਾਊਂਗਾ ਤੇਰੇ ਮਾਮੇ ਕੋਲ।”

“ਜਿਵੇਂ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰ ਲਓ ਤੁਸੀਂ।”

—ਕਹਿ ਕੇ ਭਾਧਾ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਘੰਟੇ ਕੁ ਬਾਅਦ ਮੋਟਰ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਘਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਬੀਬੀ ਵੀ ਕੁੱਝ ਉਦਾਸ ਜਿਹੀ ਸੀ, ਬੀਬੀ ਨੂੰ

ਉਦਾਸ ਦੇਖਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੀ ਕਿਤਾਬ ਲਈ ਤੇ ਪੜ੍ਹਨ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਭਾਪਾ ਵੀ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਭਾਪੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਭੂਆ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੰਨਦੀ ਹੀ ਨੀ ਸੀ ਪਰ ਫਿਰ ਮੰਨ ਗਈ ਹੁਣ ਪਰਸੋਂ ਨੂੰ ਤੇਰੀ ਭੂਆ ਨੇ ਵੀ ਨਾਲ ਆਉਣਾ ਮੀਤ ਤੂੰ ਸਕੂਲੋਂ ਜਾਣ ਤੋਂ ਰਹਿਣ ਦੇਈ ਤੇ ਗੁੱਡੋ ਪੁੱਤ ਤੂੰ ਵੀ ਨਾ ਜਾਈ।

ਅੱਜ ਤੀਜਾ ਦਿਨ ਆ ਗਿਆ ਭੂਆ ਤੇ ਫੁੱਫੜ ਸਵੇਰੇ ਦਸ ਕੁ ਵਜੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਤੇ ਮਾਮੇ ਨੇ ਅਜੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਨੂੰ ਆਉਣਾ ਸੀ, ਦੁਪਿਹਰ ਦੇ ਦੋ ਕੁ ਵਜੇ ਮਾਮਾ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਸਾਰਿਆਂ ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਤੇ ਤਿੰਨ ਕੁ ਵਜੇ ਭਾਪਾ, ਮਾਮਾ ਤੇ ਫੁੱਫੜ ਤਿੰਨੇ ਜਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ ਆੜਤ 'ਤੇ।

“ਕੀ ਹਾਲ ਆ ਲਾਲਾ ਜੀ...?” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਗੱਦੀ ਨੇੜੇ ਪਈ ਕੁਰਸੀ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਵੱਲ ਖਿੱਚਦੇ ਹੋਏ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਸਭ ਠੀਕ ਆ ਭਰਾਵਾ ਤੂੰ ਸੁਣਾ।”

“ਠੀਕ ਆ ਲਾਲਾ ਜੀ, ਏਹ ਜਰਨੈਲ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਦੇ ਹੀ ਹੋ ਤੇ ਇਹ ਨੇ ਮੀਤ ਦੇ ਫੁੱਫੜ ਹਰਜੀਤ ਸਿਹੁੰ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਮਿਲਕੇ ਹੀ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਆ।”

“ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਆਪਣੇ ਭੈਣ-ਭਰਾਵਾਂ ਦੀ ਸਲਾਹ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰੀ ਆ।”

“ਲਾਲਾ ਜੀ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ ਏਜੰਟ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ ਮਿਲੇ ਕਿ ਨਹੀਂ ਅਜੇ....?”

“ਮਿਲਿਆ ਸੀ ਪਰ ਮੈਂ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ, ਸੋਚਿਆ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਇੱਕੋ ਵਾਰੀ ਬੈਠਕੇ ਕਰਾਂਗੇ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਕੀ ਕਰਨੀ ਆ ਗੱਲ।”

“ਇਹ ਵੀ ਠੀਕ ਹੈ ਲਾਲਾ ਜੀ।”

“ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਆਉਣਾ ਉਸ ਬੰਦੇ ਨੇ....?” ਹਰਜੀਤ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਉਹ ਤਾਂ ਬਾਰਾਂ-ਇੱਕ ਵਜੇ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਮੈਂ ਆਪ ਹੀ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਵਜੇ ਕਿਹਾ ਪਹਿਲਾਂ ਆੜਤ 'ਤੇ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ ਨਾਲੇ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਵਜੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਵਿਹਲੇ ਹੋ ਜਾਵਾਂਗੇ।”

“ਬਿਲਕੁੱਲ ਸਹੀ ਕੀਤਾ ਲਾਲਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ।”

-ਐਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਮੁਨੀਮ ਚਾਹ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਿਆ, ਅਜੇ ਚਾਹ ਪੀਣ ਹੀ ਲੱਗੇ ਸੀ ਉਹ ਆਦਮੀ ਵੀ ਆਣ ਪਹੁੰਚਾ, ਉਹਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਤੇ ਉਹ ਵੀ ਬੈਠ ਗਿਆ।

“ਇਹ ਨੇ ਮੇਰੇ ਸੱਜਣ ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੁੰ ਤੇ ਉਸਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਤੇ ਇਹ ਹੈ ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ “ਏਜੰਟ ਭੋਲਾ” ਜਿਹਦੀ ਮੈਂ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਬਾਕੀ ਗੱਲ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਕਰ ਲਓ।”

“ਲਾਲਾ ਜੀ, ਤੋਰੋ ਤੁਸੀਂ ਗੱਲ ਤੁਸੀਂ ਕਿਹੜਾ ਬੇਗਾਨੇ ਆਂ।” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੁੰ ਲਾਲੇ ਨੂੰ ਹੱਥ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਦੇਖ ਬਈ ਭੋਲੇ ਇਹ ਨੇ ਮੇਰੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਦੇ ਬੰਦੇ, ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਮੀਤ ਨੂੰ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕ ਭੇਜਣਾ ਤੂੰ ਬੋਲ ਕਿੰਨੇ ਪੈਸੇ ਲੈਣੇ।” ਲਾਲੇ ਨੇ ਭੋਲੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਮੂੰਹ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਲਾਲਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸੋ ਕਿ ਜਾਣਾ ਕਿਹੜੇ ਦੇਸ਼ ਆ, ਮੈਂ ਫਿਰ ਉਸਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਰੇਟ ਦੱਸਾਂ....?”

“ਹੁਣ ਦੱਸੋ ਬਈ ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਕਿਹੜੇ ਦੇਸ਼ ਭੇਜਣਾ ਤੁਸੀਂ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ....?”

ਲਾਲੇ ਨੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਤੁਸੀਂ ਜੀ ਕੈਨੇਡਾ, ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਦੱਸੋ...।”

“ਕੈਨੇਡਾ ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਦਾ ਲੱਗੂ ਦਸ ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ, ਅੱਧੇ ਪੈਸੇ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਬਾਕੀ ਪੈਸੇ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਪਹੁੰਚਣ 'ਤੇ। ਜਦੋਂ ਜਾ ਕੇ ਮੁੰਡਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਫੋਨ ਕਰ ਦੇਵੇ ਮੈਨੂੰ ਬਾਕੀ ਪੈਸੇ ਦੇ ਦੇਣੇ ਤੁਸੀਂ।”

“ਦਸ ਲੱਖ ਤਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ।” ਹਰਜੀਤ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਹਾਉਕਾ ਲੈਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਲਾਲਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਪੈਸੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ...?” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੁੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਭੋਲੇ ਦੋ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਹੜਾ ਮੁੰਡਾ ਭੇਜਿਆ ਸੀ, ਉਹਦੇ ਤਾਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਪੈਸੇ ਲਏ ਸੀ ਹੁਣ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ.....?” ਲਾਲੇ ਨੇ ਭੋਲੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਲਾਲਾ ਜੀ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ ਭੇਜ ਦੇਈਏ।”

“ਲਾਲਾ ਜੀ ਕਰਮ ਸਿਹੁੰ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਭਲਾ ਕਿਹੜੇ ਮੁਲਕ ਗਿਆ...?” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਹੁਣ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਭੋਲੇ ਤੋਂ ਪੁੱਛ ਲੈਂਦੇ ਆ, ਭੋਲੇ ਕਰਮ ਸਿਹੁੰ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਦੋ ਕੁ ਸਾਲ ਪਹਿਲਾਂ ਤੂੰ ਹੀ ਭੇਜਿਆ ਸੀ, ਜਿਹਦੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਮੈਂ ਲਈ ਸੀ, ਓਹ ਕਿਹੜੇ ਮੁਲਕ ਗਿਆ ਸੀ ਭਲਾ....?”

“ਉਹ ਤਾਂ ਲਾਲਾ ਜੀ ਇਟਲੀ ਗਿਆ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਭੇਜ ਦੇਈਏ ਨਾਲੇ ਪੈਸੇ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਲੱਗਣੇ।”

“ਇਟਲੀ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਪੈਸੇ ਲੈਣੇ.....?” ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੂੰ ਨੇ ਗੱਲ ਅੱਗੇ ਤੋਰੀ।

“ਦੇਖੋ ਜੀ, ਇਟਲੀ, ਜਰਮਨ, ਹਾਲੈਂਡ, ਸਪੇਨ, ਫਰਾਂਸ, ਬੈਲਜੀਅਮ ਆਦਿ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਲਈ ਤਾਂ ਦੋ ਲੱਖ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਆ, ਤੁਸੀਂ ਲਾਲਾ ਜੀ ਦੇ ਸੱਜਣ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਪੰਜ-ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਘੱਟ ਦੇ ਦੇਣਾ।”

“ਲਾਲਾ ਜੀ ਜੇ ਆਪਾਂ ਗੁਰਮੀਤ ਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਭੇਜੀਏ ਤਾਂ ਠੀਕ ਰਹੂਗਾ।” ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੂੰ ਨੇ ਲਾਲੇ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਦੀ ਤੌਰ 'ਤੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਇੰਗਲੈਂਡ ਵੀ ਵਧੀਆ ਮੁਲਕ ਆ।” ਲਾਲੇ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਭੋਲੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਪੈਸੇ ਲੈਣੇ ਤੂੰ.....?”

“ਲਾਲਾ ਜੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦਾ ਪੰਜਾਹ-ਹਜ਼ਾਰ ਹੋਰ ਵੱਧ ਲੱਗਣਾ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਮੰਨੋ ਤਾਂ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਅੱਖੇ-ਸੌਖੇ ਹੋ ਕੇ ਇੰਗਲੈਂਡ ਭੇਜ ਦਿਓ, ਉੱਥੇ ਕਮਾਈ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੈ।”

“ਓਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਆ, ਪਰ ਪੈਸੇ ਅਜੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਨੇ।” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਇਹ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਸੋਚ ਲਵੋ, ਅੱਗੋਂ ਭੋਲੇ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।”

“ਦੇਖ ਬਈ ਭੋਲੇ ਤੂੰ ਜਿੰਨੇ ਪੈਸੇ ਘੱਟ ਕਰ ਸਕਦਾ ਕਰ ਲੈ, ਏਹ ਕੋਈ ਬੇਗਾਨੇ ਨਹੀਂ ਮੇਰੇ ਘਰ ਦੇ ਬੰਦੇ ਆ।” ਲਾਲਾ ਭੋਲੇ ਦੇ ਤਰਲੇ ਜਿਹੇ ਕਰਦਾ ਕਹਿੰਦਾ।

“ਲਾਲਾ ਜੀ ਮੈਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਡੇ ਕਰਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੰਜ-ਸੱਤ ਹਜ਼ਾਰ ਘੱਟ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਬਾਕੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਠੀਕ ਲੱਗੇ।” ਭੋਲੇ ਨੇ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਲਾਲੇ 'ਤੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤੀ।

“ਦੋ ਲੱਖ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਅਸੀਂ ਦੇਵਾਂਗੇ।” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂੰ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਫਿਰ ਤਾਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਆਹ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਤੇ ਹੋਰ ਪਤਾ ਕਰ ਲਓ।” ਭੋਲੇ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

-ਗੱਲਬਾਤ ਚੱਲਦੇ-ਚੱਲਦੇ ਦੋ ਲੱਖ ਤੀਹ 'ਤੇ ਨਿੱਬੜ ਗਈ, ਅੱਧੇ ਪੈਸੇ ਤੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਬਾਕੀ ਦੇ ਪੈਸੇ ਜਦੋਂ ਮੁੰਡਾ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਫੋਨ ਕਰ ਦੇਵੇ ਉਸ ਵਕਤ ਦੇਣੇ, ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਸਾਰੀ ਜਿੰਮੇਵਾਰੀ ਲਾਲੇ ਨੇ ਚੱਕ ਲਈ, ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਫਿਰ ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂੰ ਬੋਲਿਆ।

“ਲਾਲਾ ਜੀ ਆਪਾਂ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਪਾਸਪੋਰਟ ਵੀ ਬਣਾਉਣਾ ਅਜੇ, ਤੁਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਤੁਹਾਡੀ ਜਾਣ ਪਹਿਚਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਆਦਮੀ ਹੈ.....?”

“ਪਾਸਪੋਰਟ ਵੀ ਭੋਲੇ ਨੇ ਆਪੇ ਹੀ ਬਣਾ ਦੇਣਾ।”

“ਪਾਸਪੋਰਟ ਤਾਂ ਮੈਂ ਬਣਾ ਦੇਊਂਗਾ, ਪਰ ਉਸਦੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਏ ਅਲੱਗ ਲੱਗਣੇ ਓਹ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ।” ਭੋਲੇ ਨੇ ਸਾਫ਼-ਸਾਫ਼ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ।

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ, ਕਿੰਨੇ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਸਪੋਰਟ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਊਗਾ..?” ਹਰਜੀਤ ਸਿਹੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

“ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਾਸਪੋਰਟ ਮਿਲ ਜਾਊਗਾ, ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਮੁੰਡੇ ਦੀਆਂ ਦਸ-ਬਾਰਾਂ ਫੋਟੋ ਤੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਦਿਓ।”

“ਠੀਕ ਆ, ਕੱਲ੍ਹ ਪਰਸੋਂ ਫੋਟੋਆਂ ਤੇ ਪੈਸੇ ਇੱਥੋਂ ਆ ਕੇ ਲੈ ਜਾਣੇ ਤੁਸੀਂ।”

“ਕੱਲ੍ਹ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਪਰਸੋਂ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਆਊਂਗਾ, ਤੁਸੀਂ ਨਾਲ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਵੀ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਾ ਉਹਦੇ ਫਾਰਮ 'ਤੇ ਦਸਖ਼ਤ ਵੀ ਕਰਵਾਉਣੇ ਆ।” ਭੋਲੇ ਨੇ ਦੱਸਿਆ।

—ਇਹ ਕਹਿ ਕੇ ਭੋਲਾ ਉੱਠ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਸਲਾਹ ਕਰਨ ਲੱਗੇ ਹੁਣ ਪੈਸਿਆਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਿਵੇਂ ਕਰਾਂਗੇ।

“ਲਾਲਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਮੱਦਦ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸਾਡੀ...?” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੰ ਨੇ ਲਾਲੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਘਰ ਜਾਓ ਜਿੰਨੀ ਹੋ ਸਕਿਆ ਮੈਂ ਵੀ ਮੱਦਦ ਕਰੂੰਗਾ, ਤੇਰਾ ਕੰਮ ਹੋ ਜਾਊਗਾ ਕਰਤਾਰ ਸਿੰਘਾਂ ਕੰਮ ਨਹੀਂ ਰੁਕਣ ਦੇਂਦੇ।”

—ਭਾਪੇ ਹੁਣੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹਨੇਰੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਅੱਜ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਬੀਬੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਸੀ।

“ਬੜੀ ਦੇਰ ਕਰਤੀ ਤੁਸੀਂ ਮਿਲ ਆਏ ਏਜੰਟ..?” ਬੀਬੀ ਨੇ ਮਾਮੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਹਾਂ ਮਿਲ ਪਿਆ ਸੀ ਭੈਣੇ।” ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੰ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਫਿਰ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ....?” ਬੀਬੀ ਫਿਰ ਭਾਪੇ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗੀ।

“ਉਹਨੇ ਕੀ ਕਹਿਣਾ ਹਰਨਾਮ ਕੌਰੇ ਕਹਿੰਦਾ ਕੰਮ ਹੋ ਜਾਊਗਾ।”

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਹਿਨੀ ਵੀਰਾ ਇੱਕ ਵਾਰ ਫਿਰ ਸੋਚ ਲਓ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ।” ਭੂਆ ਰਣਜੀਤ ਕੌਰ ਭਾਪੇ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ।

“ਹੁਣ ਕੀ ਸੋਚਣਾ ਰਣਜੀਤ, ਮੁੰਡਾ ਬਾਹਰ ਜਾਊਗਾ ਚੰਗੀ ਗੱਲ ਈ ਆ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਬਣ ਜਾਊਗੀ।” ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਹਰਜੀਤ ਬੋਲਿਆ।

“ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਠੀਕ ਆ ਤੁਹਾਡੀ ਜੀ।”

“ਮੀਤ ਬੈਠਕ ਵਿੱਚ ਮੇਜ਼ ’ਤੇ ਤਿੰਨ ਗਲਾਸੀਆਂ ਤੇ ਨਾਲੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਜੱਗ ਵੀ ਰੱਖ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤ।” ਹਰਜੀਤ ਸਿਆਂ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਚੱਲੋ।

“ਚੰਗਾ ਜੀ ਹੁਣੇ ਰੱਖਦਾ।” ਮੀਤ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਹਰਨਾਮ ਕੌਰੇ ਕੀ ਬਣਾਇਆ ਅੱਜ....?” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂ ਨੇ ਬੈਠਕ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮਟਰ ਪਨੀਰ ਤੇ ਨਾਲ ਦਾਲ ਬਣਾਈ ਆ।” ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਬੋੜੀ ਜਿਹੀ ਮਟਰਾਂ ਦੀ ਸਬਜ਼ੀ ਤਾਂ ਭੇਜ ਨਾਲੇ ਮੀਤ ਸਕੂਟਰ ਤੋਂ ਝੋਲ੍ਹਾ ਲੈ ਕੇ ਆਈ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ! ਹੁਣੇ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ।”

—ਮੈਂ ਫੁੱਫੜ ਦੇ ਸਕੂਟਰ ਤੋਂ ਲਿਆ ਕੇ ਝੋਲ੍ਹਾ ਭਾਪੇ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ, ਭਾਪੇ ਨੇ ਝੋਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਬੋਤਲ ਕੱਢੀ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕੁੱਝ ਆਂਡੇ ਮੈਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤੇ।

“ਮੀਤ ਇਹਨਾਂ ਆਂਡਿਆਂ ਨੂੰ ਉਬਾਲ ਲੋ।”

—ਭਾਪੇ ਹੁਣੀ ਬੈਠਕ ਵਿੱਚ ਆਪਣਾ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ, ਮੈਂ ਪਾਣੀ ਸਬਜ਼ੀ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਭੂਆ ਵੀ ਬੀਬੀ ਨਾਲ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਜਾ ਬੈਠੀ ਤੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੀਆਂ ਨਾਲੇ ਆਂਡਿਆਂ ਨੂੰ ਉਬਾਲਣ ਲਈ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ, ਫਿਰ ਮੈਂ ਭਾਪੇ ਹੁਣਾ ਕੋਲ ਜਾ ਬੈਠਾ।

ਕਾਂਡ 4

“ਆਪਾਂ ਗੱਲ ਤੇ ਕਰ ਆਏ ਆਂ ਪਰ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਗੱਲ ਕਿਵੇਂ ਬਣੁੰਗੀ...?” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਕਿੰਨੇ ਪੈਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਤੁਸੀਂ ਭਾਪਾ ਜੀ...?” ਮੀਤ ਨੇ ਵਿੱਚੋਂ ਗੱਲ ਟੋਕਦਿਆਂ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਦੋ ਲੱਖ ਤੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਵਿੱਚ ਲੱਖ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇ ਬਾਕੀ ਪਹੁੰਚ ਕੇ।” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂੰ ਨੇ ਜੁਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਦੋ ਲੱਖ ਤੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਤਾ ਬਹੁਤ ਜ਼ਿਆਦਾ ਆ ਭਾਪਾ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਕਿੱਥੋਂ ਆਉਣੇ ਇੰਨੇ ਪੈਸੇ....?” ਮੀਤ ਨੇ ਉਦਾਸ ਜਿਹਾ ਹੋ ਕਿਹਾ।

“ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਫਿਕਰ ਕਰਦਾ ਮੀਤ, ਅਸੀਂ ਹੈ ਨਾ, ਤੂੰ ਬਸ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਆਪਣੇ ਜਾਣ ਦੀ।” ਹਰਜੀਤ ਨੇ ਮੀਤ ਦੇ ਸਿਰ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਬਿਨਾਂ ਪਾਸਪੋਰਟ ਤੋਂ ਹੀ।” ਮੀਤ ਨੇ ਹੱਸਦੇ-ਹੱਸਦੇ ਕਿਹਾ 'ਤੇ ਸਾਰੇ ਹੱਸ ਪਏ।

“ਚੰਗਾ ਕੀਤਾ ਤੂੰ ਮੈਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ, ਮੈਂ ਤੇ ਭੁੱਲ ਗੀ ਗਿਆ ਸੀ, ਤੂੰ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਦਸ-ਬਾਰਾਂ ਫੋਟੋਆਂ ਬਣਵਾ ਕੇ ਲਿਆਈ ਏਜੰਟ ਨੂੰ ਦੇਣੀਆਂ, ਉਹਨੇ ਆਪੇ ਹੀ ਪਾਸਪੋਰਟ ਬਣਵਾ ਲੈਣਾ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਦੇ ਵਿੱਚ-ਵਿੱਚ ਪਰਸੋਂ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਜਾਣਾ ਫਾਰਮ ਉੱਪਰ ਦਸਖ਼ਤ ਕਰਨੇ ਆ।”

“ਠੀਕ ਆ! ਮੈਂ ਫਿਰ ਸਵੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ ਜਾ ਕੇ ਫੋਟੋ ਖਿੱਚਵਾ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ ਪਰਸੋਂ ਮਿਲ ਜਾਣਗੀਆਂ।”

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ।”

“ਭਾਈਆ ਪੈਸਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਗੱਲ ਹੋ ਜਾਊਗਾ, ਤੂੰ ਫਿਕਰ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ।” ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੂੰ ਨੇ ਮਟਰ ਪਨੀਰ ਦਾ ਚਮਚਾ ਮੂੰਹ 'ਚ ਪਾਉਂਦੇ ਕਿਹਾ।

“ਜਰਨੈਲ ਸਿਆਂ, ਫਿਕਰ 'ਤੇ ਹੁਣ ਕਰਨਾ ਹੀ ਪੈਣਾ।” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂੰ ਫਿਰ ਹੌਲੀ ਜਿਹੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ।

“ਓਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਠੀਕ, ਫਿਰ ਵੀ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਪੈਸੇ ਆ ਕੋਲ....? ਹਰਜੀਤ ਸਿਹੂੰ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮੇਰਾ ਕੋਲ ਤੇ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ, ਸਾਰੇ ਪੈਸੇ ਲਾਲੇ ਕੋਲੋਂ ਹੀ ਫੜਨੇ ਆ, ਬਾਕੀ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਦੇਖ ਲਓ ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਨੇ ਕੁ ਕਰ ਸਕਦੇ ਓਹ।”

“ਦੇਖ ਭਾਈਆ ਮੇਰਾ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਆ, ਫਿਰ ਵੀ ਮੈਂ ਜਿੰਨੇ ਵੱਧ ਤੋਂ ਵੱਧ ਹੋ ਸਕੇ ਕਰੂੰਗਾ, ਫਿਰਹਾਲ ਮੇਰਾ ਤੂੰ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਤਾਂ ਪੱਕਾ ਹੀ ਰੱਖ ਬਾਕੀ ਵੱਧ ਘੱਟ ਫਿਰ ਦੇਖ ਲਵਾਂਗੇ।” ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੂ ਨੇ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਸ਼ੁਰੂਆਤ ਕਰ ਦਿੱਤੀ।

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ, ਹਰਜੀਤ ਸਿਆਂ ਤੂੰ ਕੁੱਝ ਕਰ ਸਕਦਾ ਤਾਂ ਦੇਖ ਲਾ.....?” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂ ਨੇ ਢਿੱਲੇ ਜਿਹੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

“ਜ਼ਰੂਰ ਕਰੂੰਗਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ, ਪੰਜਾਹ-ਸੱਠ ਹਜ਼ਾਰ ਤਾਂ ਮੈਂ ਵੀ ਕਰ ਦੇਉਂਗਾ।”

“ਲੈ ਫਿਰ ਬਣ ਗਈ ਗੱਲ ਇੱਕ ਲੱਖ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਤਾਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਬਾਕੀ ਦਾ ਲੱਖ ਲਾਲੇ ਤੋਂ ਫੜ ਲਾਂ ਗੇ।” ਭਾਈਆ ਪਾ ਪੈਂਗ ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੂ ਨੇ ਮਜ਼ਾਕੀਆ ਮੂਡ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਰੇ ਹੀ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ।

“ਐਨੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਬਣਨੀ ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੂ, ਦੋ ਲੱਖ ਤੀਹ ਤਾਂ ਏਜੰਟ ਨੂੰ ਦੇਣਾ ਤੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਪਾਸਪੋਰਟ ਵਾਸਤੇ ਤੇ ਫਿਰ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਜੇਬੋਂ ਖਾਲੀ ਤੋਰਾਂਗੇ, ਉਹਦੇ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਦਸ-ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਚਾਹੀਦਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ।”

-ਇਹ ਸਭ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਕੇ ਭੂਆ ਤੇ ਬੀਬੀ ਵੀ ਕੋਲ ਆ ਬੈਠੀਆਂ ਤੇ ਭੂਆ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਵੀਰਾ ਤੂੰ ਫਿਕਰ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ, ਜਿੱਥੇ ਦੋ ਲੱਖ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋ ਗਿਆ ਬਾਕੀ ਵੀ ਹੋ ਜਾਊਗਾ, ਤੁਸੀਂ ਰੋਟੀ ਖਾਓ ਸਵੇਰੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਵੇਲੇ ਨਾਲ ਹੀ ਵਾਪਿਸ ਮੁੜ ਜਾਣਾ।”

“ਬਸ ਕਰੋ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ, ਮੈਂ ਰੋਟੀ ਲਿਆਉਣ ਲੱਗੀ ਆ।” ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ ਕਿਹਾ।

-ਕਹਿ ਕੇ ਬੀਬੀ ਤੇ ਭੂਆ ਉੱਠ ਕੇ ਚਲੀਆਂ ਗਈਆਂ। ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਛੇਤੀ ਹੀ ਰੋਟੀ ਪਾ ਕੇ ਬੈਠਕ ਵਿੱਚ ਲੈ ਆਈਆਂ। ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆ ਨੇ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ ਤੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਬਿਸਤਰੇ ਉੱਪਰ ਲੰਮੇ ਪੈ ਗਏ। ਸਵੇਰੇ ਉੱਠਕੇ ਮੈਂ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਭੂਆ ਹੁਣੀ ਵੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਏ। ਫੁੱਫੜ ਹੁਰੀਂ ਬਸ ਚਾਹ ਹੀ ਪੀਤੀ ਤੇ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ। ਮਾਮਾ ਵੀ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਦੋਵਾਂ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ ਤੇ ਮੈਂ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ, ਮਾਮਾ ਆਪਣੇ ਪਿੰਡ ਨੂੰ, ਮੈਂ ਆਪਣੀਆਂ ਬਾਰਾਂ ਫੋਟੋਆਂ ਖਿੱਚਵਾ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਪਿੰਡ ਆ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਚਾਰ ਕੁ ਵਜੇ ਮੈਂ ਤੇ ਭਾਪਾ ਦੋਵੇਂ ਜਾਣੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ। ਪਹਿਲਾਂ ਦੁਕਾਨ ਤੋਂ ਫੋਟੋਆਂ ਲਈਆਂ ਤੇ ਫਿਰ ਆੜਤ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਅਜੇ ਏਜੰਟ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ।

“ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਲਾਲਾ ਜੀ ਕੀ ਹਾਲ ਆ, ਭੋਲਾ ਨੀਂ ਆਇਆ ਅਜੇ...?” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਅਜੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ, ਤੂੰ ਬਹਿ ਜਾ ਓਹ ਵੀ ਆ ਜਾਊਗਾ।” ਲਾਲੇ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਸੋਚਦਾ ਸੀ ਸ਼ਾਇਦ ਅਸੀਂ ਹੀ ਲੇਟ ਹੋ ਗਏ ਆ।” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂੰ ਫਿਰ ਬੋਲਿਆ।

“ਉਹਨੇ ਦੂਰੋਂ ਆਉਣਾ ਬੰਦਾ ਲੇਟ ਹੋ ਗਿਆ ਜਾਂਦਾ।”

“ਪੰਜ ਕੁ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਤਾਂ ਦਿਉ ਏਜੰਟ ਨੂੰ ਦੇਣਾ....?” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂੰ ਨੇ ਲਾਲੇ ਨੂੰ ਆਖਿਆ।

—ਲਾਲੇ ਨੇ ਮੁਨੀਮ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਤੇ ਮੁਨੀਮ ਨੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਗਿਣਕੇ ਮੂਹਰੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਭਾਪੇ ਨੇ ਪੈਸੇ ਜੇਬ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਚੱਲਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ, ਪੰਦਰ੍ਹਾਂ ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਭੋਲਾ ਏਜੰਟ ਵੀ ਆ ਗਿਆ, ਉਹਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਬੈਗ ਵਿੱਚੋਂ ਕੁੱਝ ਪੇਪਰ ਬਾਹਰ ਕੱਢੇ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ।

“ਦਿਉ ਜੀ ਫੋਟੋ ਤੇ ਨਾਲੇ ਕਾਕਾ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਜਾਹ, ਜਿੱਥੇ-ਜਿੱਥੇ ਇਹ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਤੂੰ ਉੱਥੇ-ਉੱਥੇ ਆਪਣੇ ਦਸਖਤ ਕਰ।” ਆਉਂਦਾ ਹੀ ਭੋਲਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ ਜਿਵੇਂ ਬਹੁਤ ਜਲਦੀ ਹੋਵੇ।

“ਅੱਛਾ ਜੀ।”

—ਮੇਰੇ ਸਾਰੇ ਪੇਪਰਾਂ 'ਤੇ ਦਸਖਤ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਨੇ ਫੋਟੋ ਇੱਕ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਹੀ ਪੇਪਰ ਨਾਲ ਲਾ ਦਿੱਤੀ, ਉਸ ਉੱਪਰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਦਸਖਤ ਕਰਵਾ ਲਏ ਤੇ ਪੰਜ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਿਆ ਲੈ ਲਿਆ।

“ਲਓ ਜੀ ਤੁਹਾਡਾ ਪਾਸਪੋਰਟ ਹਫਤੇ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ ਬਣਕੇ ਇਸੇ ਜਗ੍ਹਾ ਪਹੁੰਚ ਜਾਊਗਾ ਤੁਸੀਂ ਬੇਫਿਕਰ ਰਹੋ, ਬੱਸ ਹੁਣ ਤਿਆਰੀ ਕਰੋ ਬਾਕੀ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਤੇ ਨਾਲੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਕਹੋ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲ ਲਵੇ।”

—ਕਹਿ ਕੇ ਭੋਲਾ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਅਸੀਂ ਵੀ ਵਾਪਿਸ ਘਰ ਨੂੰ ਆ ਗਏ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਨ ਬੀਤ ਦੇ ਗਏ ਅੱਜ ਛੇ ਦਿਨ ਹੋ ਗਏ ਸੀ ਪੈਸੇ ਦਿੱਤਿਆ ਨੂੰ, ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਬੜੇ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਕੱਲ੍ਹ ਪਰਸੋਂ ਨੂੰ ਪਾਸਪੋਰਟ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਆ ਜਾਣਾ, ਪਰ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਸੱਤ ਕੁ ਵਜੇ ਬਾਹਰਲਾ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਕਿਸੇ ਨੇ ਖੜਕਾਇਆ। ਜਦ ਮੈਂ ਬੂਹਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਤਾਂ ਮੂਹਰੇ ਮੁਨੀਮ ਤੇ ਏਜੰਟ ਭੋਲਾ ਖੜ੍ਹੇ ਸੀ।

“ਮੀਤ ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂੰ ਘਰੇਂ ਹੀ ਆ...?” ਮੁਨੀਮ ਨੇ ਅਗਾਂਹ ਵੱਧ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਹਾਂ ਜੀ ਘਰੇਂ ਹੀ ਆ ਲੰਘ ਆਓ ਤੁਸੀਂ ਅੰਦਰ।”

“ਮੀਤ ਕੌਣ ਆ...?” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂੰ ਨੇ ਅੰਦਰੋਂ ਹੀ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ।

- ਐਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਮੁਨੀਮ ਤੇ ਭੋਲਾ ਵੀ ਅੰਦਰ ਆ ਗਏ ਸੀ ਭਾਪੇ ਨੇ ਦੇਖਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਮੁਨੀਮ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਵੇਲੇ...?” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂੰ ਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਭੋਲਾ ਕਹਿੰਦਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲਣਾ, ਮੈਂ ਵੀ ਸੋਚਿਆ ਕੋਈ ਕੰਮ ਜ਼ਰੂਰੀ ਹੋਣਾ ਤੇ ਅਸੀਂ ਦੁਕਾਨ ਦਾ ਕੰਮ ਨਬੇੜ ਕੇ ਤੁਰੇ ਬੱਸ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਲੇਟ ਹੋ ਗਏ।”

“ਆ ਜਾਓ ਅੰਦਰ ਬੈਠਕੇ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਆ।” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂੰ ਨੇ ਹੱਥ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਕਿਹਾ।

“ਚੱਲੋ ਜੀ।”

“ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਦੱਸੋ ਰੋਟੀ ਖਾਊਗੇ ਕਿ ਚਾਹ ਪੀਣੀ।”

“ਨਹੀਂ ਜੀ ਰੋਟੀ ਦੀ ਕੋਈ ਲੋੜ ਨਹੀਂ।”

“ਹਰਨਾਮ ਕੌਰੇ ਦੁੱਧ ਦੇ ਦੋ ਗਿਲਾਸ ਗਰਮ ਕਰ ਤਾਂ ਜ਼ਰਾ।” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂੰ ਨੇ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ।

“ਅੱਛਾ ਜੀ, ਹੁਣੇ ਕਰਦੀ ਆ।”

“ਹੁਣ ਦੱਸੋ ਮੁਨੀਮ ਜੀ ਕੀ ਗੱਲ ਆ, ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਵਕਤ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਉਣਾ ਪਿਆ।”

“ਆ ਲਓ ਜੀ ਆਪਣੇ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਪਾਸਪੋਰਟ ਬਿਲਕੁੱਲ ਤਿਆਰ ਆ।” ਭੋਲੇ ਨੇ ਬੈਗ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਸਪੋਰਟ ਕੱਢਕੇ ਮੇਜ਼ ਉੱਪਰ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ।

“ਬੜੀ ਛੇਤੀ ਬਣਾਇਆ ਤੁਸੀਂ ਪਾਸਪੋਰਟ....।” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂੰ ਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।

“ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਦਾ ਕਿਹਾ ਸੀ, ਇੱਕ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਣ ਗਿਆ ਤੁਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਦੇਖ ਲਓ। ਮੈਂ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣਾ ਸੀ ਸੋਚਿਆ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਾਸਪੋਰਟ ਵਿਖਾ ਦੇਵਾਂ ਨਾਲੇ ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪੈਸੇ ਤਿਆਰ ਹੋਏ ਤਾਂ ਮੀਤ ਦਾ ਪਾਸਪੋਰਟ ਨਾਲ ਹੀ ਦਿੱਲੀ ਲੈ ਜਾਊਗਾ ਵੀਜ਼ਾ ਲਗਵਾਉਣ ਲਈ।”

“ਪਰ ਪੈਸੇ ਐਨੀ ਛੇਤੀ ਤੇ ਨਹੀਂ, ਤਿਆਰ ਕਰਨ ਨੂੰ ਦੋ-ਚਾਰ ਦਿਨ ਤਾਂ ਚਾਹੀਦੇ ਆ।” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂੰ ਹੱਥ 'ਚ ਪਾਸਪੋਰਟ ਫੜਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਚੱਲੋ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਪਾਸਪੋਰਟ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈ ਜਾਨਾ ਦਿੱਲੀਓਂ ਵਾਪਿਸ ਆਣਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਦਿਨਾਂ ਤੱਕ ਮੈਂ ਵਾਪਿਸ ਆ ਜਾਣਾ।”

-ਐਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਬੀਬੀ ਦੁੱਧ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਈ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਦੁੱਧ ਪੀਤਾ, ਦੁੱਧ ਪੀਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੁਨੀਮ ਤੇ ਭੋਲਾ ਚਲੇ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਸੌਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਨ ਲੱਗੇ, ਸਵੇਰੇ ਉੱਠਦੇ ਭਾਪਾ ਚਾਹ ਪੀਣ ਤੋਂ ਛੇਤੀ ਮਗਰੋਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ।

“ਮੀਤ ਮੈਂ ਚੱਲਿਆਂ ਤੇਰੀ ਭੂਆ ਤੇ ਨਾਲੇ ਤੇਰੇ ਮਾਮੇ ਕੋਲ, ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਨੂੰ ਸ਼ਾਮ ਹੀ ਪੈ ਜਾਣੀ ਆ ਤੂੰ ਵਾੜੇ ਡੰਗਰਾਂ ਦਾ ਖਿਆਲ ਰੱਖੀਂ ਪਾਣੀ ਪੱਠੇ ਟੁੱਕ ਟਾਇਮ ਸਿਰ ਕਰ ਦੇਈ।”

“ਚੰਗਾ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਟਾਇਮ ਨਾਲ ਮੁੜ ਆਉਣਾ।”

—ਭਾਪਾ, ਭੂਆ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਜਦੋਂ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਘਰ ਆ ਆਇਆ ਤਾਂ ਬੀਬੀ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮੈਂ ਕਿਹਾ ਜੀ ਕੀ ਬਣਿਆ ਜਿੱਥੇ ਗਏ ਸੀ...?” ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ ਨੇ ਪਾਣੀ ਦਾ ਗਿਲਾਸ ਫੜਾਉਂਦੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੂ ਤੇ ਹਰਜੀਤ ਪਰਸੋਂ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਫੜਾ ਜਾਣਗੇ ਤੇ ਲਾਲੇ ਤੋਂ ਪੈਸੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਫੜ ਲਵਾਂਗੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਵਿਆਜ ਤੋਂ ਬਚ ਜਾਵਾਂਗੇ ਇਹੋ ਸਲਾਹ ਹੋਈ ਉੱਥੇ ਸਾਡੀ।” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ।

“ਏਹ ਵੀ ਠੀਕ ਆ, ਹੁਣ ਕਦੋਂ ਆਉਣਾ ਏਜੰਟ ਨੇ...?”

“ਚਾਰ-ਪੰਜ ਦਿਨਾਂ ਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਅੱਜ ਤਾਂ ਓਹ ਦਿੱਲੀ ਗਿਆ।”

“ਚੱਲੋ ਆ ਜਾਣਗੇ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਦਿਨ ਵੀ।”

—ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਨ ਨਿਕਲਦੇ ਗਏ ਮਾਮਾ ਤੇ ਫੁੱਫੜ ਵੀ ਪੈਸੇ ਘਰ ਫੜਾ ਗਏ, ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਪੈਸੇ ਲਾਲੇ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤੇ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਤੜਕੇ ਏਜੰਟ ਘਰ ਆ ਗਿਆ, ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਸੁੱਤੇ ਹੋਏ ਸੀ ਭੋਲੇ ਨੇ ਬੁਹਾ ਖੜਕਾਇਆ। ਭਾਪੇ ਨੇ ਉੱਠ ਕੇ ਬੁਹਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ।

“ਕੌਣ ਆ ਭਾਈ ਤੜਕੇ-ਤੜਕੇ...?” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪਤਾ ਕਰਨਾ ਚਾਹਿਆ।

“ਮੈਂ ਆ ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਭੋਲਾ।”

“ਭੋਲਿਆ ਤੂੰ ਇਸ ਵੇਲੇ...?”

“ਹਾਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿਆਂ ਮੈਨੂੰ ਰਾਤੀ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਸਵੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ ਜਾ ਕੇ ਹੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲ ਲਊਂਗਾ।”

“ਆ ਜਾਹ ਲੰਘਿਆ ਅੰਦਰ।”

“ਮੈਂ ਛੇਤੀ ਮੁੜ ਜਾਣਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਜ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਹੀ ਫਿਰ ਦਿੱਲੀ ਜਾਣਾ, ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਪੈਸੇ ਤਿਆਰ ਆ ਤਾ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦਿਓ।”

“ਸਾਡੇ ਪੈਸੇ ਤਾਂ ਬਿੱਲਕੁਲ ਤਿਆਰ ਹੀ ਆ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਪੈਸੇ ਘਰੇ ਨਹੀਂ ਰੱਖੇ ਸ਼ਹਿਰ ਲਾਲੇ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤੇ ਸੀ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਹੀ ਆ ਐਨੀ ਰਕਮ ਘਰ ਰੱਖਣਾ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਤੁਸੀਂ ਬੈਠੋ ਚਾਹ ਕੱਪ ਪੀਨੇ ਆ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪਾਂ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾ ਕੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪੈਸੇ ਦੇ ਦੇਂਦੇ ਆ।”

“ਚਾਹ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਹੋਰ ਵੀ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਪਾਸੇ ਜਾਣਾ, ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰੋ
ਗਿਆਰਾਂ-ਬਾਰਾਂ ਵਜੇ ਲਾਲੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਾ ਮੈਂ ਵੀ ਉੱਥੇ ਹੀ ਪਹੁੰਚ ਜਾਊਂਗਾ।”

“ਠੀਕ ਆ ਅਸੀਂ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵਾਂਗੇ।”

“ਚੰਗਾ ਫਿਰ ਮੈਂ ਚੱਲਦਾ।”

– ਕਹਿ ਕੇ ਭੋਲਾ ਘਰੋਂ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਭਾਪਾ ਵੀ ਚਾਹ ਪੀ ਕੇ ਤਿਆਰ ਹੋ
ਗਿਆ।

“ਹਰਨਾਮ ਕੌਰੇ ਮੈਂ ਚੱਲਿਆ ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੁੰ ਤੇ ਹਰਜੀਤ ਸਿਹੁੰ ਕੋਲ ਉਹਨਾਂ
ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਮੈਂ ਉੱਥੇ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਚਲਾ ਜਾਣਾ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ, ਇਹ ਵੀ ਠੀਕ ਆ ਪੈਸੇ ਦਾ ਕੰਮ ਆ ਨਾਲ ਦੋ ਭਰਾ ਹੋਣ
ਵਧੀਆ।”

–ਫਿਰ ਭਾਪਾ ਚਲਾ ਗਿਆ ਮਾਮੇ ਤੇ ਫੁੱਫੜ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆੜਤ 'ਤੇ ਜਾ
ਪਹੁੰਚੇ। ਲਾਲੇ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁੱਝ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ, ਲਾਲੇ ਨੇ ਵੀ ਭੋਲੇ ਦੇ ਆਉਣ ਤੋਂ
ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਸੇ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਏ ਬਾਰਾਂ ਕੁ ਵਜੇ ਭੋਲਾ ਵੀ ਆ ਗਿਆ।

“ਕੀ ਹਾਲ ਆ ਲਾਲਾ ਜੀ” ਭੋਲੇ ਨੇ ਅੰਦਰ ਵੜਦੇ ਲਾਲੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ।

“ਸਭ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਆ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਸੁਣਾਓ ਕਿਵੇਂ ਰਿਹਾ ਦਿੱਲੀ ਦਾ ਸਫਰ..?”

“ਸਫਰ ਕਾਹਦਾ ਲਾਲਾ ਜੀ, ਰਾਤੀਂ ਆਇਆ ਸੀ ਅੱਜ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਫਿਰ
ਤਿਆਰੀ ਆ।” ਭੋਲੇ ਨੇ ਇੰਝ ਜੁਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਜਿਵੇਂ ਬਹੁਤ ਦੁਖੀ ਹੋਵੇ।

“ਐਨੀ ਛੇਤੀ....?”

“ਹੋਰ ਕੀ ਲਾਲਾ ਜੀ, ਕੱਲ੍ਹ ਤਿੰਨ ਮੁੰਡੇ ਭੇਜੇ ਸੀ, ਪੰਜ ਪਾਸਪੋਰਟ ਹੋਰ ਕੋਲ
ਆ, ਅੱਜ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਜਾਊਂਗਾ ਤਾਂ ਹੀ ਸਵੇਰੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਜਮ੍ਹਾਂ ਕਰਵਾ ਹੋਣੇ ਆਂ,
ਅਗਲੇ ਹਫਤੇ ਤੱਕ ਪਾਸਪੋਰਟ ਵਾਪਿਸ ਮਿਲ ਜਾਣਗੇ, ਤੁਸੀਂ ਦੱਸੋ ਕਿਵੇਂ ਪੈਸੇ
ਤਿਆਰ ਆ।”

“ਲਓ ਜੀ ਪੈਸੇ ਪੂਰੇ ਤਿਆਰ ਆ, ਤੁਸੀਂ ਹੁਣੇ ਗਿਣ ਲਵੋ ਪੂਰਾ ਇੱਕ ਲੱਖ
ਆ ਬਾਕੀ ਜਦੋਂ ਕੰਮ ਹੋ ਗਿਆ ਉਸ ਵਕਤ।”

“ਠੀਕ ਆ ਲਾਲਾ ਜੀ, ਗਿਣਨੇ ਕਾਹਦੇ ਲਈ ਤੁਸੀਂ ਕਿਹਾ ਤਾਂ ਪੂਰੇ ਹੀ
ਹੋਣੇ ਆ।” ਨਾਲੇ ਹੀ ਭੋਲੇ ਨੇ ਪੈਸੇ ਗਿਣਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਹਿੰਦਾ ਪੈਸੇ ਪੂਰੇ ਹੋਣੇ, ਐਵੇਂ ਟਾਇਮ ਖ਼ਰਾਬ ਕੀਤਾ
ਹੁਣ ਬਾਕੀ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਤੁਹਾਡੀ ਲਾਲਾ ਜੀ, ਪੰਜ ਕੁ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ
ਭੋਲਾ ਬੋਲਿਆ।

“ਭੋਲੇ ਪੈਸਿਆਂ ਵੱਲੋਂ ਤੂੰ ਨਾ ਘਬਰਾ ਪੈਸੇ ਤੈਨੂੰ ਮਿਲ ਜਾਣਗੇ ਤੂੰ ਬਸ
ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਕੰਮ ਕਰਾ।” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੁੰ ਬੋਲਿਆ।

“ਬਸ ਜੀ ਤੁਹਾਡਾ ਕੰਮ ਹੋਇਆ ਸਮਝੋ, ਤੁਸੀਂ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਦੋ-ਚਾਰ ਕੱਪੜੇ ਬਣਾ ਦਿਓ, ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਪੁਚਾ ਦੇਣਾ ਨਾਲੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਵੱਲੋਂ ਪੂਰੀ ਤਿਆਰੀ ਰੱਖਣਾ, ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਵੇਲੇ ਵੀ ਆ ਸਕਦਾ ਹਨੇਰੇ-ਸਵੇਰੇ, ਇਹ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਿਲ ਲਵੇ।”

“ਤੁਸੀਂ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ ਜੀ, ਕੱਪੜੇ ਅਸੀਂ ਕੱਲ੍ਹ ਹੀ ਖ਼ਰੀਦ ਲੈਣੇ ਆ।” ਹਰਜੀਤ ਸਿਹੰ ਨੇ ਝੱਟ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਚੰਗਾ ਫਿਰ ਮੈਂ ਚੱਲਦਾ ਛੇਤੀ ਹੀ ਮਿਲਦੇ ਆ।”

—ਕਹਿ ਕੇ ਭੋਲਾ ਚਲਾ ਗਿਆ ਭਾਪੇ ਹੁਣੀ ਕੁੱਝ ਚਿਰ ਲਾਲੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਕੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਘਰੇ ਆ ਗਏ, ਜੋ ਕੁੱਝ ਹੋਇਆ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾ ਕੇ ਬੋੜੇ ਜਿਹੇ ਕੱਪੜੇ ਖ਼ਰੀਦੇ ਤੇ ਫਿਰ ਮੈਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਭੂਆ ਅਤੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮਾਮੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਸਕੂਲੋਂ ਜਾਣੋ ਵੀ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਘਰ ਦੇ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ। ਮੈਂ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ, ਬਸ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਸ ਕੁ ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਏ। ਏਜੰਟ ਦਾ ਕੋਈ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਿੱਥੇ ਆ, ਫਿਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੁਪਿਹਰ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਭੋਲਾ ਘਰ ਆਣ ਪਹੁੰਚਾ, ਮੈਂ ਤੇ ਭਾਪਾ ਖੂਹ 'ਤੇ ਗਏ ਹੋਏ ਸੀ, ਘਰੋਂ ਗੁੱਡੋ ਸਾਨੂੰ ਬੁਲਾਉਣ ਆਈ ਜਦ ਅਸੀਂ ਘਰ ਗਏ ਬੀਬੀ ਮੇਰੇ ਕੱਪੜੇ ਬੈਗ ਵਿੱਚ ਪਾ ਰਹੀ ਸੀ ਨਾਲੇ ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਝ ਰਹੀ। ਭਾਪਾ ਭੋਲੇ ਕੋਲ ਬੈਠ ਗਿਆ।

“ਕੀ ਹੋਇਆ ਬੀਬੀ ਤੂੰ ਰੋ ਕਿਉਂ ਰਹੀ...?”

“ਏਜੰਟ ਕਹਿੰਦਾ ਹੁਣੇ ਹੀ ਜਾਣਾ।” ਬੀਬੀ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਹੁਣੇ ਹੀ....?”

“ਹਾਂ ਬੀਬੀ ਮੀਤ ਹੁਣੇ, ਆਪਾਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਤੁਰਨਾ, ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਮੁੰਡੇ ਹੋਰ ਵੀ ਆ। ਆਪਾਂ ਸਭ ਨੇ ਜਲੰਧਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣਾ ਉਹਨਾਂ ਸਭ ਨੇ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਾ ਤੇ ਆਪਾਂ ਵੀ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਮਿਲਣਾ। ਹੁਣ ਤੂੰ ਛੇਤੀ ਕਰ ਰੋਟੀ ਖਾ ਲੈ ਤੇ ਆਪਾਂ ਤੁਰੀਏ।

“ਮੈਂ ਚੱਲਦਾ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਦਿੱਲੀ ਤੱਕ।” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹੀ।

“ਨਹੀਂ ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੰ, ਨਾਲ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ।” ਭੋਲੇ ਨੇ ਸਾਫ਼ ਮਨ੍ਹਾਂ ਕਰਤਾ।

“ਕਿਉਂ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਭਾਈ ਕਿਸੇ ਨੇ...?”

“ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨਾਲ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਬੰਦਾ ਆਉ ਤਾਂ ਫਿਰ ਔਖਾ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਨਾਲੇ ਦੋ ਦਿਨ ਦਿੱਲੀ ਜਾ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਪੜ੍ਹਾਉਣਾ ਵੀ ਆ, ਤੁਸੀਂ ਇੱਥੇ ਮਿਲ ਲਵੋ।”

“ਚੱਲ ਮੀਤ ਤਿਆਰ ਹੋ ਪੁੱਤ, ਹਰਨਾਮ ਕੌਰੇ ਤੁਸੀਂ ਰੋਟੀ ਤਿਆਰ ਕਰੋ ਚਾਰ ਰੋਟੀਆਂ ਵਾਧੂ ਬਣਾ ਲਿਓ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਊਗਾ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ।” ਕਹਿਕੇ ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਝਦੀ-ਪੂੰਝਦੀ ਤੁਰ ਪਈ।

—ਬੀਬੀ ਰਸੋਈ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਈ ਤੇ ਨਾਲੇ ਗੁੱਡੋ ਵੀ ਅੱਖਾਂ ਭਰੀ ਬੀਬੀ ਕੋਲ ਜਾ ਬੈਠੀ ਸੀ, ਅੱਜ ਮੇਰਾ ਵੀ ਮਨ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰੀਂ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ, ਕੁੱਝ ਕੁ ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਮੈਂ ਤਿਆਰ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਾਰੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲਈ ਬੈਠੇ ਪਰ ਹੁਣ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਦੀ ਹਿੰਮਤ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੀ-ਥੋੜ੍ਹੀ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ। ਹੁਣ ਓਹ ਵੇਲਾ ਆ ਗਿਆ ਜਦ ਪੈਣ ਲੱਗੇ ਵਿਛੋੜੇ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਬਿਨ ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਨੈਣਾਂ ਚੋਂ ਹੰਝੂਆਂ ਦੀ ਬਾਰਿਸ਼ ਹੋਣ ਲੱਗੀ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਿਆ ਮੈਂ ਵੀ ਅੱਖਾਂ ਪੂੰਝਦਾ-ਪੂੰਝਦਾ ਆਪਣਾ ਬੈਗ ਲੈ ਕੇ ਘਰੋਂ ਤੁਰ ਪਿਆ।

—ਅਸੀਂ ਜਲੰਧਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਉੱਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੁੰਡੇ ਏਜੰਟ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜਾਣਿਆਂ ਜਲੰਧਰੋਂ ਬਸ ਲਈ 'ਤੇ ਰਾਤੋਂ-ਰਾਤ ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਉੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਏਜੰਟ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਘੰਟਾ ਕੁ ਕੁੱਝ ਗੱਲਾਂ ਦੱਸਦਾ ਏਅਰ ਪੋਰਟ 'ਤੇ ਕਿਵੇਂ ਗੱਲ ਕਰਨੀ, ਇਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਜਦੋਂ ਏਅਰਪੋਰਟ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਉੱਥੇ ਪੜ੍ਹਨ ਲਈ ਮਿਲੂਗਾ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਦਿੱਲੀ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹਿਣਾ। ਏਜੰਟ ਸਾਨੂੰ ਵਾਰ-ਵਾਰ ਕਹਿੰਦਾ ਬਾਹਰ ਕੋਈ ਵੀ ਪੁੱਛੇ ਤੇ ਕਹਿਣਾ ਘੁੰਮਣ ਫਿਰਨ ਆਏ ਆ ਨਾਲੇ ਗੁਰਦੁਆਰਿਆਂ ਦੇ ਦਰਸ਼ਨ ਕਰਨ। ਅਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਵੀ ਜਾਣਾ ਉੱਥੇ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਰ ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡੇ ਵੀ ਮਿਲੇ, ਉਹ ਵੀ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਲਈ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚੇ ਸੀ। ਅੱਜ ਪੰਜ ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਏ ਪਰ ਕੋਈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦੋਂ ਫਲਾਇਟ ਆਉਣੀ ਹੈ, ਕਈ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਵੀਹ-ਵੀਹ ਦਿਨ ਹੋ ਗਏ ਸੀ ਦਿੱਲੀ ਬੈਠਿਆਂ ਨੂੰ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਜ਼ਰੂਰ ਮਿਲਦੇ ਸੀ। ਪਰ ਅੱਜ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ੀ ਵਾਲਾ ਦਿਨ ਸੀ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪਹਿਲੇ ਪੰਜ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਤੜਕੇ ਨੂੰ ਫਲਾਇਟ ਸੀ ਮਾਸਕੋ ਦੀ ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ, ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ, ਅਮਰ ਸਿੰਘ, ਪਰਮ ਸਿੰਘ ਤੇ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ। ਅਸੀਂ ਆਪਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਮਿਲਕੇ ਜਲਦੀ ਹੀ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਇੱਥੋਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੁੰਦਾ ਸਾਡੇ ਪਹਿਲੇ ਗਰੁੱਪ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਰਾਤ ਦੇ ਅੱਠ-ਸਾਢੇ ਅੱਠ ਵਜੇ।

ਕਾਂਡ 5

-ਹੁਣ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਇੱਕ ਹੋਟਲ ਤੋਂ ਤੁਰਨ ਲੱਗੇ ਸੀ ਇਹ ਕੁੱਲ ਪੰਜ ਜਾਣੇ ਤੇ ਏਜੰਟ ਨੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਥੇ ਹੀ ਹਰ ਇੱਕ ਜਾਣੇ ਨੂੰ ਪੰਜ-ਪੰਜ ਸੌ ਡਾਲਰ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ।

“ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੈਸੇ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖਣੇ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਬਹੁਤ ਜ਼ਰੂਰਤ ਪੈਣੀ ਆ।”

“ਠੀਕ ਆ ਜੀ।”

-ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਏਅਰ ਪੋਰਟ ਲਈ ਰਵਾਨਾ ਹੋ ਗਏ, ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਕਿ ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਸੁਪਨੇ ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਾਡਾ ਏਜੰਟ ਸਾਡੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਲੈ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਜਾਣ ਲੱਗਾ ਕਹਿੰਦਾ ਤੁਸੀਂ ਏਅਰ ਪੋਰਟ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੋ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉੱਥੇ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਹਾਂ। ਜਨਵਰੀ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਠੰਡ ਸੀ ਨਾਲੇ ਧੁੰਦ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਪੰਜੇ ਜਾਣੇ ਦੇ ਟੈਕਸੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਦਿੱਲੀ ਏਅਰ ਪੋਰਟ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਏਜੰਟ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਆਇਆ। ਅਸੀਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੁਸ਼ ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰੀ ਥੋੜ੍ਹਾ-ਥੋੜ੍ਹਾ ਡਰ ਰਹੇ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡਾ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਇਹ ਪਹਿਲਾ ਸਫ਼ਰ ਸੀ। ਏਜੰਟ ਨੇ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਝੱਟ ਹੀ ਬੋਲਿਆ।

“ਮੁੰਡਿਓ ਡਰੋ ਨਾ ਮੇਰੀ ਸਾਰੀ ਗੱਲ ਅੰਦਰ ਹੋ ਗਈ ਆ, ਤਾਂ ਹੀ ਮੈਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਲੇਟ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ।”

“ਨਹੀਂ ਡਰ ਕਾਹਦਾ ਜਦ ਤੁਹਾਡੀ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ ਆ।” ਅਸੀਂ ਵੀ ਢਿੱਲੇ ਜਿਹੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ।

“ਜੇ ਕੋਈ ਪੁੱਛੇ ਕਿੱਥੇ ਚੱਲੇ ਓ ਤਾਂ ਝੱਟ ਕਹਿ ਦੇਣਾ ਹੁਸ ਚੱਲੇ ਆ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ।”

“ਜੇ ਪੁੱਛਣ ਕਿਉਂ ਤੇ ਕਹਿਣਾ ਘੁੰਮਣ ਫਿਰਨ ਬਸ ਦਸ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਵਾਸਤੇ, ਹਾਂ ਜੀ ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਦੱਸਣਾ।”

“ਠੀਕ ਆ ਜੀ।”

-ਵੈਸੇ ਇਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਅੱਜ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਪਿਛਲੇ 7-8 ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਇਹੋ ਕੁੱਝ ਹੀ ਚੱਲਦਾ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਅੱਛਾ ਬਈ ਮੁੰਡਿਓ, ਤੁਸੀਂ ਚੱਲੋ ਹੁਣ ਟਾਇਮ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ” ਏਜੰਟ ਸਾਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਅੱਛਾ ਜੀ।”

“ਇੱਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਮਾਸਕੋ ਏਅਰ ਪੋਰਟ 'ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਮਿਲੇਗਾ, ਉਹ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਕਹੇਗਾ (ਏ.ਕੇ 47) ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਅੱਗੋਂ ਕਹਿਣਾ (ਏ.ਕੇ 47) ਫਿਰ ਉਹ ਆਦਮੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਵੇਗਾ ਭੁੱਲਣਾ ਨਹੀਂ ਯਾਦ ਰੱਖਣਾ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਦੇ।”

“ਚੱਲੋ ਫਿਰ ਰੱਬ ਰਾਖਾ।”

—ਐਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਅਸੀਂ ਗੇਟ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ, ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿੱਥੇ ਜਾਣਾ, ਮਸਾਂ ਪੁੱਛ-ਪੁੱਛ ਕੇ ਅਸੀਂ ਕਾਊਂਟਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ, ਫਿਰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਟਿਕਟ ਤੇ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਪਾਸਪੋਰਟ ਦਿੱਤਾ।

“ਕਿਆ ਨਾਮ ਹੈ ਤੁਮਾਰਾ..?” ਕਾਊਂਟਰ ਵਾਲਾ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

“ਬਲਜੀਤ ਸਿੰਘ ਜੀ” ਮੈਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਦੱਸਿਆ।

“ਕਹਾਂ ਸੇ ਆ ਰਹੇ ਹੋ..?”

“ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ।”

“ਪੰਜਾਬ ਮੇਂ ਕੌਣ ਸੀ ਜਗ੍ਹਾ ਪਰ ਰਹਿਤੇ ਹੋ..?”

“ਕਪੂਰਥਲੇਂ ਤੋਂ।”

“ਕਹਾਂ ਜਾਨਾ ਹੈ ਆਪ ਨੇ..?”

“ਮਾਸਕੋ ਚੱਲੇ ਆ ਜੀ।”

“ਕਿਆ ਕਰਨੇ ਚੱਲੇ ਓ ਵਹਾਂ..?”

—ਸਾਡਾ ਉਹੀ ਜਵਾਬ ਜੋ 7-8 ਦਿਨ ਤੋਂ ਸਕੂਲ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਘੁੰਮਣ ਚੱਲੇ ਆ ਜੀ, ਉਹ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਬੁੱਲ੍ਹੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੱਸਿਆ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਾਸਪੋਰਟ ਟਿਕਟ ਤੇ ਬੋਡਿੰਗ ਕਾਰਡ ਫੜਾ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਅੱਗੇ ਜਾਓ। ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਰੋ-ਵਾਰੀ ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ ਹੋਏ।

“ਅੱਗੇ ਕਿੱਧਰ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਜੀ” ਅਸੀਂ ਉਸ ਕਾਊਂਟਰ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਉਸ ਤਰਫ਼, ਉਸ ਨੇ ਹੱਥ ਨਾਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।”

—ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਹੋਰ ਆਦਮੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ, ਥੋੜ੍ਹਾ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਲਾਈਨ ਵਿੱਚ ਲੱਗ ਗਏ, ਜਦੋਂ ਸਾਡੀ ਵਾਰੀ ਆਈ ਫਿਰ ਉਹੀ ਸਵਾਲ।

“ਕਿਆ ਨਾਮ ਤੇਰਾ..?” ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਜੀ ਅਮਰ ਸਿੰਘ” ਦੂਜੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਦੱਸਿਆ।

“ਕਹਾ ਜਾ ਰਹੇ ਓ ਬਾਈ..?”

“ਮਾਸਕੋ ਚੱਲੇ ਆ ਜੀ।”

“ਕਿਆ ਕਰਨੇ ਚਲੇ ਹੋ ਮਾਸਕੋ ਤੁਮ..?”

“ਘੁੰਮਣ ਫਿਰਨ ਚੱਲਿਆ ਹਾਂ ਜੀ।”

“ਤੇ ਤੁਮ ਘੁੰਮਨੇ ਜਾਹ ਰਹੇ ਹੋ ਵਹਾਂ, ਕਿਆ ਪੂਰਾ ਪੰਜਾਬ ਘੁਮਾ ਹੈ ਤੁਮਨੇ ਕਭੀ।”

“ਬੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਘੁੰਮਿਆ ਜੀ।”

“ਅੱਛਾ! ਅਭੀ ਪੰਜਾਬ ਘੁੰਮਾ ਨਹੀਂ ਸਾਰਾ, ਚਲੇ ਮਾਸਕੋ ਘੁੰਮਣੇ ਹਮ ਸਭ ਜਾਣਤੇ ਹੈ, ਕਹਾਂ ਹੈ ਤੁਮਾਰਾ ਏਜੰਟ ਬੁਲਾ ਉਸੇ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਬੋੜ੍ਹਾ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ।”

“ਮੈਂ ਕਿਸੇ ਏਜੰਟ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਦਾ।”

“ਅੱਛਾ! ਤੋ ਯੇ ਬਾਤ ਏ ਵੀਜ਼ਾ ਕੈਸੇ ਲਿਆ ਤੁਮਨੇ...?”

“ਜੀ ਵੀਜ਼ੇ ਵਾਸਤੇ ਰੂਸ ਦੀ ਐਂਬੈਸੀ ਵਿੱਚ ਅਪਲਾਈ ਕੀਤਾ ਸੀ।”

“ਅੱਛਾ! ਸਭ ਕੁੱਝ ਸੀਖ ਕੇ ਆਏ ਹੋ।”

“ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ।”

“ਕਿਤਨੇ ਪੈਸੇ ਹੈ ਤੁਮਾਰੇ ਪਾਸ..?”

“ਪੰਜ ਸੌ ਡਾਲਰ।”

“ਵੇਹ ਤੋਂ ਹਮਕੋ ਭੀ ਪਤਾ ਏ ਔਰ ਕਿਤਨੇ ਏ ਇੰਡੀਅਨ..?”

“ਦੋ-ਤਿੰਨ ਸੌ ਹੋਣਾ ਹੋਰ ਜੀ।”

“ਬਸ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਸੌ ਨਿਕਾਲੋ ਬਾਹਰ ਔਰ ਭੀ ਜਿਤਨੇ ਹੈ।”

“ਜੀ ਬਸ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਸੌ ਹੀ ਆ।”

“ਯੇਹ ਪਕੜੋ ਪਾਸਪੋਰਟ, ਇਸ ਮੇਂ ਪੈਸੇ ਰੱਖ ਕਰ ਵਾਪਿਸ ਮੁਝੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਦਿਓ।”

“ਠੀਕ ਆ ਜੀ।”

–ਪਾਸਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਸੌ ਰੁਪਏ ਰੱਖਕੇ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

“ਅਭੀ ਠੀਕ ਐ।”

–ਪਾਸਪੋਰਟ ਚੋਂ ਪੈਸੇ ਕੱਢੇ ’ਤੇ ਮੋਹਰ ਲਾ ਕੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਵਾਪਿਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

“ਅਬ ਆਗੇ ਜਾਓ।” ਫਿਰ ਪਿਆਰ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ।

“ਅੱਛਾ ਜੀ।”

–ਕਹਿ ਕੇ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਰੁੱਕ ਗਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਚਾਰ ਸਾਥੀ ਅਜੇ ਵੀ ਦੂਜੀਆਂ ਲਾਈਨਾਂ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ, ਸਾਨੂੰ ਏਜੰਟ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਿਹਾ ਸੀ ਤੁਸੀਂ

ਇੱਕੋ ਲਾਈਨ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਅੱਗੇ ਪਿੱਛੇ ਤੇ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਲਾਈਨਾਂ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਸੀ। ਦਸ ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਮੇਰੇ ਦੋ ਹੋਰ ਸਾਥੀ ਸੁੱਚਾ ਸਿੰਘ ਤੇ ਮੋਹਨ ਸਿੰਘ ਵੀ ਆ ਗਏ। ਪਰ ਬਲਜੀਤ ਦਾ ਨੰਬਰ ਆਉਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਪੰਜਵਾਂ ਸਾਥੀ ਪਰਮ ਸਿੰਘ ਕਾਫ਼ੀ ਪਿੱਛੇ ਸੀ। ਦੋ ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਬਲਜੀਤ ਦਾ ਨੰਬਰ ਆ ਗਿਆ ਫਿਰ ਚੰਗੀ ਸਵਾਲ।

“ਕਿਆ ਨਾਮ ਤੁਮਾਰਾ, ਕਹਾਂ ਜਾਨਾ, ਕਿਤਨੇ ਪੈਸੇ ਹੈ ਤੁਮਾਰੇ ਪਾਸ..?”

“ਪੰਜ ਸੌ ਡਾਲਰ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਜਿਹੇ ਇੰਡੀਅਨ ਪੈਸੇ ਆ ਜੀ।”

“ਤੁਮਾਰੇ ਪਾਸ ਇੰਡੀਅਨ ਜਿਤਨੇ ਪੈਸੇ ਹੈ ਇਸ ਪਾਸਪੋਰਟ ਮੇਂ ਰੱਖ ਕਰ ਮੁਝੇ ਵਾਪਿਸ ਪਾਸਪੋਰਟ ਦਿਓ।”

“ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਉਂ ਦੇਵਾ ਇੰਡੀਅਨ ਪੈਸੇ।” ਬਲਜੀਤ ਨੇ ਪੈਸੇ ਦੇਣੋਂ ਇਨਕਾਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

“ਬਾਈ ਤੁਮਨੇ ਬਾਹਰ ਜਾਨਾ ਹੈ ਕਿ ਨਹੀਂ।” ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲਾ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਬੋਲਿਆ।

“ਬਾਹਰ ਤਾ ਜਾਣਾ ਈ ਆ, ਬਲਜੀਤ ਨੇ ਡਰਦੇ-ਡਰਦੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੇ ਕਿਹਾ।”

“ਤਭੀ ਤੋਂ ਮੈਂ ਕਹਿ ਰਹਾ ਹੂੰ, ਤੁਮ ਪਾਸਪੋਰਟ ਮੇਂ ਪੈਸੇ ਰੱਖ ਕੇ ਮੁਝੇ ਦੇ ਦੋ ਮੈਂ ਮੋਹਰ ਲਗਾਉਂ ਤੁਮ ਜਾਓ।”

“ਮੈਂ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ ਜੀ।”

“ਤੁਮਾਰੀ ਮਰਜ਼ੀ ਯੇਹ ਪਕੜੋ ਪਾਸਪੋਰਟ ਔਰ ਲਾਈਨ ਕੇ ਪੀਛੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਜਾਓ।”

“ਠੀਕ ਆ ਜੀ।”

—ਕਹਿ ਕੇ ਬਲਜੀਤ ਸਭ ਤੋਂ ਪਿੱਛੇ ਜਾ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ ਪਰਮ ਸਿੰਘ ਇਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਦੀ ਵਾਰੀ ਆਈ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਾਸਪੋਰਟ ਦੇ ਅੰਦਰ ਸੌ-ਸੌ ਦੇ ਦੋ ਨੋਟ ਰੱਖ ਕੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ।

“ਕਿਆ ਨਾਮ ਹੈ ਤੁਮਾਰਾ ਬਾਈ..?” ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਜੀ ਅੰਦਰ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ, ਪਰਮ ਨੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।” ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਅਜੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਨੂੰ ਖੋਲਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ।

“ਤੂੰ ਨਹੀਂ ਬਤਾ ਸਕਤਾ ਕਿਆ..?” ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲਾ ਹੋਰ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ।

“ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਪਰਮ ਸਿੰਘ ਜੀ।” ਐਨੇ ਚਿਰ ਤੱਕ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲਾ ਪਾਸਪੋਰਟ ਖੋਲ ਚੁੱਕਾ ਸੀ।

“ਅਰੇ ਤੁਮ ਤੋਂ ਬਹੁਤ ਸਮਝਦਾਰ ਏ, ਝੱਟ ਮੋਹਰ ਲਾਈ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਚੱਲ ਬਾਈ ਆਗੇ।”

-ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਚਾਰ ਜਾਣੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਪਰ ਸਾਡਾ ਪੰਜਵਾਂ ਸਾਥੀ ਬਲਜੀਤ ਅਜੇ ਵੀ ਲਾਈਨ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ। ਅੱਧੇ ਕੁ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਬਲਜੀਤ ਦੀ ਫਿਰ ਵਾਰੀ ਆਈ।

“ਹਾਂ ਬਈ ਕਿਆ ਸੋਚਾ ਤੁਮਨੇ ਜਾਨਾ ਕੇ ਨਹੀਂ..?” ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਫਿਰ ਬਲਜੀਤ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਜਾਣਾ ਤਾ ਹੈ ਜੀ, ਅੱਗੇ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ।”

“ਹਮਾਰੀ ਮਰਜ਼ੀ ਕਹਾਂ ਬਈ,ਯੇਹ ਤੁਮਨੇ ਸੋਚਨਾ ਹੈ।”

- ਬਲਜੀਤ ਕਦੀ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਤੇ ਕਦੀ ਉਸ ਅਫ਼ਸਰ ਵੱਲ ਦੇਖ ਰਿਹਾ ਸੀ ਅਸੀਂ ਬਲਜੀਤ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ ਥੋੜੇ ਪੈਸੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਰੱਖਕੇ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲਾ ਨੂੰ ਦੇ। ਬਲਜੀਤ ਨੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਤਿੰਨ ਨੌਟ ਸੌ-ਸੌ ਦੇ ਰੱਖਕੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਅਫ਼ਸਰ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ।

“ਯੇਹ ਹੁਈ ਨਾ ਬਾਤ।” ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲਾ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਗਿਆ।

“ਹੁਣ ਠੀਕ ਆ ਜੀ....?” ਬਲਜੀਤ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

“ਅਭ ਠੀਕ ਏ, ਯੇਹ ਪਕੜੋ ਆਪਣਾ ਪਾਸਪੋਰਟ ਆਗੇ ਜਾਓ,ਤੁਮਾਰੇ ਸਾਥੀ ਤੁਮਾਰਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਹੇ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ! ਆਪ ਦੀ ਬਹੁਤ ਮੇਹਰਬਾਨੀ।”

-ਕਹਿਕੇ ਬਲਜੀਤ ਵੀ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆ ਗਿਆ ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਪੰਜੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਤੁਰੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੀ ਦੂਰ ਇੱਕ ਹੋਰ ਲਾਇਨ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਲਾਇਨ 'ਚ ਖੜ੍ਹ ਗਏ, ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਫਿਰ ਉਹੀ ਖ਼ਿਆਲ ਸ਼ਾਇਦ ਇੱਥੇ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਬਹੁਤ ਪੈਸੇ ਦੇਣੇ ਪੈਣਗੇ। ਪਰ ਉੱਥੇ ਉਹਨਾਂ ਸਾਨੂੰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛਿਆ ਬਸ ਮਸੀਨਾਂ ਨਾਲ ਚੈੱਕ ਕੀਤਾ ਪਾਸਪੋਰਟ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਅੱਗੇ ਤੋਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਗੇਟ ਨੰਬਰ ਦੇਖ ਕੇ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਅਜੇ ਵੀ ਜਹਾਜ਼ ਉੱਡਨ ਵਿੱਚ 50 ਕੁ ਮਿੰਟ ਬਾਕੀ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਹੋਰ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਪੰਜਾਬੀ ਸੀ ਤੇ ਗੌਰੇ ਵੀ ਸਨ। ਪਰ ਅਸੀਂ ਪੰਜੇ ਜਾਣੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਜੋ ਕੁੱਝ ਪਿੱਛੇ ਬੀਤਿਆ ਸੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਦੱਸਦੇ ਰਹੇ, ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗਾ ਕਦੋਂ 20-25 ਮਿੰਟ ਬੀਤ ਗਏ। ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਲੋਕੀਂ ਉੱਠ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ ਨਾਲ ਹੀ ਲਾਈਨਾਂ ਵਿੱਚ ਲੱਗ ਗਏ। ਸਾਡੇ ਦਿਲ 'ਚ ਫਿਰ ਉਹੀ ਡਰ ਅਸੀਂ ਦੋਵਾਂ ਲਾਈਨਾਂ 'ਚ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ। ਪਰ ਉੱਥੇ ਬਹੁਤਾ ਟਾਈਮ ਨਹੀਂ ਲਾਉਂਦੇ ਬਸ ਪਾਸਪੋਰਟ 'ਤੇ ਬੋਡਿੰਗ ਪਾਸ ਦੇਖਕੇ ਬੋਡਿੰਗ ਦਾ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਉਹ ਆਪ ਰੱਖ ਲੈਂਦੇ ਤੇ ਅੱਧਾ ਹਿੱਸਾ ਸਾਨੂੰ ਵਾਪਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਨਾਲ ਹੱਥ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ

ਨਾਲ ਬੜੀ ਹੀ ਇੱਜ਼ਤ ਨਾਲ ਜਹਾਜ਼ ਵੱਲ ਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਸੀਂ ਦੂਜਿਆਂ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਤੁਰੇ ਗਏ ਤੇ ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਫਿਰ ਬੋਡਿੰਗ ਪਾਸ ਤੋਂ ਸੀਟ ਨੰਬਰ ਦੇਖ ਕੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣੀਆਂ ਸੀਟਾਂ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਪੈਸੰਜਰ ਬੈਠ ਗਏ ਫਿਰ ਹੋਈ ਗਿਣਤੀ ਸ਼ੁਰੂ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਗਿਣਤੀ ਕੀਤੀ ਤੇ ਜਹਾਜ਼ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕੁੱਝ ਕਾਨੂੰਨ ਦੱਸੇ ਕੁੱਝ ਕੁ ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਆਏ ਕੁੱਝ ਕੁ ਨਹੀਂ। ਚੱਲੋ ਜਹਾਜ਼ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਤੁਰਿਆ ਫਿਰ ਸਪੀਡ ਫੜੀ ਤੇ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਦੇਖਦੇ ਜ਼ਮੀਨ ਦਾ ਸਾਥ ਛੱਡ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਹਵਾ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਸਮੇਂ 'ਚ ਜਹਾਜ਼ ਬੱਦਲਾਂ ਦੇ ਉੱਪਰ ਤੇ ਸਾਡੇ ਵੀ ਅੱਖਾਂ ਮੂਹਰੇ ਉਸ ਸੁਨਿਹਰੀ ਦੁਨੀਆਂ ਦੀ ਪੁੰਦਲੀ ਜਿਹੀ ਤਸਵੀਰ ਆਉਣ ਲੱਗੀ, ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਸਭ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹੀ-ਥੋੜ੍ਹੀ ਕਾਲੀ ਚਾਹ ਪੀਤੀ, ਸ਼ਾਇਦ ਜ਼ਿੰਦਗੀ 'ਚ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਖਾਧਾ। ਇਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰਿਆਂ ਹੀ ਸੌਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਕੱਪੜਾ ਲਿਆ ਤੇ ਨੀਂਦ ਦੀ ਉਡੀਕ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਤੜਕੇ ਦਾ ਟਾਈਮ ਹੋ ਗਿਆ ਜਹਾਜ਼ ਉਤਰਨ ਵਾਲਾ ਸੀ ਤੇ ਸਾਰੇ ਆਪਣੀ ਨੀਂਦ ਤੋਂ ਉੱਠੇ ਤੇ ਬਾਥਰੂਮ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਣ ਲੱਗੇ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਬਾਥਰੂਮ ਗਏ। ਫਿਰ ਅਨਾਊਂਸਮੈਂਟ ਹੋਈ ਤੇ ਸਾਰੇ ਬੈਠ ਗਏ ਨਾਲ ਹੀ ਲੱਕ ਦੁਵਾਲੇ ਬੈਲਟ ਲਾ ਕੇ ਸਿੱਧੇ ਬੈਠ ਗਏ, ਕੁੱਝ ਕੁ ਪਲਾਂ 'ਚ ਜਿਹੜਾ ਜਹਾਜ਼ ਹਵਾ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ ਮੁੜ ਧਰਤੀ ਦੀ ਗੋਦ ਵਿੱਚ ਆਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਦੇਖਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਆ ਲੱਗਾ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਤਾੜੀਆਂ ਨਾਲ ਸਵਾਗਤ ਕੀਤਾ। ਉਸ ਵੇਲੇ ਸ਼ਾਇਦ ਸਾਡੇ ਨਾਲੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ ਖੁਸ਼ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ। ਸਾਰੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ ਜਹਾਜ਼ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆਈਆਂ ਤੇ ਦੋ-ਤਿੰਨਾਂ ਬੱਸਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਤੇ ਬੱਸਾਂ ਚੱਲ ਪਈਆਂ, ਥੋੜ੍ਹੀ ਕੁ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਬੱਸਾਂ ਰੁਕੀਆਂ ਤੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ। ਉੱਥੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਚੈੱਕ ਕਰਕੇ ਮੋਹਰ ਲਾਉਂਦੇ ਤਾਂ ਹੀ ਫਿਰ ਬਾਹਰ ਜਾ ਸਕਦੇ ਸੀ। ਉੱਥੇ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਕਾਊਂਟਰ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਕਰਕੇ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਪਾਸਪੋਰਟ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਫਿਰ ਉਹੀ ਸਵਾਲ ?

“ਤੁਸੀਂ ਇੱਥੇ ਕੀ ਕਰਨ ਆਏ ਆ..?” ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਟੂਰਿਸਟ, ਟੂਰਿਸਟ।” ਇੱਕੋ ਸਾਰੇ ਹੀ ਦੋ ਵਾਰ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਨੇ।

“ਓ.ਕੇ ਕਿੰਨੀ ਪੈਸੇ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਆ..?”

“ਫਾਈਵ ਹੰਡਰਡ ਡਾਲਰ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਤੇ ਹੀ ਹੱਥ ਦਾ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।”

“ਓ.ਕੇ ਪਲੀਜ਼ ਸ਼ੋਅ ਮਨੀ....?”

-ਝੱਟ ਹੀ ਜੇਬ 'ਚੋਂ ਪਰਸ ਕੱਢਕੇ ਡਾਲਰ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਨਾਲ ਮਨ 'ਚ ਖਿਆਲ ਆਇਆ ਕਿਤੇ ਸਾਰੇ ਡਾਲਰ ਰੱਖ ਨਾ ਲਵੇ। ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਡਾਲਰ ਫੜੇ ਗਿਣੇ ਤੇ ਵਾਪਿਸ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

“ਓ ਕੇ ਪਲੀਜ਼ ਗੋ।”

-ਸੋਹਨ ਸਿੰਘ ਨੇ ਡਾਲਰ, ਪਾਸਪੋਰਟ ਫੜਿਆ ਤੇ ਥੈਕ ਯੂ ਸਰ ਕਰਕੇ ਅੱਗੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।

-ਇਥੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਸਾਰੇ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਕੋਲ ਗਏ ਮੋਹਰ ਲਵਾਈ ਤੇ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਫਿਰ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ, ਫਿਰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਸਾਡਾ ਸਮਾਨ ਵੀ ਆ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਸਮਾਨ ਲਿਆ ਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਏ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਬਾਹਰ ਆਏ ਬਹੁਤ ਹੀ ਠੰਡ ਸੀ। ਸੜਕ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਫੁੱਟ ਬਰਫ ਦੇ ਢੇਰ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਦੇਖ ਕੇ ਅਸੀਂ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ, ਐਨੀ ਬਰਫ ਇੱਥੇ ਲੋਕੀਂ ਕੰਮਕਾਰ ਕਿਵੇਂ ਕਰਦੇ ਹੋਣਗੇ, ਅਸੀਂ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਐਨੀ ਬਰਫ ਦੇਖੀ ਸੀ ਨਾਲੇ ਪੰਜਾਬ 'ਚ ਕਿਹੜੀ ਬਰਫ ਪੈਂਦੀ ਆ। ਅਸੀਂ ਬਾਹਰ ਖੜ੍ਹੇ ਠੰਡ ਨਾਲ ਠਹੂ-ਠਹੂ ਕਰਦੇ ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਆ ਕੇ (ਏ ਕੇ 47) ਨਹੀਂ ਕਿਹਾ, ਅੱਧੋ-ਪੌਣੇ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਮੂੰਹ ਸਿਰ ਬੰਨ੍ਹੀ ਲੰਮਾ ਜਿਹਾ ਕੋਟ ਪਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਦੀ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਵਾਰੀ ਲੰਘ ਗਿਆ, ਚੌਥੇ ਗੇੜੇ ਆ ਕੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੀ ਬੋਲਿਆ।

“ਤੁਸੀਂ ਏ ਕੇ 47.....?” ਉਸ ਲੰਮੇ ਜਿਹੇ ਕੋਟ ਵਾਲੇ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਹਾਂ ਜੀ ਏ ਕੇ 47।” ਅਸੀਂ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ।

-ਇਹ ਕੋਡ ਸਾਨੂੰ ਦਿੱਲੀ ਵਾਲੇ ਏਜੰਟ ਦਿੱਤਾ ਸੀ, ਉਹ ਏ ਕੇ 47 ਕਹਿਣ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਇੱਕ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸੀ, ਫਿਰ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਂ ਜਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਘਰੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਇਹ ਮਾਸਕੋ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇੱਕ ਨਿੱਕਾ ਜਿਹਾ ਪਿੰਡ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਠੰਡ ਲੱਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਘਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਨੇ ਸਾਨੂੰ ਖਾਣ ਲਈ ਦੋ-ਦੋ ਬ੍ਰੈੱਡ ਦੇ ਪੀਸ ਨਾਲ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਮੀਟ ਸ਼ਾਇਦ ਮੱਝ ਜਾਂ ਗਾਂ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ ਤੇ ਇੱਕ ਚਾਹ ਦਾ ਕੱਪ ਦੇ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਪਲੇਟ 'ਚੋਂ ਬ੍ਰੈੱਡ ਦੇ ਪੀਸ ਚੱਕ ਲੈ ਤੇ ਚਾਹ ਵਿੱਚ ਡੋਬ-ਡੋਬ ਖਾਧੇ, ਉਸ ਮੀਟ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਲਾਇਆ ਉੱਥੇ ਹੀ ਪਿਆ ਰਹਿਣ ਦਿੱਤਾ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਪਕਿਸਤਾਨੀ ਆ ਗਿਆ।

“ਮੁੰਡਿਓ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਜਿਹੜਾ 500-500 ਡਾਲਰ ਆ, ਤੁਸੀਂ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਦੇ ਦਿਓ।”

“ਕਿਉਂ ਜੀ ਕਾਹਦੇ ਲਈ।”

“ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਮੈਂ ਹੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣਾ।”

“ਤੁਸੀਂ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣਾ ਜੀ ਅੱਗੇ।”

“ਹਾਂ।”

“ਠੀਕ ਆ।”

—ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਂ ਨੇ ਉਹ ਪੱਚੀ ਸੌਂ ਡਾਲਰ ਉਸਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ, ਉਹਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰ ਡਾਲਰ ਗਿਣੇ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਪੂਰੇ ਆ, ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਥੋੜ੍ਹਾ ਆਰਾਮ ਕਰ ਲੋ ਮੈਂ ਬਸ ਹੁਣੇ ਹੀ ਵਾਪਿਸ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ। ਕਹਿ ਕੇ ਬਾਹਰ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਉਹਦੇ ਘਰੇ ਹੇਠਾਂ ਹੀ ਲੰਮੇ ਪੈ ਗਏ ਤੇ ਪਤਾ ਹੀ ਲੱਗਾ ਕਦ ਨੀਂਦ ਆ ਗਈ। ਸ਼ਾਮ ਜਿਹੀ ਨੂੰ ਓਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਿਆ, ਆਉਂਦਾ ਹੀ ਆਖਣ ਲੱਗਾ।

“ਚੱਲੋ ਬਈ ਕਰ ਲੋ ਤਿਆਰੀ ਤੁਰੀਏ ਹੁਣ ਆਪਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਕੋਈ ਵੀ ਸਮਾਨ ਨਹੀਂ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣਾ, ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰੋ ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ, ਚਾਰ-ਚਾਰ ਪੈਟਾਂ ਹੇਠਾ ਉੱਪਰ ਪਾ ਲਓ, ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁਰਾਬਾਂ ਦੋ-ਦੋ, ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਤੇ ਕਮੀਜ਼ਾਂ ਵੀ ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ, ਬਸ ਛੇਤੀ ਕਰ ਲਉ ਬਹੁਤਾ ਟਾਈਮ ਨਹੀਂ ਆਪਣੇ ਕੋਲ, ਤੁਸੀਂ ਬਾਕੀ ਦਾ ਸਮਾਨ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਿਓ, ਇਹ ਸਮਾਨ ਤੁਹਾਡੇ ਮਗਰ ਪਹੁੰਚ ਜਾਊਗਾ।”

“ਐਨੇ ਕੱਪੜੇ ਕਿਉਂ ਪਾਉਣੇ ਆ...?”

“ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਹਰ ਠੰਡ ਬਹੁਤ ਆ।”

“ਹਾਂ ਠੰਡ ਤੇ ਬਹੁਤ ਆ ਇੱਥੇ।”

“ਬਸ ਇਸੇ ਲਈ ਮੈਂ ਕਹਿਨਾ।”

“ਚੱਲੋ ਠੀਕ ਆ ਜੀ।”

—ਅਸੀਂ ਕੱਪੜੇ ਪਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ, ਉਸ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਦੋ ਗੱਡੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਤੇ ਤੁਰ ਪਏ, ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ ਸਾਨੂੰ ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਬਾਰਡਰ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ (ਕੀਵ) ਦੇਸ਼ ਪੁਚਾ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਨੂੰ ਤੜਕੇ ਜਿਹੇ ਇੱਕ ਸੁੰਨਸਾਨ ਜੰਗਲ ਕੋਲ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਜੰਗਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ, ਜਦੋਂ ਜੰਗਲ ਦੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਅੰਦਰ ਗਏ ਉੱਥੇ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣਾ ਜਿਹਾ ਖੰਡਰ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਉੱਥੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਉੱਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਸੱਤ ਮੁੰਡੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਟੋਟਲ ਬਾਰਾਂ ਜਾਣੇ ਹੋ ਗਏ। ਸਾਡੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਦੋ-ਢਾਈ ਫੁੱਟ ਬਰਫ ਜੰਮੀ ਹੋਈ, ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜ ਕੁ ਮਿੰਟ ਬਰਫ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗ ਸੁੰਨ ਹੋਣ ਲੱਗੇ, ਅਸੀਂ ਸਭ ਨੇ ਮਿਲਕੇ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਬਰਫ ਹਟਾ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬਹਿਣ ਲਈ ਜਗ੍ਹਾ ਖਾਲੀ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਬਰਫ ਪਾਸੇ ਕਰਦਿਆਂ-ਕਰਦਿਆਂ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਠੰਡ ਨਾਲ ਸੁੰਨ ਹੋ ਗਏ। ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਘੰਟੇ ਅਸੀਂ ਉੱਥੇ ਹੀ ਬੈਠੇ ਰਹੇ, ਜਿਹੜੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉੱਥੇ ਸੱਤ ਮੁੰਡੇ ਸੀ ਉਹ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਵੀ ਦੋ ਕੁ ਘੰਟੇ ਪਹਿਲਾਂ ਉੱਥੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ

ਬਾਰਾਂ ਜਾਣੇ ਪਰ ਸਭ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵੱਲ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਏਜੰਟ ਨੇ ਵੀ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾਂ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਸਾਨੂੰ ਤੇ ਓਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਕਹਿ ਗਿਆ ਸੀ ਤੁਸੀਂ ਬਿੱਲਕੁਲ ਬੋਲਣਾ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਆਪੇ ਹੀ ਟਾਈਮ ਨਾਲ ਆ ਜਾਊਗਾ। ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਓਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਉੱਥੇ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਸਮਝਾ ਕੇ ਆਪ ਵਾਪਿਸ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਕਹਿਣ ਅਨੁਸਾਰ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਨਾਲ ਵੀਹ ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਜੰਗਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਉਸੇ ਹੀ ਸੜਕ ਤੇ ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਜਾਣੇ ਆ ਗਏ, ਸਾਡੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪਾਣੀ ਚੌਂਦਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਸੜਕ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੁਣ ਤਕਰੀਬਨ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਪੰਜ-ਛੇ ਵਜੇ ਹੋਣਗੇ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਤੇ ਅੱਜ ਦਾ ਦਿਨ ਵੀ ਬੀਤ ਗਿਆ ਮੂੰਹ ਵਿੱਚ ਅੰਨ ਦਾ ਦਾਣਾ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਪਾਇਆ। ਨਾ ਹੀ ਕੁੱਝ ਪੀਤਾ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਭੈੜੇ-ਭੈੜੇ ਖਿਆਲ ਆਉਂਦੇ। ਬਸ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਵਿੱਚੋਂ-ਵਿੱਚ ਹੀ ਹੰਝੂ ਪੀ ਲੈਂਦੇ। ਐਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਲੋਕਲ ਬਸ ਆਈ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਦੇ ਦੱਸਣ ਅਨੁਸਾਰ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਸ ਬਸ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹ ਗਏ। ਬਸ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਸਵਾਰੀਆਂ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸਨ। ਸਾਰੇ ਹੀ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਬੜੇ ਅਜੀਬ ਢੰਗ ਨਾਲ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਤਰਸ ਆ ਰਿਹਾ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਫਿਰ ਹੋ ਸਕਦਾ ਗੁੱਸਾ ਵੀ ਆ ਰਿਹਾ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਕੋਈ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਬੋਲਿਆ, ਉਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਵੀ ਬੱਸ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੈਠਾ ਸੀ, ਉਸ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਨੇ ਬੱਸ ਵਾਲੇ ਡਰਾਈਵਰ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਤੇ ਆਪ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਅਗਲੇ ਸਟੋਪ 'ਤੇ ਉੱਤਰ ਗਿਆ। ਬੱਸ ਅਗਾਂਹ ਚੱਲਦੀ ਰਹੀ ਬਾਕੀ ਵੀ ਕੋਈ ਸਵਾਰੀ ਉੱਤਰ ਜਾਂਦੀ ਕੋਈ ਨਵੀਂ ਸਵਾਰੀ ਬੱਸ 'ਚ ਸਵਾਰ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਬੀਤ ਗਈ, ਅੱਜ ਦੋ ਦਿਨ ਤੇ ਦੂਜੀ ਰਾਤ ਬੀਤ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ। ਹੁਣ ਤੜਕੇ ਦੇ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਹੋਣਗੇ। ਸੜਕ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਬਰਫ ਹੀ ਬਰਫ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਬਾਰਾਂ ਜਾਣੇ ਤੇ ਤਿੰਨ ਜਾਣੇ ਹੋਰ ਸਨ, ਬਾਕੀ ਸਵਾਰੀਆਂ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ 'ਤੇ ਉੱਤਰ ਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ, ਸਾਡੀ ਹੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਕੁੱਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਜਿਹੜੀਆਂ ਤਿੰਨ ਹੋਰ ਸਵਾਰੀਆਂ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਆਦਮੀ ਤੇ ਇੱਕ ਔਰਤ ਸੀ। ਉਨਾਂ ਆਪਣੇ ਚਿਹਰੇ ਨੂੰ ਕੱਪੜੇ ਨਾਲ ਢੱਕਿਆ ਹੋਇਆ ਤੇ ਸੁੱਤੇ ਪਏ ਸੀ। ਐਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਡਰਾਈਵਰ ਨੇ ਇੱਕ ਵੀਰਾਨ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਸਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਬੱਸ ਰੋਕੀ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਬਾਰਾਂ ਜਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਬੱਸ 'ਚੋਂ ਹੇਠਾ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ।

“ਯੂ ਸਟੋਪ ਹੇਅਰ ਵੈਟ, ਵੈਟ ਕਹਿ ਕੇ।” ਬੱਸ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਹਾ।

-ਫਿਰ ਉਹ ਬੱਸ ਲੈ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਅਸੀਂ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਮੂੰਹ ਵੱਲ ਦੇਖਦੇ ਰਹੇ। ਉੱਤੇ ਕਹਿਰ ਦੀ ਠੰਡ ਨਾਲੇ ਅਸੀਂ ਭੁੱਖੇ-ਭਿਆਹੇ। ਕੁੱਝ ਕੁ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਟਰੈਕਟਰ-ਟਰਾਲੀ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਉੱਥੇ ਆਣ ਪਹੁੰਚਾ, ਉਹਦੀ ਟਰਾਲੀ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਨ ਸੀ, ਜਿਵੇਂ ਡੰਗਰਾਂ ਦਾ ਚਾਗਾ, ਪਰਾਲੀ, ਕਾਨੇ ਵਗੈਰਾ, ਉਹ ਬੰਦਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆਣ ਕੇ ਰੁੱਕ ਗਿਆ ਤੇ ਆਪਣੀ ਬੋਲੀ ਵਿੱਚ ਬੋਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਜੋ ਕੀ ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਪਰੇ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਬੜੀ ਸੌਖੀ ਤੇ ਆਸਾਨ ਭਾਸ਼ਾ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਸਮਝਾਉਣ ਲੱਗਾ ਅਤੇ ਆਪ ਹੀ ਟਰਾਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਸਮਾਨ ਉਤਾਰਨ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਸਮਝ ਗਏ ਤੇ ਉਹਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਜਦੋਂ ਅੱਧਾ ਕੁ ਸਮਾਨ ਹੇਠਾਂ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਹੱਥ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਰੁਕ ਗਏ ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਟਰਾਲੀ ਵਿੱਚ ਲੰਮੇ ਪੈ ਜਾਓ, ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਟਰਾਲੀ ਵਿੱਚ ਲੰਮੇ ਪੈ ਗਏ। ਫਿਰ ਉਸ ਆਦਮੀ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਘਾਹ ਫੂਸ ਪਰਾਲੀ ਆਦਿ ਟਰਾਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਾਰਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਸਾਡੇ ਉੱਪਰ ਸੁੱਟਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਡੇ ਥੱਲੇ ਵੀ ਪਰਾਲੀ ਘਾਹ ਫੂਸ ਉੱਪਰ ਵੀ ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਰਾਲੀ ਘਾਹ ਫੂਸ ਵਿੱਚ ਦੇ ਅੰਦਰ ਲੁਕਾ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਉਹ ਆਦਮੀ ਟਰਾਲੀ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰ ਪਿਆ, ਸਾਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਇਹ ਕੌਣ ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਸਭ ਕਿਉਂ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਠੰਡ ਲੱਗੀ। ਪਰ ਕੁੱਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਨਿੱਘ ਆਇਆ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਨੀਂਦ ਆਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ, ਦੋ-ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਟਰਾਲੀ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਰੁਕੀ 'ਤੇ ਉਸ ਆਦਮੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਟਰਾਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲਿਆ, ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਨਾ ਕੋਈ ਲਾਈਟ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਖਿੜਕੀ ਬਸ ਇੱਕ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਸੀ। ਕਮਰਾ ਵੀ ਐਨਾ ਛੋਟਾ ਕੀ ਅਸੀਂ ਬਾਰਾਂ ਜਾਣੇ ਇੱਕਠੇ ਲੰਮੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪੈ ਸਕਦੇ ਸੀ ਕਮਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ 24 ਘੰਟੇ ਹੀ ਹਨੇਰਾ ਰਹਿੰਦਾ, ਸਾਨੂੰ ਕੁੱਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਦ ਦਿਨ ਹੁੰਦਾ ਤੇ ਕਦੋਂ ਰਾਤ ਹੁੰਦੀ। ਸਾਡੇ ਲਈ ਤਾਂ ਹਰ ਵਕਤ ਹੀ ਹਨੇਰਾ ਸੀ, ਸਾਡੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵੀ ਇਸ ਹਨੇਰੇ ਵਾਂਗ ਹੋ ਗਈ ਜਿਹਦਾ ਸਵੇਰਾ ਸਾਨੂੰ ਕਿੱਧਰੇ ਵੀ ਨਜ਼ਰੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ। ਹੁਣ ਇੱਥੇ ਸਾਨੂੰ 24 ਘੰਟਿਆਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਖਾਣ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਓਹ ਵੀ ਰਾਤ ਦੇ ਗਿਆਰਾਂ-ਬਾਰਾਂ ਵਜੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ। ਖਾਣੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੁੱਕੀ ਸੜੀ ਬ੍ਰੈੱਡ ਦਾ ਪੀਸ 'ਤੇ ਨਾਲ ਅੱਧੀ ਕੁ ਗਿਲਾਸੀ ਪਾਣੀ ਦੀ, ਇਸ ਤੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਖਾਣ ਲਈ ਕੁੱਝ ਮੰਗਦਾ ਤਾਂ ਉਹਨੂੰ ਮਿਲਦੀਆਂ ਚਪੇੜਾਂ, ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਠੁੱਡ, ਇਸ ਲਈ ਕੋਈ ਕੁੱਝ ਮੰਗਦਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਇੱਕ ਜਾਣੇ ਨੇ ਖਾਣ ਲਈ ਦੁਬਾਰਾ ਮੰਗਿਆ ਸੀ, ਉਸਨੂੰ ਏਹ ਸਭ

ਕੁੱਝ ਮਿਲਿਆ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਦੀ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਮੰਗਿਆ। ਬਾਬਰੂਮ ਵੀ ਪੂਰੇ ਰਾਤ-ਦਿਨ 'ਚ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਹੀ ਕਰਾਉਂਦੇ ਸੀ। ਓਹ ਵੀ ਰਾਤ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਵਜੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ। ਸਾਰੇ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਬੰਦਾ ਆਉਂਦਾ ਨਾਲੇ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦਾ ਸਮਾਨ ਦੇ ਜਾਂਦਾ ਨਾਲੇ ਬਾਬਰੂਮ ਕਰਾ ਜਾਂਦਾ। ਬਾਬਰੂਮ ਵੀ ਕਿੱਥੋਂ ਆਉਣਾ ਜਦ ਕੁੱਝ ਖਾਣਾ-ਪੀਣਾ ਹੀ ਨਹੀਂ। ਫਿਰ ਉਹ ਬੰਦਾ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੂੰ ਤਾਲੇ ਨਾਲ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤਾ ਬੀਤ ਗਿਆ ਸੀ।

“ਅੱਜ ਭਰਿਆ ਏ ਦਿਲ ਸਭ ਦਾ ਅੰਦਰੋਂ ਅੰਦਰੀ,
ਛਮ-ਛਮ ਕਰਕੇ ਅੱਖੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੰਝੂ ਬਹਿੰਦੇ ਸੀ
ਕਿਤੇ ਸੁਣ ਨਾ ਲਵੇ ਕੋਈ ਵੀ ਸਾਡੇ ਹਾਉਂਕਿਆਂ ਨੂੰ,
ਬਸ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਸਾਰੇ ਏਹ ਦੁੱਖ ਸਹਿੰਦੇ ਸੀ।”

ਅੱਜ ਫਿਰ ਉਹੀ ਟਰੈਕਟਰ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸਾਡੇ ਕੰਨੀਂ ਪਈ, ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਉਹੀ ਆਦਮੀ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲਾ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਹੋਰ ਅੰਦਰ ਆ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਅੰਦਰ ਆਣ ਕੇ ਮੋਮਬੱਤੀ ਜਗਾਈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਹਫ਼ਤੇ ਬਾਅਦ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦੇਖੇ 'ਤੇ ਸਭ ਦੀਆਂ ਅੱਖਾਂ ਗਿੱਲੀਆਂ ਸਨ। ਉਸ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੇ ਨੇ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਉੱਠੋ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ। ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਆਪ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਗਰ-ਮਗਰ ਤੇ ਓਹ ਟਰੈਕਟਰ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਉਹ ਰੁੱਕ ਗਏ, ਫਿਰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਅਸੀਂ ਸਮਝ ਗਏ ਕੀ ਹੁਣ ਉਹੀ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਕੀਤਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਟਰਾਲੀ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਲੰਮੇ ਪੈ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਡੇ ਤੇ ਪਰਾਲੀ ਕਾਨੇ ਆਦਿ ਸੁੱਟਿਆ ਮੋਮਬੱਤੀ ਨੂੰ ਖੁੱਝਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਦੀ ਚੱਲਦੇ-ਚਲਦੇ ਦੋ-ਢਾਈ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਟਰਾਲੀ ਰੁੱਕ ਗਈ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਟਰਾਲੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲਿਆ। ਜਦੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਤਾਂ ਦੇਖਿਆ ਕੀ ਟਰੇਨ ਦੀ ਪਟੜੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਸੋਚਿਆ ਸ਼ਾਇਦ ਹੁਣ ਟਰੇਨ ਵਿੱਚ ਅੱਗੇ ਜਾਣਾ ਚੱਲੋ ਅਗਲਾ ਸਫ਼ਰ ਚੰਗਾ ਰਹੂਗਾ, ਪਰ ਸਾਡੀ ਬਦਕਿਸਮਤੀ ਨੇ ਅਜੇ ਵੀ ਸਾਡਾ ਸਾਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਛੱਡਿਆ। ਉਸ ਟਰੇਨ ਦੀ ਪਟੜੀ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਤਾਰਾਂ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਇੰਡੀਆਂ-ਪਾਕਿਸਤਾਨ ਦੀ ਸਰਹੱਦ 'ਤੇ ਲੱਗੀਆਂ ਹੋਈਆਂ। ਟਰਾਲੀ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਕੀ ਤੁਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਤਾਰਾਂ ਦੇ ਉਸ ਪਾਰ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈ ਗਏ ਉਸ ਪਾਰ ਕਿਵੇਂ ਜਾਵਾਗੇ। ਤਾਰਾਂ 9-10 ਫੁੱਟ

ਉੱਚੀ ਤੇ ਸ਼ਾਇਦ ਹੋ ਸਕਦਾ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਕਰੰਟ ਵੀ ਹੋਵੇ, ਅਸੀਂ ਆਪਿਸ ਵਿੱਚ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਉਸ ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ ਤੇ ਅਸੀਂ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਏ। ਉਹਨੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਕਿਹਾ ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜਿਹੜਾ ਬੰਦਾ ਉਹ ਉਸ ਪਾਰ ਜਾਊਗਾ ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ, ਇਹ ਸੁਣਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਸਿਰ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇੱਕ ਚੋਰ ਰਸਤਾ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਉਹਨੇ ਹੇਠਾਂ ਤੋਂ ਤਾਰਾਂ ਨੂੰ ਕੱਟਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਓਹ ਬੰਦਾ ਆਪ ਲੰਮਾ ਪੈ ਕੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਗਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਕਿਹਾ ਕੇ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਲੰਮੇ ਪੈ ਕੇ ਉਸ ਪਾਰ ਜਾਓ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਵੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਉਸ ਪਾਸੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਤਾਰਾਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤਾਂ ਕਿ ਤਾਰਾਂ ਕੱਟੀਆਂ ਦਾ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗ ਸਕੇ। ਟਰੈਕਟਰ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਵਾਪਸ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਦੂਜਾ ਆਦਮੀ ਸਾਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰ ਪਿਆ ਜੋ ਆਦਮੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਰਡਰ ਪਾਰ ਕਰਾਉਂਦੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ (ਡੋਂਕਰ) ਆਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਡੋਂਕਰ ਸਾਡੇ ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ-ਮਗਰ ਤੁਰ ਪਏ, ਇਹ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੰਘਣਾ ਜੰਗਲ ਤੇ ਉੱਤੇ ਬਰਫ਼ ਦਾ ਵੀ ਕਹਿਰ ਤੇ ਕਦੀ-ਕਦੀ ਬਰਫ਼ ਹੋਰ ਵੀ ਡਿੱਗਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਲਗਾਤਾਰ ਤੁਰਦੇ-ਤੁਰਦੇ ਦੋ-ਢਾਈ ਘੰਟਿਆਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਜੰਗਲ ਪਾਰ ਕੀਤਾ। ਸਾਡੇ ਕੱਪੜੇ ਗਿੱਲੇ ਤੇ ਲੀਰੇ-ਲੀਰੇ ਹੋ ਗਏ, ਨਾਲੇ ਬੂਟਾ ਵਿੱਚ ਵੀ ਬਰਫ਼ ਦਾ ਪਾਣੀ ਭਰ ਗਿਆ, ਚੱਲੇ ਔਖੇ-ਸੌਖੇ ਜੰਗਲ ਪਾਰ ਕੀਤਾ। ਜੰਗਲ ਪਾਰ ਕਰਦਿਆਂ ਹੀ ਇੱਕ ਨਦੀ ਆ ਗਈ, ਅਸੀਂ ਉਸ ਡੋਂਕਰ ਨਾਲ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਪਹੁੰਚੇ। ਉੱਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੋ ਆਦਮੀ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ ਆਪਣੀਆਂ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਵਿੱਚ, ਉਸ ਡੋਂਕਰ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਦੋਵਾਂ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ। ਛੇ ਆਦਮੀ ਇੱਕ ਕਿਸ਼ਤੀ ਵਿੱਚ ਤੇ ਛੇ ਦੂਜੇ ਕਿਸ਼ਤੀ ਵਿੱਚ ਆਪ ਉਹ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠ 'ਤੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਜਦੋਂ ਅੱਧ ਵਿਚਕਾਰ ਪਹੁੰਚੇ ਸਾਡੇ ਵਾਲੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਵਿੱਚ ਛੇਕ ਹੋ ਗਿਆ, ਬਸ ਫਿਰ ਕੀ ਸਾਡੇ ਹੋਸ਼ ਉੱਡ ਗਏ ਹੁਣ ਕੀ ਬਣੂੰਗਾ ਰੱਬਾ...? ਅੱਗੇ ਬੱਚ ਕੇ ਇੱਥੋਂ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਹੀ ਗਏ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਨਹੀਂ ਬਚਣਾ, ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੁੜਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮਾਲਟਾ ਕਾਂਡ ਹੋਇਆ ਸੀ ਜਿਹਦੇ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਬੰਦੇ ਮਰ ਗਏ ਸਨ। ਇੱਕ ਦਮ ਓਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਅੱਖਾਂ ਮੂਹਰੇ ਆ ਗਿਆ, ਬਸ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਹੌਸਲਾ ਛੱਡ ਕੇ ਬੈਠੇ ਸੀ। ਪਰ ਕਿਸ਼ਤੀ ਵਿੱਚ 10-12 ਲੀਟਰ ਦਾ ਪਿਆ ਇੱਕ ਲੋਹੇ ਦਾ ਡੱਬਾ ਵੇਖ ਕੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਹੌਸਲਾ ਆਇਆ। ਬਸ ਫਿਰ ਕੀ ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਵਾਰੋ-ਵਾਰੀ ਤੇ ਬੜੀ ਹੀ ਸਮਝਦਾਰੀ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਬਾਹਰ ਕੱਢਦੇ ਰਹੇ। ਕਿਸ਼ਤੀ ਵਾਲੇ ਨੇ ਕਾਫੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨਸ਼ਾ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹਨੂੰ ਕੋਈ ਪਰਵਾਹ ਨਹੀਂ ਕੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਪੈ ਰਿਹਾ ਜਾਂ ਨਹੀਂ।

ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨੇ ਕੱਪੜੇ ਵੀ ਦੂਜੇ ਪਾਏ ਹੋਏ ਸੀ ਨਾਲੇ ਲੱਕ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਵੀ ਕੁੱਝ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਸ ਮਾਲਿਕ ਦੀ ਮੋਹਰ ਨਾਲ ਕਿਸ਼ਤੀ ਕਿਨਾਰੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਪਰ ਕਿਸ਼ਤੀ ਕਿਨਾਰੇ ਅਜੇ ਤੱਕ ਨਹੀਂ ਲਾਈ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਗੇ ਕੋਈ ਸੇਫ ਜਗ੍ਹਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲ ਰਹੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੁੱਝ ਚਿਰ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਪਾਣੀ ਦੇ ਵਿੱਚੋਂ-ਵਿੱਚ ਹੀ ਘੁੰਮਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ ਤੇ ਅਸੀਂ ਪਾਣੀ ਬਾਹਰ ਕੱਢਦੇ ਰਹੇ। ਆਖ਼ਿਰ ਨੂੰ ਵਾਰੋ-ਵਾਰੀ ਦੋਵੇਂ ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੀਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਘੰਟਿਆਂ ਬਾਅਦ ਮਾਲਟੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਿਲ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਅਸੀਂ ਰੱਬ ਦਾ ਸ਼ੁਕਰ ਕੀਤਾ, ਜਿਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਮੌਤ ਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਬਚਾ ਕੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਪੁਚਾ ਦਿੱਤਾ।

“ਹੁੰਦੀ ਮੌਤ ਜੇ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ
ਸ਼ਾਇਦ ਅਸੀਂ ਕਦ ਦੇ ਮਰ ਗਏ ਹੁੰਦੇ,
ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਦੀ ਬੇਵਫ਼ਾਈ ਦੇਖ ਹੁਣ ਤੱਕ
ਮੌਤ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਵਫ਼ਾ ਕਰਦੀ ਰਹੀ।”

ਕਾਂਡ 6

-ਜਦੋਂ ਕਿਸਤੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਅਸੀਂ ਬਾਹਰ ਆਏ ਤਾਂ ਕਿਸਤੀ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇੱਕ ਟਰਾਲੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੱਥ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਉਸ ਟਰਾਲੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚੇ ਤੇ ਦੇਖਿਆ ਉਸ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕੀ ਬੀਅਰਾਂ, ਕੋਕਾ ਕੋਲਾ ਆਦਿ। ਪਰ ਅਗਲੇ ਪਾਸੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਖਾਲੀ ਰੱਖੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਵਾਰੋ-ਵਾਰੀ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਇਸ ਟਰਾਲੇ ਵਿੱਚ ਧੱਕ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਟਰਾਲੇ ਵਿੱਚ ਮਸਾਂ ਹੀ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਔਖੇ-ਸੌਖੇ ਹੋ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਗਏ ਤੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਟਰਾਲਾ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਸਾਨੂੰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਜਾ ਰਹੇ ਆ ਤੇ ਲਿਜਾਣ ਵਾਲਾ ਕੌਣ ਹੈ। ਇਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲੋਂ ਹੀ ਤਹਿ ਕੀਤਾ ਹੋਇਆ ਹੋਵੇ। ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਇਹੋ ਹੀ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਮਾਸਕੋ ਤੇ ਫਿਰ ਮਾਸਕੋ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਹੋ ਜਾਣਾ। ਗਰੀਸ ਵਾਲੇ ਗਰੀਸ ਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਤੇ ਇਟਲੀ ਵਾਲੇ ਇਟਲੀ ਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ, ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਕੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਾਲੇ। ਇਹਨਾਂ ਬਾਰਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰ ਗਰੀਸ ਤੇ ਇਟਲੀ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਨ, ਬਾਕੀ ਇੰਗਲੈਂਡ, ਜਰਮਨੀ ਤੇ ਬੈਲਜੀਅਮ ਵਾਲੇ ਅਜੇ ਦਿੱਲੀ ਹੀ ਬੈਠੇ ਸੀ। ਟਰਾਲਾ ਚੱਲਦੇ-ਚੱਲਦੇ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਰੋਮਾਨੀਆ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਤੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਇੱਕ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਰੁੱਕ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਟਰਾਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲਿਆ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਂਗ ਤਿੰਨ ਬੰਦੇ ਗੱਡੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਸਾਨੂੰ ਤਿੰਨਾਂ ਗੱਡੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਅਤੇ ਅੱਗੇ-ਪਿੱਛੇ ਲਾ ਕੇ ਗੱਡੀਆਂ ਤੋਰ ਲਈਆਂ। ਫਿਰ ਚਲਦੇ-ਚਲਦੇ ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਪਿੰਡ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇੱਕ ਡੇਰਾ ਸੀ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਡੇਰੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਏ। ਉਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਜਾਣੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ, ਇੱਕ ਬਜ਼ੁਰਗ ਔਰਤ ਉਸ ਦੀ ਕੁੜੀ ਤੇ ਉਸਦਾ ਜਵਾਈ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਘਰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਹਿੰਦੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਆਪਣੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰ ਲਓ। ਅਸੀਂ ਸਫ਼ਾਈ ਕਾਹਦੇ ਨਾਲ ਕਰਨੀ ਸੀ ਨਾ ਕੋਈ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕੱਪੜਾ ਨਾ ਸਾਬਣ ਨਾ ਕੁੱਝ ਹੋਰ। ਅਸੀਂ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਮੂੰਹ ਹੱਥ ਧੋਤਾ ਪਾਣੀ ਦੀ ਹੀ ਕੁਰਲੀ ਕੀਤੀ। ਅੱਜ ਤੀਜਾ ਦਿਨ ਸੀ ਕੁੱਝ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਾਧਾ। ਫਿਰ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਉੱਥੋਂ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਘਰ ਲੈ ਗਏ, ਹੁਣ ਵਾਲੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਔਰਤ ਉਸਦਾ ਪਤੀ ਤੇ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਬੱਚਾ ਸੀ। ਬੱਚਾ ਸ਼ਾਇਦ ਢਾਈ-ਤਿੰਨ ਸਾਲ ਦਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਇਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ 10-12 ਦਿਨ ਤੱਕ ਰਹੇ, ਇੱਥੇ ਕੁੱਝ ਕੁ ਚੰਗਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਹੀ ਕੱਪੜੇ ਬਦਲੀ ਕੀਤੇ, ਜਿਹੜੇ ਸਾਡੇ ਪਹਿਲੇ ਕੱਪੜੇ ਬਰਫ਼ ਨਾਲ ਖਰਾਬ ਤੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਤੁਰਦੇ-ਤੁਰਦੇ ਲੀਰੋ-ਲੀਰ ਹੋ ਗਏ ਸੀ। ਉਹ ਅਸੀਂ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤੇ। ਅਸੀਂ

ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕੁੱਝ ਕੁ ਪੈਸੇ ਛੁਪਾ ਕੇ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਇਸ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਓਹ ਪੈਸੇ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਪੁਰਾਣੇ ਕੱਪੜੇ ਖਰੀਦ ਕੇ ਦਿੱਤੇ। ਇੱਥੇ ਸਾਨੂੰ 24 ਘੰਟਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵਾਰੀ ਖਾਣ ਲਈ ਭੋਜਨ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਕਿ ਭੋਜਨ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਸੀ, ਨਾ ਹੀ ਬਹੁਤ ਮਾੜਾ। ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਦੀ ਵੀ ਹਾਲਤ ਕੋਈ ਬਹੁਤੀ ਵਧੀਆ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਜਿੰਨੀ ਕੁ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸੀ ਸਾਡੀ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ ।

“ਕਦੇ-ਕਦੇ ਇਸ ਦੁਨੀਆਂ ’ਤੇ ਆਪਣੇ ਵੀ ਧੋਖਾ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।
ਪਰ ਕਦੀ ਗ਼ੈਰ ਆਪਣੇ ਹੋਣ ਦਾ ਫ਼ਰਜ਼ ਅਦਾ ਕਰ ਜਾਂਦੇ ਨੇ।”

-ਜਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦਿਨ ਕੱਟੇ ਉਸ ਨਾਲੋਂ ਤੇ ਕੁੱਝ ਕੁ ਵਧੀਆ ਸੀ, ਬਸ ਏਹ ਕਹਿ ਲਉ ਕਿ ਜਿਉਣ ਲਈ ਕਾਫ਼ੀ ਸਨ। ਇੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਨਹਾਉਣ ਲਈ ਵੀ ਪਾਣੀ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਪਰ ਇੱਥੋਂ ਦਾ ਮੌਸਮ ਵੀ ਬਹੁਤ ਖ਼ਰਾਬ ਤੇ ਬਰਫ਼ ਦਾ ਵੀ ਕੋਈ ਅੰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ, ਦਸ-ਬਾਰਾਂ ਦਿਨ ਇੱਥੇ ਰੁੱਕਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫਿਰ ਹੋਇਆ ਅਗਲਾ ਸਫ਼ਰ ਸ਼ੁਰੂ। ਹੁਣ ਇੱਥੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅੱਗੇ ਜਾਣਾ। ਇਸ ਲਈ ਦੋ-ਦੋ ਕਰਕੇ ਭੇਜਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਮੇਰਾ ਨੰਬਰ ਤੀਜੇ ਗਰੁੱਪ ਵਿੱਚ ਸੀ। ਮੈਂ ਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬਲਜੀਤ ਅਸੀਂ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਤੀਜੇ ਗਰੁੱਪ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਸਾਡੀ ਵਾਰੀ ਸਾਨੂੰ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਤੇ ਤੁਰ ਪਏ, ਘੰਟੇ ਕੁ ਦਾ ਰਾਹ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਤੈਅ ਕੀਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਗੱਡੀ ਇੱਕ ਨਦੀ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਰੁਕੀ। ਹੁਣ ਇੱਥੋਂ ਕਿਸ਼ਤੀ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ ਸੀ ਇਹ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਡਾ ਸਾਹ ਉੱਪਰ ਦਾ ਉੱਪਰ ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਦਾ ਹੇਠਾਂ ਰਹਿ ਗਿਆ, ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਮਾਲਟੇ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ ਸੀ ਉਦੋਂ ਸਾਡੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਵਿੱਚ ਛੇਕ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਚੱਲੋ ਰੱਬ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਕੇ ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਕਿਸ਼ਤੀ ਵਿੱਚ ਬਹਿ ਗਏ ਤੇ ਕਿਸ਼ਤੀ ਵਾਲਾ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਘੰਟੇ ਡੇਢ ਘੰਟੇ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਤਹਿ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਕਿਨਾਰੇ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਕਿਨਾਰਾ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਹੈ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆਂ। ਅੱਜ ਦੀ ਤਾਰੀਕ ਵਿੱਚ ਯੂਗੋਸਲਾਵੀਆ ਦਾ ਨਾਮੋ ਨਿਸ਼ਾਨ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਦੇ ਕਾਫ਼ੀ ਟੁਕੜੇ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਹਿੱਸਿਆਂ ਵਿੱਚ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਗੱਡੀਆਂ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਇੱਥੇ ਜਿਹੜਾ ਡੋਂਕਰ ਸੀ ਉਹ ਇੱਕ ਇੰਡੀਅਨ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਬੁੱਧੂ ਉਹਨੇ ਸਾਨੂੰ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਤੇ ਉੱਥੋਂ ਤੁਰ ਪਏ। ਦੋ ਕੁ ਘੰਟਿਆਂ ਬਾਅਦ ਗੱਡੀ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣੇ ਖੰਡਰ ਕੋਲ ਜਾ ਰੋਕਿਆ, ਸਾਨੂੰ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚੋਂ ਉਤਾਰ ਕੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੱਥ ਨਾਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਤੇ ਬਲਜੀਤ ਉਸ ਖੰਡਰ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗਏ ਸਾਡੇ

ਪਹਿਲੇ ਤੇ ਦੂਜੇ ਗਰੁੱਪ ਦੇ ਚਾਰ ਸਾਥੀ ਉੱਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਠੰਡ ਤੇ ਬਰਫ਼ ਦਾ ਓਹੀ ਹਾਲ ਸਾਨੂੰ ਉੱਪਰ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਫਟੇ ਪੁਰਾਣੇ ਕੰਬਲ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਇਸ ਖੰਡਰ ਵਿੱਚ ਦੋ ਦਿਨ ਰਹੇ, ਸਾਨੂੰ ਇੱਥੇ ਖਾਣ ਲਈ ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰ ਬ੍ਰੈਡ ਦੇ ਦੋ-ਦੋ ਪੀਸ ਦਿੱਤੇ ਨਾ ਪੀਣ ਲਈ ਪਾਣੀ ਨਾ ਕੁੱਝ ਹੋਰ। ਸੁੱਕੇ ਬ੍ਰੈਡ ਵੀ ਕਿਹੜਾ ਖਾਧੇ ਜਾਂਦੇ ਆ, ਜੇਕਰ ਪਾਣੀ ਵੀ ਹੁੰਦਾ ਚੱਲ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਹੀ ਡੋਬ ਕੇ ਹੀ ਅਸੀਂ ਖਾ ਲੈਂਦੇ। ਪਰ ਇੱਥੇ ਤਾਂ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇੱਕ ਅੱਧਾ ਬ੍ਰੈਡ ਹੀ ਖਾਧਾ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖ ਲਿਆ। ਇਸ ਖੰਡਰ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਦੋ ਦਿਨ ਰਹੇ ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਬਾਕੀ ਸਾਥੀ ਵੀ ਆ ਗਏ, ਫਿਰ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਜਾਣੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਉਸੇ ਹੀ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਬੁੱਧੂ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਟੂਰਿਸਟ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਬਾਰਾਂ-ਇੱਕ ਵਜੇ ਬੱਸ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਇੱਕ ਪੈਟਰੋਲ ਪੰਪ 'ਤੇ ਰੁਕੀ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਬੁੱਧੂ ਨੇ ਬੱਸ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲਿਆ, ਬੱਸ ਵਾਲਾ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ।

“ਲਓ ਬਈ ਮੁੰਡੇ ਆਪਾਂ ਹੁਣ ਉਸ ਪਹਾੜੀ 'ਤੇ ਜਾਣਾ।” ਬੁੱਧੂ ਨੇ ਹੱਥ ਉੱਪਰ ਪਹਾੜੀ ਵੱਲ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਠੀਕ ਆ ਜੀ।”

“ਓ ਪਹਾੜੀ 'ਤੇ ਜਿੱਥੇ ਲਾਈਟ ਜਗਦੀ ਆ।”

“ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਓਹੀ ਆਖ ਦਿੱਤਾ ਠੀਕ ਆ।”

“ਚੱਲੋ ਫਿਰ।”

-ਬੁੱਧੂ ਆਪ ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਤੁਰ ਪਿਆ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਉਸਦੇ ਮਗਰ-ਮਗਰ। ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਸਿਹਤ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਗਈ, ਜੋ ਕੀ ਨਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਸੀ।

“ਬਾਈ ਬੁੱਧੂ ਮੇਰੀ ਸਿਹਤ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਆ।”

“ਕੀ ਹੋਇਆ ਤੇਰੀ ਸਿਹਤ ਨੂੰ।” ਬੁੱਧੂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਖਿੜਕੇ ਬੋਲਿਆ।

“ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਤੁਰ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ, ਮੈਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਆਰਾਮ ਕਰ ਲਵਾਂ....?”

“ਨਹੀਂ, ਨਹੀਂ ਕੋਈ ਆਰਾਮ ਨਹੀਂ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਤੁਰਿਆ ਚੱਲ।”

“ਮੈਥੋਂ ਹੋਰ ਚੜ੍ਹਾਈ ਨਹੀਂ ਚੜ੍ਹੀ ਜਾਂਦੀ।”

-ਬੁੱਧੂ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਬੈਠਣ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ, ਸਗੋਂ ਗਾਲਾਂ ਕੱਢਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ ਨਾਲੇ ਕਹਿੰਦਾ ਜੇ ਤੁਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੁੰਦਾ ਘਰੋਂ ਕੀ ਲੈਣ ਆਏ ਸੀ। ਉਦੋਂ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਬਾਹਰ ਜਾਣਾ ਹੁਣ ਕਹਿੰਦੇ ਸਿਹਤ ਨਹੀਂ ਠੀਕ, ਚੱਲ ਉੱਠ ਤੁਰਿਆ ਚੱਲ ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਪਹਾੜੀ ਤੋਂ ਧੱਕਾ ਮਾਰੂ ਪਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਣਾ ਕਿੱਥੇ ਗਿਆ, ਇੱਥੇ ਕਿਤੇ ਬਰਫ਼ ਵਿੱਚ ਗਲ ਸੜ ਜਾਣਾ ਤੂੰ ।

“ਅਸੀਂ ਪੈਸੇ ਤੁਰ ਕੇ ਆਉਣ ਦੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਦਿੱਤੇ।” ਨਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਮੁੰਡਾ ਬੋਲਿਆ।

“ਨਾ ਹੁਣ ਤੇਰੇ ਲਈ ਜਹਾਜ਼ ਲੈ ਕੇ ਆਵਾਂ ਇੱਥੇ।” ਬੁੱਧੂ ਹੋਰ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ।

“ਹਾਂ ਉਦੋਂ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਸਿੱਧੀ ਫਲਾਇਟ ਆ, ਹੁਣ ਕਿੱਥੇ ਆ ਤੇਰੀ ਫਲਾਇਟ.....?”

“ਹੁਣੇ ਤੈਨੂੰ ਜਹਾਜ਼ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾਉਣਾ ਰੁੱਕ ਜ਼ਰਾ।”

—ਬੁੱਧੂ ਨੇ ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਕੁੱਟਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਕਦੇ ਚਪੇੜਾਂ ਮਾਰੇ ਕਦੇ ਮੂੰਹੋਂ ਗਾਲਾਂ ਕੱਢੇ ਤੇ ਕਦੇ ਪੈਰਾਂ ਦੇ ਠੁੱਡ। ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਸਾਡਾ ਦਿਲ ਕੀਤਾ ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਬੁੱਧੂ ਨੂੰ ਫੜਕੇ ਉਸੇ ਹੀ ਥਾਂ ਬਰਫ ਵਿੱਚ ਨੱਪ ਦੇਈਏ। ਫਿਰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਦਰਦ ਕੀ ਹੁੰਦਾ, ਕਿਵੇਂ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁੱਟੀ ਦਾ। ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਅੱਗੇ ਜਾਣਦਾ ਕੁੱਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫਿਰ ਇੱਕ ਦਮ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਆਪ ਨੂੰ ਸੰਭਾਲਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁੱਟਣ ਤੋਂ ਰੋਕਿਆ। ਬੁੱਧੂ ਵੀ ਗਾਲਾਂ ਕੱਢਦਾ-ਕੱਢਦਾ ਪਰ੍ਹੇ ਹੋ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਨਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤਾ ਚੱਲ ਯਾਰ ਤਕੜਾ ਹੋ ਤੂੰ ਹੌਸਲਾ ਕਰ, ਚੱਲ ਆਪਾਂ ਰੌਲੀ-ਰੌਲੀ ਤੁਰਦੇ ਆਂ ਓਹ ਅੱਗੋਂ ਸਾਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਯਾਰੋ ਤੁਸੀਂ ਅੱਗੇ ਜਾਓ ਮੈਂ ਮਰਦਾਂ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਮਰਨ ਦਿਓ, ਮੇਰਾ ਕਰਕੇ ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਰੁਕੋ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੋ।” ਨਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਦਿਲ ਭਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ ਤੇ ਨਾਲੇ ਹੀ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੰਝੂ ਕੇਰਨੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ।

“ਯੇਹ ਜ਼ਰੂਰੀ ਨਹੀਂ ਜੋ ਭੀ ਚਲੇ ਸਭੀ ਮੁਕਾਮ ਪਰ ਪਹੁੰਚ ਪਾਤੇ ਹੈ
ਕੁੱਝ ਦੀਏ ਐਸੇ ਭੀ ਹੋਤੇ ਉਜਾਲਾ ਹੋਨੇ ਸੇ ਪਹਿਲੇ ਹੀ ਬੁੱਝ ਜਾਤੇ ਹੈ।”

“ਨਹੀਂ ਯਾਰਾ ਚੱਲਾਂਗੇ ਤਾਂ ਹੁਣ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੀ, ਤੈਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਅੱਗੇ ਨਹੀਂ ਤੁਰਨਾ।” ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖ ਕੇ ਹੌਸਲਾ ਦਿੱਤਾ।

—ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਦੋ ਮੁੰਡੇ ਕਾਫੀ ਜਵਾਨ ਸਨ। ਇੱਕ ਮੁੰਡਾ ਫਿਰੋਜ਼ਪੁਰ ਦਾ ਸੀ ਓਹ ਕਾਫੀ ਤਕੜਾ ਨਾਲੇ ਕੱਬਡੀ ਵੀ ਵਧੀਆ ਖੇਡਦਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਉਹਨੂੰ ਆਪਣੀ ਪਿੱਠ ਉੱਤੇ ਚੁੱਕਿਆ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ, ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਰੋ-ਵਾਰੀ ਸਾਰੇ ਮਦਦ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਆਖਿਰ ਨੂੰ ਉਸ ਲਾਈਟ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਇੱਕ ਡੰਗਰਾਂ ਦਾ ਪੁਰਾਣਾ ਤਬੇਲਾ ਜਿਹਾ ਸੀ, ਜਿੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਹੁਣ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਇਸਦੇ ਸਾਰੇ ਪਾਸੇ ਉਜਾੜ ਹੀ ਉਜਾੜ ਨਾ ਕੋਈ ਘਰ ਨਾ ਕੋਈ ਸ਼ਹਿਰ ਹੀ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ, ਰਾਤ ਵੇਲੇ ਹੀ ਕੋਈ-ਕੋਈ ਲਾਈਟ ਨਜ਼ਰ ਆਉਂਦੀ ਸੀ। ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਬਸ

ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਬਰਫ਼ ਹੀ ਬਰਫ਼ ਦਿਸ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਇੱਥੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਬੁੱਧੂ ਆਪ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਸਾਨੂੰ ਇੱਥੇ ਆਇਆਂ ਨੂੰ ਅੱਧਾ ਕੁ ਘੰਟਾ ਹੋਇਆ ਸੀ ਤੇ 7-8 ਰੋਮਾਨੀਆਂ ਦੇ ਕੁੜੀਆਂ-ਮੁੰਡੇ ਵੀ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਰੋਮਾਨੀਆਂ ਜੋ ਹੁਣ ਯੂਰਪ ਦਾ ਇੱਕ ਹਿੱਸਾ ਹੈ। ਪਰ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇਹ ਸਾਰੇ ਦੇਸ਼ ਯੂਰਪ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਸੀ, ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਯੂਰਪ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣ ਲਈ ਵੀਜ਼ਾ ਦੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੁੰਦੀ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇੰਡੀਅਨ, ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ, ਨੇਪਾਲੀ, ਬੰਗਲਾ ਦੇਸ਼ ਆਦਿ ਦੇਸ਼। ਇੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਖਾਣ ਲਈ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਬੈਂਡ ਪੀਸ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹਾ-ਥੋੜ੍ਹਾ ਪਾਣੀ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਸਾਨੂੰ ਇਹੋ ਕਿਹਾ ਗਿਆ ਤੁਸੀਂ ਇੱਥੇ ਹੀ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣਾ, ਇੱਥੇ ਇਸ ਵਕਤ ਥੋੜ੍ਹੀ-ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਰਫ਼ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ। ਇਸ ਡੰਗਰਾਂ ਵਾਲੇ ਤਬੇਲੇ ਦੀਆਂ ਬਸ ਕੰਧਾਂ ਹੀ ਸਨ ਉੱਪਰ ਕੋਈ ਛੱਤ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਉੱਪਰ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਫਟੀ, ਪੁਰਾਣੀ ਪਲਾਸਟਿਕ ਦੇ ਦਿੱਤੀ, ਉੱਪਰੋਂ ਬਰਫ਼ ਪੈ ਰਹੀ ਤੇ ਪਲਾਸਟਿਕ ਵੀ ਠੰਡੀ ਤੇ ਨਾਲੇ ਹੇਠਾਂ ਵੀ ਬਰਫ਼। ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਦੇ ਇੱਕ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਸਿਹਤ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖ਼ਰਾਬ ਸੀ। ਉਹਨੂੰ ਅਸੀਂ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਲੰਮਾ ਪਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਨਾਲ ਹੀ 7-8 ਰੋਮਾਨੀਆਂ ਵਾਲੇ ਉਸਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਵਾਲੇ ਬੈਠ ਗਏ, ਕੋਈ ਉਹਦੇ ਪੈਰ ਕੋਈ ਹੱਥ ਤੇ ਕੋਈ ਉਹਦੇ ਸਰੀਰ ਦੇ ਹੋਰ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਮਾਲਿਸ਼ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਕਾਫ਼ੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਉਸਦੀ ਸਿਹਤ ਕੁੱਝ ਠੀਕ ਹੋਈ, ਸਾਡੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਉਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੈਂਡ ਫੜੀ ਹੋਈ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਬੈਂਡ ਨਹੀਂ ਖਾਧੀ।

“ਵੇਖਕੇ ਝੂਠੀ ਚਮਕ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ-ਆਪ ਉਜਾੜ ਲਿਆ,
ਵੇਖਕੇ ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਭੁੱਖ ਨੇ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਨੂੰ ਮਾਰ ਲਿਆ।”

-ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਉਸ ਤਬੇਲੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕੱਟਿਆ ਤੇ ਰਾਤ ਪੈਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਪਰ ਬੁੱਧੂ ਹੋਣਾ ਦਾ ਕੁੱਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਥੇ ਗਏ ਤੇ ਕਦੋਂ ਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਆਉਣਾ। ਹੁਣ ਅੱਧੀ ਕੁ ਰਾਤ ਨੂੰ ਬੁੱਧੂ ਤੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਇੱਕ ਹੋਰ ਰੋਮਾਨੀਆਂ ਵਾਲਿਆ ਦਾ ਏਜੰਟ ਬੰਦਾ ਆ ਗਏ 'ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ।

“ਚੱਲੋ ਬਈ ਉੱਠੋ ਚੱਲੀਏ।”

“ਹੁਣ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕਿੱਧਰ ਜਾਣਾ...?”

“ਇੱਥੇ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਨਹੀਂ ਦੇਖੀ ਦਾ।”

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ, ਜਿਵੇਂ ਤੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ।”

-ਸਾਨੂੰ ਪਹਾੜੀ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਤੋਰ ਲਿਆ, ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਆਪ ਤੇ ਮਗਰ-ਮਗਰ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ, ਦੋ ਕੁ ਕਿਲੋਮੀਟਰ 'ਤੇ ਜਦ ਅਸੀਂ ਗਏ ਉੱਥੇ ਇੱਕ ਟਰਾਲਾ ਖੜਾ ਸੀ।

“ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਇਸ ਟਰਾਲੇ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹ ਜਾਓ।” ਟਰਾਲੇ ਕੋਲ ਜਾਂਦੇ ਹੀ ਬੁੱਧੂ ਨੇ ਰੌਲੀ ਪਾਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਤੀ।

“ਇਹ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ ਇਹਦੇ ਵਿੱਚ ਕਿੱਥੇ ਚੜ੍ਹਨਾ....?” ਟਰਾਲੇ ਵੱਲ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਬੁੱਧੂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ।

“ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਓ, ਜਿਵੇਂ ਵੀ ਚੜ੍ਹ ਹੁੰਦਾ।”

-ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਉਸ ਟਰਾਲੇ ਕੋਲ ਗਏ, ਉਸ ਵਿੱਚ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਆਦਮੀ ਤੇ ਔਰਤਾਂ ਸਨ। ਬੁੱਧੂ ਤੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਦੋ ਸਾਥੀ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕੁੱਕੜਾਂ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੁੱਕ-ਚੁੱਕ ਕੇ ਅੰਦਰ ਨੂੰ ਸੁੱਟਿਆ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਟਰਾਲਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਟਰਾਲੇ ਵਿੱਚ ਕਈਆਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਪੈਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗ ਰਹੇ, ਮੇਰੇ ਅੰਦਾਜ਼ੇ ਨਾਲ 90-100 ਕੁ ਆਦਮੀ ਟਰਾਲੇ ਵਿੱਚ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਟਰਾਲੇ ਨੂੰ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਤੋਰ ਲਿਆ। ਚਾਰ-ਪੰਜ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਟਰਾਲਾ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਰੁਕਿਆ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਟਰਾਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲਿਆ।

“ਲਓ ਜੀ ਗਰੀਸ ਆ ਗਿਆ।” ਟਰਾਲੇ ਵਾਲਾ ਟਰਾਲੇ ਦਾ ਡਾਲਾ ਖੋਲ੍ਹਦਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਅੱਛਾ! ਗਰੀਸ ਪਹੁੰਚ ਗਏ।”

-ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਦੇਖਦੇ ਟਰਾਲਾ ਖ਼ਾਲੀ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਟਰਾਲੇ ਵਾਲਾ ਉੱਥੋਂ ਅੱਗੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਫਿਰ ਸਭ ਵਿਛੜਨ ਲੱਗੇ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਮਿਲੇ ਸੀ, ਉਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਰੋਮਾਨੀਆਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਏਜੰਟ ਲੈ ਗਿਆ। ਜਿਹੜੇ ਸਾਨੂੰ ਟਰਾਲੇ ਵਿੱਚ ਮਿਲੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਏਜੰਟ ਲੈ ਗਿਆ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਲਿਜਾਣ ਲਈ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੋ ਆਦਮੀ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ, ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਗੁਰਦਾਸ ਪੁਰ ਜਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਭਲਵਾਨ ਤੇ ਦੂਜਾ ਨਡਾਲੇ ਨੇੜੇ ਕਪੂਰਥਲੇ ਜਿਲ੍ਹੇ ਦਾ ਜੀਤਾ, ਇੱਥੇ ਇਹ ਨਵੇਂ ਏਜੰਟ ਸੀ, ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਸਾਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰ ਪਏ, ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਇਹ ਦੋਵੇਂ ਜਾਣੇ ਤੇ ਮਗਰ-ਮਗਰ ਅਸੀਂ ਬਾਰਾਂ ਦੇ ਬਾਰਾਂ। ਕਦੇ ਤੁਰਦੇ-ਤੁਰਦੇ ਅੰਗੂਰਾਂ ਦੇ ਬਾਗ ਵਿੱਚ ਦੀ ਤੇ ਕਦੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਭੱਜ ਕੇ ਵੀਰਾਨ ਸੜਕ ਉੱਪਰਦੀ, ਬਸ ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਰਦੇ-ਤੁਰਦੇ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਨ ਲੱਗਾ। ਇਹੋ ਦੋਵੇਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੀ ਬੇਵੱਸੀ 'ਤੇ ਮਜ਼ਾਕ ਕਰਦੇ ਸਨ, ਅਖੇ ਆਹ ਜਿਹੜੀ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਲਾਈਨ ਜਾਂਦੀ ਆ ਇਹ ਸਿੱਧੀ ਗਰੀਸ ਨੂੰ। ਭਲਾ ਕੋਈ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛੇ ਅਸੀਂ ਬਿਜਲੀ ਦੀ ਲਾਈਨ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਕੇ ਗਰੀਸ ਜਾਣਾ ।

“ਅੱਜ ਨਾ ਹੱਸ ਬਹੁਤਾ ਤੂੰ ਸਾਡੀ ਬੇਵੱਸੀ 'ਤੇ,
 ਇੱਥੇ ਵਜ਼ੀਰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਬੇਵੱਸ ਹੁੰਦੇ ਦੇਖੇ ਨੇ ।
 ਕਿਸ ਪਾਸੇ ਤੋਂ ਕੁਦਰਤ ਨੇ ਹੈ ਕਹਿਰ ਕਰਨਾ,
 ਇੱਥੇ ਵੀ ਬਾਦਸ਼ਾਹ ਫ਼ਕੀਰ ਹੁੰਦੇ ਦੇਖੇ ਨੇ।”

- ਐਨੇ ਨੂੰ ਥੋੜੀ-ਥੋੜੀ ਲੋਅ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਭੇਡਾਂ ਵਾਲੇ ਇੱਕ ਫਾਰਮ (ਵਾੜੇ) ਵਿੱਚ ਵਾੜ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਡੇ ਕੱਪੜੇ ਵੀ ਬਰਫ ਨਾਲ ਗਿੱਲੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਤੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਤੁਰਦਿਆਂ ਦੇ ਅੰਗੂਰਾਂ ਦੀਆਂ ਟਾਹਣੀਆਂ ਲੱਗ-ਲੱਗ ਕੇ ਸਰੀਰ 'ਤੇ ਜ਼ਖ਼ਮ ਵੀ ਹੋ ਗਏ। ਜ਼ਖ਼ਮਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਮਾੜਾ-ਮਾੜਾ ਖੂਨ ਵੀ ਰਿਸਦਾ ਸੀ। ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਠੰਡ ਨਾਲ ਖੂਨ ਵੀ ਜੰਮ ਗਿਆ ਸੀ । ਭਲਵਾਨ ਤੇ ਜੀਤਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ।

“ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਚੱਲੇ ਆ, ਤੁਸੀਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾ, ਇੱਥੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਖ਼ਤਰਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਆਉਂਦਾ। ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਡਾ ਨਾਮ ਦੱਸੇਗਾ, ਤੁਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਆ ਜਾਣਾ, ਐਨਾ ਕਹਿ ਕੇ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਜਾਣੇ ਚਲੇ ਗਏ।” ਭਲਵਾਨ ਤੇ ਜੀਤਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ।

“ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਚੁੱਪ।”

-ਅਸੀਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਉਸ ਭੇਡਾਂ ਵਾਲੇ ਵਾੜੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਰਹੇ, ਸਾਨੂੰ ਨਾ ਕੁੱਝ ਖਾਣ ਨੂੰ ਤੇ ਨਾ ਕੁੱਝ ਪੀਣ ਵਾਸਤੇ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਵੈਸੇ ਠੰਡ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਪਿਆਸ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਜਦ ਕਿਤੇ ਬੁੱਲ੍ਹ ਸੁੱਕਦੇ ਦੋਵਾਂ ਹੱਥਾਂ ਨਾਲ ਬਰਫ ਇਕੱਠੀ ਕਰਕੇ ਗੋਲਾ ਜਿਹਾ ਬਣਾ ਕੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਲਾਹ ਛੱਡੀ ਦਾ ਤੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਅੰਦਰ ਹੰਝੂਆਂ ਦਾ ਘੁੱਟ ਪੀ ਛੱਡੀ ਦਾ ਸੀ। ਭੁੱਖ ਨੇ ਤਾਂ ਸਾਡੇ 'ਤੇ ਤਰਸ ਖਾ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਅਜ਼ਾਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ।

“ਕਿਤੇ ਆਪਣੇ ਦੋਂਦੇ ਨੇ ਇੱਥੇ ਦੁੱਖ ਸਾਨੂੰ,
 ਕਿਤੇ ਗ਼ੈਰ ਸਾਡੇ ਆ ਦਰਦ ਵਫ਼ਾਉਂਦੇ ਨੇ।
 ਬੰਦੇ ਦੀ ਰਹੀ ਨਾ ਕੋਈ ਕਦਰ ਜੱਗ 'ਤੇ,
 ਬਸ ਬਿੰਦਰ ਪੈਸੇ ਨੂੰ ਲੋਕੀਂ ਚਾਹੁੰਦੇ ਨੇ।”

- ਹੁਣ ਸ਼ਾਮ ਹੋਈ ਥੋੜ੍ਹਾ-ਥੋੜ੍ਹਾ ਹਨੇਰਾ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ, ਤਦ ਨੂੰ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਭਲਵਾਨ ਤੇ ਜੀਤੇ ਦਾ ਨਾਮ ਲਿਆ ਤੇ ਹੱਥ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਉੱਠਣ ਨੂੰ ਕਿਹਾ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਉੱਠ ਕੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ

ਤੁਰ ਪਏ। ਉਹ ਬੰਦਾ ਸਾਡੇ ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਉਸਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ ਚਲਦੇ ਰਹੇ, ਚਲਦੇ-ਚਲਦੇ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਨਾਲਾ (ਛੋਟੀ ਨਹਿਰ) ਆ ਗਿਆ ਜੋ ਕਿ ਸ਼ਾਇਦ 7-8 ਮੀਟਰ ਚੌੜਾ ਤੇ 4-5 ਮੀਟਰ ਡੂੰਘਾ ਸੀ। ਜਿਹਦੇ ਵਿੱਚ 3-4 ਫੁੱਟ ਪਾਣੀ ਵੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮੁਸੀਬਤ ਆਣ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋਈ, ਅਸੀਂ ਇਸ ਨਾਲੇ ਦੇ ਦੂਜੇ ਪਾਰ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਨਾਲੇ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰਨਾ ਤੇ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਜਾ ਕੇ ਚੜ੍ਹਨਾ, ਜੋ ਕਿ ਬਹੁਤ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਸੀ। ਪਰ ਉਸਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਨਾਲੇ ਦੇ ਇਸ ਪਾਸੇ ਪੌੜੀ ਤੇ ਇੱਕ ਰੱਸਾ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਉਹ ਪਹਿਲਾਂ ਆਪ ਹੇਠਾਂ ਗਿਆ ਰੱਸੇ ਨਾਲ ਫਿਰ ਪੌੜੀ ਤੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਤੇ ਪੌੜੀ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਲਾ ਕੇ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰੱਸਾ ਬੰਨ੍ਹਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ ਉਸਨੇ ਪੌੜੀ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਰੱਸਾ ਬੰਨ੍ਹ ਦਿੱਤਾ। ਸਾਨੂੰ ਕਿਹਾ ਰੱਸਾ ਖਿੱਚੋ ਅਸੀਂ ਰੱਸਾ ਖਿੱਚ ਲਿਆ ਪੌੜੀ ਸਾਡੇ ਪਾਸੇ ਆ ਗਈ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਹੇਠਾਂ ਉੱਤਰਦੇ ਉਹ ਪੌੜੀ ਆਪਣੇ ਪਾਸੇ ਖਿੱਚ ਲੈਂਦਾ ਤੇ ਅਸੀਂ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹ ਨਾਲਾ ਪਾਰ ਕੀਤਾ। ਜਦੋਂ ਸਾਰੇ ਪਾਰ ਹੋ ਗਏ ਤਾਂ ਉਸ ਬੰਦੇ ਨੇ ਪੌੜੀ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਪੌੜੀ ਤੇ ਰੱਸਾ ਜ਼ਮੀਨ ਵਿੱਚ ਦੱਬ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਤੁਰਦੇ ਰਹੇ ਕਦੇ ਦੋ-ਚਾਰ ਮਿੰਟ ਬਹਿ ਜਾਣਾ ਫਿਰ ਉੱਠ ਕੇ ਤੁਰ ਪੈਣਾ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤੁਰਦੇ-ਤੁਰਦੇ ਤੜਕੇ ਜਿਹੇ ਇੱਕ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਸ਼ਾਇਦ ਅਜੇ ਟਰੇਨ ਆਉਣ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਟਾਇਮ ਬਾਕੀ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਇੱਕ ਪੁਲ ਹੇਠਾਂ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਓਹ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਅੱਧੇ ਕੁ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਜਦ ਟਰੇਨ ਦਾ ਟਾਇਮ ਹੋ ਗਿਆ ਤਾਂ ਉਹ ਬੰਦਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਫਿਰ ਆ ਗਿਆ। ਓਹ ਸਾਨੂੰ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ, ਦੋ ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਟਰੇਨ ਵੀ ਆ ਗਈ। ਉਸ ਬੰਦੇ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਟਰੇਨ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ, ਆਪ ਉਹ ਬੰਦਾ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਸਾਡੇ ਸਾਰੇ ਕੱਪੜੇ, ਬੂਟ ਗਿੱਲੇ ਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਦਬੂ ਆ ਰਹੀ ਸੀ, ਸਾਰੀਆਂ ਸਵਾਰੀਆਂ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਘੂਰ-ਘੂਰਕੇ ਦੇਖ ਰਹੀਆਂ ਪਰ ਮੂੰਹੋਂ ਕੁੱਝ ਨਾ ਬੋਲੀਆਂ। ਕੁੱਝ ਕੁ ਨੇ ਤਾਂ ਸੀਟਾਂ ਹੀ ਬਦਲ ਲਈਆਂ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਜਾ ਕੇ ਬਹਿ ਗਏ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹੇ, ਸਾਡੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਕਦੀ-ਕਦੀ ਪਾਣੀ ਦੀ ਬੂੰਦ ਹੇਠਾਂ ਡਿੱਗ ਰਹੀ ਸੀ ।

“ਬੜੇ ਦੁੱਖ ਸਹੇ ਇਸ ਤਨ ਨੇ ਤੇ ਕਈ ਵਾਰ ਸਾਡਾ ਦਿਲ ਟੁੱਟਿਆ,
ਦਿਸਦੀ ਰਹੀ ਮੂਹਰੇ ਮੰਜ਼ਿਲ ਸਾਨੂੰ ਤੇ ਰਾਹ ਨੇ ਕਈ ਵਾਰੀ ਲੁੱਟਿਆ।”

-ਟਰੇਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗਰਮੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨੀਂਦ ਆਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਅਸੀਂ ਸੌਂ ਗਏ। ਦੋ ਕੁ ਘੰਟੇ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟਰੇਨ ਇੱਕ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਰੁਕੀ। ਉਸ ਬੰਦੇ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਟਰੇਨ ਵਿੱਚੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉਤਾਰ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ 4-5 ਕਿਲੋਮੀਟਰ ਸਾਨੂੰ ਤੋਰ ਕੇ ਇੱਕ ਆਲੂਆਂ ਦੇ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਏ। ਇਹ ਫਾਰਮ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡਾ ਸੀ। ਇਸ ਫਾਰਮ ਵਿੱਚ 25-30 ਪੰਜਾਬੀ ਮੁੰਡੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਸਨ। ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖੀ ਤਾਂ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਉਹਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਗਰਮ-ਗਰਮ ਚਾਹ ਪਿਲਾਈ, ਚਾਹ ਪੀਣ ਨਾਲ ਸਾਡਾ ਸਰੀਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਗਰਮ ਹੋਇਆ। ਇਹ ਚਾਹ ਸ਼ਾਇਦ ਅਸੀਂ ਦੋ ਮਹੀਨਿਆਂ ਬਾਅਦ ਅੱਜ ਪੀਤੀ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਅਸੀਂ ਨਹਾਏ ਤੇ ਕੱਪੜੇ ਬਦਲੇ, ਇਹਨਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਕੱਪੜੇ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਤੇ, ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਹੀ ਸਾਡੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੀ ਫੋਨ 'ਤੇ ਗੱਲ ਕਰਾਈ। ਘਰੋਂ ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅੱਜ ਤੱਕ ਦੋ ਕੁ ਮਹੀਨੇ ਬੀਤ ਗਏ ਸਨ, ਸਾਡੇ ਘਰ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਹਾਂ ਜਿਉਂਦੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਮਰ ਗਏ। ਉਸ ਟਾਇਮ ਫੋਨ ਕਾਫ਼ੀ ਮਹਿੰਗਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਬਸ ਰਾਜ਼ੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਹੀ ਦੱਸਿਆ ਗਿਆ ਸੀ।

ਕਾਂਡ 7

ਮੀਤ ਨੂੰ ਘਰੋਂ ਗਏ ਅੱਜ ਤਕਰੀਬਨ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਪਰ ਉਸਦੀ ਕੋਈ ਖ਼ਬਰ ਨਹੀਂ ਕਿ ਓਹ ਕਿੱਥੇ ਆ। ਹੁਣ ਏਜੰਟ ਭੋਲਾ ਵੀ ਲਾਲੇ ਦੀ ਆੜਤ 'ਤੇ ਘੱਟ ਹੀ ਆਉਂਦਾ ਸੀ। ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ ਵੀ ਮੀਤ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਯਾਦ ਕਰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ। ਜਦ ਵੀ ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂੰ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਆਉਂਦੇ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਸਵਾਲ।

“ਤੁਸੀਂ ਅੱਜ ਲਾਲੇ ਕੋਲ ਗਏ ਕਿ ਨਹੀਂ...?” ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਲਾਲਾ, ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ ਨੇ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਲੰਮੀ ਪਈ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਗਿਆ ਸੀ ਲਾਲਾ ਕਹਿੰਦਾ ਕਾਫ਼ੀ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਭੋਲਾ ਆੜਤ 'ਤੇ ਨਹੀਂ ਆਇਆ।” ਕੰਧ ਨਾਲ ਸਾਈਕਲ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰਦੇ ਹਰਨਾਮ ਸਿਹੂੰ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਮੇਰਾ ਪੁੱਤ ਕਿੱਥੇ ਰੁਲਦਾ ਹੋਣਾ।”

“ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ ਤੂੰ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰ, ਆਪਣੀ ਸਿਹਤ ਦਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬੜੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਈ ਆਂ।”

“ਸਿਹਤ ਦਾ ਕੀ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਾਂ, ਮੈਂ ਤਾਂ ਖ਼ਵਰੇ ਮੀਤ ਦਾ ਮੂੰਹ ਦੇਖੇ ਬਿਨਾਂ ਹੀ ਮਰ ਜਾਣਾ।”

“ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਮਰਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਆ, ਕੀ ਹੋਇਆ ਜੇ ਮੀਤ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਗੁੱਡੋ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਆ, ਇਹ ਵੀ ਆਪਣਾ ਪੁੱਤ ਈ ਆ।”

“ਬੀਬੀ ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਰੋਈ ਜਾਨੀ ਆ ਚੁੱਪ ਕਰ, ਕੋਲ ਬੈਠੀ ਗੁੱਡੋ ਨੇ ਆਪਣੀ ਬੀਬੀ ਨੂੰ ਗੱਲਵਕੜੀ ਵਿੱਚ ਲੈ ਲਿਆ ਤੇ ਰੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਤਾ।”

“ਤੁਸੀਂ ਦੋਵਾਂ ਮਾਵਾਂ-ਧੀਆਂ ਨੇ ਰੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਤਾ, ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਕੋਈ ਚਾਹ-ਪਾਣੀ ਪੁੱਛ ਲਵੋ ਸਵੇਰ ਦਾ ਗਿਆ ਹੁਣ ਮੁੜਿਆ।”

“ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਲੈ ਕੇ ਆਈ ਭਾਪਾ ਜੀ।”

-ਸਾਰੇ ਘਰ ਵਿੱਚ ਸੋਗ ਜਿਹਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੂੰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਖੁਸ਼ ਰਹਿਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦਾ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਬਾਹਰ ਖੂਹ ਵੱਲ ਹੁੰਦਾ ਤਾਂ ਆਪਣੇ ਮਨ ਦੀ ਭੜਾਸ ਕੱਢ ਲੈਂਦਾ। ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਨੂੰ ਭੋਰਾ ਦਿਲ ਨਾ ਕਰਦਾ, ਕਈ-ਕਈ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਇਕੱਲਾ ਬੈਠਾ ਹੀ ਭੁੱਬਾਂ ਮਾਰਕੇ ਰੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦੇਂਦਾ।

“ਆਪੇ ਲਾਈ ਚੋਟ ਮੈਂ ਦਿਲ ਨੂੰ ਹੁਣ ਆਪੇ ਮਲੂਮਾ ਲਾਵਾਂ,
ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਦਿਸੇ ਨਾ ਪੁੱਤ ਘੁੰਮਦਾ ਦੱਸ ਕਿੱਧਰ ਨੂੰ ਜਾਵਾਂ।”

-ਬਸ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਨ ਬੀਤ ਦੇ ਰਹੇ, ਇੱਕ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੰ ਮਿਲਣ ਲਈ ਆਇਆ।

“ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਭੈਣ ਜੀ, ਕੀ ਹਾਲ ਆ ਤੁਹਾਡਾ.....?” ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੰ ਨੇ ਮੰਜੇ 'ਤੇ ਬੈਠੀ ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ ਦੇ ਗੋਡੇ ਹੱਥ ਲਾਉਂਦੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਆਹ ਗਿਆ ਚੇਤਾ ਤੁਹਾਨੂੰ, ਹੋਰ ਰੁਕ ਜਾਂਦੇ ਮੇਰੀ ਮਰੀ 'ਤੇ ਹੀ ਇੱਕੋ ਵਾਰੀ ਆ ਜਾਂਦੇ।” ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨਾਲ ਗੁੱਸਾ-ਗਿਲਾ ਕਰਦੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ।

“ਕਿਉਂ ਮਰਨ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੀ ਆ ਭੈਣੇ।”

“ਨਾ ਹੋਰ ਕੀ ਕਹਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ।”

“ਕੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਆ ਭੈਣੇ ਦੱਸ ਤਾਂ ਸਹੀਂ।”

“ਮੈਂ ਬਥੇਰਾ ਕਹਿੰਦੀ ਰਹੀ ਮੀਤ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਨਾ ਭੇਜੋ, ਪਰ ਮੇਰੀ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ ਸੁਣੀ।”

“ਹੁਣ ਕੀ ਹੋਇਆ ਮੀਤ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਤਾਂ ਹੈ ਨਾ।”

“ਮੈਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਹੋ ਗਏ ਘਰੋਂ ਗਏ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਕਿੱਥੇ ਆ।”

“ਮੈਂ ਵੀ ਤਾਂ ਅੱਜ ਮੀਤ ਦਾ ਪਤਾ ਲੈਣ ਹੀ ਆਇਆ ਸੀ।”

“ਭਰਾਵਾ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਦੱਸੀਏ ਸਾਨੂੰ ਆਪ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਪਤਾ।”

“ਲਾਲੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣਾ ਸੀ....?”

“ਮੀਤ ਦਾ ਭਾਪਾ ਸ਼ਹਿਰ ਆਉਂਦਾ ਜਾਂਦਾ ਪਤਾ ਕਰਦਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ।”

“ਫਿਰ ਕੀ ਕਹਿੰਦਾ ਲਾਲਾ...?”

“ਲਾਲਾ ਜੀ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਭੋਲਾ ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਤੋਂ ਆਇਆ ਹੀ ਨਹੀਂ।”

“ਅੱਛਾ! ਭਾਈਆ ਕਿੱਥੇ ਗਿਆ ਨਾਲੇ ਗੁੱਡੋ ਵੀ ਨਜ਼ਰ ਨਹੀਂ ਆ ਰਹੀ....?”

“ਦੋਵੇਂ ਪਿਉ-ਧੀ ਵਾੜੇ ਗਏ ਆ, ਬਸ ਹੁਣੇ ਹੀ ਆ ਜਾਣਗੇ।”

-ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੰ ਤੇ ਗੁੱਡੋ ਵੀ ਘਰ ਆ ਗਏ।

“ਮਾਮਾ ਜੀ ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ।” ਗੁੱਡੋ ਨੇ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੰ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਨਾਲ ਹੀ ਸਿਰ ਨੀਵਾਂ ਕੀਤਾ।

“ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਪੁੱਤ ਕੀ ਹਾਲ ਆ।” ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੰ ਨੇ ਗੁੱਡੋ ਦੇ ਸਿਰ ਹੱਥ ਰੱਖਦੇ ਪਿਆਰ ਦਿੱਤਾ।

“ਹਾਂ ਬਈ ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੁੰ ਤੈਨੂੰ ਕਿਵੇਂ ਅੱਜ ਰਾਹ ਲੱਭ ਗਿਆ....?”
ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੁੰ ਨਾਲ ਹੱਥ ਮਿਲਾਉਂਦੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਬਸ ਭਾਈਆ ਕਾਫ਼ੀ ਦਿਨ ਹੋ ਗਏ ਆਉਣ-ਆਉਣ ਕਰਦਾ ਸੀ ਬਸ
ਟਾਇਮ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ।”

“ਹੋਰ ਘਰ ਪਰਿਵਾਰ ਸਭ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਆ, ਫ਼ਸਲ ਬੰਨਾ ਕਿਵੇਂ ਆ...?”

“ਭਾਈਆ ਸਭ ਠੀਕ ਆ, ਤੁਸੀਂ ਸੁਣਾਓ.....?”

“ਹਾਂ ਸਭ ਠੀਕ ਆ, ਭੈਣ ਤੇਰੀ ਦੀ ਸਿਹਤ ਥੋੜ੍ਹੀ ਖ਼ਰਾਬ ਆ ਹੁਣ ਤੂੰ ਆ
ਗਿਆ, ਤੈਨੂੰ ਦੇਖ ਕੇ ਆਪੇ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਣਾ।”

“ਅੱਛਾ! ਜੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੁੰਦਾ ਮੇਰੇ ਆਉਣ ਨਾਲ ਭੈਣ ਨੇ ਠੀਕ ਹੋ
ਜਾਣਾ ਮੈਂ ਦਸ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਆ ਜਾਂਦਾ।”

—ਸੁਣਕੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਹੱਸਣ ਲੱਗੇ, ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਹੱਥ ਜੋੜਦੇ ਹੋਏ
ਰੱਬ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਘਰ ਵੀ ਮੁੜ ਤੋਂ ਹਾਸਾ ਆਇਆ, ਪਰ ਦਿਲ
ਵਿੱਚ ਹਰ ਵੇਲੇ ਮੀਤ ਦਾ ਹੀ ਫ਼ਿਕਰ ਰਹਿੰਦਾ ਕਿ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕਿਸ ਹਾਲ ਵਿੱਚ
ਹੋਣਾ।

“ਗੁੱਡੋ ਚਾਹ ਤਾਂ ਧਰ ਪੁੱਤ।” ਹਰਨਾਮ ਕੌਰ ਨੇ ਗੁੱਡੋ ਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ।

“ਤੁਸੀਂ ਅਜੇ ਚਾਹ ਨਹੀਂ ਪੀਤੀ..?” ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਨਹੀਂ ਅਜੇ ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੁੰ ਹੁਣੇ ਤੁਹਾਡੇ ਮੂਹਰੇ-ਮੂਹਰੇ ਹੀ ਤਾਂ ਆਇਆ।”

“ਚੱਲ ਚਾਹ ਰਹਿਣ ਦੇ ਹੋਰ ਘੜੀ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਦਾ ਟਾਈਮ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਤੁਸੀਂ
ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਤਿਆਰ ਕਰੋ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ।”

“ਤੁਸੀਂ ਕਰੋ ਰੋਟੀ ਤਿਆਰ ਅਸੀਂ ਖੂਹ ਵੱਲ ਗੇੜਾ ਮਾਰਕੇ ਹੁਣੇ ਆਏ।”

“ਜ਼ਰਾ ਛੇਤੀ ਮੁੜ ਆਉਣਾ ਜੀ।”

“ਚੱਲ ਬਈ ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੁੰ ਤੈਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਗਰਮ ਕਰਕੇ ਲਿਆਈਏ।”

“ਛੱਡ ਭਾਈਆ ਮੈਂ ਤਾਂ ਕਹਿਨਾ ਰਹਿਣ ਦੇ।”

“ਚੱਲ ਤੇਰੇ ਨਾਲ ਮੈਂ ਵੀ ਦੋ ਘੁੱਟ ਪੀ ਲਊਂਗਾ।”

“ਅੱਜ ਤਾ ਸਾਰਾ ਸਮਾਨ ਆਪ ਹੀ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣਾ ਪੈਣਾ, ਅੱਗੇ ਤਾਂ ਮੀਤ
ਮੱਦਦ ਕਰ ਦੇਦਾ ਸੀ ਕਹਿ ਕੇ ਮਨ ਭਰ ਲਿਆ।”

“ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਭਾਈਆ ਆਪਾਂ ਆਪ ਹੀ ਸਮਾਨ ਚੁੱਕ ਲੈਨੇ ਆ।”

—ਦੋਵੇਂ ਜਾਣੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਖਾਣ ਦਾ ਸਮਾਨ ਲੈ ਕੇ ਖੂਹ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ ਤੇ
ਨਾਲੇ ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੁੰ ਨੇ ਮੀਤ ਦੀ ਗੱਲ ਛੇੜ ਲਈ।

“ਭੈਣ ਕਹਿ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਮੀਤ ਦਾ ਕੁੱਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਥੇ ਆ।”

“ਹਾਂ ਜਰਨੈਲ ਸਿਆਂ ਦੇ ਮਹੀਨੇ ਹੋ ਗਏ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੱਥੇ ਹੋਊ ਵਿਚਾਰਾ।”
“ਸਾਡੇ ਨੇੜੇ ਦੇ ਪਿੰਡ ਦਾ ਇੱਕ ਮੁੰਡਾ ਢਾਈ-ਤਿੰਨ ਮਹੀਨਿਆਂ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚਿਆ।”

“ਅੱਛਾ!”

“ਹਾਂ ਭਾਈਆ ਤੁਸੀਂ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ, ਛੇਤੀ ਹੀ ਕੋਈ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਖਬਰ ਮਿਲੂਗੀ।”

“ਫਿਕਰ ਤਾਂ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਆ ਜਰਨੈਲ ਸਿਆਂ।”

“ਓਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਆ, ਪਰ ਫਿਕਰ ਕਰਨ ਨਾਲ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਬਣਨਾ।”

“ਚੱਲ ਛੱਡ ਤੂੰ ਆਪਾਂ ਪੈਂਗ-ਪੈਂਗ ਲਾਉਨੇ ਆਂ।”

“ਚੱਲੋ ਠੀਕ ਆ।”

“ਲੈ ਤੂੰ ਮੋਟਰ ਚਲਾ ਕੇ ਪਾਣੀ ਭਰ ਤੇ ਮੈਂ ਤੂੜੀ ਵਾਲੇ ਕੁੱਪ ਵਿੱਚੋਂ ਬੋਤਲ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ।”

“ਠੀਕ ਆ।”

-ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੰ ਕੁੱਪ ਵਿੱਚੋਂ ਦੇਸੀ ਦੀ ਬੋਤਲ ਕੱਢ ਲਿਆਇਆ ਤੇ ਨਾਲ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਮੂਲੀਆਂ ਵੀ ਪੁੱਟ ਲਿਆਦੀਆਂ ਤੇ ਦੋਵੇਂ ਮੋਟਰ ਦੇ ਚਬੱਚੇ ਉੱਪਰ ਬੈਠ ਗਏ।

“ਲੈ ਬਈ ਜਰਨੈਲ ਸਿਆਂ ਫੜ ਬੋਤਲ ਤੇ ਪਾ ਪੈਂਗ।”

“ਨਹੀਂ ਭਾਈਆ ਤੁਸੀਂ ਪਾਓ।”

“ਓਹ ਫੜ ਤੂੰ ਇੱਕੋ ਗੱਲ ਆ।”

“ਚੰਗਾ ਫਿਰ ਮੈਂ ਹੀ ਪਾ ਦਿੰਨਾ।”

-ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੰ ਨੇ ਸਟੀਲ ਦੇ ਦੋਵਾਂ ਗਿਲਾਸਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਪੈਂਗ ਪਾ ਲਏ ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੰ ਨੇ ਪਾਣੀ ਪਾਇਆ।

“ਚੱਲ ਚੱਕ ਜਰਨੈਲ ਸਿਆਂ।”

“ਚੱਕੋ ਤੁਸੀਂ ਵੀ।”

-ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਗਿਲਾਸ ਚੁੱਕੇ ਤੇ ਕਰਤਾਰ ਸਿਹੰ ਨੇ ਇੱਕੋ ਵਾਰ ਹੀ ਗਿਲਾਸ ਖਾਲੀ ਕਰਤਾ, ਪਰ ਜਰਨੈਲ ਸਿਹੰ ਨੇ ਦੋ ਕੁ ਘੁੱਟ ਪੀ ਕੇ ਗਿਲਾਸ ਹੇਠਾਂ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ।

“ਦਾਰੂ ਬਹੁਤ ਤੇਜ਼ ਆ ਭਾਈਆ, ਲੱਗਦਾ ਕਿਤੇ ਹੁਣੇ ਬਣਾਈ ਆ...?”

“ਹੁਣੇ ਨਹੀਂ, ਮੀਤ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਣਾਈ ਸੀ।”

“ਫਿਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਖ਼ਤਮ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਹੋ ਗਈ ਹੁਣੀ ਆ....?”

“ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅੱਜ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਸਵਾਦ ਦੇਖਿਆ।”

“ਅੱਛਾ! ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖੀ।”

“ਹਾਂ ਜਰਨੈਲ ਸਿਆਂ ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਜਦ ਮੀਤ ਟਿਕਾਣੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਊਗਾ, ਫਿਰ ਇਕੱਠੇ ਬਹਿ ਕੇ ਪੀਵਾਂਗੇ, ਤੂੰ ਵੀ ਆਏਂਗਾ ਤੇ ਹਰਜੀਤ ਸਿਹੰ ਨੂੰ ਵੀ ਬੁਲਾ ਲਵਾਂਗੇ।”

“ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੀਤ ਨੇ ਪਹੁੰਚ ਹੀ ਜਾਣਾ।”

“ਰੱਬ ਕਰੇ ਛੇਤੀ ਕੋਈ ਸੁਨੇਹਾ ਆਵੇ, ਫਿਰ ਕਰਾਂਗੇ ਪਾਰਟੀ, ਖਾਲੀ ਕਰ ਤੂੰ ਜਰਨੈਲ ਸਿਆਂ।”

“ਲੈ ਭਾਈਆ, ਦਾਰੂ ਤੇਜ ਆ ਬਸ ਇੱਕ ਹੀ ਹੋਰ ਪੈਂਗ ਲਾਉਣਾ।”

“ਜਿਵੇਂ ਤੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ, ਪਹਿਲੇ ਤੋੜ ਦੀ ਆ।”

“ਬਾਕੀ ਉਸ ਦਿਨ ਪੀਵਾਂਗੇ ਜਦ ਮੀਤ ਪਹੁੰਚ ਜਾਊ ਤੇ ਨਾਲੇ ਹਰਜੀਤ ਸਿਹੰ ਵੀ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੋਊਗਾ।”

“ਦੋ ਕੁ ਪੈਂਗ ਘਰ ਲੈ ਚੱਲਦੇ ਆ ਰੋਟੀ ਨਾਲ ਲਾ ਲਵਾਂਗੇ।”

“ਠੀਕ ਆ ਭਾਈਆ।”

“ਜਰਨੈਲ ਸਿਆਂ ਤੂੰ ਆਪਣੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਸਮਝਾਈ ਐਵੇਂ ਦਿਲ ਛੋਟਾ ਨਾ ਕਰੇ।”

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਸਮਝਾਇਆ ਸੀ ਨਾਲੇ ਮੈਂ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਮੀਤ ਦੀ ਮਾਮੀ ਨੂੰ ਭੇਜ ਦਿਆਂਗਾ, ਆਪੇ ਗੱਲੀਂ-ਬਾਤੀਂ ਦਿਲ ਲੱਗਾ ਰਹੂਗਾ।”

“ਹਾਂ ਇਹ ਵੀ ਠੀਕ ਰਹੂਗਾ, ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਆਪ ਹੀ ਰਣਜੀਤ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਚਲੇ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਉਹਨਾਂ ਵੀ ਮੁੜਕੇ ਗੇੜਾ ਨਹੀਂ ਮਾਰਿਆ।”

“ਚੱਲੋ ਹੁਣ ਘਰ ਨੂੰ ਚੱਲੀਏ।”

“ਹਾਂ ਚੱਲ, ਆਹ ਥੋੜੀ ਜਿਹੀ ਡੱਬ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਲੈ।”

“ਠੀਕ ਆ।”

—ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਮੋਟਰ 'ਤੇ ਬਹਿ ਦੋ-ਦੋ ਪੈਂਗ ਲਾਏ ਤੇ ਨਾਲੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੇ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਸਾਂਝੇ ਕੀਤੇ। ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਘਰ ਵਾਪਿਸ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਘਰ ਆਉਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਤਿਆਰ ਸੀ। ਸਭ ਨੇ ਬੈਠ ਰੋਟੀ-ਪਾਣੀ ਖਾਧਾ ਤੇ ਸੌਣ ਲਈ ਲੰਮੇ ਪੈ ਗਏ।

ਕਾਂਡ 8

-ਅੱਜ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਸਾਨੂੰ ਦੋ ਦਿਨ ਹੋ ਗਏ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਜਿਹੜੇ ਬਾਕੀ ਗਿਆਰਾਂ ਮੁੰਡੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਇੱਥੇ ਗਰੀਸ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਸਭ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਗਰੀਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕਰਕੇ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਅਸੀਂ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਹਾਂ ਨਾਲ ਹੀ ਉਸ ਫਾਰਮ ਦਾ ਐਂਡਰੈਸ ਵੀ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ। ਉਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ। ਪਰ ਜਿਸ ਦਿਨ ਨਵੇਂ ਸ਼ਹਿਰ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਲੈਣ ਆਏ ਜੋ ਮੁੰਡਾ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ, ਤਾਂ ਉਹ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ ਦੇ ਗਲ ਲੱਗ ਕੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਰੋਇਆ ਨਾਲੇ ਦੱਸਦਾ, ਜੇਕਰ ਉਸ ਦਿਨ ਇਹ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਨਾ ਹੁੰਦੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਅੱਜ ਮੈਂ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਮੂਹਰੇ ਖੜ੍ਹਾ ਨਾ ਹੁੰਦਾ ਸ਼ਾਇਦ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮੇਰੀ ਲਾਸ਼ ਵੀ ਨਾ ਮਿਲਦੀ। ਉਹਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਕਦੇ ਉਹਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਂਦੇ ਕਦੇ ਸਾਡਾ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਹੱਥ ਫੜਕੇ ਧੰਨਵਾਦ ਕਰਦੇ। ਅਸੀਂ ਮਸਾਂ ਹੀ ਉਹਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਇਆ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਤੋਰਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਸਭ ਸਾਥੀ ਵਿਛੜ ਗਏ ਅਤੇ ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ ਸੀ।

“ਅਸੀਂ ਜਿਹਨਾਂ ਨਾਲ ਕਦੇ ਦਿਲਾਂ ਦੀ ਸਾਂਝ ਪਾਈ,
ਅੱਜ ਸਭ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਓਹ ਸਾਥੋਂ ਦੂਰ ਹੋਏ।
ਸੋਚਦਾ ਰਹਿ ਗਿਆ ਇਕੱਲਾ ਸਾਡਾ ਦਿਲ ਖੜ੍ਹਾ,
ਕਿਵੇਂ ਅੱਖਾਂ ਮੂਹਰੋਂ ਕੀਤੇ ਵਾਅਦੇ ਸਾਰੇ ਚੂਰ ਹੋਏ।”

- ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰਾ ਗਰੀਸ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਸੀ ਨਾਲੇ ਮੈਂ ਇਟਲੀ ਜਾਣ ਵਾਸਤੇ ਪੈਸੇ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਏਜੰਟ ਕਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਭੇਜ ਦੇਣਾ ਪਰ ਹਫ਼ਤੇ ਕੁ ਬਾਅਦ ਕਹਿੰਦਾ ਇੱਕ ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਹੋਰ ਦਿਓ ਫਿਰ ਅਗਾਂਹ ਭੇਜਾਂਗਾ ਬਿਨਾਂ ਪੈਸਿਆਂ ਤੋਂ ਨਹੀਂ। ਫਿਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਘਰ ਫ਼ੋਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਆਪਣੇ ਘਰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ। ਮੇਰੇ ਘਰ ਦੇ ਕਹਿੰਦੇ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਅਸੀਂ ਪੈਸੇ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਦੇ ਦਿੰਦੇ ਹਾਂ ਦੱਸ ਕਿੱਥੇ ਦੇਣੇ ਆ। ਮੈਂ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰੀਏ ਭਲਵਾਨ ਦਾ ਐਂਡਰੈਸ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ। ਦੂਜੇ ਹੀ ਦਿਨ ਮੇਰੇ ਘਰ ਦੇ ਗੁਰਦਾਸਪੁਰ ਇੱਕ ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਦੇ ਆਏ ਪਰ ਏਜੰਟ ਅਜੇ ਵੀ ਲਾਰੇ ਹੀ ਲਾਈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਬਸ ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ, ਅੱਜ-ਕੱਲ੍ਹ ਕਰੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਕੰਮ ਕਰਾਈ ਜਾਣਾ ਤੇ ਬਸ ਰੋਟੀ ਖਵਾ ਦੇਣੀ ਰੋਟੀ ਵੀ ਕੀ ਖਾਣੀ ਹੁੰਦੀ ਸੀ ਭੁੱਖ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ

ਮਰ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਇੱਥੇ ਕੰਮ ਕਰਦਿਆਂ ਨੂੰ 20-25 ਦਿਨ ਹੋ ਗਏ, ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਪੈਸਿਆਂ ਨੂੰ ਕਹਿਣਾ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ ਬਸ ਤਕੜਾ ਹੋ ਕੇ ਕੰਮ ਕਰੀ ਚੱਲ, ਜਦੋਂ ਤੈਨੂੰ ਇਟਲੀ ਨੂੰ ਭੇਜੁੰਗਾ ਸਾਰੇ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਹੀ ਭੇਜੁੰਗਾ ਤੇਰੇ ਪੈਸੇ ਰੱਖਦਾ ਨਹੀਂ। ਕੱਲਾ-ਕੱਲਾ ਪੈਸਾ ਗਿਣਕੇ ਤੈਨੂੰ ਦੇ ਕੇ ਤੋਰੁੰਗਾ। ਬਸ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਲਾਰੇ ਨਿੱਤ ਕੋਈ ਨਵਾਂ ਲਾਰਾ ਤੇ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਆਪ ਦੋ-ਦੋ ਦਿਨ ਘਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਆਉਣਾ। ਉੱਧਰ ਇੰਡੀਆ ਘਰ ਦੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਸਨ, ਕਿਉਂਕਿ ਪੈਸੇ ਵੀ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਮੈਂ ਅਜੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਹੀ ਧੱਕੇ ਖਾਹ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਅਮਰੀਕਾ ਆਪਣੇ ਘਰ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕਰਨ ਗਈ, ਉੱਥੇ ਹੋਰ ਵੀ 4-5 ਔਰਤਾਂ ਬੰਦੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਆਪਣੇ ਪਤੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਦੀ ਤੇ ਜਦੋਂ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਗੱਲ ਹੋਈ ਤੇ ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਰੋਣ ਲੱਗ ਪਈ ਨਾਲ ਹੀ ਫੋਨ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਬੈਠ ਗਈ। ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੀ ਅਜੇ ਹੋਰ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਨੀ ਬਾਕੀ ਸੀ, ਨਾਲੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਮੈਨੂੰ ਵੀ ਫੋਨ ਕਰਨਾ ਸੀ।

“ਭੈਣ ਕੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਤੂੰ ਰੋਣ ਕਿਉਂ ਲੱਗ ਪਈ....?” ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਦੇ ਨੇੜੇ ਬੈਠੀ ਔਰਤ ਨੇ ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

—ਭਰਾਵਾਂ ਪ੍ਰਤੀ ਭੈਣਾਂ ਦਾ ਦਿਲ ਬਹੁਤ ਕੋਮਲ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂ ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਇੰਝ ਕਹਿ ਸਕਦੇ ਹੋ ਕੀ ਭੈਣਾਂ, ਭਰਾਵਾਂ ਨੂੰ ਦੁਖੀ ਨਹੀਂ ਦੇਖ ਸਕਦੀਆਂ।

“ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਬਾਝੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਬਿੰਦਰ ਮੋਹ ਦੀਆਂ ਤੰਦਾਂ ਪਾਉਂਦਾ ਨਾ, ਭੀੜ ਪਈ ਸਭ ਛੱਡ ਜਾਂਦੇ ਕੋਈ ਆਪਣਾ ਬਣ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਉਂਦਾ ਨਾ।”

—ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਨੇ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਸਾਰਾ ਕੁੱਝ ਉਸ ਔਰਤ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਗਰੀਸ ਵਿੱਚ ਫਸ ਗਿਆ ਹੈ। ਏਜੰਟ ਨੇ ਪੈਸੇ ਵੀ ਵਾਧੂ ਲੈ ਲਏ ਤੇ ਹੁਣ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਅਗਾਂਹ ਨਹੀਂ ਭੇਜ ਰਿਹਾ, ਉਹਨੇ ਇਟਲੀ ਜਾਣਾ ਹੈ।

“ਤੂੰ ਰੋਂ ਨਾ ਭੈਣ ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਤੋਂ ਗਰੀਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਉਹਦੇ ਕੋਲ ਭੇਜ ਦਿਓ।” ਉਹ ਔਰਤ ਕਹਿਣ ਲੱਗੀ।

“ਠੀਕ ਆ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕਰਦੀ ਆਂ ਹੁਣੇ।”

“ਹਾਂ ਠੀਕ ਆ, ਤੂੰ ਫੋਨ ਕਰ ਦੇ, ਮੈਂ ਵੀ ਫੋਨ ਕਰਦੀ ਆਂ।”

—ਫਿਰ ਮੇਰੀ ਭੈਣ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਫੋਨ ਕੀਤਾ ਅਤੇ ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਨੰਬਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਉੱਧਰੋਂ ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਭੈਣ ਨੇ ਮੇਰੇ ਬਾਰੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਨਾਲ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਕੰਮ ਤੋਂ ਘਰ ਆਏ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਫੋਨ ਲੈ ਕੇ ਜਦ ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕੀਤਾ।

“ਹੈਲੋ ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਬੋਲਦੇ ਆ....?” ਮੈਂ ਫੋਨ ’ਤੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਨਿੰਦਰ।” ਅੱਗੋਂ ਉਸ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

-ਫਿਰ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਬਾਰੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਦੱਸਿਆ।

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਵੇਰ ਦਾ ਹੀ ਤੇਰਾ ਫੋਨ ਉਡੀਕੀ ਜਾਨਾ, ਤੁਸੀਂ ਫੋਨ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ ਸਵੇਰ ਦਾ, ਮੈਂ ਸਗੋਂ ਅੱਜ ਕੰਮ 'ਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਗਿਆ।”

“ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਆ...?” ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਉਸ ਨੂੰ ਆਪਣਾ ਐਂਡਰੈਸ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ।

“ਬਸ ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਤੁਰਦਾ ਤੂੰ ਤਿਆਰ ਰਹਿ।”

“ਠੀਕ ਆ।”

-ਮੈਂ ਕੀ ਤਿਆਰ ਹੋਣਾ ਸੀ, ਕੱਪੜੇ ਜਿਹੜੇ ਤਨ 'ਤੇ ਬਸ ਇਹੋ ਹੀ ਸਨ ਹੋਰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ। ਘਰ ਜਿਹੜੇ ਬੰਦੇ ਕੰਮ ਤੋਂ ਆਏ ਸੀ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਰੋਟੀ ਤਿਆਰ ਕਰਾ ਦਿੱਤੀ। ਸਬਜ਼ੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਈ ਸੀ। ਘੰਟੇ ਕੁ ਬਾਅਦ ਨਿੰਦਰ ਵੀ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਮੈਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਨਿੰਦਰ ਨੇ ਮੇਰੀ ਬਹੁਤ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ, ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਕੱਪੜੇ, ਬੂਟ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਤੇ। ਫਿਰ ਘਰ ਗਏ ਵਧੀਆ ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਵਧੀਆ ਸੌਣ ਲਈ ਬਿਸਤਰਾ ਮੈਨੂੰ ਇੰਝ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋਇਆ ਜਿਵੇਂ ਨਿੰਦਰ ਕੋਈ ਮੇਰਾ ਆਪਣਾ ਹੀ ਹੋਵੇ। ਰਾਤ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਦੋਂ ਗੱਲਾਂ ਹੋਈਆ ਤੇ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਸਭ ਕੁੱਝ ਦੱਸਿਆ ਕਿਵੇਂ ਏਜੰਟ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਿ ਕੀਤੀ ਤੇ ਗਰੀਸ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਕਿਵੇਂ ਭਲਵਾਨ ਨੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਕੀਤੀ। ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਕੰਮ ਵੀ ਕਰਵਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਪੈਸਾ ਵੀ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਉੱਪਰੋਂ ਲੱਖ ਰੁਪਿਆ ਇੰਡੀਆ ਵੱਖਰਾ ਲੈ ਲਿਆ ਤੇ ਇਟਲੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਭੇਜਿਆ।

“ਚੱਲ ਛੱਡ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਤੇ ਕੰਮ ਹੀ ਇਹੋ ਆ।” ਨਿੰਦਰ ਵੀ ਗੁੱਸੇ ਜਿਹੇ 'ਚ ਬੋਲਿਆ।

-ਤੂੰ ਫਿਰ ਵੀ ਚੰਗਾ ਜਿਹਨੇ 20-25 ਦਿਨ ਹੀ ਕੰਮ ਕੀਤਾ ਤੇ ਆਪਣੀਆਂ ਭੈਣਾਂ ਉੱਥੇ ਮਿਲ ਪਈਆਂ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੂੰ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰੁਲ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਭਲਵਾਨ ਹੁਣੀ ਤਾਂ 5-6 ਮਹੀਨੇ ਕੰਮ ਕਰਾਉਂਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਆ, ਬਸ ਰੋਟੀ ਖਵਾ ਦੇਣੀ ਪੈਸਾ ਕੋਈ ਦੇਣਾ ਨਹੀਂ, ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਕਿਹਾ ਪੈਸਿਆਂ ਨੂੰ ਫਿਰ ਕੀ ਕੁੱਟ-ਮਾਰ ਬਸ ਇਹੋ ਕੁੱਝ ਚੱਲਦਾ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਇੱਥੇ। ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਮੂੰਹ ਲਾਉਂਦਾ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤਾ ਬਸ ਰਾਹ-ਜਾਂਦਿਆਂ ਨੂੰ ਹੈਲੋ-ਹੈਲੋ ਠੀਕ ਆ। ਇਹਨਾਂ ਆਪ ਹੱਥੀਂ ਕੋਈ ਕੰਮ ਕਰਨਾ ਨਹੀਂ, ਬੱਸ ਆਹ ਪੁੱਠੇ ਸਿੱਧੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਆ। ਚੱਲ ਤੂੰ ਹੁਣ ਸੌਂ ਜਾਹ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠ ਕੇ ਗੱਲਾਂ ਬਾਤਾਂ ਕਰਾਂਗੇ। ਮੈਂ ਵੀ ਦੋ ਦਿਨ ਸ਼ਨੀ, ਐਤਵਾਰ ਘਰੋਂ ਹੀ ਰਹਿਣਾ, ਕਹਿ ਕੇ ਨਿੰਦਰ ਲੰਮਾ ਪੈ ਗਿਆ ਤੇ ਮੈਂ ਵੀ ਲੰਮਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਥੋੜੀ ਕੁ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਨੀਂਦ ਆ ਗਈ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਉੱਠੇ ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਤੇ ਨਿੰਦਰ ਨੇ ਮੇਰੀ ਫੋਨ 'ਤੇ ਇੰਡੀਆ ਮੇਰੇ ਘਰ ਗੱਲ ਕਰਾਈ। ਫਿਰ ਐਤਵਾਰ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਉਹਨੇ ਏਜੰਟ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਕਰਕੇ ਤੀਜੇ ਹੀ ਦਿਨ ਮੈਨੂੰ ਇਟਲੀ ਲਈ ਤੋਰ

ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਇਟਾਲੀਅਨ ਆਦਮੀ ਨਾਲ ਗੱਲ ਹੋਈ ਸੀ। ਇੱਕ ਹਜ਼ਾਰ ਡਾਲਰ ਵਿੱਚ, ਅੱਜ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਹੋਰ ਨਵੇਂ ਸੱਤ ਮੁੰਡੇ ਰਲ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਹੀ ਇਟਲੀ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਕੁੱਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਉਹ ਇਟਾਲੀਅਨ ਬੰਦਾ ਵੀ ਆਪਣੀ ਗੱਡੀ (ਆਟੋ ਕਾਰ ਵੈਨ) ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਿਆ। ਆਟੋ ਕਾਰਵੈਨ ਇਹ ਇੱਕ ਟੈਂਪੂ ਵਾਂਗ ਹੁੰਦੀ ਆ, ਪਰ ਸਾਰੇ ਪਾਸਿਓਂ ਬੰਦ ਹੁੰਦੀ ਸਿਰਫ਼ ਅੱਗੇ ਹੀ ਦੋ ਸਵਾਰੀਆਂ ਲਈ ਬੈਠਣ ਵਾਸਤੇ ਸੀਟ ਹੁੰਦੀ ਆ, ਮਗਰ ਵਾਲਾ ਸਾਰਾ ਪਾਸਾ ਇੱਕ ਕਮਰੇ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਰਸੋਈ ਦਾ ਸਮਾਨ, ਸੌਣ ਲਈ ਇੱਕ ਬੈੱਡ, ਬਾਥਰੂਮ ਆਦਿ ਇਹ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰ ਬਾਹਰਲੇ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਇਹ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਮਿਲਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਲੋਕ ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਛੁੱਟੀਆਂ ਵਿੱਚ ਬਾਹਰ ਘੁੰਮਣ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਹੀ ਇਸ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਕਰਦੇ ਆ। ਇਹ ਇਟਾਲੀਅਨ ਵੀ ਇਟਲੀ ਤੋਂ ਗਰੀਸ ਸ਼ਾਇਦ ਘੁੰਮਣ ਲਈ ਆਇਆ ਸੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਕਹਿ ਲਵੇ ਕਿ ਇਹਦਾ ਇਹੋ ਕੰਮ ਸੀ ਚੱਲੋਂ ਖ਼ੈਰ ਆ ਅਸੀਂ ਕੀ ਲੈਣਾ ਸਾਡਾ ਮਕਸਦ ਇਟਲੀ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਪਰ ਇਸ ਇਟਾਲੀਅਨ ਬੰਦੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਇਸ ਗੱਡੀ ਦੀ ਛੱਤ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਪਤਾ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦਾ। ਇਹਦੀ ਗੱਡੀ ਬਾਹਰੋਂ ਦੇਖਣ ਨੂੰ ਆਮ ਗੱਡੀਆਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਸੀ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ ਅਗਲਾ ਪਾਸਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਨੀਵਾਂ ਤੇ ਬਾਹਰੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਉੱਪਰ ਨੂੰ ਬਾਹਰੋਂ ਇੰਝ ਲੱਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਡਿਜ਼ਾਇਨ (ਮਾਡਲ) ਹੀ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੋਵੇ, ਇਹ ਇੱਕ ਮੰਜੇ ਜਿੰਨੀ ਮਸਾਂ ਜਗ੍ਹਾ ਹੋਣੀ ਆ, ਸਾਨੂੰ ਅੱਠ ਜਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਇਸ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਮਸਾਂ ਫਸ-ਫਸਕੇ ਬੈਠੇ। ਇਸ ਇਟਾਲੀਅਨ ਨੇ ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਅਵਾਜ਼ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਖਿੜਕੀ 'ਤੇ ਦੋ ਵਾਰੀ ਹੱਥ ਮਾਰਾਂ ਤੁਸੀਂ ਸਾਹ ਵੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਲੈਣਾ। ਜਦੋਂ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਹੱਥ ਮਾਰਾਂ ਫਿਰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਖ਼ਤਰਾ ਟਲ ਗਿਆ। ਬੈਠਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਗੱਡੀ ਤੋਰ ਲਈ, ਹੁਣ ਕਾਫ਼ੀ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਅੱਜ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਸਵੇਰ ਦਾ ਨਾ ਕੁੱਝ ਖਾਣ ਲਈ 'ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੁੱਝ ਪੀਣ ਦਿੱਤਾ, ਕਹਿੰਦੇ ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੁੱਝ ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ ਤਾਂ ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਬਾਥਰੂਮ ਲਈ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਹੋ ਸਕਦੀ ਆ। ਅਸੀਂ ਸੋਚਿਆ ਚੱਲੋਂ ਠੀਕ ਆ ਜਿੱਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਕਈ-ਕਈ ਦਿਨ ਭੁੱਖੇ ਕੱਟੇ ਅੱਜ ਇੱਕ ਦਿਨ ਹੋਰ ਸਈ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਔਖੇ ਬੈਠੇ ਸੀ। ਹੁਣ ਕਿ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੀ ਕੁੱਝ ਕੁ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਗੱਡੀ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਰੁਕੀ 'ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਦੋ ਵਾਰੀ ਹੱਥ ਖਿੜਕੀ ਉੱਪਰ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਚੁੱਪ ਕਰ ਗਏ 'ਤੇ ਸਾਡੇ ਸਾਹ ਜਿੱਥੇ ਸੀ, ਉੱਥੇ ਹੀ ਰੁਕ ਗਏ। ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਬਾਹਰੋਂ ਜਿਵੇਂ ਕੁੱਤਿਆ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਆਈ ਤੇ ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਵੀ ਆਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਹੇਠਾਂ ਜਿੱਥੇ ਰਸੋਈ ਵਗੈਰਾ ਸੀ ਉੱਥੇ ਵੀ ਦੇਖਿਆ। ਪੰਜ-ਸੱਤ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਓਹ ਚਲੇ ਗਏ, ਫਿਰ ਇਟਾਲੀਅਨ ਨੇ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਹੱਥ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਗੱਡੀ ਅੱਗੇ ਤੋਰ ਲਈ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ

ਆਇਆ। ਫਿਰ ਗੱਡੀ ਸ਼ਿੱਪ (ਸੁਮੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼) ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਖੜ੍ਹੀ ਕਰ ਦਿੱਤੀ, ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਸ਼ਿੱਪ ਚਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਸਵੇਰੇ ਅੱਠ-ਨੌ ਵਜੇ ਇਟਲੀ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨਾਪੋਲੀ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਇਟਾਲੀਅਨ ਨੇ ਗੱਡੀ ਸ਼ਿੱਪ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢੀ 'ਤੇ ਫਿਰ ਦੋ ਵਾਰੀ ਹੱਥ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਡਰ ਗਏ ਕਿ ਹੁਣ ਕੀ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਸਾਹ ਰੋਕ ਲਿਆ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਰੀਰ ਦੇ ਅੰਗ ਤਾਂ ਹੁਣ ਤੱਕ ਸੁੰਨ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਸਿਰਫ਼ ਹੱਥ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਤੇ ਲੱਕ ਤੋਂ ਹੇਠਾਂ ਸਾਰਾ ਸਰੀਰ ਸੁੰਨ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਬਹੁਤਾ ਟਾਈਮ ਗੱਡੀ ਨਹੀਂ ਰੁਕੀ ਛੇਤੀ ਹੀ ਤੌਰ ਲਈ, ਫਿਰ ਚੱਲਦੇ-ਚੱਲਦੇ ਸ਼ਹਿਰੋਂ ਬਾਹਰ ਇੱਕ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਘੰਟੇ ਕੁ ਬਾਅਦ ਗੱਡੀ ਫਿਰ ਤੋਂ ਰੁੱਕ ਗਈ। ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ ਕੋਈ ਹੱਥ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਾਰਿਆ, ਉਸ ਇਟਾਲੀਅਨ ਨੇ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ। ਅਸੀਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਦੇ ਹੀ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਲੇਟ ਗਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਖੜ੍ਹੇ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਜੰਗਲ ਹੀ ਜੰਗਲ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਇਟਾਲੀਅਨ ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਸਾਡੇ ਪੈਰਾਂ ਦੀਆਂ ਤਲੀਆਂ ਝੱਸਣ ਲੱਗ ਪਿਆ। ਕਦੀ ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ ਤੇ ਕਦੇ ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ। ਉਹਦੇ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀਆਂ ਤਲੀਆਂ ਝੱਸਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਸਾਡੇ ਅੰਗਾਂ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਹਰਕਤ ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਘੰਟੇ ਕੁ ਬਾਅਦ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੇ ਸਹਾਰੇ ਨਾਲ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਏ ਤੇ ਫਿਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਤੁਰਨ ਲੱਗੇ। ਜਦੋਂ ਸਾਡੇ ਅੰਗ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਠੀਕ ਹਰਕਤ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ।

“ਯੂ.ਓ. ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਠੀਕ ਹੋ...?” ਉਸ ਇਟਾਲੀਅਨ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਅਸੀਂ ਵੀ ਹਾਂ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ।”

-ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਜਾਣੇ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਮੂਹਰੇ ਬਿਠਾ ਲਿਆ, ਬਾਕੀ ਸੱਤਾ ਨੂੰ ਮਗਰ ਜਿੱਥੇ ਰਸੋਈ ਬੈੱਡ ਸੀ ਉੱਥੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਫਿਰ ਗੱਡੀ ਤੌਰ ਲਈ। ਫਿਰ ਚੱਲਦੇ-ਚੱਲਦੇ 40-50 ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਨਾਪੋਲੀ (ਇਟਲੀ ਦਾ ਸ਼ਹਿਰ) ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਲੈ ਆਇਆ। ਉਸਨੇ ਸਾਨੂੰ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਬਾਹਰ ਹੀ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਨਵਾਂ ਏਜੰਟ ਜਿਹਨੇ ਸਾਨੂੰ ਨਾਪੋਲੀ ਤੋਂ ਰੋਮ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਾ ਸੀ, ਇਹ ਏਜੰਟ ਵੀ ਇੰਡੀਅਨ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਜਿਹੜਾ ਏਜੰਟ ਉਹ ਆਪ ਰੋਮ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੇ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਨੂੰ ਨਾਪੋਲੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਭੇਜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਸਾਨੂੰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਬਾਹਰ ਖੜ੍ਹੇ ਦੇਖ ਕੇ ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਤੋਂ ਪਹਿਚਾਣ ਲਿਆ, ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਪੋਲੀ ਤੋਂ ਰੋਮ ਲੈ ਆਇਆ, ਬਾਕੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇੱਥੇ ਰੋਮ ਦੇ ਨੇੜੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਸੀ, ਪਰ ਮੈਂ ਅੱਗੇ ਮਿਲਾਨ ਜਾਣਾ ਸੀ।

“ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਾਨ ਭੇਜ ਦਿਓ।” ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਏਜੰਟ ਨੂੰ ਕਿਹਾ।

“ਮਿਲਾਨ ਤੇਰਾ ਕੌਣ ਆ..?” ਅੱਗੋਂ ਏਜੰਟ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

“ਮੇਰੇ ਜਾਣ ਪਹਿਚਾਣ ਦੇ ਉੱਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਆ, ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜਾਣਾ।”

“ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਡਾਲਰ ਭੇਜੋ ਫਿਰ ਤੈਨੂੰ ਛੱਡਾਂਗਾ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਚੁੱਪ ਕਰਕੇ ਬੈਠਾ ਰਹਿ ਇੱਥੇ ਹੀ ਅੰਦਰ।” ਏਜੰਟ ਨੇ ਹੋਰ ਪੈਸਿਆਂ ਦੀ ਮੰਗ ਕੀਤੀ।

“ਪੈਸੇ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਸੀ, ਹੁਣ ਕਾਹਦੇ ਪੈਸੇ ਦੇਣੇ।”

“ਉਹ ਪੈਸੇ ਦਿੱਤੇ ਸੀ ਗਰੀਸ ਤੋਂ ਇਟਲੀ ਦੇ ਤੇ ਨਾਪੋਲੀ ਤੋਂ ਰੋਮ ਦੇ ਕਿਸ ਨੇ ਦੇਣੇ ਆ, ਨਾਲੇ ਅਸੀਂ ਕਿਹੜਾ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲਈ ਬੈਠੇ ਆਂ, ਕੱਲ੍ਹ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਗੱਡੀਆਂ ਵਿੱਚ ਧੱਕੇ ਖਾਂਦਾ ਫਿਰਦਾ ਉਹਨੂੰ ਵੀ ਕੁੱਝ ਚਾਹੀਦਾ ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਕਿ ਨਹੀਂ।”

“ਪਰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਤਾਂ ਮਿਲਾਨ ਦੀ ਹੋਈ ਸੀ।”

“ਮੈਨੂੰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਤੇਰੀ ਗੱਲ ਕਿੱਥੋਂ ਦੀ ਹੋਈ ਆ ਜਿੱਥੋਂ ਤੱਕ ਮੈਂ ਜਾਣਦਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਟਲੀ ਭੇਜਣ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਸੀ, ਘਰ-ਘਰ ਪਹੁੰਚਾਉਣ ਦੀ ਨਹੀਂ, ਜੇਕਰ ਤੂੰ ਅੱਗੇ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਹਜ਼ਾਰ ਡਾਲਰ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰ ਲੈ ਤੇ ਚਲਾ ਜਾਹ, ਬਿਨਾਂ ਪੈਸੇ ਤਾਂ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਆ ਬਈ।”

“ਉੱਡਦੇ ਹੁੰਦੇ ਸੀ ਜੋ ਕਦੇ ਅੰਬਰਾਂ ਦੇ ਵਿੱਚ,

ਅੱਜ ਓਹ ਵੀ ਧਰਤੀ ਤੇ ਲਹਿੰਦੇ ਦੇਖੇ ਨੇ।

ਜਾਨਵਰ ਦੀ ਕਦਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੀ ਕਰਨੀ ਬਿੰਦਰ,

ਮੈਂ ਤਾਂ ਇਨਸਾਨਾਂ ਦੇ ਵੀ ਮੁੱਲ ਪੈਂਦੇ ਦੇਖੇ ਨੇ।”

-ਫਿਰ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਨੂੰ ਮਿਲਾਨ ਫੋਨ ਕਰਕੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਦੱਸਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨੇ ਕਿਹਾ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੇਰਾ ਦੋਸਤ ਰੋਮ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਫੋਨ ਕਰਦਾਂ, ਓਹ ਅੱਜ ਹੀ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਰੋਮ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਗਾ, ਤੁਸੀਂ ਪੈਸੇ ਏਜੰਟ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਣੇ, ਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਉਹਦੇ ਘਰ ਚਲੇ ਜਾਣਾ, ਮੇਰੇ ਦੋਸਤ ਦਾ ਨਾਮ ਰਾਣਾ ਹੈ।

“ਠੀਕ ਆ।” ਮੈਂ ਅੱਗੋਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਅੱਜ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਤੈਨੂੰ ਪੈਸੇ ਮਿਲ ਜਾਣਗੇ।” ਮੈਂ ਏਜੰਟ ਨੂੰ ਕਿਹਾ।

“ਠੀਕ ਆ ਬਈ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਚੱਲਦੇ ਆ।”

“ਠੀਕ ਆ।”

-ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ 6 ਕੁ ਵਜੇ ਅਸੀਂ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਮੈਨੂੰ ਏਜੰਟ ਨੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਥੋੜੀ ਦੂਰ ਇੱਕ ਹੋਰ ਮੁੰਡੇ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਫੋਨ ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਫੜਾ ਕੇ ਏਜੰਟ ਆਪ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਮਗਰੋਂ ਹੀ ਰਾਣਾ ਜਿਸ ਨੇ ਪੈਸੇ ਦੇਣ ਆਉਣਾ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਫੋਨ ਆ ਗਿਆ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹੇ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਫੋਨ ਸੁਣਿਆ ਤੇ ਮੇਰੀ ਵੀ ਰਾਣੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਾਈ। ਫਿਰ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ।

“ਤੁਸੀਂ ਦੋ ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਫੋਨ ਕਰਨਾ।”

-ਕਹਿ ਕੇ ਫੋਨ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਝੱਟ ਹੀ ਏਜੰਟ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਬਾਬੀ ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਹੋ ਬੰਦਾ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਪੈਸੇ ਲੈ ਕੇ, ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਦੋ ਕੁ ਗੱਲਾਂ ਕੀਤੀਆਂ ਤੇ ਫੋਨ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਛੇਤੀ ਮਗਰੋਂ ਰਾਣੇ ਦਾ ਫਿਰ ਫੋਨ ਆ ਗਿਆ।

“ਬਾਬੀ ਤੁਸੀਂ ਗੇਟ ਨੰਬਰ ਇੱਕ 'ਤੇ ਆ ਜਾਓ।” ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਖੜ੍ਹਾ ਮੁੰਡਾ ਰਾਣੇ ਨੂੰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਦੱਸਣ ਲੱਗਾ।

“ਅੱਛਾ! ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਆਇਆ।”

“ਜਲਦੀ ਆਉਣਾ ਜ਼ਰਾ ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਵੀ ਕੰਮ ਆ।”

-ਕਹਿ ਕੇ ਫਿਰ ਫੋਨ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਫਿਰ ਫੋਨ ਦੀ ਘੰਟੀ ਵੱਜੀ।

“ਹੈਲੋ! ਹਾਂ ਬਾਬੀ ਪਹੁੰਚ ਗਏ।”

“ਹਾਂ ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਆਂ.....?” ਰਾਣੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਅਸੀਂ ਵੀ ਇੱਥੇ ਹੀ ਆ, ਤੇਰੇ ਸੱਜੇ ਪਾਸੇ ਹਰੀ ਕਮੀਜ਼ ਵਾਲਾ ਜਿਹੜਾ ਬੰਦਾ ਖੜ੍ਹਾ ਉਹਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਹੈਲੋ ਕਹਿਣਾ।”

“ਉਹ ਕੌਣ ਆ...?”

“ਤੂੰ ਕੀ ਲੈਣਾ ਬੱਸ ਹੈਲੋ ਕਹਿ।” ਬੜੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ।

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ।”

-ਰਾਣੇ ਨੇ ਹਰੀ ਕਮੀਜ਼ ਵਾਲੇ ਉਸ ਬੰਦੇ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਉਹਨੂੰ ਹੈਲੋ ਕਿਹਾ।

“ਹੈਲੋ! ਲੈ ਆਇਆ ਪੈਸੇ...?” ਏਜੰਟ ਨੇ ਪੈਸਿਆਂ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹਿਆ।

“ਹਾਂ ਲੈ ਆਇਆ ਕਿੱਥੇ ਆ ਸਾਡਾ ਬੰਦਾ.....?”

“ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਸੇ ਫਿਰ ਬੰਦਾ, ਹਾਂ ਤੇਰੀ ਫੋਨ 'ਤੇ ਗੱਲ ਕਰਾ ਦੋਂਦਾ ਹਾਂ।”

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ।”

“ਜ਼ਰਾ ਗੱਲ ਕਰਾ ਮੁੰਡੇ ਦੀ।” ਏਜੰਟ ਨੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਦੇ ਸਾਬੀ ਨੂੰ ਫੋਨ ਤੇ ਕਿਹਾ।

“ਹੈਲੋ! ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਆ....?”

“ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਹੜੀ ਜਗ੍ਹਾ ਪਰ ਟਰੇਨਾਂ ਦੀ ਅਵਾਜ਼ ਆਉਂਦੀ ਆ।”
ਜਿੰਨਾਂ ਕੁ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਮੈਂ ਰਾਣੇ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ।

“ਹਾਂ ਮੈਂ ਸਮਝ ਗਿਆ, ਇਹ ਕਹਿੰਦੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਸੇ ਦੇ ਫਿਰ ਬੰਦਾ ਮਿਲੂਗਾ।”

“ਠੀਕ ਆ, ਤੂੰ ਪੈਸੇ ਦੇ ਛੱਡ।”

“ਅੱਛਾ! ਫਿਰ ਮੈਂ ਪੈਸੇ ਫੜਾ ਦੇਦਾਂ ਹਾਂ।”

—ਲਓ ਬਈ ਜੀ ਪੈਸੇ ਗਿਣ ਲਓ, ਪੂਰੇ ਹਜ਼ਾਰ ਡਾਲਰ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ
ਜਿੰਨੇ ਬਣਦੇ ਸੀ, ਉਹਨੇ ਇਟਾਲੀਅਨ ਕਰੰਸੀ ਵਿੱਚ ਆ।

“ਫੜਾ ਪੈਸੇ ਪੂਰੇ ਆ..?”

“ਪੂਰੇ ਆ ਜੀ ਪੂਰੇ, ਤੁਸੀਂ ਗਿਣ ਲਓ।”

“ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਤੂੰ ਕਿਹੜਾ ਬੇਗ਼ਾਨਾ ਜੇ ਤੂੰ ਕਹਿਨਾ ਪੂਰੇ ਤੇ ਪੂਰੇ ਹੀ
ਹੋਣੇ ਆ, ਨਾਲ ਹੀ ਪੈਸੇ ਗਿਣੇ ਤੇ ਜੇਬ ਵਿੱਚ ਪਾ ਲਏ।”

“ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਦਿਓ ਮੈਨੂੰ....?”

“ਲਓ ਜੀ ਹੁਣੇ।”

—ਨਾਲ ਹੀ ਦੂਜੇ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ 'ਤੇ ਆਪ ਏਜੰਟ ਚਲਾ ਗਿਆ।
ਕੁੱਝ ਦੇਰ ਮਗਰੋਂ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਜਾਣੇ ਰਾਣੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਰਾਣਾ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ
ਨਾਲ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਮੈਂ ਰਾਤ ਉੱਥੇ ਹੀ ਕੱਟੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਹੀ
ਰਾਣੇ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮਿਲਾਨ ਦੀ ਟਿਕਟ ਲੈ ਕੇ ਟਰੇਨ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ। ਮੈਂ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ
ਮਿਲਾਨ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਮੇਰੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਮੈਨੂੰ ਲੈਣ ਲਈ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ
ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਮਿਲਾਨ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਟਰੇਨ 'ਚੋਂ ਉੱਤਰ ਕੇ ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰਾਂ
ਨੂੰ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਦਿਲ ਨੂੰ ਆਪਣਿਆਂ ਦਾ ਅਹਿਸਾਸ ਹੋਇਆ। ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ
ਮੈਂ ਘਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਵੀ ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਬੀਤੇ ਦਿਨਾਂ ਦਾ ਚੇਤਾ ਆ ਜਾਂਦਾ ਮੇਰੀ
ਅੰਦਰੋਂ ਰੂਹ ਕੰਬ ਜਾਂਦੀ ਆ ਤੇ ਨੈਣਾਂ 'ਚੋਂ ਆਪ ਮੁਹਾਰੇ ਅੱਥਰੂ ਡਿੱਗਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ
ਜਾਂਦੇ ਨੇ।

“ਬਿੱਚ ਹੁੰਦੀ ਨਾ ਜੇਕਰ ਧਰਤੀ ਦੇ ਵਿੱਚ,

ਫਿਰ ਕੋਈ ਉੱਪਰੋਂ ਧਰਤੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਨਾ।

ਤੜਫ ਹੁੰਦੀ ਨਾ ਜੇਕਰ ਆਪਣੇ ਖੂਨ ਵਿੱਚ ਬਿੰਦਰ,

ਫਿਰ ਰੱਬ ਵਿਛੜਿਆਂ ਨੂੰ ਕਦੇ ਮਿਲਾਉਂਦਾ ਨਾ।”

ਕਾਂਡ 9

-ਪਹਿਲਾ ਗਰੁੱਪ ਗਏ ਨੂੰ ਅੱਜ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਕੋਈ ਖ਼ਬਰ ਨਹੀਂ ਕੀ ਉਹ ਪਹੁੰਚੇ ਜਾ ਨਹੀਂ। ਅੱਜ ਏਜੰਟ ਆਇਆ ਤੇ ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਭਾਜੀ ਜਿਹੜੇ ਮੁੰਡੇ ਪਹਿਲੇ ਗਏ ਸੀ ਉਹ ਪਹੁੰਚੇ ਕਿ ਨਹੀਂ ਅਜੇ...?”

“ਹਾਂ ਉਹ ਅੱਜ ਸਵੇਰੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਆ।” ਏਜੰਟ ਨੇ ਹੱਸਦੇ ਹੋਏ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਅੱਛਾ ਜੀ! ਏਹ ਤਾ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੋਇਆ।”

“ਹਾਂ,ਹਾਂ।”

“ਫਿਰ ਸਾਡੀ ਵਾਰੀ ਕਦੋਂ ਨੂੰ ਆਉਣੀ ਆ...?”

“ਬਸ ਤੁਹਾਡੀ ਵਾਰੀ ਵੀ ਆਈ ਸਮਝੋ, ਕੁੱਝ ਕੁ ਦੀ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਆ ਵੀ ਗਈ ਆ।”

“ਸੱਚੀ! ਕਿਹਦੀ-ਕਿਹਦੀ ਬਾਈ...?”

-ਬਸ ਇੱਕ-ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰੀ ਕਰੋ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਕੁੱਝ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿ ਇਸ ਵਾਰ ਕਿਸ-ਕਿਸ ਦਾ ਨੰਬਰ ਸੀ। ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸ੍ਰੀ ਬੰਗਲਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਮੁੰਡੇ ਮਿਲੇ, ਹੁਣ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁੰਡੇ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਹੋਰ ਨਵੇਂ ਆਏ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋਈ ਸਾਰੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸਨ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਨਵੇਂ ਆਏ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਦੇ ਪੰਜ ਮੁੰਡੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਚਲੇ ਗਏ ਆ। ਅੱਜ ਉਹ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਆ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਉਹ ਕਿੱਥੇ ਆ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਅਸੀਂ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਏ, ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਏਜੰਟ ਆਇਆ।

“ਤੁਸੀਂ ਅੱਜ ਕਿਸੇ ਨੇ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ, ਬਸ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿਣਾ।” ਏਜੰਟ ਨੇ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾ ਦਿੱਤਾ।

“ਕਿਉਂ ਜੀ ਕੀ ਹੋਇਆ...?” ਅਸੀਂ ਡਰਦੇ-ਡਰਦੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਤੁਸੀਂ ਡਰੋ ਨਾ, ਅੱਜ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਵੇਲੇ ਤੁਰਨਾ ਪਵੇ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ।”

-ਅੱਜ ਕੋਈ ਵੀ ਬਾਹਰ ਨਹੀਂ ਗਿਆ ਸੀ, ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਚਾਰ ਕੁ ਵਜੇ ਏਜੰਟ ਸਾਡੇ ਵਾਲੇ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਆਇਆ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ, “ਇਹ ਏਜੰਟ ਭੋਲਾ ਨਹੀਂ ਹੋਰ ਸੀ, ਭੋਲੇ ਦਾ ਕੰਮ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਮੁੰਡੇ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣਾ ਦਿੱਲੀ ਤੱਕ” ਜਿਵੇਂ ਵਪਾਰੀਆਂ ਦਾ ਕੰਮ ਹੁੰਦਾ ਬਿਲਕੁੱਲ ਉਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਕੀ ਕੰਮ ਦਿੱਲੀ ਦੇ ਏਜੰਟ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਜਿਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਕੁੱਝ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਬਸ ਸਰ ਜੀ ਕਹਿ ਕੇ ਹੀ ਬੁਲਾਉਂਦੇ ਸੀ।

“ਲਓ ਬਈ ਮੁੰਡਿਓ, ਤੁਹਾਡੇ ਪਹਿਲੇ ਸਾਥੀ ਤਾਂ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਆ।” ਏਜੰਟ ਆਪਣੇ ਬੈਗ ਨੂੰ ਨੇੜੇ ਪਏ ਮੇਜ਼ ਉੱਪਰ ਰੱਖਦਾ ਹੋਇਆ ਬੋਲਿਆ।

“ਅੱਛਾ ਜੀ! ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੋਇਆ।” ਅਸੀਂ ਵੀ ਉਸ ਦੇ ਨੇੜੇ ਆਪਣੇ ਬੈੱਡ ਉੱਪਰ ਬੈਠ ਗਏ।

“ਅੱਜ ਵੀਹ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਵੀਜ਼ਾ ਲੱਗਾ।” ਏਜੰਟ ਫਿਰ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਬੋਲਿਆ।

“ਕੇਹਦਾ-ਕੇਹਦਾ ਵੀਜ਼ਾ ਲੱਗਾ ਸਰ ਜੀ....?” ਅਸੀਂ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਬੇਚੈਨ ਜਿਹੇ ਹੋ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਤੁਹਾਡੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਮੁੰਡਾ ਹੈ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਮਨਜਿੰਦਰ ਸਿੰਘ ਆ।” ਏਜੰਟ ਬੈਗ ਵਿੱਚੋਂ ਪੇਪਰ ਕੱਢਦਾ ਹੋਇਆ ਬੋਲਿਆ।

“ਹਾਂ ਜੀ ਹੈ ਤੇ ਬਾਕੀਆਂ ਦਾ ਕਦੋਂ ਲੱਗਣਾ ਵੀਜ਼ਾ...?”

“ਬਾਕੀਆਂ ਦਾ ਅਗਲੇ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਕੱਲ੍ਹ ਪਰਸੋਂ ਦੀ ਛੁੱਟੀ ਆ।”

“ਬਾਕੀ ਉੱਨੀ ਮੁੰਡੇ ਕਿਹੜੇ ਆ...?” ਸਾਥੋਂ ਰਿਹਾ ਨਾ ਗਿਆ, ਬਾਕੀਆਂ ਬਾਰੇ ਵੀ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹਿਆ।

“ਮੈਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਪਤਾ, ਬਸ ਇਸ ਹੋਟਲ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਨਾਮ ਦਾ ਹੀ ਪਤਾ ਸੀ।” ਏਜੰਟ ਨੇ ਬਹਾਨਾ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਮੁੜਕੇ ਵਾਪਿਸ ਪੇਪਰ ਬੈਗ ਵਿੱਚ ਪਾ ਲਿਆ।

“ਅੱਛਾ ਜੀ!”

“ਮਨਜਿੰਦਰ ਤੂੰ ਤਿਆਰ ਰਹੀਂ, ਮੈਂ ਫਿਰ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਆਉਂਦਾ।” ਕਹਿ ਕੇ ਏਜੰਟ ਚਲਾ ਗਿਆ।

-ਅਸੀਂ ਵੀ ਸਮਝ ਗਏ ਕਿ ਏਜੰਟ ਸਾਨੂੰ ਬਾਕੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਨਾਮ ਦੱਸਣਾ ਨਹੀਂ ਚਾਹੁੰਦਾ, ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਤੇ ਲੱਗ ਹੀ ਜਾਣਾ, ਜਦੋਂ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਗੁਰੂ ਘਰ ਗਏ, ਉੱਥੇ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣਾ ਹੀ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਮਨਜਿੰਦਰ ਨੂੰ ਵਧਾਈਆਂ ਦੇਣ ਲੱਗੇ।

“ਲੈ ਬਈ ਤੂੰ ਤਾ ਕੱਲ੍ਹ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਾ ਯੂਰਪ।”

-ਮਨਜਿੰਦਰ ਵੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ, ਪਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਉਦਾਸ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਦਿਨ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਚੰਗੀ ਗੂੜੀ ਦੋਸਤੀ ਪੈ ਗਈ ਸੀ।

“ਅੱਜ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਉਦਾਸੀ ਪਰ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਚਾਅ ਯੂਰਪ ਜਾਣੇ ਦਾ, ਦੁੱਖ ਸੱਜਣਾਂ ਨਾਲੋਂ ਵਿਛੜਨ ਦਾ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਫ਼ਰਜ਼ ਨਿਭਾਣੇ ਦਾ।”

-ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਏਜੰਟ ਆਇਆ ਤੇ ਮਨਜਿੰਦਰ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਸੇ ਹੀ ਦਿਨ ਰਾਤ ਨੂੰ ਫਲਾਇਟ ਸੀ। ਮਨਜਿੰਦਰ ਨੂੰ ਏਜੰਟ ਨੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਜਾਂਦੇ ਤਿੰਨ ਸੌ ਡਾਲਰ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਏਅਰ ਪੋਰਟ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਵਕਤ 'ਚ ਸਾਰੇ ਮੁੰਡੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਨਹੀਂ ਬਸ ਖੜ੍ਹੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਵੱਲ ਦੇਖਦੇ ਰਹੇ। ਏਜੰਟ ਨੇ ਬਾਕੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਪਾਸਪੋਰਟ ਤੇ ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਸੌ ਡਾਲਰ ਨਾਲ ਟਿਕਟ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ, ਪਰ ਇੱਥੇ ਫਿਰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਓਹੀ।

“ਜੇ ਕੋਈ ਪੁੱਛੇ ਕਿੱਥੇ ਚੱਲੇ ਆਂ, ਕਹਿਣਾ ਸਾਇਪ੍ਰਸ ਚੱਲੇ ਆਂ ਜੇ ਕਹਿਣ ਕੀ ਕਰਨ ਚੱਲੇ, ਕਹਿਣਾ ਘੁੰਮਣ ਫਿਰਨ ਚੱਲੇ ਆ।” ਏਜੰਟ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਸਮਝਾਉਣ ਲੱਗਾ।

“ਚੰਗਾ ਜੀ” ਅਸੀਂ ਵੀ ਹਾਂ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ।

“ਤੁਸੀਂ ਇੱਕੋ ਲਾਇਨ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋਣਾ।” ਏਜੰਟ ਆਪਣੇ ਤਜਰਬੇ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਦੱਸਣ ਲੱਗਾ, ਜੋ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੀ ਨਹੀਂ ਦੱਸਿਆ ਸੀ।

“ਠੀਕ ਆ ਜੀ।”

“ਸਾਇਪ੍ਰਸ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੱਕ ਬੰਦਾ ਮਿਲੇਗਾ ਉਹ ਤੁਹਾਨੂੰ (ਦਿੱਲੀ ਪੰਜਾਬ) ਕੋਡ ਕਹੂੰਗਾ, ਤੁਸੀਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਜਾਣਾ, ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਕਹੇ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਕਰਨਾ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ!”

“ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਚੱਲੋ ਫਿਰ ਅੰਦਰ, ਨਾਲੇ ਜੇ ਕੋਈ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਪੁੱਛੇ ਨਹੀਂ ਦੱਸਣਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹੋਟਲ ਦਾ ਨਾਮ ਐਵੇਂ ਕੋਈ ਤੁਹਾਡੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਕਰੇਗਾ।”

“ਨਹੀਂ ਦੱਸਦੇ ਜੀ” ਅਸੀਂ ਸਭ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਯਕੀਨ ਦੁਵਾਇਆ ਤੇ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ।

-ਕਾਊਂਟਰ ਲੱਭਕੇ ਅਸੀਂ ਤਿੰਨਾਂ ਲਾਈਨਾਂ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ। ਇੱਥੇ ਫਿਰ ਓਹੀ ਸਵਾਲ ਜਿਵੇਂ ਪਹਿਲੇ ਗਰੁੱਪ ਵਾਲਿਆਂ ਨਾਲ ਹੋਏ, ਸਾਡੇ ਵੀ ਜਵਾਬ ਉਹਨਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ। ਹੁਣ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਸਮਾਨ ਜਮ੍ਹਾਂ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਬੋਡਿੰਗ ਪਾਸ ਵੀ ਬਣ ਗਏ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵੀ ਹੋ ਗਈ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੀ

ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਏ। ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਇਦ ਸਾਰੇ ਹੀ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਭਨੇ ਬਸ ਵਾਲਾ ਹੀ ਤਰੀਕਾ ਵਰਤਿਆ, ਜਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਸੀਟ ਖਾਲੀ ਦੇਖੀ ਬਸ ਉੱਥੇ ਹੀ ਬੈਠ ਗਏ, ਪਹਿਲਾਂ ਅੱਧਾ ਕੁ ਘੰਟਾ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸੀਟਾਂ ਸਹੀ ਕਰਨ 'ਤੇ ਲਾ ਦਿੱਤਾ। ਤਦ ਤੱਕ ਜਹਾਜ਼ ਦੀ ਉਡਾਨ ਭਰਨ ਦਾ ਟਾਇਮ ਹੋ ਗਿਆ ਉਡਾਨ ਵੀ ਭਰੀ ਗਈ, ਵੇਖਦੇ ਹੀ ਵੇਖਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਾਉਣ ਲੱਗਾ। ਫਿਰ ਹੋਇਆ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ, ਅਸੀਂ ਵੀ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਖਾਧਾ-ਪੀਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਸੌਂ ਗਏ। ਹੁਣ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਉਤਰਨ ਦਾ ਟਾਈਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸਭ ਉੱਠ ਕੇ ਬਾਥਰੂਮ ਗਏ ਮੂੰਹ ਹੱਥ ਧੋਤਾ ਫਿਰ ਸੀਟਾਂ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਕੁੱਝ ਕੁ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਜਹਾਜ਼ ਸਾਇਪ੍ਰਸ ਦੇ ਏਅਰ ਪੋਰਟ 'ਤੇ ਉੱਤਰ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਗਏ ਉੱਥੋਂ ਐਂਟਰੀ ਦੀ ਮੋਹਰ ਲਵਾਈ 'ਤੇ ਅੱਗੇ ਚਲੇ ਗਏ, ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਸਮਾਨ ਲਿਆ 'ਤੇ ਫਿਰ ਮਿਲਿਆ ਸਾਨੂੰ ਉੱਥੇ ਦੂਜਾ ਏਜੰਟ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆ ਗਿਆ।

“ਦਿੱਲੀ ਪੰਜਾਬ.....?” ਉਸ ਬੰਦੇ ਨੇ ਕੋਲ ਆਣ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਹਾਂ ਜੀ ਦਿੱਲੀ ਪੰਜਾਬ।” ਅਸੀਂ ਵੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ।

-ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਲੈ ਗਿਆ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ ਸਾਰੇ ਬੈਠ ਜਾਓ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਬੈਠ ਗਏ ਜਿਵੇਂ ਸਕੂਲ ਵਿੱਚ ਪੜ੍ਹਨ ਵੇਲੇ ਬਹਿੰਦੇ ਠੀਕ ਉਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਆਪ ਉਹ ਇੱਕ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਸਾਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਬਾਥਰੂਮ ਜਾਓ। ਅਸੀਂ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਬਾਥਰੂਮ ਜਾਣ ਲੱਗੇ। ਉਸ ਬਾਥਰੂਮ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਬਾਥਰੂਮ ਜਾਂਦਾ ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਤਿੰਨ ਸੌ ਡਾਲਰ ਲੈ ਲੈਂਦਾ, ਜਿਹੜਾ ਸਾਨੂੰ ਏਜੰਟ ਨੇ ਦਿੱਲੀ ਫੜਾਇਆ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਸੌ ਡਾਲਰ ਲੈ ਲਏ ਤੇ ਫਿਰ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਪਾਸਪੋਰਟ ਵੀ ਲੈ ਲਏ ਅਤੇ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ। ਦੋ ਕੁ ਘੰਟਿਆ ਬਾਅਦ ਸਾਡੀ ਉੱਥੋਂ ਫਲਾਇਟ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤੀ ਲਿਬਲਾਨ ਦੀ ਤੇ ਅਸੀਂ ਲਿਬਲਾਨ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਉੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਵਕਤ ਲਿਬਲਾਨ ਤੇ ਇਜ਼ਰਾਈਲ ਵਿਚਕਾਰ ਲੜਾਈ ਚੱਲ ਰਹੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਸਾਰਾ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਡਰ-ਡਰ ਕੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾ। ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਕੁਝ ਹੋਰ ਇੰਡੀਅਨ ਮੁੰਡੇ ਆਣ ਪਹੁੰਚੇ, ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਇਸ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਸੌ ਦਸ ਮੁੰਡੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਸਾਰਾ ਹੋਟਲ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨਾਲ ਹੀ ਭਰਿਆ ਹੋਇਆ। ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਤੀਹ ਕੁ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਗਰੀਸ ਜਾਣਾ ਸੀ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਭ ਨੇ ਇਟਲੀ ਨੂੰ ਜਾਣਾ। ਅੱਜ ਇਸ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਬੀਤ ਗਿਆ, ਸਾਡੇ ਅੱਗੇ ਜਾਣ ਦਾ ਕੋਈ ਪਤਾ

ਨਹੀਂ ਕਦੋਂ ਜਾਣਾ। ਉੱਪਰੋਂ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਹਰ ਵਕਤ ਹੀ ਲੜਾਈ ਦਾ ਡਰ ਲੱਗਾ ਰਹਿੰਦਾ। ਕਿਤੇ ਹੁਣ ਨਾ ਬੰਬ ਹੋਟਲ 'ਤੇ ਆ ਡਿੱਗੇ, ਬਸ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਡਰ-ਡਰਕੇ ਦਿਨ ਕੱਟ ਰਹੇ ਸੀ। ਅੱਜ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਪੰਜ ਦਿਨ ਹੋ ਗਏ, ਹੋਟਲ ਵਾਲੇ ਵੀ ਹੁਣ ਹੋਟਲ ਖਾਲੀ ਕਰਨ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ ਸਨ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੈਸੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇ ਹੋਣੇ। ਹੁਣ ਤਾਂ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦਾ ਵੀ ਔਖਾ ਹੁੰਦਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਏਜੰਟ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆਇਆ, ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਪੰਜ-ਛੇ ਵਜੇ ਅਸੀਂ ਦੋ ਜਾਣੇ ਹੋਟਲ ਦੀ ਖਿੜਕੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨੂੰ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸੀ ਤਦ ਦੋ ਬੱਸਾਂ ਆ ਕੇ ਰੁਕੀਆਂ, ਇੱਕ ਬੱਸ ਵਿੱਚੋਂ ਏਜੰਟ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਿਆ ਤੇ ਜਲਦੀ-ਜਲਦੀ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਹੋਟਲ ਦੇ ਅੰਦਰ ਆ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਬਾਕੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਏਜੰਟ ਆਇਆ ਹੈ, ਦਸ ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਏਜੰਟ ਸਾਡੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ।

“ਚੱਲੋ ਬਈ ਛੇਤੀ ਕਰੋ ਮੁੰਡਿਓ, ਆਪਾਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਤੁਰਨਾ।” ਏਜੰਟ ਕਮਰੇ ਅੰਦਰ ਵੜਦਿਆਂ ਹੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਹੁਣੇ ਹੀ ਤੁਰਨਾ ਕਿੱਥੇ ਨੂੰ....?” ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਤੱਕ ਰੋਟੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖਾਧੀ, ਸਾਰਿਆਂ ਹੀ ਇੱਕੋ ਵਾਰੀ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ ਖਾਧੀ, ਪਹਿਲਾਂ ਡੇਢ ਮਹੀਨਾਂ ਰੋਟੀਆਂ ਹੀ ਖਾਂਦੇ ਰਹੇ ਕੀ ਕੀਤਾ ਤੁਸੀਂ, ਜੇ ਅੱਜ ਰੋਟੀ ਨਾ ਖਾਓਗੇ ਤਾਂ ਕਿਹੜਾ ਮਰ ਚੱਲੇ ਆਂ।” ਏਜੰਟ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਬੋਲਿਆ।

“ਬਸ ਜੀ ਅੱਧਾ ਕੁ ਘੰਟਾ, ਅਸੀਂ ਥੋੜ੍ਹੀ-ਥੋੜ੍ਹੀ ਰੋਟੀ ਖਾ ਲਈਏ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਤਰਲਾ ਜਿਹਾ ਕਰਦੇ ਕਿਹਾ।”

“ਨਹੀਂ-ਨਹੀਂ, ਹੁਣ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣੀ, ਨਾਲੇ ਮੈਂ ਹੋਟਲ ਦਾ ਸਾਰਾ ਹਿਸਾਬ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਬਸ ਛੇਤੀ ਕਰੋ, ਅੱਧੇ ਘੰਟੇ ਦੇ ਵਿੱਚ-ਵਿੱਚ ਆਪਾਂ ਹੋਟਲ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਨਾ।”

“ਠੀਕ ਆ, ਜਿਵੇਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ।”

-ਅਸੀਂ ਬਿਨਾਂ ਕੁੱਝ ਖਾਧੇ ਪੀਤੇ ਆਪਣਾ ਸਮਾਨ ਲਿਆ ਤੇ ਉਸ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਏ, ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਦੋ ਬੱਸਾਂ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਗਏ, ਛੇਤੀ ਹੀ ਬੱਸਾਂ ਤੁਰ ਪਈਆਂ। ਕੋਈ ਦੋ ਕੁ ਘੰਟਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਸੁਮੰਦਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਬੱਸਾਂ ਜਾ ਕੇ ਰੁਕੀਆਂ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬੱਸਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਛੋਟੀਆਂ-ਛੋਟੀਆਂ ਬੋਟਾਂ (ਕਿਸ਼ਤੀਆਂ) ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਸੁਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਏ। ਸੁਮੰਦਰ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਸ਼ਿੱਪ ਵਿੱਚ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਉੱਥੋਂ ਬੋਟਾਂ ਵਾਪਿਸ ਮੁੜ ਗਈਆਂ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸ਼ਿੱਪ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗਏ ਤੇ ਵੇਖਿਆ ਕਿ

ਹੋਰ ਵੀ ਕਾਫੀ ਮੁੰਡੇ, ਕੁੜੀਆਂ ਇਸ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਸਵਾਰ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਇੰਡੀਅਨ, ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ੀ, ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ, ਨੇਪਾਲੀ ਤੇ ਹੋਰ ਵੀ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਸਨ, ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਜਹਾਜ਼ ਤੁਰ ਪਿਆ, ਪਹਿਲਾਂ ਸ਼ਿੱਪ ਨੇ ਗਰੀਸ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਸੀ ਤੇ ਫਿਰ ਇਟਲੀ ਨੂੰ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਸ਼ਿੱਪ ਗਰੀਸ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਉਸਨੂੰ ਕੋਈ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਸੀ ਬੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਉਤਾਰਨ ਦਾ, ਚਾਰ ਦਿਨ ਸ਼ਿੱਪ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖੜ੍ਹਾ ਰਿਹਾ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਵੀ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਵਿੱਚ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਪਾਣੀ ਹੀ ਪਾਣੀ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪੰਜਵੇਂ ਦਿਨ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸ਼ਿੱਪ ਕਿਨਾਰੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰਿਆ, ਅੱਧੇ ਕੁ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਸ਼ਿੱਪ ਰੁਕ ਗਿਆ, ਪੰਜ-ਦਸ ਮਿੰਟਾਂ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਸ਼ਿੱਪ ਕੋਲ ਪੰਜ ਬੋਟਾਂ (ਕਿਸਤੀਆਂ) ਆ ਕੇ ਰੁਕ ਗਈਆਂ, ਏਜੰਟ ਨੇ ਗਰੀਸ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਤੀਹ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਬੋਟਾਂ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਕੀ ਏਜੰਟਾਂ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਜਿਹਨਾਂ ਨੇ ਗਰੀਸ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬੋਟਾਂ 'ਤੇ ਚੜ੍ਹਾ ਕੇ ਬੋਟਾਂ ਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਮੋੜ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਕੋਈ ਦਸ-ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖਤਮ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਬੋਟਾਂ ਦੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਜਹਾਜ਼ ਵੀ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਜਿਸ ਦਿਨ ਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਉਸ ਦਿਨ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਸਾਨੂੰ ਖਾਣ ਲਈ 24 ਘੰਟਿਆਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਵਾਰੀ ਹੀ ਖਾਣਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਦਿਨੇ ਦੋ ਬ੍ਰੈੱਡ ਪੀਸ ਤੇ ਨਾਲ ਕੁੱਝ ਪੀਣ ਵਾਸਤੇ। ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਬ੍ਰੈੱਡ ਦੇ ਪੀਸ 'ਤੇ ਕੁੱਝ ਪੀਣ ਵਾਸਤੇ। ਫਿਰ ਅਚਾਨਕ ਜਹਾਜ਼ ਚਲਦੇ-ਚਲਦੇ ਤੜਕੇ ਜਿਹੇ ਰੁਕ ਗਿਆ, ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਦੇ ਮਗਰੋਂ ਜਹਾਜ਼ ਕੋਲ ਛੋਟੀਆਂ ਬੋਟਾਂ ਆ ਗਈਆਂ। ਪਰ ਇੱਥੇ ਦੋ-ਚਾਰ ਬੋਟਾਂ(ਕਿਸਤੀਆਂ) ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਪੰਦਰਾਂ-ਵੀਹ ਕਿਸਤੀਆਂ ਸਨ। ਬਸ ਫਿਰ ਕੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਕਿਹਾ ਜਿੰਨੀ ਛੇਤੀ ਹੋ ਸਕੇ ਤੁਸੀਂ ਬੋਟਾਂ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹ ਜਾਓ, ਬਸ ਫਿਰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਸਮਾਨ ਲਿਆ ਤੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਤੋਂ ਮੂੰਹਰੇ ਭੱਜਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ। ਜਲਦੀ-ਜਲਦੀ ਵਿੱਚ ਕਈਆਂ ਦਾ ਤਾਂ ਸਮਾਨ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਪਿਆ, ਸ਼ੁਰੂ-ਸ਼ੁਰੂ ਵਿੱਚ ਤੇ ਦੋ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਪੌੜੀ ਤੋਂ ਪੈਰ ਹੀ ਤਿਲਕ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਸਿੱਧੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਪਏ, ਪਰ ਛੇਤੀ ਹੀ ਬੋਟ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਨੇ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਰੱਸਾ ਸੁੱਟ ਕੇ ਬਚਾ ਲਿਆ। ਪਰ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਜੋ ਵੀ ਸਮਾਨ ਸੀ ਸਾਰਾ ਹੀ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਹੇਠਾਂ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਚਲੇ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਜਾਨ ਬਚ ਗਈ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਰੇ ਰੌਲੀ-ਰੌਲੀ ਬੜੇ ਤਰੀਕੇ ਨਾਲ ਸ਼ਿੱਪ ਤੋਂ ਬੋਟ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰਦੇ ਰਹੇ। ਜਿਵੇਂ ਹੀ ਬੋਟ ਵਿੱਚ ਪੰਦਰਾਂ ਕੁ ਜਾਣੇ ਹੁੰਦੇ ਬੋਟ ਵਾਲਾ ਉਸੇ ਵੇਲੇ ਤੌਰ ਲੈਂਦਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੁੰਡੇ ਬੋਟਾਂ ਵਿੱਚ ਬਹਿੰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਬੋਟਾਂ ਤੁਰਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਵਾਰੀ ਵੀ ਆ ਗਈ। ਅਸੀਂ ਵੀਹ ਦੇ ਵੀਹ ਹੀ

ਇੱਕ ਬੋਟ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਗਏ। ਉਹ ਬਥੇਰਾ ਕਹਿੰਦਾ ਰਿਹਾ ਨੋ-ਨੋ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਨਾ ਰੁਕੇ ਸਾਡੀ ਬੋਟ ਵੀ ਤੁਰ ਪਈ, ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਤਾ ਸਾਡੀ ਬੋਟ ਡੌਲ ਗਈ ਸੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜਾਣੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ, ਪਰ ਉਸਨੇ ਸੰਭਾਲ ਲਈ ਤੇ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਮੂੰਹੋਂ ਕੀ ਬੋਲੀ ਜਾਂਦਾ ਸੀ ਜੋ ਸਾਡੀ ਸਮਝ ਤੋਂ ਕੋਹਾਂ ਦੂਰ ਸੀ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਕਿਨਾਰੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਉਸਨੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਹੀ ਬੋਟ ਨੂੰ ਰੋਕ ਲਿਆ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਹੱਥ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਤੇ ਮੂੰਹੋਂ ਕਹਿੰਦਾ ਗੋ-ਗੋ ਉਤਰਨ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ। ਜਦੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁੰਡਾ ਹੇਠਾਂ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰਿਆ ਉਸਦੇ ਗਲ-ਗਲ ਪਾਣੀ ਸੀ। ਪਰ ਕੀ ਕਰਦੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਉੱਤਰਨਾ ਹੀ ਪੈਣਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਤੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬੋਟ ਦਾ ਮੂੰਹ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਕਰ ਲਿਆ ਤੇ ਨਾਲ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਚਲਾਈ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਆਪਣਾ ਸਮਾਨ ਲੈ ਕੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਉੱਤਰ ਗਏ, ਪਾਣੀ ਕਾਹਦਾ ਨਿਰੀ ਬਰਫ਼ ਹੀ ਸੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਠੰਡਾ। ਇਹਨਾਂ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਯੂਰਪ ਸਾਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬਹੁਤ ਠੰਡ ਹੁੰਦੀ ਹੈ ਤੇ ਨਾਲੇ ਕਾਫ਼ੀ ਮਾਤਰਾ ਵਿੱਚ ਬਰਫ਼ ਵੀ ਪੈਂਦੀ ਹੈ। ਅੱਜ ਬਰਫ਼ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪੈ ਰਹੀ। ਪਰ ਲੱਗਦਾ ਜਿਵੇਂ ਇੱਕ-ਦੋ ਦਿਨ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਬਰਫ਼ ਪਈ ਹੋਵੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਜ਼ਮੀਨ 'ਤੇ ਅਜੇ ਵੀ ਬਰਫ਼ ਦੇ ਢੇਰ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਸਾਨੂੰ ਉਤਾਰ ਕੇ ਉਸੇ ਹੀ ਵਕਤ ਬੋਟ ਵਾਲਾ ਵਾਪਿਸ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਦੇਖਦੇ ਉਹ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਅਲੋਪ ਹੋ ਗਿਆ। ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਦੇ ਜਿਹੜੇ ਬਾਕੀ ਸੀ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਪਾਸੇ ਗਏ, ਅਸੀਂ ਵੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਬਾਹਰ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਇਹ ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਕਿਨਾਰਾ ਇਟਲੀ ਦਾ ਹੈ, ਅਸੀਂ ਅਜੇ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਹੀ ਖੜ੍ਹੇ ਸੀ, ਆਪਣੇ ਕੱਪੜੇ ਨਚੋੜ ਰਹੇ ਸੀ ਕਿ ਉਸੇ ਹੀ ਵਕਤ ਇੱਕ ਗੱਡੀ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਬਸ ਫਿਰ ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਵੀਹਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਦੇਖਕੇ ਗੱਡੀ ਰੋਕ ਲਈ, ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਹੀ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਸਨ। ਗੱਡੀ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਾ ਬਾਹਰ ਆਇਆ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਡਾਕੂਮੈਂਟ ਪਲੀਜ਼...?” ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਪੇਪਰਾਂ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ। “ਨੋ ਡਾਕੂਮੈਂਟ।” ਅਸੀਂ ਨੋ ਕਿਹਾ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਨਾਂਹ ਵਿੱਚ ਸਿਰ ਹਿਲਾ ਦਿੱਤਾ। “ਪਾਸਪੋਰਟ ਪਲੀਜ਼...?” ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਨੇ ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਦੂਜਾ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ।

“ਨੋ ਪਾਸਪੋਰਟ।”

-ਫਿਰ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਗੱਡੀ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਦੂਜੇ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ।

“ਤੁਸੀਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਆਏ ਹੋ...?” ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਾ ਫਿਰ ਵਾਪਿਸ ਆ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

“ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਆਏ ਆ।”

-ਚਾਰ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ ਦੋ ਗੱਡੀਆਂ ਛੋਟੀਆਂ ਤੇ ਇੱਕ ਵੱਡੀ ਗੱਡੀ ਮਿੰਨੀ ਬੱਸ ਵਾਂਗ ਸੀ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ। ਉਹਨਾਂ ਆਉਂਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਘੇਰਾ ਪਾ ਲਿਆ। ਫਿਰ ਉਹ ਸਾਡੀ 'ਤੇ ਬੈਰਾਂ ਦੀ ਤਲਾਸੀ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ, ਤਲਾਸੀ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਪਿੱਛੇ ਕਰਕੇ ਹੱਥਕੜੀਆਂ ਲਾ ਦਿੱਤੀਆਂ 'ਤੇ ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਮਿੰਨੀ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਤੇ ਥਾਣੇ ਲੈ ਗਏ, ਥਾਣੇ ਜਾਂਦੇ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਗਿਆ।

“ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਹੋ...?” ਇੱਕ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਇੰਡੀਅਨ ਤੇ ਪੰਜਾਬੀ ਹਾਂ।” ਅਸੀਂ ਡਰਦੇ-ਡਰਦੇ ਕਿਹਾ।

-ਬਸ ਫਿਰ ਕੀ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਹੀ ਇੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲਣ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਵੀ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ, ਜਿਸ ਨੂੰ ਡੋਲਮੇਚਰ, ਟਰਾਂਸਲੇਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਫਿਰ ਉੱਥੇ ਹੋਈ ਸਾਡੀ ਪੁੱਛ ਪੜਤਾਲ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਇੱਥੇ ਪੁੱਛਣ ਵਾਲਾ ਇਹਨਾਂ ਦਾ ਵੱਡਾ ਅਫ਼ਸਰ ਸੀ 'ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਬੁਲਾ ਕੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ। ਹੁਣ ਇਸ ਅਫ਼ਸਰ ਦੇ ਨਾਲ ਉਹ ਇੰਡੀਅਨ ਬੰਦਾ ਵੀ ਬੈਠਾ ਸੀ। ਅਫ਼ਸਰ ਜੋ ਵੀ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਉਸ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਇਟਾਲੀਅਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਕਹਿੰਦਾ, ਉਹ ਬੰਦਾ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛ ਕੇ ਉਸ ਦਾ ਜਵਾਬ ਇਟਾਲੀਅਨ ਵਿੱਚ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿੰਦਾ ਸੀ, ਉਸ ਅਫ਼ਸਰ ਨਾਲ ਬੈਠਾ ਇੱਕ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਜੋ ਵੀ ਅਸੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਨਾਲ ਦੀ ਨਾਲ ਲਿਖ ਰਿਹਾ ਸੀ।

“ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੋਂ ਆਏ ਹੋ...?” ਅਫ਼ਸਰ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ।

“ਇੰਡੀਆਂ ਤੋਂ।”

“ਕਦੋਂ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਕਿੰਨੇ ਜਾਣੇ ਸੀ...?”

-ਇੱਥੇ ਇਸ ਇੰਡੀਅਨ ਬੰਦੇ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕਿਹਾ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਹੀ ਦੱਸਣਾ, ਜਿੰਨੇ ਜਾਣੇ ਫੜ ਹੋਏ ਆ, ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਦੇ ਬਚਕੇ ਨਿਕਲ ਗਏ, ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਨਾਮ ਨਾ ਦੱਸੋ ਤਾਂ ਵਧੀਆ ਅੱਗੇ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ।

“ਅੱਜ ਹੀ ਆਏ ਸੀ ਤੇ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਫੜੇ ਗਏ।”

“ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਣਾ ਗੈਰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਹੈ। ਤੁਹਾਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਆ ਤੇ ਨਾਲੇ ਵਾਪਿਸ ਵੀ ਭੇਜ ਸਕਦੇ ਆ।” ਅਫ਼ਸਰ ਕਾਨੂੰਨ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਹਾਂ ਜੀ ਪਤਾ ਹੈ ਕਹਿਕੇ ਫਿਰ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਖੜ੍ਹ ਗਏ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰੀ ਦਿਲ ਡਰਦਾ ਸੀ, ਜੇਕਰ ਇਹਨਾਂ ਵਾਪਿਸ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਫਿਰ ਕੀ ਬਣੁੰਗਾ।”

“ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰਦੇ ਸੀ...?” ਅਫਸਰ ਨੇ ਗੱਲ ਅੱਗੇ ਤੋਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਅਸੀਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਰਸਤੇ ਰਾਹੀਂ ਆਏ ਅਾਂ।”

“ਕੌਣ ਛੱਡਕੇ ਗਿਆ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ...?”

“ਇੱਕ ਬੋਟ ਵਾਲਾ ਸੀ, ਉਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸ਼ਿੱਪ ਵਿੱਚੋਂ ਲਿਆ ਤੇ ਕਿਨਾਰੇ ਛੱਡਕੇ ਵਾਪਿਸ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ।”

“ਤੁਹਾਡਾ ਏਜੰਟ ਕੌਣ ਆ...?”

“ਜੀ ਉਹ ਤਾ ਲਿਬਲਾਨ ਹੀ ਰਹਿ ਗਿਆ।”

“ਫਿਰ ਇੱਥੇ ਕੌਣ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਤੁਹਾਨੂੰ...?”

ਕਾਂਡ 10

“ਏਜੰਟ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਲਿਬਲਾਨ ਤੋਂ ਸ਼ਿੱਪ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਵਾਪਿਸ ਮੁੜ ਗਿਆ ਸੀ, ਸ਼ਿੱਪ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਨੂੰ ਬੋਟ ਵਾਲਾ ਲੈ ਆਇਆ 'ਤੇ ਕਿਨਾਰੇ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।”

“ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਜਾਣਾ...?” ਅਫ਼ਸਰ ਨੇ ਅੱਗੇ ਬਾਰੇ ਜਾਨਣਾ ਚਾਹਿਆ।

“ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਹੁਣ।”

“ਤੁਹਾਡਾ ਕੋਈ ਇੱਥੇ ਹੈ, ਜਿਸ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਰਹਿਣਾ....?”

“ਨਹੀਂ ਸਾਡਾ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਇੱਥੇ।”

“ਫਿਰ ਰਹਿਣਾ ਕਿੱਥੇ ਆ, ਬਾਹਰ ਠੰਡ ਪਤਾ ਕਿੰਨੀ ਆ ਤੇ ਬਰਫ਼ ਵੀ ਪੈ ਰਹੀ ਹੈ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਵੇਂ ਤੇ ਕਿੱਥੇ ਰਹੋਗੇ.....?”

“ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਤੋਂ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਖੜ੍ਹ ਗਏ।”

-ਇਸੇ ਹੀ ਤਰਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਪੁੱਛ ਪੜਤਾਲ ਹੋਈ ਤੇ ਆਖ਼ਿਰ ਸਾਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ, ਉਹ ਡੋਲਮੇਚਰ ਵੀ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਗੱਲੋਂ ਤੇ ਚੰਗਾ ਹੋਇਆ ਜਿਹੜਾ ਸਾਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ, ਜੇਲ੍ਹ ਜਾਂਦਿਆਂ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਸਾਡੇ ਗਿੱਲੇ ਕੱਪੜੇ ਬਦਲੀ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਚਾਰ-ਚਾਰ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਸ਼ਾਮ ਪੈ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਖਾਣੇ ਦਾ ਟਾਇਮ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਖਾਣੇ ਵਾਲਾ ਵੀ ਆ ਗਿਆ।

“ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਖਾਣਾ...?” ਖਾਣੇ ਵਾਲਾ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

-ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਕੀ ਪਤਾ ਇੱਥੇ ਖਾਣਾ ਕਿਸ ਤਰਾਂ ਦਾ ਦਿੰਦੇ ਆ।

“ਯੂ ਇੰਡੀਅਨ ਪੰਜਾਬ ਨੋ ਮੁਸਲਮਾਨੋ...?” ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਨੋ ਮੁਸਲਮਾਨੋ।” ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਦੱਸਿਆ।

-ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ ਹੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਖਾਣ ਵਾਸਤੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਆਪ ਅੱਗੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ, ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਦਸ ਕੁ ਵਜੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵਾਰੋ-ਵਾਰੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜੇਲ੍ਹ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਪੁੱਛਦੇ-ਪੁੱਛਦੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਦੋ ਕੁ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਮੁੜ ਤੋਂ ਵੀਹ ਦੇ ਵੀਹ ਮਿਲ ਗਏ। ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਡੇਢ-ਦੋ ਵਜੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਿਨ ਟਿਕਟ ਹੀ ਰੋਮ ਜਾਣ ਵਾਲੀ ਟਰੇਨ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਗਏ। ਟਿਕਟ ਵੀ ਅਸੀਂ ਕਿੱਥੋਂ ਲੈਣੀ ਸੀ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕਿਹੜਾ ਕੋਈ ਪੈਸਾ

ਸੀ, ਬਸ ਇੱਕ ਬੈਗ ਸੀ ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਕੁੱਝ ਕੱਪੜੇ ਸਨ। ਜਿਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੋਤਿਆਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿੰਨੇ ਹਫ਼ਤੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਜਿਹੜੇ ਕੱਪੜੇ ਗਿੱਲੇ ਹੋ ਗਏ ਸੀ, ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬੈਗ ਖੋਲਣ 'ਤੇ ਬਦਬੂ ਵੀ ਆਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਹੁਣ ਟਰੇਨ ਚੱਲ ਪਈ, ਟਰੇਨ ਵਿੱਚ ਹੀਟਰ ਚੱਲਦੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਾਫ਼ੀ ਨਿੱਘ ਜਿਹਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਟਰੇਨ ਨੂੰ ਚੱਲਦਿਆਂ ਅੱਧਾ ਕੁ ਘੰਟਾ ਹੋਇਆ ਹੋਣਾ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਲੱਗਭਗ ਸੋ ਗਏ। ਫਿਰ ਅਚਾਨਕ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਹਲੂਣ ਕੇ ਜਗਾਇਆ, ਜਦ ਦੇਖਿਆ ਨੀਲਾ ਕੋਟ ਪੈਂਟ ਪਾਈ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਮੇਰੇ ਮੂੰਹਰੇ ਖੜ੍ਹਾ ਤੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਬੈਠੇ ਨੂੰ ਹਲੂਣ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਮੇਰੀ ਅੱਖ ਖੁੱਲ੍ਹੀ ਦੇਖ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ।

“ਟਿਕਟ, ਟਿਕਟ...?” ਟੀ.ਟੀ. ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

“ਨੋ ਟਿਕਟ।” ਅੱਗੋਂ ਟੀ.ਟੀ. ਨੂੰ ਨਾਂਹ ਵਿੱਚ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਨੋ ਟਿਕਟ...?” ਮਨੀ, ਮਨੀ ਟੀ.ਟੀ. ਪੈਸੇ ਮੰਗਣ ਲੱਗਾ।

“ਨੋ ਮਨੀ, ਨੋ ਟਿਕਟ।” ਮੈਂ ਫਿਰ ਸਿਰ ਫੇਰ ਦਿੱਤਾ।

“ਤੇਰੇ ਡਾਕੂਮੈਂਟ...?”

“ਨੋ ਡਾਕੂਮੈਂਟ, ਨੋ ਮਨੀ, ਨੋ ਟਿਕਟ।”

“ਓ ਮਾਈ ਗੋਡ ਤੇ ਪਤਾ ਨੀ ਹੋਰ ਕੀ ਕੁੱਝ ਬੋਲਦਾ ਰਿਹਾ ਤੇ ਟੀ.ਟੀ.

ਅੱਗੋਂ ਨੂੰ ਚਲਾ ਗਿਆ।”

—ਇਸੇ ਹੀ ਤਰਾਂ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਸਾਰਿਆਂ ਕੋਲ ਗਿਆ, ਪਰ ਸਾਰਿਆਂ ਦਾ ਇੱਕੋ ਹੀ ਜਵਾਬ ਤੇ ਟੀ.ਟੀ. ਬੋਲਦਾ-ਬੋਲਦਾ ਹੋਰ ਅੱਗੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਟਰੇਨ ਆਪਣੀ ਸਪੀਡ 'ਤੇ ਚੱਲਦੀ ਰਹੀ। ਜਦ ਕਿਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਟਰੇਨ ਰੁਕਦੀ ਉੱਥੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਡਰ ਲੱਗਦਾ ਸੀ, ਕਿ ਕਿਤੇ ਹੁਣ ਟੀ.ਟੀ. ਟਰੇਨ ਵਿੱਚੋਂ ਉਤਾਰ ਹੀ ਨਾ ਦੇਵੇ, ਪਰ ਜਦੋਂ ਟਰੇਨ ਚੱਲਦੀ ਫਿਰ ਡਰ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਸਾਰਾ ਰਾਹ ਅਸੀਂ ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਮਾਰਦੇ ਰਹੇ, ਹੁਣ ਟਰੇਨ ਰੋਮ ਸ਼ਹਿਰ ਦੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਟਰੇਨ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਇੱਥੇ ਫਿਰ ਪੁਲਿਸ ਪਹੁੰਚ ਗਈ ਹੋ ਸਕਦਾ ਟੀ.ਟੀ. ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਫੋਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਹੋਵੇ। ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਫੜ ਲਿਆ ਤੇ ਹੱਥ ਪਿੱਛੇ ਕਰਕੇ ਹੱਥਕੜੀਆਂ ਲਾਹ ਦਿੱਤੀਆਂ ਅਤੇ ਪੁਲਿਸ ਸਟੇਸ਼ਨ ਲੈ ਗਏ। ਰੋਮ ਪੁਲਿਸ ਸਟੇਸ਼ਨ ਵੀ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੈ। ਸਾਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਬਿਠਾ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਪੁੱਛਿਆ ਦੱਸਿਆ ਤੇ ਮਿੰਨ੍ਹੀ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾਕੇ ਏਅਰ ਪੋਰਟ 'ਤੇ ਲੈ ਗਏ। ਇਸ ਪੁਲਿਸ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਏਅਰ ਪੋਰਟ ਬਹੁਤੀ ਦੂਰ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾਇਆ ਅਸੀਂ ਸੋਚਿਆ ਸ਼ਾਇਦ ਹੁਣ ਫਿਰ ਜੇਲ੍ਹ ਲੈ ਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਆ, ਪਰ ਉਦੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਜਦ ਜਹਾਜ਼ ਦਿਸਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ, ਸਾਡੇ ਉੱਪਰ ਦੇ ਸਾਹ ਉੱਪਰ ਤੇ ਹੇਠਾਂ ਦੇ ਹੇਠਾਂ। ਅਸੀਂ ਸੋਚਿਆ ਹੁਣ ਕੀ ਬਣੂਗਾ ਜੇ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਵਾਪਿਸ

ਇੰਡੀਆ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ, ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਹੀ ਬਸ ਇਹਨਾਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬੇ ਸੀ। ਤਦ ਇੰਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਬਸ ਰੁਕ ਗਈ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬੱਸ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਉੱਤਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ। ਅਸੀਂ ਨਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਵੀ ਬੱਸ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆ ਗਏ, ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਜਿਹੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਕਮਰਾ ਵੀ ਸਮਝੋ ਜਿਵੇਂ ਜੇਲ੍ਹ ਵਾਂਗ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਲੱਗਭਗ ਤਿੰਨ ਕੁ ਘੰਟੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ, ਫਿਰ ਚਾਰ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਆਏ ਤੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦਾ ਜ਼ਿੰਦਰਾ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਵੀ ਡਰ ਗਏ ਕਿ ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਇਹ ਜ਼ਰੂਰ ਜਹਾਜ਼ ਤੱਕ ਛੱਡ ਕੇ ਹੀ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜਨਗੇ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰੇ ਗਏ। ਉਹ ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਉਸੇ ਹੀ ਮਿੰਨ੍ਹੀ ਬੱਸ ਕੋਲ ਆ ਗਏ ਤੇ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਕਾਫ਼ੀ ਰਾਤ ਹੋ ਗਈ ਸੀ ਤਕਰੀਬਨ ਰਾਤ ਦੇ ਨੌਂ-ਦਸ ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਤੇ ਬੱਸ ਫਿਰ ਤੌਰ ਲਈ, ਜਿਓਂ ਹੀ ਬੱਸ ਤੁਰੀ ਸਾਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਹੌਸਲਾ ਹੋਇਆ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਹ ਓਹੀ ਰਸਤਾ ਸੀ ਜਿੱਥੋਂ ਦੀ ਅਸੀਂ ਏਅਰ ਪੋਰਟ ਨੂੰ ਗਏ ਸੀ। ਬੱਸ ਵਾਪਿਸ ਰੋਮ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈ। ਇੱਕ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਾ ਬੱਸ ਦੀ ਖਿੜਕੀ ਕੋਲ ਖੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਬਾਹਰ ਸੱਦਣ ਲੱਗਾ, ਸਾਰੇ ਹੀ ਹੱਥ ਪਿੱਛੇ ਕਰੀ ਲਾਈਨ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਬਾਹਰ ਆਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਉਹ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਾ ਸਾਡੀ ਹੱਥਕੜੀ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਦੇਂਦਾ ਅਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਕਹਿ ਵੀ ਦੇਂਦਾ (ਗੋ, ਗੋ)। ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਸਾਰੇ ਬੱਸ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆਏ ਤੇ ਹੱਥਕੜੀ ਤੋਂ ਅਜ਼ਾਦ ਹੋਏ। ਜਦੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਹੱਥ ਹੱਥਕੜੀ ਖੁੱਲ੍ਹ ਗਈ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਬੱਸ ਲੈ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਇਸ ਵਕਤ ਰਾਤ ਦੇ ਸਾਢੇ ਗਿਆਰਾਂ ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਬਾਹਰ ਕੋਈ-ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਹੀ ਦਿਖਾਈ ਦੇ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ ਤੇ ਸਾਰਾ ਨਾ ਕੁੱਝ ਖਾਧਾ ਪੀਤਾ। ਹੁਣ ਅੱਧੀ ਰਾਤ ਵੀ ਹੋ ਗਈ, ਠੰਡ ਵੀ ਕਹੇ ਬਸ ਮੈਂ ਹੀ ਆ, ਅਸੀਂ ਸੋਚਿਆ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚੱਲ ਕੇ ਬਹਿੰਦੇ ਆ ਪਰ ਜਦੋਂ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗਏ ਸਾਨੂੰ ਉੱਥੋਂ ਵੀ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ, ਜਿਵੇਂ ਅਵਾਰਾ ਡੰਗਰਾਂ ਨੂੰ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢੀ ਦਾ ਬਿੱਲਕੁੱਲ ਉਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਬਾਹਰ ਆ ਗਏ ਤੇ ਕੁੱਝ ਸਮਾਂ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹੇ। ਫਿਰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਗਏ ਉੱਥੇ ਬਹੁਤ ਵੱਡੀ ਮਾਰਕੀਟ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਮਾਰਕੀਟ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸਮਾਨ ਵਾਲੇ ਖ਼ਾਲੀ ਗੱਤੇ ਬਾਹਰ ਰੱਖੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਸਭਨੇ ਇੱਕ-ਇੱਕ, ਦੋ-ਦੋ ਗੱਤੇ ਚੁੱਕ ਲਏ ਤੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਇੱਕ ਪੁਲ ਹੇਠਾਂ ਲੰਮੇ ਪੈ ਗਏ।

- ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਅਸੀਂ ਉਸ ਪੁਲ ਦੇ ਹੇਠਾ ਹੀ ਗੁਜ਼ਾਰੀ, ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਜਦ ਆਵਾਜ਼ਾਈ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਗੱਤੇ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ, ਮੁੜ ਅਸੀਂ ਵਾਪਿਸ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਅੱਠ ਨੌਂ ਵਜੇ ਕਾਫ਼ੀ ਰੌਣਕ

ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਨੇੜੇ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹੇ ਪੇਟ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵੀ ਅੰਨ ਦਾ ਦਾਣਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਿਆ, ਬਸ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਬਾਹਰ ਲੱਗੀ ਟੂਟੀ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਪਾਣੀ ਪੀ ਲੈਣਾ ਤੇ ਫਿਰ ਜਾ ਕੇ ਥੜੇ 'ਤੇ ਬੈਠ ਜਾਣਾ। ਇਸੇ ਤਰਾਂ ਦੁਪਹਿਰ ਹੋ ਗਈ। ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਜਾਣੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਚੱਕਰ ਮਾਰਨ ਗਏ, ਕਿਉਂਕਿ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੌਣ ਵਾਸਤੇ ਵੀ ਜਗ੍ਹਾ ਲੱਭਣੀ ਸੀ, ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਦੇ ਬਾਅਦ ਉਹ ਦੋਵੇਂ ਜਾਣੇ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਕੋਲ ਕੁੱਝ ਖਾਣ ਲਈ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਫੜਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਇਹ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਬ੍ਰੈੱਡਾਂ ਦੇ ਪੀਸ ਸਨ, ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਰਲ ਕੇ ਇਹ ਬ੍ਰੈੱਡ ਦਾ ਪੀਸ ਥੋੜ੍ਹਾ-ਥੋੜ੍ਹਾ ਖਾਧਾ ਤੇ ਦੋ-ਦੋ ਘੁੱਟ ਪਾਣੀ ਦੇ ਪੀਏ, ਪੇਟ ਵਿੱਚ ਚੱਲ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਹੌਸਲਾ ਹੋਇਆ। ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਇਹ ਕਿੱਥੋਂ ਲੈ ਕੇ ਆਏ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ-ਆਪ ਤੇ ਰੋਣਾ ਆ ਗਿਆ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇੱਥੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਹੀ ਦੂਰ ਇੱਕ ਚੌਕ ਹੈ, ਉੱਥੇ ਬਹੁਤ ਸਾਰੇ ਕਬੂਤਰ ਆ ਕੇ ਬਹਿੰਦੇ ਆ, ਲੋਕੀਂ ਉਹਨਾਂ ਕਬੂਤਰਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣ ਲਈ ਬ੍ਰੈੱਡ ਪੀਸ ਪਾਉਂਦੇ ਆ, ਅਸੀਂ ਉਹ ਬ੍ਰੈੱਡ ਪੀਸ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲਿਆਏ ਹਾਂ, ਐਵੇਂ ਨਹੀਂ ਸਿਆਣਿਆਂ ਕਿਹਾ।

“ਮੂੰਹੋਂ ਮੰਦਾ ਬੋਲ ਕਦੀ ਵੀ ਨਾ ਬੋਲੀਏ
ਸਦਾ ਹੱਥ ਕੁਦਰਤ ਦੇ ਅੱਗੇ ਜੋੜਾਂ।
ਵਕਤ ਆਉਣ 'ਤੇ ਪੈ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ ਬਿੰਦਰ
ਗਲੀਆਂ ਦੇ ਕੱਖਾਂ ਤੱਕ ਵੀ ਲੋੜਾਂ।”

-ਬਸ ਫਿਰ ਕੀ ਸੀ ਅਸੀਂ ਦੋ-ਦੋ ਜਾਣੇ ਹੋ ਕੇ ਘੁੰਮਣ ਲੱਗੇ। ਜਿੱਥੋਂ ਕਿਤੇ ਕੁੱਝ ਵੀ ਖਾਣ ਲਈ ਲੱਭਦਾ ਝੱਟ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲਿਫਾਫੇ ਵਿੱਚ ਪਾ ਲੈਂਦੇ। ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਉਸ ਪੁਲ ਹੇਠਾ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ, ਜੋ ਕੁੱਝ ਵੀ ਕੋਈ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਸਾਰੇ ਮਿਲ-ਜੁਲ ਕੇ ਖਾ ਲੈਂਦੇ। ਅਸੀਂ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਬਾਹਰ ਜਿਸ ਬੜੇ ਉੱਤੇ ਸਾਰੇ ਬਹਿੰਦੇ ਸੀ, ਉਸ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਇੱਕ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡਾ ਕੱਪੜੇ ਦਾ ਸਟੋਰ ਸੀ। ਉਸ ਦਾ ਮਾਲਕ ਇਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦੇਖਦਾ। ਫਿਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਉਹ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆਇਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ, ਸਾਨੂੰ ਕਿਹੜੀ ਸਮਝ ਆਉਂਦੀ ਸੀ, ਪਰ ਫਿਰ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਸਮਝਾਇਆ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਉਸ ਦੀ ਦੱਸੀ ਹੋਈ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਕਾਫ਼ੀ ਰੌਣਕ ਸੀ, ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਦਾ ਨਾਮ ਤੇ ਕੋਈ ਹੋਰ ਪਰ ਪੰਜਾਬੀ ਸਾਰੇ ਇਸ ਨੂੰ ਗੋਲ ਮਾਰਕੀਟ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਬਗ਼ੈਰ ਇੱਥੇ ਹੋਰ ਵੀ ਪੰਜਾਬੀ ਤੇ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ੀ ਸਨ, ਇਹ ਮਾਰਕੀਟ ਗੋਲ ਹੈ, ਇਸ ਦੇ ਬਾਹਰ ਵਾਲੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਕੱਪੜੇ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਹਿੱਸੇ ਵਿੱਚ ਸਬਜ਼ੀ, ਫਰੂਟ ਤੇ ਮੀਟ ਮੱਛੀ ਦੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਸਨ। ਅੰਦਰ ਘੁੰਮਣ ਫਿਰਨ ਲਈ ਪਾਰਕ ਬਣਾਈ ਹੋਈ

ਹੈ। ਪਰ ਇਸ ਵਕਤ ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਤਾਂ ਹੈ ਪਰ ਉਹ ਮਾਰਕੀਟ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀ, ਉਸ ਮਾਰਕੀਟ ਨੂੰ ਬੋੜਾ ਜਿਹਾ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਪੱਕੀ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾ ਦਿੱਤੀ ਹੈ। ਹੁਣ ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਸਿਰਫ਼ ਘੁੰਮਣ ਫਿਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਹੈ। ਇਹ ਸਾਰੀਆਂ ਦੁਕਾਨਾਂ ਸਵੇਰੇ ਛੇ ਕੁ ਵਜੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਕੇ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਵਜੇ ਤੱਕ ਹੀ ਹੁੰਦੀਆਂ ਸਨ। ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕੀਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਅਸੀਂ ਦੁਪਹਿਰ ਤੱਕ ਗੋਲ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹੇ, ਜੋ ਵੀ ਕਿਸੇ ਸਬਜ਼ੀ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸਲਾਦ, ਫਰੂਟ ਜਾਂ ਫਿਰ ਬੈਂਡ ਸੁੱਟੀ ਅਸੀਂ ਚੁੱਕ ਦੇ ਰਹੇ। ਅੱਜ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮਾਨ ਸੀ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਖਾਣ ਲਈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀ ਕੰਮ ਦੀ ਕੋਈ ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਬਸ ਫਿਕਰ ਸੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸੌਣ ਦਾ। ਅੱਜ ਇੱਥੇ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਬੰਗਾਲੀ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਕੱਲ੍ਹ ਸਵੇਰੇ ਜਲਦੀ ਆਉਣਾ ਹੋ ਸਕਦਾ ਬੋੜਾ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਵੀ ਮਿਲ ਜਾਵੇ, ਅਸੀਂ ਕਿਹਾ ਠੀਕ ਆ। ਅਸੀਂ ਕੱਲ੍ਹ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਆ ਜਾਵਾਂਗੇ, ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਤੇ ਵਾਪਿਸ ਅਸੀਂ ਮੁੜਕੇ ਪੁਲ ਹੇਠਾਂ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਫਿਰ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਤੇ ਹੇਠਾਂ-ਉੱਪਰ ਲਏ ਤੇ ਲੰਮੇ ਪੈ ਗਏ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਉੱਠ ਕੇ ਅਸੀਂ ਗੋਲ ਮਾਰਕੀਟ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਅਜੇ ਕੋਈ-ਕੋਈ ਹੀ ਦੁਕਾਨ ਵਾਲਾ ਆਇਆ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਕੰਮ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਦੇ ਕੋਈ ਕਹਿ ਦੇਂਦਾ (ਨੌ) ਨਹੀਂ ਤੇ ਕੋਈ ਕਹਿ ਦੇਂਦਾ (ਸੀ) ਇੱਥੇ ਇਟਾਲੀਅਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਸੀ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੁੰਦਾ ਹਾਂ। ਦੁਪਹਿਰ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਦੁਪਹਿਰੋਂ ਬਾਅਦ ਦੁਕਾਨਾਂ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਘਰਾਂ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ। ਕਿਸੇ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਦੋਮਾਨੀ (ਦੋਮਾਨੀ ਦਾ ਮਤਲਬ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ) 'ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਹੱਥ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਫਿਰ ਆ ਜਾਣਾ। ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਦੁਕਾਨਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਸੁੱਟਿਆ ਸਮਾਨ ਚੱਕਣ ਦੀ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਨਹੀਂ ਪਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਨੇ ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਕੁੱਝ ਨਾ ਕੁੱਝ ਖਾਣ ਲਈ ਤੇ ਕੁੱਝ ਕੁ ਪੈਸੇ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਮੁੜਕੇ ਵਾਪਿਸ ਚਾਰ ਕੁ ਵਜੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਮੂਹਰੇ ਉਸੇ ਹੀ ਥੜੇ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਸਾਨੂੰ ਥੜੇ 'ਤੇ ਬੈਠੇ ਦੇਖ ਕੇ ਸਾਹਮਣੇ ਸਟੋਰ ਵਾਲਾ ਫਿਰ ਆ ਗਿਆ।

“ਤੁਸੀਂ ਠੀਕ ਹੋ...?” ਸਾਹਮਣੇ ਸਟੋਰ ਵਾਲਾ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

“ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਠੀਕ ਆ।”

“ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਕੋਈ ਕੰਮ ਮਿਲਿਆ...?”

“ਹਾਂ ਬੋੜਾ ਮਿਲਿਆ ਕੰਮ।”

“ਤੁਸੀਂ ਕੁੱਝ ਖਾਧਾ ਕਿ ਨਹੀਂ...?” ਉਸ ਨੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਹੱਥ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਅਸੀਂ ਵੀ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਹਾਂ ਤੇ ਮੂੰਹੋਂ (ਸੀ) ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ, ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਸੀ ਦਾ ਮਤਲਬ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ।”

“ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਸਵੇਰੇ ਨੌਂ ਕੁ ਵਜੇ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਮੇਰੇ ਸਟੋਰ 'ਤੇ ਆ ਜਾਣਾ ਬੋੜਾ ਕੰਮ ਹੈ ਮੈਂ ਪੈਸੇ ਵੀ ਦੇਉਂਗਾ।”

“ਕਿਸੇ ਓ.ਕੇ. ਤੇ ਕਿਸੇ ਸੀ.ਸੀ. ਕਿਹਾ।”

—ਉਹ ਵਾਪਿਸ ਆਪਣੀ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਅੱਜ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰ ਸੀ ਅਸੀਂ ਕੁੱਝ ਖਰੀਦਣ ਲੱਗੇ, ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਥੋੜੇ ਬੈਂਡ ਪੀਸ ਲੈ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਕਬੂਤਰਾਂ ਨੂੰ ਪਾਏ ਜਿਹਨਾਂ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਅਸੀਂ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਖਾਧਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਉਸੇ ਹੀ ਪੁਲ ਥੱਲੇ ਜਾ ਕੇ ਬੋੜਾ ਬਹੁਤ ਖਾਧਾ ਤੇ ਗੱਤੇ ਉੱਪਰ ਹੇਠਾਂ ਰੱਖ ਕੇ ਸੌਂ ਗਏ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਇੱਕ ਮੁੰਡਾ ਦੁਕਾਨ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਗਿਆ ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਾਰੇ ਗੋਲ ਮਾਰਕੀਟ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਇਸੇ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਹੀ ਸੌਂ ਜਾਂਦੇ ਸੀ। ਬਸ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਹੀ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਬੀਤ ਗਿਆ, ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਵੀ ਥੋੜੇ ਪੈਸੇ ਵੀ ਹੋ ਗਏ। ਜਿਹਨਾਂ ਨਾਲ ਅਸੀਂ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਅੱਜ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਬਰਫ ਵੀ ਪੈਣੀ ਆ, ਅਸੀਂ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਅੱਜ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਰਹਿਨੇ ਆ ਨਾਲੇ ਉੱਥੇ ਨਹਾ ਲਵਾਂਗੇ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਨਾਲ, ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਛਣ 'ਤੇ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇੱਕ ਇੰਡੀਅਨ ਆਦਮੀ ਹੈ, ਜਿਹੜਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਤ ਕਟਾ ਦੋਂਦਾ, ਉਹ ਬੰਦਾ ਵੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਗੋਲ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿੱਚ ਹੀ ਘੁੰਮਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਤੇ ਉਹ ਕਹਿੰਦਾ ਰਾਤ ਨੂੰ ਨੌਂ ਵਜੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਘਰ ਆ ਸਕਦੇ ਹੋ ਤੇ ਸਵੇਰੇ ਸੱਤ ਵਜੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ-ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਹਰ ਤੇ ਨਾਲੇ ਸਿਰਫ ਸੌਣਾ ਕੋਈ ਨਹਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਨਾ ਚਾਹ-ਰੋਟੀ। ਇੱਕ ਰਾਤ ਦੇ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਦੇ ਲੱਗਣਗੇ ਦਸ ਯੂਰੋ ਓਹ ਵੀ ਅੰਦਰ ਆਉਂਦੇ ਹੀ, ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਸੇ ਫਿਰ ਬਿਸਤਰਾ ਅਸੀਂ ਕਿਹਾ “ਠੀਕ ਆ” ਤੇ ਅਸੀਂ ਨੌਂ ਕੁ ਵਜੇ ਉਸਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਇੱਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਪੰਜ ਜਾਣੇ ਹੋਰ ਸੀ ਤੇ ਵੀਹ ਜਾਣੇ ਅਸੀਂ। ਚਲੋ ਅਸੀਂ ਅੰਦਰ ਗਏ ਉਸਨੂੰ ਪੈਸੇ ਫੜਾ ਦਿੱਤੇ, ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਕੇ ਆ ਗਿਆ। ਉਸ ਬੰਦੇ ਨੇ ਸਿਰਫ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਵਾਲਾ ਹੀ ਪਾਸਾ ਖ਼ਾਲੀ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਬਾਕੀ ਤਿੰਨਾਂ ਕੰਧਾਂ ਨਾਲ ਹੇਠਾਂ-ਉੱਪਰ ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਮੰਜੇ ਲਾਏ ਹੋਏ ਸਨ, ਜਿਵੇਂ ਗੱਡੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੁੰਦਾ ਠੀਕ ਉਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਰਾਤ ਉੱਥੇ ਕੱਟੀ ਸਵੇਰੇ ਛੇ ਕੁ ਵਜੇ ਹੀ ਗੋਲ ਮਾਰਕੀਟ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਜਿਹੜਾ ਮੁੰਡਾ ਸਟੋਰ 'ਤੇ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਗਿਆ ਸੀ। ਮਾਲਿਕ ਨੇ ਉਸਨੂੰ ਪੱਕੇ ਤੌਰ ਉੱਥੇ ਹੀ ਕੰਮ 'ਤੇ ਰੱਖ ਲਿਆ। ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਦਰਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਦੁਕਾਨਾਂ ਵਾਲੇ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਖੇਤਾਂ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲਈ ਲੈ ਗਏ ਤੇ ਬਾਕੀ ਵੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਦੀ ਮੱਦਦ ਨਾਲ ਰੋਮ ਦੇ ਆਸੇ, ਪਾਸੇ (ਲਾਤੀਨਾ) ਦੇ ਕੋਲ

ਖੇਤੀ ਦੇ ਕੰਮਾਂ 'ਤੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਖੇਤੀ ਦੇ ਕੰਮ ਜਿਵੇਂ ਸਲਾਦ ਤੋੜਨੀ, ਸਬਜ਼ੀ ਤੋੜਨੀ, ਫਰੂਟ ਤੋੜਨਾ ਜਾ ਫਿਰ ਫੁੱਲਾਂ ਦੇ ਗਾਰਡਨ ਆਦਿ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਅੱਜ ਭਾਵੇਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਰੋਮ ਸ਼ਹਿਰ ਤੋਂ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲੋਂ ਦੂਰ ਰਹਿੰਦੇ ਆ, ਪਰ ਫਿਰ ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਰੋਮ ਸ਼ਹਿਰ ਆਉਂਦੇ ਦੋ ਕੰਮ ਕਦੇ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਦੇ। ਇੱਕ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਕਬੂਤਰਾਂ ਨੂੰ ਖਾਣਾ ਪਾਉਣਾ, ਅੱਜ ਵੀ ਉਸ ਜਗ੍ਹਾ ਕਬੂਤਰ ਉਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਆਉਂਦੇ ਆ। ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਉਸ ਚੈਂਕ ਦਾ ਨਾਮ ਹੀ ਕਬੂਤਰਾਂ ਵਾਲਾ ਚੈਂਕ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਹੈ ਤੇ ਦੂਜੀ ਉਹ ਗੋਲ ਮਾਰਕੀਟ, ਭਾਵੇਂ ਹੁਣ ਉੱਥੇ ਦੁਕਾਨਾਂ ਨਹੀਂ ਲੱਗਦੀਆਂ ਸਿਰਫ਼ ਘੁੰਮਣ ਫਿਰਨ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਆ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੋਵਾਂ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਜ਼ਰੂਰ ਜਾਈਦਾ। ਅੱਜ ਵੀ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਆਪਿਸ ਵਿੱਚ ਮਿਲਦੇ ਆਂ, ਬਸ ਉਹੀ ਪੁਰਾਣੇ ਦਿਨ ਚੇਤੇ ਆ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਨੈਣਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੰਝੂ ਵਹਿ ਤੁਰਦੇ ਆ।

ਕਾਂਡ 11

-ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਵੀ ਸੁਪਨੇ ਪੂਰੇ ਹੋਣ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ। ਸਾਡੀ ਦਸ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਫਲਾਇਟ ਹੈ। ਏਜੰਟ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਅੱਜ ਸਵੇਰੇ ਹੀ ਪਾਸਪੋਰਟ ਵੀ ਦਿਖਾ ਦਿੱਤੇ, ਜਿਸ ਉੱਪਰ ਵੀਜ਼ੇ ਵਾਲਾ ਸਟਿੱਕਰ ਲੱਗਾ ਦੇਖ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਤੇ ਨਾਲੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਮਜ਼ਾਕ ਕਰਦੇ।

“ਲੈ ਬਈ ਸੁੱਖੇ ਆਪਾਂ ਤਾ ਕੱਲ੍ਹ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਇਟਲੀ ਪਹੁੰਚੇ ਲੈ।” ਕਾਲੇ ਨੇ ਬੈਗ ਵਿੱਚ ਕੱਪੜੇ ਪਾਉਂਦੇ ਕਿਹਾ।

“ਕਾਲੇ ਤੂੰ ਤਾਂ ਜਾ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਪਹਿਚਾਨਣਾ ਵੀ ਨਹੀਂ।” ਲਾਗੇ ਹੀ ਬੈਠੇ ਸੋਢੀ ਨੇ ਗੱਲ ਅੱਗੇ ਤੋਰੀ।

“ਹਾਂ ਇਹ ਗੱਲ ਤਾਂ ਸਹੀ ਆ, ਇਹ ਤਾਂ ਇੱਥੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਹਿਚਾਣਦਾ, ਜਦ ਕਿਤੇ ਏ ਦਿੱਲੀ ਪਾਲਕਾ ਬਜ਼ਾਰ ਘੁੰਮ ਆਉਂਦਾ।” ਸੁੱਖਾ ਨੇ ਕਾਲੇ ਦੇ ਮੋਢੇ ਨੂੰ ਹਿਲਾਉਂਦੇ ਆਖਣ ਲੱਗਾ।

“ਓਹ ਨਹੀਂ ਆਹ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਕਰਤੀ ਵੀਰੇ, ਤੁਸੀਂ ਭਾਵੇਂ ਛੱਡ ਦਿਓ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਦਾ, ਮੈਂ ਤਾ ਜੋਕ ਵਾਗੂੰ ਚਿੰਬੜਿਆ ਹੀ ਰਹੂਗਾ।”

“ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਛੱਡਣਾ।” ਕੋਲ ਲੰਮਾ ਪਿਆ ਜੀਤਾ ਵੀ ਬੋਲ ਪਿਆ।

“ਨਾ ਬਈ ਨਾ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਛੱਡਕੇ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ, ਆਪਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾ।” ਜੱਸੇ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਚੁੱਪੀ ਤੋੜੀ।

“ਚੱਲੋ ਬਈ ਠੀਕ ਆ।”

-ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਦਾ ਫੈਸਲਾ ਕੀਤਾ, ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਸ਼ਾਮ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਹੁਣ ਤਕਰੀਬਨ ਅੱਠ ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਏਜੰਟ ਵੀ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆ ਗਿਆ।

“ਹਾਂ ਬਈ ਲਖਵੀਰ ਕਿਵੇਂ ਸਭ ਤਿਆਰ ਆ...?” ਏਜੰਟ ਕੁਰਸੀ 'ਤੇ ਆਪਣਾ ਬੈਗ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

“ਹਾਂ ਜੀ ਅਸੀਂ ਸਭ ਤਿਆਰ ਆਂ।”

“ਚੱਲੋ ਫਿਰ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਸਮਾਨ ਲਓ ਤੇ ਬਾਹਰ ਜਾ ਕੇ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠੋ, ਮੈਂ ਵੀ ਹੁਣੇ ਆਇਆ ਫਿਰ ਆਪਾਂ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਚੱਲਦੇ ਆਂ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ! ਪਰ ਸਾਡੇ ਪਾਸਪੋਰਟ 'ਤੇ ਟਿਕਟ ਤਾਂ ਸਾਨੂੰ ਦਿਓ....?”

“ਓਹ ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਕਾਹਲੀ-ਕਾਹਲੀ ਵਿੱਚ ਚੇਤਾ ਹੀ ਭੁੱਲ ਗਿਆ, ਆਹ ਫੜੋ ਪਾਸਪੋਰਟ ਤੇ ਟਿਕਟਾਂ, ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੜ੍ਹ ਕੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਨਾਮ ਵਾਲੀ ਹੀ ਟਿਕਟ ਲੈਣੀ ਕਿਤੇ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨਾਲ ਬਦਲ ਨਾ ਦਿਓ, ਫਿਰ ਗੜਬੜ ਹੋ ਜਾਊਗੀ।”

“ਠੀਕ ਆ ਜੀ।”

“ਆਹ ਕੀ ਟਿਕਟ ਸਾਈਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਆ...?” ਕਾਲੇ ਨੇ ਟਿਕਟ ਦੇਖਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਏਜੰਟ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਕਿ ਟਿਕਟ ਸਾਈਪ੍ਰੈਸ ਦੀ ਆ।”

“ਪਰ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਭ ਨੇ ਪੈਸੇ ਇਟਲੀ ਜਾਣ ਲਈ ਦਿੱਤੇ ਸੀ।”

“ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਈਪ੍ਰੈਸ ਜਾਣਾ ਤੇ ਉੱਥੇ ਜਹਾਜ਼ ਬਦਲੀ ਕਰਕੇ ਇਟਲੀ।”

“ਠੀਕ ਆ ਪਰ ਇਟਲੀ ਦੀ ਟਿਕਟ ਕਿੱਥੇ ਆ...?”

“ਜਦੋਂ ਤੁਸੀਂ ਸਾਈਪ੍ਰੈਸ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਉੱਥੇ ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ ਦਿਨ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ, ਅੱਗੇ ਦੀ ਟਿਕਟ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉੱਥੇ ਮਿਲ ਜਾਊਗੀ।”

“ਉੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਟਿਕਟ ਕੌਣ ਦੇਊਗਾ...?”

“ਯਾਰ ਤੁਸੀਂ ਸਵਾਲ ਬਹੁਤ ਕਰਦੇ ਆਂ।”

“ਭਾਜੀ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਤੇ ਹੋਣਾ ਚਾਹੀਦਾ ਕਿ ਨਹੀਂ...?”

“ਹਾਂ ਓਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਆ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਭ ਕੁੱਝ ਦੱਸਦਾ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਧਿਆਨ ਨਾਲ ਸੁਣੋ। ਤੁਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਉੱਥੇ ਇੱਕ ਰਾਤ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ, ਆਹ ਪੇਪਰ ਉਸ ਹੋਟਲ ਦੇ ਨੇ ਨਾਲੇ ਏਅਰ ਪੋਰਟ ਦੇ ਬਾਹਰ ਗੱਡੀ ਖੜ੍ਹੀ ਹੋਣੀ ਆ।”

“ਉੱਥੇ ਗੱਡੀਆਂ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਹੋਣੀਆਂ, ਅਸੀਂ ਕਿਹਨੂੰ-ਕਿਹਨੂੰ ਪੁੱਛਦੇ ਫਿਰਾਂਗੇ।” ਕਾਲਾ ਫਿਰ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਬੋਲ ਪਿਆ।

“ਪਹਿਲਾਂ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਲਓ ਫਿਰ ਬੋਲਿਓ, ਪੇਪਰ ਉੱਤੇ ਹੋਟਲ ਦਾ ਜਿਹੜਾ ਨਾਮ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਉਸ ਗੱਡੀ ਉੱਪਰ ਵੀ ਲਿਖਿਆ ਹੋਣਾ, ਤੁਸੀਂ ਬਸ ਇਹ ਪੇਪਰ ਉਸ ਗੱਡੀ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਦੇ ਦੇਣਾ ਓਹ ਆਪੇ ਹੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਹੋਟਲ ਲੈ ਜਾਊਗਾ।”

“ਜੇ ਗੱਡੀ ਵਾਲੇ ਨੇ ਪੈਸੇ ਮੰਗੇ ਕੌਣ ਦੇਊ...?”

“ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਮੰਗਣਾ ਨਾ ਹੀ ਗੱਡੀ ਵਾਲੇ ਨੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਹੋਟਲ ਵਾਲਿਆਂ, ਮੈਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੇਮਿੰਟ ਕਰ ਦਿੱਤੀ ਆ।”

“ਫਿਰ ਠੀਕ ਆ।”

“ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਚੱਲੋ, ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠੋ ਮੈਂ ਹੋਟਲ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕਰਕੇ ਹੁਣੇ ਆਇਆ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ!

-ਸਾਰੇ ਬਾਹਰ ਖੜ੍ਹੀ ਮਿੰਨ੍ਹੀ ਬਸ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਗਏ, ਦਸ ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਮਗਰੋਂ ਏਜੰਟ ਵੀ ਆ ਕੇ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਗਿਆ, ਬਸ ਫਿਰ ਓਹੀ ਸਕੂਲ ਸ਼ੁਰੂ।

“ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੋਈ ਵੀ ਪੁੱਛੇ ਤੁਸੀਂ ਸਾਈਪ੍ਰੈਸ ਕੀ ਕਰਨ ਚੱਲੇ ਆਂ, ਬਸ ਇੱਕੋ ਹੀ ਜਵਾਬ ਕਿ ਘੁੰਮਣ ਫਿਰਨ ਚੱਲੇ ਆਂ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਇਟਲੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਦੇਸ਼ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ।”

“ਠੀਕ ਆ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇਟਲੀ ਜਾਣ ਦੀ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਆ ਤੇ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਰਹੇ ਇਟਲੀ ਦਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਲੈਣਾ।” ਕਾਲੇ ਨੇ ਫਿਰ ਏਜੰਟ ਨੂੰ ਵਿੱਚੋਂ ਟੋਕ ਦਿੱਤਾ।

“ਓਹ ਯਾਰ ਤੂੰ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਸਮਝਦਾ।” ਏਜੰਟ ਕਾਲੇ ਨੂੰ ਗੁੱਸੇ ਨਾ ਆਖਣ ਲੱਗਾ।

“ਚੱਲੋ ਜੀ ਤੁਸੀਂ ਅੱਗੇ ਬੋਲੋ।” ਸੁੱਖੇ ਨੇ ਗੱਲ ਬਦਲਦੇ ਹੋਏ ਏਜੰਟ ਨੂੰ ਆਖਿਆ।

“ਹਾਂ ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਪੁੱਛੇ ਕਿੰਨੇ ਦਿਨ ਘੁੰਮਣਾ-ਫਿਰਨਾ ਤਾਂ ਕਹਿਣਾ ਪੰਦਰਾਂ ਕੁ ਦਿਨ, ਆਹ ਤੁਹਾਡੀ ਟਿਕਟ ਆਉਣ-ਜਾਣ ਦੀ ਆ, ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਤੁਸੀਂ ਸਭਨੇ ਸਾਰੀਆਂ ਟਿਕਟਾਂ ਮੇਰੇ ਬੰਦੇ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦੇਣੀਆਂ, ਓਹ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉੱਥੇ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਹੀ ਮਿਲਣ ਆਉਂਗਾ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਅੱਗੇ ਇਟਲੀ ਉਹਨੇ ਹੀ ਲੈ ਕੇ ਜਾਣਾ, ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਅੱਗੇ ਦੀਆਂ ਟਿਕਟਾਂ ਵੀ ਉਸੇ ਕੋਲ ਆ, ਤੁਸੀਂ ਸਮਝ ਗਏ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ।”

“ਹਾਂ ਜੀ ਹੁਣ ਸਮਝ ਗਏ।”

“ਠੀਕ ਆ, ਇੱਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਕੋਈ ਵੀ, ਕਿਤੇ ਵੀ ਪੁੱਛੇ ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਨਹੀਂ ਦੱਸਣਾ, ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਹੋ ਸਕਦੀ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ।”

“ਤੁਸੀਂ ਸਭਨੇ ਡਾਲਰ ਤਾਂ ਸਾਂਭ ਕੇ ਰੱਖੋ ਆ...?”

“ਹਾਂ ਸਾਂਭ ਕੇ ਹੀ ਰੱਖੋ ਆ।”

“ਵੈਰੀ ਗੁੱਡ।” ਹਾਂ ਕਾਲੇ ਤੂੰ ਸਭ ਤੋਂ ਮਗਰੋਂ ਜਾਈ।

“ਕਿਉਂ! ਮੈਂ ਕਿਉਂ ਸਭ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਜਾਵਾਂ।”

“ਕਿਉਂਕਿ ਤੂੰ ਬੋਲਦਾ ਬਹੁਤ ਆ, ਐਵੇਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾ ਕੇ ਜੇ ਤੂੰ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਤੂੰ ਸਵਾਲ ਤੇ ਸਵਾਲ ਕਰੀਂ ਜਾਣੇ ਆ, ਜਹਾਜ਼ ਉੱਡ ਜਾਣਾ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਤੂੰ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰੱਖੇਂਗਾ।”

“ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਤਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਜਾਉਂਗਾ, ਮੈਨੂੰ ਕਿਤੇ ਇਹੋ ਹੀ ਨਾ ਇੱਥੇ ਛੱਡ ਜਾਣ।”

“ਠੀਕ ਆ, ਠੀਕ ਆ ਪਹਿਲਾਂ ਤੂੰ ਹੀ ਚਲਾ ਜਾਈਂ।”

-ਕਾਲੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੇ ਹੱਸਣ ਲੱਗੇ, ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਵੀ ਸਮਝ ਗਏ ਸੀ ਕਿ ਏਜੰਟ ਨੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਉਂ ਕਿਹਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਸ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਏਅਰਪੋਰਟ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਵਕਤ ਅੰਦਰੋਂ ਭਾਵੇਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਖੁਸ਼ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਉਦਾਸ ਹਾਂ, ਬਸ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਏਜੰਟ ਨੇ ਕਾਲੇ ਨੂੰ ਮਜ਼ਾਕ ਕੀਤਾ, ਉਹਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਕਿ ਕਾਲੇ ਨੇ ਅੱਗੋਂ ਹੋਰ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਗੱਲ ਕਰਨੀ ਆ। ਬਸ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਕਰਦੇ ਅਸੀਂ ਏਅਰ-ਪੋਰਟ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਸਮਾਨ ਲਿਆ 'ਤੇ ਬਸ ਵਿੱਚੋਂ ਹੇਠਾਂ ਉੱਤਰ ਗਏ, ਅਜੇ ਸਾਡੀ ਫਲਾਇਟ ਵਿੱਚ ਸਾਢੇ ਕੁ ਤਿੰਨ ਘੰਟੇ ਬਾਕੀ ਸਨ, ਇਸ ਲਈ ਏਜੰਟ ਨੇ ਕੁੱਝ ਵਕਤ ਬਾਹਰ ਹੀ ਰੁਕਣ ਲਈ ਕਿਹਾ, ਬਾਹਰ ਗੇਟ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਅਸੀਂ ਖੜ੍ਹ ਗਏ। ਏਜੰਟ ਨੂੰ ਫਿਰ ਮੌਕਾ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸਮਝਾਉਣ ਦਾ। ਅਖੇ ਤੁਸੀਂ ਆਹ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਆਹ ਨਹੀਂ ਦੱਸਣਾ ਵਗੈਰਾ-ਵਗੈਰਾ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਲੀ ਕੁ ਮਿੰਟ ਬੀਤ ਗਏ।

“ਚਲੋ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਅੰਦਰ ਵੱਲ ਨੂੰ।” ਏਜੰਟ ਨੇ ਲਖਵੀਰ ਦੇ ਮੋਢੇ ਹੱਥ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਅੱਛਾ ਜੀ।”

-ਕਹਿ ਕੇ ਅਸੀਂ ਆਪਣਾ ਸਮਾਨ ਲੈ ਤੁਰਨ ਲੱਗੇ।

“ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਪਾਸਪੋਰਟ 'ਤੇ ਟਿਕਟ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਰੱਖੋ, ਕਿਉਂਕਿ ਪਾਸਪੋਰਟ ਤੇ ਟਿਕਟ ਦੇਖ ਕੇ ਹੀ ਗੇਟ ਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦੇਣਾ।”

“ਠੀਕ ਆ ਜੀ।”

“ਤੁਸੀਂ ਪਾਸਪੋਰਟ 'ਤੇ ਟਿਕਟ ਸੰਭਾਲ ਕੇ ਰੱਖਣਾ, ਇਹ ਨਾ ਕਿਤੇ ਸੁੱਟ ਦਿਓ।”

“ਠੀਕ ਆ ਜੀ ਨਹੀਂ ਸੁੱਟ ਦੇ।”

“ਚੰਗਾ ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਜਾਓ ਅੰਦਰ ਰੱਬ ਰਾਖਾ।”

-ਹੱਥ ਮਿਲਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਗੇਟ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ, ਕਾਲਾ ਸਾਡੇ ਸਭ ਦੇ ਮਗਰ ਸੀ। ਗੇਟ 'ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਨੇ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਸਾਡੇ ਪਾਸਪੋਰਟ 'ਤੇ ਟਿਕਟ ਦੇਖੇ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਅੰਦਰ ਜਾਣ ਦੀ ਆਗਿਆ ਦੇ ਦਿੱਤੀ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਲੱਭਦੇ-ਲੱਭਦੇ ਕਾਊਂਟਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ ਅਤੇ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਆਪਣਾ-ਆਪਣਾ ਸਮਾਨ ਜਮ੍ਹਾ ਕਰਵਾ ਦਿੱਤਾ। ਏਅਰਪੋਰਟ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕੀ-ਕੀ ਹੁੰਦਾ ਓਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਅੱਜ ਹੋਇਆ, ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਥੋੜ੍ਹਾ ਵੱਧ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਥੋੜ੍ਹਾ ਘੱਟ, ਚੱਲੋ ਸਭ ਕੁੱਝ ਪਾਰ ਕਰਕੇ ਅਸੀਂ ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਸਵਾਰ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ, ਪਰ ਅੱਜ ਤਾਂ ਕਾਲੇ ਨੇ ਕਮਾਲ ਕਰਤੀ ਬਸ ਜਿਵੇਂ ਏਜੰਟ ਨੇ ਕਿਹਾ ਠੀਕ

ਉਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਭ ਤੋਂ ਮਗਰ-ਮਗਰ, ਸਭ ਕੁੱਝ ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਟਾਇਮ ਹੋ ਗਿਆ ਫਲਾਇਟ ਦਾ ਤੇ ਸਾਰੇ ਵਾਰੋ-ਵਾਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਏ। ਫਿਰ ਗਿਣਤੀ ਹੋਈ ਤੇ ਕੁੱਝ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਜਹਾਜ਼ ਤੁਰ ਪਿਆ, ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਦੇਖਦੇ ਅਸੀਂ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਉਡਾਰੀਆਂ ਲਾਉਣ ਲੱਗੇ। ਫਿਰ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦਾ ਸਿਲਸਿਲਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ, ਹੁਣ ਜਹਾਜ਼ ਦੇ ਉੱਤਰਨ ਦਾ ਟਾਈਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਸਾਈਪੈਸ ਏਅਰ ਪੋਰਟ ਉੱਤਰ ਕੇ ਫਿਰ ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ।

“ਤੂੰ ਸਾਈਪੈਸ ਕੀ ਕਰਨ ਆਇਆ...?” ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸੋਢੀ ਦਾ ਪਾਸਪੋਰਟ ਖੋਲਦੇ ਹੋਏ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਟੂਰਿਸਟ।” ਸੋਢੀ ਨੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਤੁਸੀਂ ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਰਹਿਣਾ ਕੋਈ ਪੇਪਰ ਹੈ..?”

“ਹਾਂ ਜੀ ਹੈ।”

“ਪਲੀਜ਼ ਮੈਨੂੰ ਦਿਖਾਓ...?”

“ਓ. ਕੇ।” ਸੋਢੀ ਨੇ ਹੋਟਲ ਵਾਲੇ ਪੇਪਰ ਵਿਖਾ ਦਿੱਤੇ।

“ਓ. ਕੇ ਗੁੱਡ।” ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਪੇਪਰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ, ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਕਿੰਨੇ ਡਾਲਰ ਆ...?”

“ਸੱਤ ਸੌ।”

“ਪਲੀਜ਼ ਸ਼ੋਅ ਮਨੀ।”

“ਓ. ਕੇ. ਸਰ।”

—ਸੋਢੀ ਨੇ ਸੱਤ ਸੌ ਡਾਲਰ ਕਾਊਂਟਰ 'ਤੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਇਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਡਾਲਰ ਗਿਣੇ ਤੇ ਵਾਪਿਸ ਕਰ ਦਿੱਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਪਾਸਪੋਰਟ ਉੱਪਰ ਮੋਹਰ ਲਾ ਕੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਵੀ ਵਾਪਿਸ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਕੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਪੁੱਛ ਪੜਤਾਲ ਹੋਈ ਤੇ ਸਾਰੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਏ, ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੋਟਲ ਵਾਲੀ ਬੱਸ ਦੇਖੀ, ਜਦ ਸਾਨੂੰ ਬੱਸ ਦਿਖ ਗਈ ਤੇ ਉਸ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਨੂੰ ਹੋਟਲ ਵਾਲਾ ਪੇਪਰ ਫੜਾ ਦਿੱਤਾ।

“ਵੈੱਲਕਮ ਸਾਈਪੈਸ ਸਰ।” ਡਰਾਈਵਰ ਨੇ ਪੇਪਰ ਦੇਖਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਥੈਂਕਸ ਜੀ।” ਸੁੱਖਾ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਸਮਾਨ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਬੋਲਿਆ।

“ਪਲੀਜ਼ ਤੁਸੀਂ ਅੰਦਰ ਬੈਠੋ, ਸਮਾਨ ਮੈਂ ਆਪੇ ਹੀ ਅੰਦਰ ਰੱਖ ਲੈਣਾ।”

“ਓ. ਕੇ।”

—ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਗਏ, ਡਰਾਈਵਰ ਨੇ ਸਮਾਨ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਗੱਡੀ ਤੋਰ ਲਈ। ਚੱਲਦੇ-ਚੱਲਦੇ ਅੱਧੇ ਕੁ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਹੋਟਲ ਪਹੁੰਚ

ਗਏ। ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਕਮਰੇ ਦਿਖਾ ਦਿੱਤੇ ਤੇ ਸਾਡਾ ਸਮਾਨ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਇਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਦੇਖ ਕੇ ਮਨ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ।

“ਮੈਂ ਤਾਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਏਜੰਟ ਨਾਲ ਸਵਾਲ-ਜਵਾਬ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ।” ਕਾਲੇ ਨੇ ਹੈਰਾਨ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਕਿਉਂ ਹੁਣ ਕੀ ਹੋਇਆ....?” ਜੱਸੋ ਨੇ ਕਮਰੇ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਝਾਤ ਮਾਰਦੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਏਜੰਟ ਨੇ ਕਿੰਨਾ ਵਧੀਆ ਇੰਤਜ਼ਾਮ ਕੀਤਾ।”

“ਬਾਕੀ ਮੁੰਡੇ ਵੀ ਹਾਂ 'ਚ ਹਾਂ ਮਿਲਾਉਣ ਲੱਗੇ।”

“ਦੋ-ਦੋ ਜਾਣਿਆਂ ਲਈ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਮਰਾ, ਉੱਥੇ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਛੇ-ਸੱਤ ਜਾਣੇ ਸੌਂਦੇ ਸੀ।” ਜੀਤੇ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੀ ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਪ੍ਰਗਟਾਵਾ ਕੀਤਾ।

“ਹਾਂ ਏਹ ਤਾਂ ਠੀਕ ਵੀਰੇ।” ਕਾਲੇ ਫਿਰ ਵਿੱਚੋਂ ਹੀ ਬੋਲ ਪਿਆ।

—ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਸ਼ਾਮ ਹੋ ਗਈ, ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆਏ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਘੁੰਮ-ਫਿਰ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਹੋਟਲ ਅੰਦਰ ਚਲੇ ਗਏ, ਸੋਢੀ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਇੰਗਲਿਸ਼ ਆਉਂਦੀ ਸੀ।

“ਸਾਨੂੰ ਰੋਟੀ ਕਿੰਨੇ ਵਜੇ ਮਿਲੂਗੀ...?” ਸੋਢੀ ਨੇ ਇੱਕ ਵੇਟਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਸਰ ਖਾਣਾ ਤਿਆਰ ਆ, ਤੁਸੀਂ ਜਦੋਂ ਮਰਜ਼ੀ ਖਾ ਸਕਦੇ ਹੋ।” ਵੇਟਰ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਦਾ ਖੁੱਲ੍ਹਾ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ।

“ਓ. ਕੇ।”

—ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਲਈ ਚਲੇ ਗਏ, ਸਭ ਨੇ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਦਾ ਖਾਣਾ ਖਾਧਾ ਤੇ ਫਿਰ ਵਾਪਿਸ ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਕਾਫ਼ੀ ਰਾਤ ਦੇਰ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਆਖ਼ਿਰ ਸੌਣ ਲਈ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਸਵੇਰੇ ਉੱਠ ਕੇ ਮੂੰਹ ਹੱਥ ਧੋਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਚਾਹ, ਕੋਫ਼ੀ ਪੀਣ ਗਏ। ਜਦ ਕੋਫ਼ੀ ਪੀ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਆਏ ਤਾਂ ਇੱਕ ਇੰਡੀਅਨ ਆਦਮੀ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਮੰਗੀ ਦੱਸਿਆ।

“ਕੀ ਹਾਲ ਆ ਮੁੰਡਿਓ ਤੁਹਾਡਾ, ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਤੇ ਨਹੀਂ ਆਈ ਤੁਹਾਨੂੰ, ਖਾਣ-ਪੀਣ ਦੀ ਕੋਈ ਸਮੱਸਿਆ ਤੇ ਨਹੀਂ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਹੈ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸੋ ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਜਾ ਕੇ ਗੱਲ ਕਰਦਾਂ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਆਪਾਂ ਕੋਈ ਹੋਰ ਹੋਟਲ ਦੇਖ ਲੈਂਦੇ ਆ...?” ਮੰਗੀ ਨੇ ਸਾਡੀ ਫ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹਿਆ।

“ਸਭ ਠੀਕ ਆ ਜੀ, ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਨਹੀਂ ਹੈ ਸਭ ਕੁੱਝ ਵਧੀਆ ਖਾਣ ਨੂੰ ਤੇ ਕਮਰੇ ਵੀ ਵਧੀਆ।” ਲਖਵੀਰ ਨੇ ਹੋਟਲ ਦੀ ਸਿਫਤ ਕਰਦੇ ਕਿਹਾ।

“ਠੀਕ ਆ।”

“ਕੱਲ੍ਹ ਨੂੰ ਕਿੰਨੇ ਵਜੇ ਸਾਡੀ ਫਲਾਇਟ ਆ...?” ਕਾਲੇ ਨੇ ਆਪਣਾ ਸਵਾਲ ਫਿਰ ਅੱਗੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ।

“ਇਸੇ ਹੀ ਕਰਕੇ ਮੈਂ ਆਇਆ, ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਤੇ ਟਿਕਟਾਂ ਦਿਓ ਤਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਇਟਲੀ ਦੀਆਂ ਟਿਕਟਾਂ ਬਣਾ ਸਕਾਂ।”

“ਠੀਕ ਆ, ਕਾਲੇ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਤੇ ਟਿਕਟਾਂ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਮੰਗੀ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤੇ, ਫਿਰ ਵੀ ਕਦੋਂ ਤੱਕ ਦੀ ਟਿਕਟ ਬਣੂਗੀ।”

“ਹੁਣ ਮੈਂ ਜਾ ਕੇ ਪਤਾ ਕਰਦਾਂ, ਨਾਲੇ ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਦੋ-ਦੋ ਸੌ ਡਾਲਰ ਵੀ ਦਿਓ, ਤਾਂ ਕਿ ਮੈਂ ਟਿਕਟਾਂ ਖਰੀਦ ਸਕਾਂ।”

“ਪਰ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਪੈਸੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਆ।”

“ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਤੁਸੀਂ ਪੈਸੇ ਪਹਿਲਾਂ ਦੇ ਦਿੱਤੇ, ਪਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਥੋੜ੍ਹੇ ਪੈਸੇ ਘੱਟ ਆ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਾਣ ਵੇਲੇ ਸਾਰੇ ਪੈਸੇ ਵਾਪਿਸ ਕਰ ਦੇਵਾਂਗਾ, ਘਬਰਾਓ ਨਾ ਇਹ ਪੈਸੇ ਹੱਥ ਉਧਾਰ ਆ, ਨਹੀਂ ਤੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਦਿਨ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ, ਜਿਸ ਦਿਨ ਮੇਰੇ ਪੈਸੇ ਆ ਗਏ ਮੈਂ ਉਦੋਂ ਹੀ ਟਿਕਟਾਂ ਬਣਾ ਸਕਦਾਂ। ਬਾਕੀ ਤੁਸੀਂ ਸੋਚ ਲਓ।”

“ਬਾਈ ਪੈਸੇ ਤਾਂ ਵਾਪਿਸ ਕਰ ਦੇਵੇਂਗਾ।” ਜੀਤਾ ਢਿੱਲੇ ਜਿਹੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

“ਤੁਹਾਨੂੰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਪੈਸੇ ਤੇ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਪਾਸਪੋਰਟ ਟਿਕਟ।”

“ਚੱਲੋ ਠੀਕ ਆ।” ਸੁੱਖੇ ਨੇ ਦਸਾਂ ਜਾਣਿਆਂ ਦੇ ਦੋ ਹਜ਼ਾਰ ਡਾਲਰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਮੰਗੀ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤੇ।

“ਚੰਗਾ ਬਈ ਮੈਂ ਚੱਲਦਾ, ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਟਿਕਟਾਂ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰਕੇ ਆਉਣਾ, ਹਾਂ ਨਾਲੇ ਜੇ ਕੋਈ ਦਾਰੂ ਪਾਣੀ ਦਾ ਸ਼ੌਕੀਨ ਹੈ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿਓ, ਮੈਂ ਜਾਂਦਾ-ਜਾਂਦਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਲਿਆ ਦੇਨਾ।”

“ਨੇਕੀ ਤੇ ਓਹ ਵੀ ਪੁੱਛ-ਪੁੱਛ ਬਾਈ ਆਹ ਕੀਤੀ ਨਾ ਗੱਲ।” ਜੱਸਾ ਵੀ ਇੱਕ ਦਮ ਬੈੱਡ ਤੋਂ ਉੱਠਦੇ ਹੋਏ ਬੋਲਿਆ।

“ਚੰਗਾ ਠੀਕ ਆ, ਮੈਂ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਦੋ ਬੋਤਲਾਂ ਲਿਆ ਦੇਨਾ, ਆਹ ਸਮਾਨ ਪਾਸਪੋਰਟ ਤੇ ਟਿਕਟਾਂ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰੱਖੋ, ਤੁਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਾਲ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਆ ਸਕਦਾ।”

“ਠੀਕ ਆ ਬਾਈ ਜੀ, ਮੈਂ ਚਲਦਾ ਨਾਲ ਤੁਹਾਡੇ।” ਸੋਢੀ ਉੱਠਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋ ਗਿਆ।

“ਚੱਲ ਫਿਰ ਛੇਤੀ ਕਰ।”

—ਮੰਗੀ ਤੇ ਸੋਢੀ ਦੋਵੇਂ ਹੀ ਬਾਹਰ ਚਲੇ ਗਏ, ਅੱਧੇ ਕੁ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਦੋਵੇਂ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਏ, ਸੋਢੀ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਦੋ ਲਿਫ਼ਾਫ਼ੇ ਫੜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਮੰਗੀ ਨੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਤੇ ਟਿਕਟਾਂ ਲਈਆਂ ਤੇ ਆਪ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਹੜੇ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਅਸੀਂ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦੇ ਅੱਜ ਓਹ ਵੀ ਟੇਬਲ ਦੇ ਦੁਆਲੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬੈਠ ਗਏ।

“ਹਾਂ ਬਈ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸ ਦਿਓ ਕੀਹਨੇ-ਕੀਹਨੇ ਘੁੱਟ ਲਾਉਣੀ ਆ..?” ਜੱਸੇ ਨੇ ਟੇਬਲ ’ਤੇ ਪਾਣੀ ਰੱਖਦੇ ਹੋਏ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਅੱਜ ਤਾ ਸਾਰੇ ਹੀ ਛਿੱਟ-ਛਿੱਟ ਲਾਵਾਂਗੇ।” ਕਾਲੇ ਨੇ ਵੀ ਹੱਸਦੇ-ਹੱਸਦੇ ਕਿਹਾ।

“ਚਲੋ ਫਿਰ ਕਰੋ ਸ਼ੁਰੂ।” ਜੱਗੇ ਨੇ ਵੀ ਬੋਤਲ ਦੇਖ ਕੇ ਮੂੰਹੋਂ ਬੋਲਣ ਦਾ ਕਸ਼ਟ ਕਰ ਹੀ ਲਿਆ।

—ਫਿਰ ਲਿਫ਼ਾਫ਼ੇ ਖੋਲ੍ਹੇ ਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬੋਤਲਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਕੁੱਝ ਨਮਕੀਨ ਵੀ ਲਿਆਂਦਾ ਹੋਇਆ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਤੇ ਪੈਂਗ ਲਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ, ਅਜੇ ਦੋ-ਦੋ ਹੀ ਪੈਂਗ ਪੀਤੇ ਕਿ ਬੱਸ ਹੋ ਗਏ ਸ਼ੁਰੂ।

“ਜੀਤੇ ਮੈਂ ਐਵੇਂ ਹੀ ਏਜੰਟ ਨਾਲ ਝਗੜਾ ਕਰਦਾ ਰਿਹਾ, ਏਹ ਤਾ ਬਹੁਤ ਹੀ ਚੰਗੇ ਆ।” ਕਾਲੇ ਨੇ ਦੋ ਪੈਂਗ ਪੀਂਦੇ ਹੀ ਤੋਤੇ ਵਾਂਗ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਤਾ।

“ਬਿਲਕੁਲ ਸਹੀ ਕਹਿਨਾ ਯਾਰ ਤੂੰ, ਜਿੱਦਾਂ ਉਹਨੇ ਆਖਿਆ ਸੀ ਸਭ ਕੁੱਝ ਉਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਰ ਰਹੇ ਆਂ।” ਜੱਗੇ ਦੇ ਅੰਦਰੋਂ ਦਾਰੂ ਬੋਲਣ ਲੱਗੀ।

“ਬਸ ਹੁਣ ਆਪਣੀ ਇੱਕ-ਦੋ ਦਿਨਾਂ ਵਿੱਚ ਇਟਲੀ ਦੀ ਫਲਾਇਟ ਹੋ ਜਾਵੇ, ਬਸ ਫਿਰ ਤਾ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਦਾਰੂ ਚੱਲੂ ਕੀ ਖ਼ਿਆਲ ਰਵੀ ਤੇਰਾ ਸਹੀ ਐ ਨਾ।” ਜੱਸੇ ਨੇ ਬੋਤਲ ਨੂੰ ਚੁੱਕਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਦਾਰੂ ਦੀ ਕਿਹੜੀ ਗੱਲ ਆ ਜੱਸੇ, ਤੈਨੂੰ ਦਾਰੂ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦੇਣਾ।” ਰਵੀ ਨੇ ਮਜ਼ਾਕ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਗਿਲਾਸੀ ਵਿੱਚ ਪਾਣੀ ਪਾਉਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰਤਾ।

“ਹਾ.ਹਾ.ਹਾ, ਬਸ ਦਾਰੂ ’ਚ ਖੜ੍ਹਾ ਈ ਕਰਨਾ ਪੀਣ ਨਹੀਂ ਓ ਦੇਣੀ।” ਸੁੱਖੇ ਨੇ ਵੀ ਟਾਂਚ ਜਿਹੀ ਕਰਤੀ।

“ਚਲੋ ਬਸ ਕਰੋ ਹੁਣ ਬਾਕੀ ਕੱਲ੍ਹ ਸਹੀ, ਹੁਣ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਚੱਲੀਏ।” ਸੋਢੀ ਨੇ ਆਪਣਾ ਗਿਲਾਸ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਹੁਣੇ ਹੀ ਬਸ ਕਰੋ ਆਹ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਪੈਂਗ ਹੋਰ ਆ, ਕਾਲੇ ਨੇ ਬਾਹੋਂ ਫੜਕੇ ਸੋਢੀ ਨੂੰ ਫਿਰ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਬੋਤਲ ਚੁੱਕ ਕੇ ਪੈਂਗ ਪਾਉਣ ਲੱਗਾ।”

“ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਹੋਰ ਨਹੀਂ ਬਸ ਤੁਸੀਂ ਪੀਓ।” ਰਵੀ ਨੇ ਨਾਂਹ ਕਰਦੇ ਆਖਿਆ।

“ਤੂੰ ਵੀ ਦੋ ਘੁੱਟ ਪੀ ਲੈ।” ਜੱਸੇ ਨੇ ਲਖਵੀਰ ਵੱਲ ਗਿਲਾਸੀ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਨਹੀਂ ਵੀਰ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਪੀਂਦਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਈ ਆ, ਨਾਲੇ ਮੇਰੀ ਉਮਰ ਕਿੰਨੀ ਕੁ ਆ, ਮਸਾਂ ਸਤਾਰਾਂ ਕੁ ਸਾਲ।”

“ਜੱਸੇ ਰਹਿਣ ਦੇ ਮੁੰਡਾ ਨਿਆਣਾ ਅਜੇ।” ਸਾਰਿਆਂ ਹੀ ਜੱਸੇ ਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ।

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ, ਤੂੰ ਨਾ ਪੀ ਤੇਰੇ ਹਿੱਸੇ ਦੀ ਮੈਂ ਆਪੇ ਹੀ ਪੀ ਲੈਨਾ ਹੈ ਤਾ ਕਸ਼ਟ ਈ ਆ, ਖੈਰ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਤੂੰ ਵੀ ਕੀ ਯਾਦ ਕਰੇਗਾ।”

—ਜੱਸੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਕੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਹੱਸਣ ਲੱਗੇ, ਦੋਵੇਂ ਬੋਤਲਾਂ ਖਤਮ ਹੋ ਗਈਆਂ ਤੇ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸ਼ਰਾਬੀ ਵੀ ਹੋ ਗਏ, ਫਿਰ ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲਈ ਚਲੇ ਗਏ, ਸ਼ਰਾਬੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਸੇ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ ਕਿਸੇ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਨਸ਼ੇ ਵਿੱਚ ਹੋਟਲ ਵਾਲਿਆਂ ਦਾ ਨੁਕਸਾਨ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਦੋ-ਤਿੰਨ ਪਲੇਟਾਂ ਤੋੜ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਗਿਲਾਸ ਵੀ, ਖੈਰ ਮਾੜੀ ਮੋਟੀ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ ਤੇ ਵਾਪਿਸ ਡਿੱਗਦੇ ਢਹਿੰਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਸ਼ਰਾਬੀ ਹੋਏ ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਭੰਗੜਾ ਪਾਉਂਦੇ-ਪਾਉਂਦੇ ਜੱਸੇ ਤੇ ਕਾਲੇ ਨੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਉੱਲਟੀਆਂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਬੈੱਡ ਦੇ ਕੱਪੜੇ ਵੀ ਖਰਾਬ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਫਿਰ ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਇੱਕੋ ਹੀ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਲੰਮੇ ਪੈ ਗਏ, ਕੋਈ ਬੈੱਡ ਦੇ ਉੱਪਰ ਤੇ ਕੋਈ ਹੇਠਾਂ ਹੀ ਸੌਂ ਗਿਆ, ਸਾਰੇ ਹੋਟਲ ਵਾਲੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਹੋਏ, ਜਦ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ।

“ਸ਼ਰਮ ਕਰੋ ਭੋਰਾ ਸ਼ਰਮ ਤੁਸੀਂ, ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਹੋਟਲ ਸਿਰ 'ਤੇ ਚੱਕਣਾ ਲਿਆ ਸੀ ਤੇ ਵੇਖ ਹੁਣ ਕਿੱਦਾਂ ਪਏ ਸਾਰੇ ਮਰਿਆਂ ਵਾਰੂੰ।” ਮੰਗੀ ਨੇ ਅੰਦਰ ਵੜਦੇ ਹੀ ਆਪਣਾ ਗੁੱਸਾ ਜਾਹਿਰ ਕੀਤਾ।

“ਕੀ ਹੋਇਆ ਬਾਈ ਮੰਗੀ...?” ਸੋਢੀ ਅੱਖਾਂ ਮਲਦਾ-ਮਲਦਾ ਸੋਢੇ ਤੋਂ ਉੱਠਿਆ।

“ਨਾ ਹੁਣ ਮੈਂ ਦੱਸਾਂ ਕੀ ਹੋਇਆ, ਰਾਤੀਂ ਕੀਹਦੇ ਵਿਆਹ ਦੇ ਭੰਗੜੇ ਪੈਂਦੇ ਸੀ।”

“ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਬਾਈ ਐਵੇਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋ ਗਈ।” ਜੱਸਾ ਆਪਣੀ ਸਫ਼ਾਈ ਦੇਣ ਲੱਗਾ।

“ਤੁਹਾਡੀ ਤਾਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋਈ ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਸੌਣ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਹੋਟਲ ਵਾਲਿਆਂ।”

“ਅੱਛਾ! ਕੀ ਗੱਲ ਹੋਈ...?”

“ਜੋ ਤੁਸੀਂ ਰਾਤੀ ਕੀਤਾ, ਇਹ ਇੰਡੀਆ ਨਹੀਂ ਆ, ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਜੋ ਮਰਜ਼ੀ ਕਰੀ ਜਾਓ।”

“ਸੌਰੀ ਬਾਈ ਜੀ, ਗਲਤੀ ਹੋ ਗਈ ਪੀਤੀ ਵਿੱਚ ਅੱਗੋਂ ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।”
ਜੱਸਾ ਵਿੱਲੇ ਜਿਹੇ ਮੂੰਹ ਨਾਲ ਮਾਫ਼ੀ ਮੰਗਣ ਲੱਗਾ।

“ਗਲਤੀ ਤਾਂ ਹੀ ਕਰੋਗੇ ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਇੱਥੇ ਰਹੋਗੇ।”

“ਕੀ ਮਤਲਬ ਬਾਈ ਸਮਝੋ ਨਹੀਂ।”

“ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਕਿ ਹੋਟਲ ਵਾਲੇ ਕਹਿੰਦੇ ਹੋਟਲ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰੋ,
ਓਹ ਤਾਂ ਰਾਤ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਪਰ ਮੈਂ ਸਮਝਾਇਆ ਇਸ ਵੇਲੇ ਇਹ ਕਿੱਥੇ ਜਾਣ।”

“ਫਿਰ ਹੁਣ ਕੀ ਬਣੂ ਬਾਈ...?” ਜੀਤੇ ਨੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੇ
ਪੁੱਛਿਆ।

“ਬਣਨਾ ਕੀ ਆ ਹੁਣ, ਮੈਂ ਜਾ ਕੇ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਦੇਖਦਾ ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਆ,
ਨਹੀਂ ਤੇ ਹੋਟਲ ਬਦਲੀ ਕਰਨਾ ਪੈਣਾ।”

“ਚੱਲ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਹੋਟਲ ਬਦਲ ਲਵਾਂਗੇ।” ਕਾਲੇ ਨੇ ਫਟਾ-ਫੱਟ
ਬਿਨ ਪੁੱਛੇ ਆਪਣੀ ਸਲਾਹ ਦੇ ਦਿੱਤੀ।

“ਹੋਟਲ ਬਦਲੀ ਕਰਨਾ ਕੋਈ ਸੌਖੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਜਾਨਾ ਪੁੱਛ ਕੇ ਦੇਖ
ਕੀ ਕਹਿੰਦੇ ਆ।”

“ਠੀਕ ਆ।”

-ਮੰਗੀ ਹੋਟਲ ਦੇ ਮੈਨੇਜਰ ਕੋਲ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਵੀਹ ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ
ਵਾਪਿਸ ਆਇਆ।

“ਹਾਂ ਬਾਈ ਹੋਈ ਕੋਈ ਗੱਲ...?”

“ਹਾਂ ਮਸਾਂ ਹੀ ਮੰਨੋ ਆ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਦੁਬਾਰਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੀਤੀ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ
ਉਸੇ ਵਕਤ ਹੋਟਲ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕਰ ਦੇਣਾ, ਨਾਲੇ ਇੱਕ ਗੱਲ ਹੋਰ ਹੁਣ ਤੁਹਾਨੂੰ ਦੋ-
ਦੋ ਜਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਮਰਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਣਾ, ਬਲਕਿ ਦਸਾਂ ਜਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਹੀ
ਕਮਰਾ ਮਿਲਣਾ।”

“ਹੋਅ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਮਰਾ ਏਹ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਔਖਾ....?” ਜੱਗਾ
ਮੂਹਰੇ ਨੂੰ ਆਉਂਦਾ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਬਸ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਦੀ ਗੱਲ ਆ ਸਾਰੀ, ਜਦੋਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਟਿਕਟਾਂ ਬਣ
ਗਈਆਂ, ਤੁਸੀਂ ਚਲੇ ਜਾਣਾ।”

“ਚੱਲ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਔਖੇ-ਸੌਖੇ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਕੱਟ ਲਵਾਂਗੇ।”
ਰਵੀ ਨੇ ਵੀ ਜੁਬਾਨ ਨੂੰ ਕਸ਼ਟ ਦਿੱਤਾ।

“ਚੰਗਾ ਫਿਰ ਮੈਂ ਜਾਨਾ ਹੁਣ ਹੋਰ ਨਾ ਕੋਈ ਖ਼ਰਾਬੀ ਕਰਨਾ, ਤੁਸੀਂ ਮੂੰਹ
ਹੱਥ ਧੋ ਕੇ ਜਾਓ ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਪੀ ਆਓ।” ਕਹਿਕੇ ਮੰਗੀ ਚਲੇ ਗਿਆ।

ਕਾਂਡ 12

“ਯਾਰ ਤੁਸੀਂ ਚੰਗੀ ਕੀਤੀ, ਮੈਂ ਰਾਤ ਵੀ ਤੁਹਾਨੂੰ ਬਥੇਰਾ ਰੋਕਦਾ ਰਿਹਾ, ਪਰ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਦੀ ਗੱਲ ਸੁਣਦਾ, ਰਾਤੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਚਮਕੀਲੇ ਬਣੇ ਹੋਏ ਸੀ।” ਲਖਵੀਰ ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਭੜਾਸ ਕੱਢਣੀ ਚਾਹੀ।

“ਓ ਯਾਰ ਹੁਣ ਤੂੰ ਬਸ ਕਰ, ਅੱਗੇ ਬਥੇਰੀ ਹੋ ਗਈ ਆ।” ਕਾਲੇ ਨੇ ਲਖਵੀਰ ਨੂੰ ਟੋਕਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਉਹਨੂੰ ਕਿਉਂ ਰੋਕਦਾ ਹੁਣ ਬੋਲਣ ਦੇ, ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਤੁਸੀਂ ਬੋਲਦੇ ਰਹੇ ਤੇ ਓਹ ਵਿਚਾਰਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਂਭ ਦਾ ਰਿਹਾ।” ਸੋਢੀ ਲਖਵੀਰ ਦਾ ਪੱਖ ਪੂਰਦਾ ਹੋਇਆ ਬੋਲਿਆ।

“ਚੱਲੋ ਬੰਦ ਕਰੋ ਹੁਣ ਬਹਿਸਬਾਜ਼ੀ, ਮੂੰਹ ਹੱਥ ਧੋਵੋ ਤੇ ਕੁੱਝ ਖਾਹ ਪੀ ਕੇ ਆਈਏ, ਮੈਂ ਰਾਤੀਂ ਵੀ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ, ਮੇਰੇ ਤੇ ਢਿੱਡ ਵਿੱਚ ਭੁੱਖ ਨਾਲ ਚੂਹੇ ਦੌੜ ਰਹੇ ਨੇ।” ਲਖਵੀਰ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਚਾਹ ਲਈ ਸੱਦਾ ਦਿੱਤਾ।

—ਫਿਰ ਸਾਰਿਆਂ ਮੂੰਹ ਹੱਥ ਧੋਤੇ 'ਤੇ ਚਾਹ ਪੀਣ ਲਈ ਚਲੇ ਗਏ। ਜਦ ਅਸੀਂ ਅੰਦਰ ਵੜੇ ਤਾ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹਾ-ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੱਸ ਰਹੇ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਸਭਨੇ ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਨਾਲ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਖਾਧਾ ਤੇ ਵਾਪਿਸ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਆ ਗਏ। ਫਿਰ ਬਾਕੀ ਕਮਰਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਸਮਾਨ ਚੁੱਕ ਕੇ ਇੱਕ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਆਂਦਾ, ਰਾਤੀਂ ਜਿਹੜਾ ਕਾਲਾ ਏਜੰਟ ਦੀਆਂ ਸਿਫਤਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਓਹੀ ਹੁਣ ਏਜੰਟ ਨੂੰ ਬੁਰਾ ਭਲਾ ਕਹਿ ਰਿਹਾ। ਬਸ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਘੰਟੇ ਬੀਤ ਗਏ, ਹੁਣ ਦੁਪਿਹਰ ਹੋ ਗਈ ਤੇ ਹੋਟਲ ਮੂਹਰੇ ਇੱਕ ਬੱਸ ਆ ਕੇ ਰੁਕੀ, ਇਸ ਬੱਸ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀਹ ਕੁ ਇੰਡੀਅਨ ਮੁੰਡੇ ਉੱਤਰੇ ਤੇ ਅੰਦਰ ਆ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਖ਼ਾਲੀ ਕੀਤੇ ਚਾਹ ਕਮਰੇ ਦੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ। ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਕੁੱਝ-ਕੁੱਝ ਸਮਝ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਸਾਨੂੰ ਰਾਤੀਂ ਸ਼ਰਾਬ ਕਿਉਂ ਪਿਲਾਈ ਗਈ, ਸ਼ਾਇਦ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਕਿ ਕਮਰੇ ਖ਼ਾਲੀ ਕਰਾਉਣ ਲਈ। ਜਦ ਅਸੀਂ ਖਾਣਾ ਖਾਣ ਗਏ ਉੱਥੇ ਓਹ ਵੀਹ ਮੁੰਡੇ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਬਾਤ ਹੋਈ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਤੋਂ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਓਹ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਏਜੰਟ ਦੇ ਬੰਦੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਪੰਦਰ੍ਹਾਂ ਨੇ ਗਰੀਸ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਬਾਕੀ ਪੰਜਾਂ ਨੇ ਵੀ ਇਟਲੀ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕੋ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਗਏ ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਦੇਰ ਰਾਤ ਤੱਕ ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ ਚੱਲਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ, ਫਿਰ ਗਿਆਰ੍ਹਾਂ ਕੁ ਵਜੇ ਸਭ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਦੂਜਾ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਅਸੀਂ ਰੋਜ਼ ਦੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਇਕੱਠੇ ਬੈਠ ਗਏ ਤਦ ਨੂੰ ਹੋਰ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁੰਡੇ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਇਸ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਹੁਣ ਤਕਰੀਬਨ ਪੰਜਾਹ ਕੁ ਮੁੰਡੇ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਪਰ ਅੱਗੇ ਜਾਣਦਾ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ, ਸਾਰੇ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ

ਕਿਉਂਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਥੇ ਅਸੀਂ ਹੀ ਆਏ ਸੀ। ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਛੇ ਕੁ ਵਜੇ ਮੰਗੀ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ।

“ਕਿਉਂ ਬਈ ਕਿੱਦਾਂ ਸਾਰੇ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਬੈਠੇ ਆ, ਸਭ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਤਾਂ ਹੈ...?” ਮੰਗੀ ਨੇ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਕਾਲੇ ਦੇ ਮੋਢੇ 'ਤੇ ਹੱਥ ਰੱਖਦੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਹੋਰ ਕੀ ਕਰੀਏ ਇੱਕ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਦਸ ਜਾਣੇ ਬੰਦ ਕਰਤੇ।” ਕਾਲੇ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਇਹਦੇ 'ਚ ਮੇਰਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਆ, ਤੁਸੀਂ ਨਾ ਕਰਦੇ ਖ਼ਰਾਬੀ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਖ਼ਰਾਬੀ ਕਰਨ ਲਈ ਕਿਹਾ ਸੀ।”

“ਚੱਲ ਛੱਡ ਜੋ ਹੋ ਗਿਆ ਹੁਣ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਆਂ।” ਸੋਢੀ ਕਾਲੇ ਨੂੰ ਚੁੱਪ ਕਰਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਆਖਣ ਲੱਗਾ।

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ, ਸਾਡੀ ਅੱਗੇ ਦੀ ਫਲਾਈਟ ਕਦੋਂ ਦੀ ਆ....?” ਕਾਲੇ ਨੇ ਨਾਲ ਹੀ ਅਗਲਾ ਸਵਾਲ ਕਰ ਦਿੱਤਾ।

“ਅਜੇ ਦਸ ਕੁ ਦਿਨ ਤੱਕ ਦੀਆਂ ਟਿਕਟਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਹੀਆਂ।”

“ਕਿਉਂ ਕੀ ਹੋਇਆ ਹੁਣ, ਐਨੇ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਕੀ ਕਰਾਂਗੇ...?”

“ਹੋਇਆ ਤਾਂ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ, ਇਕੱਠੀਆਂ ਸੀਟਾਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲ ਰਹੀਆਂ, ਚਾਰ ਸੀਟਾਂ ਮਿਲਦੀਆਂ ਸੀ।”

“ਫਿਰ ਹੁਣ ਕੀ ਕਰਨਾ..?”

“ਕੱਲ੍ਹ ਸਵੇਰੇ ਦਸ ਵਜੇ ਤੁਸੀਂ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ, ਤੁਹਾਨੂੰ ਦਸਾਂ ਨੂੰ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਸ਼ਿੱਪ (ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼) ਰਾਹੀਂ ਭੇਜ ਦੇਣਾ, ਪਰਸੋਂ ਸ਼ਾਮ ਤੱਕ ਤੁਸੀਂ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਾ।”

“ਸ਼ਿੱਪ ਰਾਹੀਂ, ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ।”

“ਚੰਗਾ ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਸਵੇਰੇ ਟਾਇਮ ਨਾਲ ਤਿਆਰ ਹੋ ਜਾਣਾ ਤੇ ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖਾਹ ਲੈਣਾ, ਨਾਲੇ ਤੁਸੀਂ ਬਾਕੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨਾਲ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ।”

“ਠੀਕ ਆ, ਨਹੀਂ ਕਰਦੇ।”

“ਚੰਗਾ ਸਵੇਰੇ ਮਿਲਦੇ ਆਂ।”

-ਸਵੇਰੇ ਆਉਣ ਦਾ ਕਹਿ ਕੇ ਮੰਗੀ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਸਾਡੇ ਚਿਹਰੇ ਵੀ ਖੁਸ਼ੀ ਨਾਲ ਖਿਲ ਗਏ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਬਸ ਸਵੇਰ ਹੋਣ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ। ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਰੋਟੀ ਦਾ ਵੀ ਚੇਤਾ ਭੁੱਲ ਗਿਆ। ਜਦ ਬਾਕੀ ਮੁੰਡੇ ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਆਏ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਗਏ। ਅੱਜ ਰਾਤੀਂ ਛੇਤੀ ਹੀ ਸੌਣ ਲਈ ਲੰਮੇ ਪੈ ਗਏ, ਬਾਕੀ ਮੁੰਡੇ ਬਥੇਰਾ ਪੁੱਛਦੇ ਰਹੇ ਕਿ ਅੱਜ ਐਨੀਂ ਛੇਤੀ ਕਿਉਂ ਸੌਣ ਲੱਗੇ, ਬਸ ਅਸੀਂ ਬਗਾਨਾ ਜਿਹਾ ਮਾਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਿਹਤ ਠੀਕ ਨਹੀਂ। ਬਸ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਛੇਤੀ ਲੰਮੇ ਪੈ ਗਏ ਆਂ,

ਸਾਨੂੰ ਲੰਮੇ ਪਏ ਵੇਖ ਓਹ ਵੀ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ। ਸਵੇਰ ਹੋਈ ਅਸੀਂ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਚਲੇ ਗਏ। ਰੋਟੀ ਤੇ ਅਜੇ ਤਿਆਰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਸ ਥੋੜ੍ਹੀ-ਥੋੜ੍ਹੀ ਬ੍ਰੈੱਡ ਖਾਧੀ ਤੇ ਵਾਪਿਸ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਆਪਣਾ ਸਮਾਨ ਬੈਗਾਂ ਵਿੱਚ ਪਾਇਆ, ਦਸ ਕੁ ਵਜੇ ਮੰਗੀ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ।

“ਹਾਂ ਬਈ ਮੁੰਡਿਓ ਕਿਵੇਂ ਆ ਸਭ ਤਿਆਰੀ ਆ...?”

“ਹਾਂ ਜੀ ਸਾਡੀ ਤਿਆਰੀ ਆ।”

“ਚੱਲੋ ਫਿਰ ਬਾਹਰ ਗੱਡੀਆਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਜਾ ਕੇ ਬੈਠੋ, ਮੈਂ ਹੋਟਲ ਦਾ ਹਿਸਾਬ ਕਰਕੇ ਆਇਆ।”

“ਠੀਕ ਆ।”

-ਅਸੀਂ ਬਾਹਰ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ, ਕੁੱਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਮੰਗੀ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਤੇ ਗੱਡੀਆਂ ਤੁਰ ਪਈਆਂ। ਦੋ ਕੁ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿੱਚ ਗੱਡੀਆਂ ਸੀਬੋਡ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ, ਗੱਡੀਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ-ਬੈਠੇ ਹੀ ਮੰਗੀ ਨੇ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਸਾਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ।

“ਆਹ ਕਾਰਡ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਗਲ ਵਿੱਚ ਪਾ ਲਓ 'ਤੇ ਆਹ ਪੀਲੀ ਜੈਕਟ ਉੱਪਰ ਪਾ ਲੈਣਾ।” ਮੰਗੀ ਨੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਾਰਡ ਤੇ ਜੈਕਟ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ।

“ਆਹ ਕਾਰਡ ਤੇ ਜੈਕਟ ਕਿਉਂ...?”

“ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਿੱਪ ਵਿੱਚ ਤੁਸੀਂ ਸ਼ਿੱਪ ਦੀ ਸਫਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਣਕੇ ਜਾਣਾ।”

“ਪਰ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਇਟਲੀ ਜਾਣਾ, ਹੁਣ ਤੂੰ ਕਹਿ ਰਿਹਾ ਕਿ ਸਫਾਈ ਕਰਨ ਵਾਲੇ ਬਣਕੇ ਜਾਣਾ ਕਿਉਂ...?”

“ਤੁਸੀਂ ਬਸ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਸ਼ਿੱਪ ਦੇ ਅੰਦਰ ਹੀ ਜਾਣਾ, ਉੱਥੇ ਕੋਈ ਸਫਾਈ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ।”

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ।”

-ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਵਾਰੋ-ਵਾਰੀ ਆਪਣੇ ਕਾਰਡ ਦਿਖਾ ਕੇ ਸ਼ਿੱਪ ਦੇ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਏ, ਇਹ ਕਾਰਡ ਕਿਸੇ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਸ਼ਿੱਪ ਵਿੱਚ ਜਾਣ ਤੋਂ ਕੋਈ ਡੇਢ ਕੁ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਦਸ ਮੁੰਡੇ ਹੋਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਘੰਟਿਆਂ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਹ ਜਾਣੇ ਹੋ ਗਏ, ਇਹ ਸਾਰੇ ਮੁੰਡੇ ਵੱਖੋ-ਵੱਖਰੇ ਏਜੰਟਾਂ ਦੇ ਸਨ। ਜਦ ਸ਼ਿੱਪ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਹ ਮੁੰਡੇ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਫਿਰ ਸ਼ਿੱਪ ਨੂੰ ਤੋਰ ਲਿਆ, ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਸ਼ਿੱਪ ਚੱਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਿੱਪ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿਚਕਾਰ ਰੁਕ ਗਿਆ, ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਪਾਣੀ ਹੀ ਪਾਣੀ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤੇ ਕਿਨਾਰਾ ਬਹੁਤ ਦੂਰ ਰਹਿ ਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਰੁਕਿਆ ਨੂੰ ਕਾਫੀ ਦਿਨ ਬੀਤ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਹਰ ਚੌਥੇ-ਪੰਜਵੇਂ ਦਿਨ

ਛੋਟੀਆਂ ਬੋਟਾਂ ਆਉਂਦੀਆਂ, ਜਿਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਮੁੰਡੇ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਕੁੱਝ ਮੁੰਡੇ ਤਾਂ ਸਾਈਪੈਸ ਤੋਂ ਤੇ ਕੁੱਝ ਤੁਰਕੀ ਤੋਂ ਪਹੁੰਚ ਰਹੇ ਸਨ। ਇਹ ਸ਼ਿੱਪ ਸਾਈਪੈਸ ਤੇ ਤੁਰਕੀ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹਾ ਕੀਤਾ ਗਿਆ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਜਦੋਂ ਮੁੰਡੇ ਥੋੜ੍ਹੇ ਸੀ ਤਾਂ ਖਾਣ ਨੂੰ ਵੀ ਕੁੱਝ ਵਧੀਆ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਹੋਰ ਮੁੰਡੇ ਆ ਰਹੇ ਬਸ ਖਾਣ ਨੂੰ ਵੀ ਘੱਟ ਹੀ ਮਿਲਦਾ ਸੀ। ਜਿਹੜੇ ਮੁੰਡੇ ਤੁਰਕੀ ਤੋਂ ਆਏ ਉਹ ਦੱਸਦੇ ਕਿ ਤੁਰਕੀ ਦੀ ਪੁਲਿਸ ਜਦ ਫੜ ਲੈਂਦੀ ਬਹੁਤ ਕੁੱਟਦੀ-ਮਾਰਦੀ ਤੇ ਨਾਲੇ ਬਹੁਤ ਹੀ ਜਲੀਲ ਕਰਦੀ। ਇਸ ਸ਼ਿੱਪ ਵਿੱਚ ਇੰਡੀਅਨ ਤੋਂ ਇਲਾਵਾਂ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ੀ ਤੁਰਕੀ ਆਦਿ ਦੇਸ਼ਾਂ ਦੇ ਬੰਦੇ ਵੀ ਆਣ ਮਿਲੇ। ਹੁਣ ਆਏ ਦਿਨ ਸਾਰਿਆਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੜਾਈ ਹੋਣ ਲੱਗ ਗਈ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੁੰਡੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਖਾਣਾ ਘੱਟ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਨੂੰ ਬ੍ਰੈੱਡ ਦੇ ਨਾਲ ਫਰੂਟ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਸੁੱਕੀ ਬ੍ਰੈੱਡ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਹੀ ਲੜਾਈ ਹੁੰਦੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚ ਅੱਠ ਬੰਦੇ ਇਹੋ ਜਿਹੇ ਸਨ ਜਿਹੜੇ ਖਾਣ ਲਈ ਕਦੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਲੜਦੇ, ਬਸ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣਾ। ਜੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਬ੍ਰੈੱਡ ਬਚ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਉਹਨਾਂ ਸਾਥੋਂ ਲੈ ਲੈਣਾ ਨਹੀਂ ਤੇ ਚੁੱਪ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣਾ, ਸਾਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਸੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਸਾਡਾ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰਨਾ, ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਜੋ ਬਚ ਗਿਆ ਸਾਨੂੰ ਦੇ ਦਿਓ ਨਹੀਂ ਤੇ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਪਰ ਲਖਵੀਰ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿਣਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਨਿਆਣਾ ਉਹੀ ਸੀ ਮਸਾਂ ਸਤਾਰਾਂ ਕੁ ਸਾਲ ਦਾ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਸ਼ਿੱਪ ਵਿੱਚ ਟੋਟਲ ਪੰਜ ਸੌ ਦੇ ਕਰੀਬ ਮੁੰਡੇ ਹੋ ਗਏ ਸਨ। ਅੱਜ ਸ਼ਿੱਪ ਵਿੱਚੋਂ ਖਾਣੇ ਦੇ ਨਾਲ-ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਵੀ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਸ਼ਿੱਪ ਖੜ੍ਹੇ ਨੂੰ ਵੀ ਕਾਫੀ ਸਮਾਂ ਬੀਤ ਗਿਆ ਪਰ ਕਿਸੇ ਵੀ ਪਾਸੇ ਤੁਰਨ ਦਾ ਨਾਂ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੈ ਰਹੇ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਕਈ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਆਪਿਸ ਵਿੱਚ ਲੜ ਪੈਣਾ ਤੇ ਕਦੀ ਸ਼ਿੱਪ ਦੇ ਕੈਪਟਨ ਨਾਲ। ਅੱਜ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਪੀਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ, ਪਰ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਵਿਚਕਾਰ ਸਮੁੰਦਰ ਦਾ ਪਾਣੀ ਹਮੇਸ਼ਾ ਕੌੜਾ ਹੁੰਦਾ ਬਸ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਹੀ ਪਾਣੀ ਖਾਰਾ ਹੁੰਦਾ, ਕੌੜਾ ਪਾਣੀ ਪੀਣ ਕਰਕੇ ਮੁੰਡੇ ਬਿਮਾਰ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ।

“ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਦੋ ਮੁੰਡੇ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਗਏ।” ਜਾ ਕੇ ਕੈਪਟਨ ਸੂਚਿਤ ਕੀਤਾ।

“ਅੱਛਾ! ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਦੇਖਦਾ।” ਕੈਪਟਨ ਨੇ ਬੜੀ ਹਮਦਰਦੀ ਜਿਤਾਈ।

“ਚੱਲੋ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਤੁਸੀਂ....?”

“ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਲੈ ਆਓ।”

“ਠੀਕ ਆ।”

-ਅਸੀਂ ਵਾਪਿਸ ਆ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੋ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਕੈਪਟਨ ਕੋਲ ਲੈ ਗਏ।

“ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਜਾਓ ਜਿਹਨਾਂ ਚਿਰ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਤੁਹਾਡੇ ਤੋਂ ਅਲੱਗ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਰਹਿਣਗੇ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਚੈੱਕ ਕਰਕੇ ਦਵਾਈ ਦਿੱਤੀ ਜਾਊ ਤੇ ਉੱਪਰ ਵਾਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਏਗਾ, ਉੱਪਰ ਵਾਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ ਸਿਰਫ਼ ਬਿਮਾਰਾਂ ਵਾਸਤੇ ਹੀ ਹੈ।”

“ਤੁਸੀਂ ਦਵਾਈ ਦੇ ਦਿਓ, ਅਸੀਂ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੀ ਲੈ ਜਾਵਾਂਗੇ....?”

“ਨਹੀਂ ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਇਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣਗੇ, ਜੇ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਗੇ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਸਕਦੇ ਆਂ।”

“ਠੀਕ ਆ, ਤੁਸੀਂ ਜ਼ਰਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖਣਾ।”

“ਓ.ਕੇ।”

-ਅਸੀਂ ਵਾਪਿਸ ਆਪਣੇ ਬਾਕੀ ਸਾਥੀਆਂ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਏ, ਹੋਰ ਮੁੰਡੇ ਵੀ ਬਿਮਾਰ ਹੋਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੈਪਟਨ ਕੋਲ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਅੱਜ ਜਿਹੜੇ ਮੁੰਡੇ ਬਿਮਾਰ ਹੋਏ ਇਹਨਾਂ ਵਿੱਚ ਦੋ ਸਕੇ ਭਰਾ ਸਨ, ਦੋਵਾਂ ਭਰਾਵਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਗਿਆ, ਉਸਨੂੰ ਵੀ ਕੈਪਟਨ ਕੋਲ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ। ਮੁੰਡੇ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਕੇ ਜਾ ਰਹੇ ਸਨ ਪਰ ਕੋਈ ਵੀ ਠੀਕ ਹੋ ਵਾਪਿਸ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਿਹਾ, ਸਾਰੇ ਹੀ ਬਹੁਤ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨ ਸਨ। ਜਦ ਪੰਜ-ਚਾਰ ਮੁੰਡੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਕੇ ਕੈਪਟਨ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਜਾਂਦੇ ਤਾਂ ਓਹ ਕੋਈ ਨਾ ਕੋਈ ਬਹਾਨਾ ਮਾਰ ਦੇਂਦਾ, ਪੂਰੇ ਸ਼ਿੱਪ ਦਾ ਮਾਹੌਲ ਖ਼ਰਾਬ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਤਾ ਰੋਟੀ-ਪਾਣੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਮਿਲਦਾ ਤੇ ਦੂਜਾ ਮੁੰਡੇ ਬਿਮਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੋਈ ਵਾਪਿਸ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਨਾ ਸ਼ਿੱਪ ਅੱਗੇ ਜਾ ਰਿਹਾ, ਬਸ ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਭਰੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਅੱਜ ਕਾਫ਼ੀ ਦਿਨਾਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਮੁੰਡਾ ਠੀਕ ਹੋ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਆਇਆ।

“ਹਾਂ ਬਈ ਬਾਕੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਸਿਹਤ ਕਿਵੇਂ..?” ਜੱਗੋ ਨੇ ਠੀਕ ਹੋ ਕੇ ਆਏ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਉੱਥੇ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ।” ਉਸਨੇ ਜਵਾਬ ਦੇਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ, ਕਿੱਥੇ ਗਏ ਸਾਰੇ....?”

“ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਮੈਨੂੰ ਤਾਂ ਇੱਕ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਅੱਜ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ।”

“ਪਰ ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਵੀ ਗਿਆ ਸੀ....?”

“ਅੱਛਾ! ਸੱਚੀਂ ਮੈਨੂੰ ਕੋਈ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ ਉੱਥੇ।”

“ਚਲੋ ਫਿਰ ਕੈਪਟਨ ਨੂੰ ਪੁੱਛਦੇ ਆਂ।”

–ਪੰਦਰਾਂ ਵੀਹ ਮੁੰਡੇ ਲਲਕਾਰੇ ਮਾਰਦੇ ਕੈਪਟਨ ਦੇ ਕੈਬਨ ਵੱਲ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ। ਪਰ ਉਹ ਅੱਠ ਬੰਦੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਬੈਠੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਦੇਖ ਸੁਣ ਰਹੇ ਸਨ।

“ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਚਾਹੁੰਦੈ....?” ਇੱਕ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਆਪਣੇ ਭਰਾ ਦਾ ਵੇਰਵਾ ਦੱਸਦੇ ਹੋਏ ਕੈਪਟਨ ਨੂੰ ਕਿਹਾ।

“ਉਹ ਅਜੇ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ।” ਕੈਪਟਨ ਨੇ ਮਿਲਾਉਣ ਤੋਂ ਮਨ੍ਹਾਂ ਕਰਦੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੋਇਆ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਮੈਨੂੰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਮਿਲਾ ਦਿਓ....?”

“ਜਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਮੈਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਾ ਸਕਦਾ।”

“ਤੂੰ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਮਿਲਾ ਸਕਦਾ ਉਹ ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਏ....?”

“ਮੈਂ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਕਰ ਸਕਦਾ ਤੁਸੀਂ ਜਾਓ।”

“ਨਹੀਂ ਮੈਂ ਅੱਜ ਮਿਲਕੇ ਹੀ ਜਾਣਾ।”

“ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਾ ਕਿ ਤੁਹਾਨੂੰ ਭੇਜਾਂ।”

“ਨਹੀਂ ਜਾਂਦੇ ਕੀ ਕਰੇਗਾ ਤੂੰ।”

“ਦੱਸਾਂ ਫਿਰ ਤੈਨੂੰ ਕੀ ਕਰਾਂਗਾ ਮੈਂ।”

“ਦੱਸ ਕੀ ਕਰਨਾ।”

“ਰੁਕ ਜ਼ਰਾ।”

–ਕੈਪਟਨ ਨੇ ਪਿਸਤੌਲ ਕੱਢ ਲਿਆ 'ਤੇ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤਾਣ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਗਿਆ, ਸਾਰੇ ਹੀ ਡਰਦੇ ਵਾਪਿਸ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਆਏ। ਫਿਰ ਕਈ ਵਾਰੀ ਜਾਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕੀਤੀ। ਪਰ ਹਰ ਵਾਰੀ ਕੈਪਟਨ ਤੇ ਉਹਦੇ ਸਾਥੀ ਪਿਸਤੌਲ ਕੱਢ ਲੈਂਦੇ ਤੇ ਅਸੀਂ ਹਰ ਵਾਰ ਹਾਰੇ ਹੋਏ ਜੁਆਰੀ ਵਾਗੂੰ ਮੂੰਹ ਲਮਕਾ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਆ ਜਾਂਦੇ। ਹੁਣ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਹੀ ਮੁੰਡੇ ਰੋਟੀ ਨਾ ਮਿਲਣ ਕਰਕੇ ਸਿਹਤ ਪੱਖੋਂ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਗਏ ਸੀ। ਇਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਉਹ ਅੱਠ ਬੰਦੇ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸਨ, ਪਰ ਅੱਜ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਵੱਖ ਹੋ ਕੇ ਕੁੱਝ ਗੱਲਬਾਤ ਕੀਤੀ ਤੇ ਕੋਲ ਆਏ।

“ਕੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਆ, ਅਸੀਂ ਚਾਰ-ਪੰਜ ਦਿਨ ਤੋਂ ਦੇਖ ਰਹੇ ਆ, ਕੋਈ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਆ ਤਾਂ ਤੁਸੀਂ ਦੱਸੋ ਸਾਨੂੰ...?”

“ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਤਾਂ ਹੈ ਤੁਸੀਂ ਕੀ ਕਰੋਗੇ।” ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਭਰਕੇ ਬਿਮਾਰ ਹੋਏ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਭਰਾ ਆਖਣ ਲੱਗਾ।

“ਜੇ ਹੋ ਸਕਿਆ ਤੁਹਾਡੀ ਮੱਦਦ ਕਰਾਂਗੇ।”

“ਮੱਦਦ ਕਰਨੀ ਏ ਤਾਂ ਮੇਰੇ ਭਰਾ ਨੂੰ ਮਿਲਾ ਦਿਓ ਇੱਕ ਵਾਰੀ।”

“ਤੇਰਾ ਭਰਾ ਕਿੱਥੇ ਗਿਆ...?”

-ਸਾਰੀ ਗੱਲਬਾਤ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਦੱਸੀ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸਮਝਾਇਆ ਕਿ ਜੇ ਆਪਾਂ ਇਕੱਲੇ-ਇਕੱਲੇ ਜਾਂਦੇ ਰਹੇ ਆਪਾਂ ਮਰ ਵੀ ਸਕਦੇ ਆਂ। ਪਰ ਜੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਮਿਲਕੇ ਚੱਲਾਂਗੇ ਫਿਰ ਬਹੁਤਾ ਨੁਕਸਾਨ ਨਹੀਂ ਹੋਣਾ, ਬਾਕੀ ਜਿਹੜੇ ਬੰਗਲਾਦੇਸ਼ੀ ਤੇ ਹੋਰ ਕੰਟਰੀ ਦੇ ਬੰਦੇ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਦ ਸਾਰੇ ਸਮਝ ਗਏ ਫਿਰ ਹੋਈ ਕਾਰਵਾਈ ਸ਼ੁਰੂ। ਉਹਨਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਸਭ ਤੋਂ ਮੂਹਰੇ ਅਸੀਂ ਹੋਵਾਂਗੇ ਅੱਠ ਜਾਣੇ। ਅਸੀਂ ਕੈਪਟਨ ਕੋਲੋਂ ਤੇ ਉਹਦੇ ਸਾਥੀਆਂ ਕੋਲੋਂ ਹਥਿਆਰ ਖੋਹਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਾਂਗੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਗੋਲੀ ਵੀ ਲੱਗ ਜਾਵੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਹ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਮਰ ਜਾਵੇ, ਤੁਸੀਂ ਫਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ ਬਸ ਮਗਰੋਂ ਆਣ ਕੇ ਉੱਪਰੋਂ ਦੱਬ ਲੈਣਾ। ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਪਿਸਤੌਲ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਆ ਗਿਆ ਬਸ ਫਿਰ ਨਹੀਂ ਮਰਦੇ ਤੇ ਫਿਰ ਓਹ ਅੱਠ ਜਾਣੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਤੇ ਸਿੱਧੇ ਕੈਪਟਨ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰ ਪਏ। ਕੈਪਟਨ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕੀਤੀ ਬਸ ਸਿੱਧਾ ਉਸ ਉੱਪਰ ਧਾਵਾ ਬੋਲ ਦਿੱਤਾ। ਕੈਪਟਨ ਦੇ ਸਾਥੀ ਵੀ ਆ ਗਏ, ਹੱਥੋਂ ਪਾਈ ਵੀ ਹੋਏ ਤੇ ਗੋਲੀ ਵੀ ਚੱਲੀ ਤੇ ਕੁੱਝ ਬੰਦੇ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਵੀ ਹੋਏ। ਜਦ ਅੰਤ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਮਿਲਕੇ ਲੜੇ ਤਾਂ ਹਥਿਆਰ ਵੀ ਖੋਹ ਲਏ ਗਏ, ਕੈਪਟਨ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਰੇ ਬੰਦੇ ਵੀ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਕਰ ਲਏ। ਫਿਰ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕੈਪਟਨ ਨੇ ਜਿਹੜਾ ਖਾਣਾ-ਪਾਣੀ ਆਪਣੇ ਜਾਂ ਆਪਣੇ ਬੰਦਿਆਂ ਲਈ ਰੱਖਿਆ ਸੀ, ਉਹ ਸਭ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ-ਥੋੜ੍ਹਾ ਵੰਡਿਆ ਗਿਆ, ਜ਼ਿਆਦਾ ਖਾਣਾ ਇਸ ਲਈ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਹੋਰ ਕਿੰਨਾਂ ਚਿਰ ਲੱਗਣਾ ਸੀ, ਖਾਣੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਹੋਈ ਪੁੱਛ-ਪੜਤਾਲ ਸ਼ੁਰੂ।

“ਮੇਰਾ ਭਰਾ ਤੇ ਬਾਕੀ ਮੁੰਡੇ ਕਿਸ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਆ...?”

“ਕਿਸੇ ਵੀ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਨਹੀਂ।”

“ਫਿਰ ਕਿੱਥੇ ਆ...?”

“ਪਤਾ ਨਹੀਂ।”

“ਤੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਫਿਰ ਹੋਰ ਕਿਸ ਨੂੰ ਪਤਾ...?”

“ਕੈਪਟਨ ਚੁੱਪ।”

“ਦੱਸਦਾ ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ...?”

“ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ।”

“ਕੀ ਕਿਹਾ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ।”

“ਹਾਂ, ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਮਾਰ ਦਿੱਤੇ।”

“ਪਰ ਕਿਉਂ...?”

“ਕਿਉਂਕਿ ਓਹ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦੇ, ਬਸ ਇਸੇ ਲਈ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮੁੰਦਰ ਵਿੱਚ ਸੁੱਟ ਦਿੱਤਾ।”

“ਹਾਏ ਓ ਰੱਬਾ ਕੀ ਕਰਤਾ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਬੀਬੀ-ਭਾਪੇ ਨੂੰ ਕੀ ਮੂੰਹ ਦਿਖਾਉਂਗਾ।”

—ਹੁਣ ਸਾਰਾ ਸ਼ਿੱਪ ਉਹਨਾਂ ਅੱਠ ਬੰਦਿਆਂ ਦੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਸੀ ਤੇ ਸਾਰੇ ਹਥਿਆਰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਕਰ ਲਏ।

“ਤੂੰ ਹੁਣੇ ਹੀ ਸ਼ਿੱਪ ਤੋਰ ਤੇ ਰਾਤੋਂ-ਰਾਤ ਸਾਰੇ ਬੰਦੇ ਟਿਕਾਣੇ ਪੁਚਾ।” ਕੈਪਟਨ ਨੂੰ ਉਹਦੀ ਪਿਸਤੌਲ ਦੀ ਨੌਕ ਤੇ ਹੁਕਮ ਸੁਣਾਇਆ।

“ਕਿਸੇ ਵੀ ਹਾਲਤ ਵਿੱਚ ਰਾਤੋਂ-ਰਾਤ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ।” ਕੈਪਟਨ ਨੇ ਆਪਣੇ ਵਿਚਾਰ ਦਿੱਤੇ।

“ਕਿਉਂ ਨਹੀਂ ਪਹੁੰਚ ਸਕਦੇ...?”

“ਕਿਉਂਕਿ ਪਹਿਲਾਂ ਗਰੀਸ ਤੇ ਫਿਰ ਇਟਲੀ ਜਾ ਸਕਦੇ ਆਂ।”

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ, ਤੂੰ ਸ਼ਿੱਪ ਤੋਰ।”

“ਠੀਕ ਆ।”

—ਸ਼ਿੱਪ ਤੋਰ ਲਿਆ ਤੇ ਰਾਤੋਂ-ਰਾਤ ਚੱਲਦੇ-ਚੱਲਦੇ ਗਰੀਸ ਪਹੁੰਚ ਗਏ।

“ਇੱਕ ਸੌ ਪੰਜਾਹ ਮੁੰਡੇ ਇੱਥੇ ਉਤਾਰਨੇ ਆਂ।” ਕੈਪਟਨ ਨੇ ਲਿਸਟ ਕੱਢਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਤੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਨਹੀਂ ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਉਤਰਨਗੇ।” ਉਹਨਾਂ ਅੱਠ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਚੱਲੋ ਠੀਕ ਆ ਜਿਵੇਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮਰਜ਼ੀ।” ਕੈਪਟਨ ਨੇ ਪੇਪਰ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ।

“ਜਿਹੜਾ ਗਰੀਸ ਰਹਿਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਓਹ ਉਤਰ ਜਾਵੇ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਇਟਲੀ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਓਹ ਇਟਲੀ ਜਾ ਸਕਦਾ। ਉਸ ਕੋਲੋਂ ਕੋਈ ਵੱਧ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਲਿਆ ਜਾਏਗਾ।” ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਰੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

—ਜਿਹੜੇ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਸੌ ਪੰਜਾਹ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ, ਪਰ ਹੁਣ ਉਤਰਨ ਵੇਲੇ ਸਿਰਫ਼ ਤੀਹ ਕੁ ਹੀ ਮੁੰਡੇ ਗਰੀਸ ਲਈ ਤਿਆਰ ਹੋਏ ਤੇ ਉਤਰ ਗਏ। ਬਾਕੀ ਸਭ ਇਟਲੀ ਜਾਣ ਲਈ ਹੀ ਤਿਆਰ ਸਨ। ਫਿਰ ਸ਼ਿੱਪ ਗਰੀਸ ਤੋਂ ਇਟਲੀ ਨੂੰ ਤੁਰਿਆ ਤੇ ਇਟਲੀ ਦੇ ਸਹਿਰ ਰਿਜੋਕਲਾਵਰੀਆ ਦੇ ਸੀਬੋਡ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਰਿਜੋਕਲਾਵਰੀਆ ਪਹੁੰਚਣ 'ਤੇ।

“ਆਪਾਂ ਨੂੰ ਸ਼ਿੱਪ ਪਿੱਛੇ ਮੋੜਨਾ ਪਵੇਗਾ।” ਕੈਪਟਨ ਨੇ ਸ਼ਿੱਪ ਰੋਕਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਕਿਉਂ...?”

“ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਗੇ ਪੁਲਿਸ ਆ, ਜੇ ਅੱਗੇ ਗਏ ਸਾਰੇ ਹੀ ਫੜੇ ਜਾਵਾਂਗੇ।”

“ਫਿਰ ਹੁਣ ਕਿਵੇਂ ਹੋਊ...?”

“ਆਪਾਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਰਾਤ ਨੂੰ ਗੇੜਾ ਮਾਰਦੇ ਰਹਾਂਗੇ, ਜਦ ਮੌਕਾ ਮਿਲਿਆ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉਤਾਰ ਦੇਵਾਂਗਾ।”

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ, ਮੋੜ ਪਿੱਛੇ ਨੂੰ।”

“ਓ.ਕੇ।”

—ਜਹਾਜ਼ ਪਿੱਛੇ ਮੋੜ ਲਿਆ ਤੇ ਕਿਨਾਰੇ ਤੋਂ ਕਾਫੀ ਦੂਰ ਲਿਜਾ ਕੇ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਹਰ ਰੋਜ਼ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸ਼ਿੱਪ ਕਿਨਾਰੇ ਵੱਲ ਆਉਂਦਾ। ਪਰ ਫਿਰ ਵਾਪਿਸ ਮੁੜ ਜਾਂਦੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਏ, ਹੁਣ ਤੇ ਕੈਪਟਨ ਕੋਲ ਵੀ ਖਾਣਾ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਅੱਜ ਪੰਜਵੇਂ ਦਿਨ ਸ਼ਿੱਪ ਫਿਰ ਕਿਨਾਰੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰਿਆ, ਕਹਿੰਦੇ ਅੱਜ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਕੋਈ ਖ਼ਤਰਾ ਨਹੀਂ ਹੈ। ਕੈਪਟਨ ਦੇ ਕਹਿਣ 'ਤੇ ਬਾਕੀ ਸਟਾਫ਼ ਨੇ ਸ਼ਿੱਪ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਛੋਟੀ ਬੋਟ ਰੱਸੇ ਨਾਲ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਉਤਾਰੀ, ਫਿਰ ਰੱਸੇ ਨਾਲ ਸ਼ਿੱਪ ਵਿੱਚੋਂ ਬੋਟ ਵਿੱਚ ਉਤਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਬੋਟ ਵਿੱਚ ਸਿਰਫ਼ ਪੰਜ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀ ਹੀ ਜਗ੍ਹਾ ਹੈ। ਪਰ ਹੁਣ ਇਸ ਵਿੱਚ ਪੱਚੀ ਜਾਣੇ ਸਵਾਰ ਹੋ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਿਹੜਾ ਮੁੰਡਾ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰੱਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਫੜਦਾ ਉਹ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਜਾਂਦਾ। ਲਖਵੀਰ ਜਦ ਹੇਠਾਂ ਉਤਰ ਰਿਹਾ ਸੀ ਤਾਂ ਉਹਦੇ ਹੱਥੋਂ ਰੱਸਾ ਛੁੱਟ ਗਿਆ ਤੇ ਉਹ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗ ਗਿਆ, ਪਰ ਉਹ ਬੋਟ ਦੇ ਕੋਲ ਹੀ ਡਿੱਗਣ ਕਰਕੇ ਬਚ ਗਿਆ। ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਉਹ ਵੀ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਗਿਆ। ਪਰ ਬੋਟ ਵਾਲੇ ਨੇ ਉਸਦਾ ਜੂੜਾ ਫੜਕੇ ਉਪਰ ਖਿੱਚ ਲਿਆ, ਤੇ ਉਸਨੂੰ ਬਚਾ ਲਿਆ। ਪਰ ਕਈ ਮੁੰਡੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗਣ ਕਰਕੇ ਮਰ ਵੀ ਗਏ ਸਨ। ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਡਿੱਗਦੇ ਹੀ ਜੇ ਉਹ ਸ਼ਿੱਪ ਦੇ ਨੇੜੇ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ ਤਾਂ ਜ਼ਖ਼ਮੀ ਹੋ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਸ਼ਿੱਪ ਦੇ ਹੇਠਲੇ ਪਾਸੇ ਤੇਜ਼ ਧਾਰ ਆਰੇ ਚੱਲ ਰਹੇ ਹੁੰਦੇ ਆ। ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਮੁੰਡੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਵੀ ਡਿੱਗ ਗਏ ਸਨ, ਬੋਟ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਦਾ ਪਾਣੀ ਲਾਲ ਹੋ ਗਿਆ। ਪਰ ਉਹ ਮੁੰਡੇ ਦੁਬਾਰਾ ਉੱਪਰ ਨਹੀਂ ਆਏ। ਦਸੰਬਰ ਦਾ ਮਹੀਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਠੰਡ ਵੀ ਬਹੁਤ ਸੀ ਤੇ ਕਾਫੀ ਲੰਬੇ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਖਾਣਾ ਵੀ ਨਾ ਖਾਣ ਕਰਕੇ ਸਿਹਤ ਵੀ ਕਾਫੀ ਕਮਜ਼ੋਰ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ। ਅਜੇ ਚਾਰ ਹੀ ਗੇੜੇ ਲੱਗੇ ਸਨ ਕਿ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਪਹੁੰਚ ਗਈ।

“ਆਪਾਂ ਪਿੱਛੇ ਚੱਲਦੇ ਆਂ, ਫਿਰ ਵਾਪਿਸ ਚੱਕਰ ਮਾਰ ਲਵਾਂਗੇ, ਜੇ ਨਾ ਗਏ ਸਾਰੇ ਹੀ ਫੜੇ ਜਾਵਾਂਗੇ।” ਕੈਪਟਨ ਨੇ ਆਪਣੀ ਸਲਾਹ ਦੇਣੀ ਚਾਹੀ।

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ, ਤੂੰ ਸ਼ਿੱਪ ਮੋੜ ਪਿੱਛੇ।”

“ਓ.ਕੇ।”

ਕਾਂਡ 13

—ਜਦ ਸ਼ਿੱਪ ਪਿੱਛੇ ਨੂੰ ਮੋੜਿਆ ਤਾਂ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਸ਼ਿੱਪ ਦਾ ਪਿੱਛਾ ਕਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਕੁੱਝ ਪੁਲਿਸ ਬੋਟਾਂ ਵਿੱਚ ਤੇ ਇੱਕ ਹੈਲੀਕੋਪਟਰ ਸ਼ਿੱਪ ਦੇ ਉਪਰ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਹੈਲੀਕੋਪਟਰ ਵਾਲਾ ਵਾਇਰਲਸ ਨਾਲ ਬੋਟਾਂ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਸਭ ਕੁੱਝ ਦੱਸ ਰਿਹਾ ਸੀ ਕਿ ਸ਼ਿੱਪ ਕਿਸ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ। ਸ਼ਿੱਪ ਨੂੰ ਰੋਕਣ ਲਈ ਉਹਨਾਂ ਸ਼ਿੱਪ ਦੇ ਆਲੇ-ਦੁਆਲੇ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਡਰਾਉਣ ਲਈ ਫੋਕੇ ਬੰਬ ਦਾ ਇਸਤੇਮਾਲ ਵੀ ਕੀਤਾ ਤੇ ਨਾਲੇ ਪੂੰਏ ਵਾਲੇ ਬੰਬ ਵੀ ਛੱਡੇ ਗਏ। ਆਖਿਰ ਨੂੰ ਸ਼ਿੱਪ ਰੋਕਣਾ ਪਿਆ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਸ਼ਿੱਪ ਆਪਣੇ ਕਬਜ਼ੇ ਵਿੱਚ ਕਰ ਲਿਆ। ਕਾਫ਼ੀ ਪੁਲਿਸ ਦੀਆਂ ਬੋਟਾਂ ਵੀ ਸ਼ਿੱਪ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ। ਫਿਰ ਸਭ ਨੂੰ ਸ਼ਿੱਪ ਵਿੱਚੋਂ ਉਤਾਰ ਕੇ ਬਾਹਰ ਕਿਨਾਰੇ 'ਤੇ ਲੈ ਆਏ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਰਿਜ਼ੋਕਲਾਵਰੀਆ ਦੀ ਪੁਲਿਸ ਸਾਨੂੰ ਵੱਖ-ਵੱਖ ਥਾਣਿਆਂ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਈ। ਉੱਥੇ ਸਭ ਦੇ ਫਿੰਗਰ ਪ੍ਰਿੰਟ ਕੀਤੇ ਗਏ। ਇਟਲੀ ਵਿੱਚ ਗਰੀਬਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰਨ ਵਾਲੀ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ (ਕਾਲੀਦਾਸ) ਹੈ। ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਉੱਥੋਂ ਕੱਪੜੇ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਤੇ ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਲਿਆਂਦਾ ਗਿਆ, ਉੱਥੇ ਸਭ ਨੂੰ ਚੈੱਕ ਕੀਤਾ ਗਿਆ, ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਤਾਂ ਚੈੱਕ ਕਰਕੇ ਦਵਾਈ ਦੇ ਕੇ ਉਸੇ ਵਕਤ ਭੇਜ ਦਿੱਤਾ। ਪਰ ਜਿਹੜੇ ਸਿਹਤ ਪੱਖੋਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਬਿਮਾਰ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕਮਜ਼ੋਰ ਸਨ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਹਸਪਤਾਲ ਹੀ ਰੱਖ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਇੱਥੇ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਮਦਰ ਟਰੇਸਾ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਕੁੱਝ ਲੋਕ ਮਿਲੇ ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਵੀ ਸਾਡੀ ਬਹੁਤ ਮੱਦਦ ਕੀਤੀ। ਆਖਿਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਸਾਰੇ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤੇ ਗਏ, ਪਰ ਲਖਵੀਰ ਦੀ ਉਮਰ ਛੋਟੀ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਉਹਨੂੰ ਨਹੀਂ ਜਾਣ ਦਿੱਤਾ, ਕਿਉਂਕਿ ਲਖਵੀਰ ਅਜੇ ਸਾਢੇ ਕੁ ਸਤਾਰਾਂ ਸਾਲ ਦਾ ਸੀ ਮਸਾਂ।

“ਤੂੰ ਹੁਣ ਵਾਪਿਸ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦਾ ਜਾਂ ਫਿਰ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾ...?”
ਮਦਰ ਟਰੇਸਾ ਸੰਸਥਾ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਲਖਵੀਰ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਮੈਂ ਵਾਪਿਸ ਨਹੀਂ ਜਾਣਾ ਹੁਣ ਇੱਥੇ ਰਹਿਣਾ।” ਲਖਵੀਰ ਨੇ ਆਪਣੇ ਦਿਲ ਦੀ ਗੱਲ ਕਹੀ।

“ਤੇਰਾ ਕੋਈ ਇੱਥੇ ਹੈ...?”

“ਹਾਂ ਮੇਰੀ ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ ਦੇ ਆ।”

“ਕਿੱਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਆ...?”

“ਓ ਰੋਮ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਆ।”

“ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਐਡਰੈੱਸ ਜਾਂ ਕੋਈ ਫੋਨ ਨੰਬਰ ਹੈ...?”

“ਐਡਰੈੱਸ ਨਹੀਂ ਬਸ ਫੋਨ ਨੰਬਰ ਹੀ ਹੈ।”

“ਸਾਨੂੰ ਨੰਬਰ ਦੱਸ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕਰੀਏ।”

- ਜਦੋਂ ਜਾਣ-ਪਹਿਚਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕੀਤਾ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਕਿਸੇ ਵੀ ਫ਼ੋਨ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕਿਆ, ਕਾਫ਼ੀ ਵਾਰ ਫ਼ੋਨ ਟਰਾਈ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਕਿਸੇ ਵੀ ਫ਼ੋਨ ਨਾ ਚੁੱਕਿਆ।

“ਇਹ ਨੰਬਰ ’ਤੇ ਕੋਈ ਚੁੱਕ ਨਹੀਂ ਰਿਹਾ, ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਹੋਰ ਫ਼ੋਨ ਨੰਬਰ ਹੈ....?” ਮਦਰ ਟਰੇਸਾ ਸੰਸਥਾ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਮੈਨੂੰ ਫਿਰ ਪੁੱਛਣ ਆਇਆ।

“ਨਹੀਂ ਹੋਰ ਤੇ ਕੋਈ ਨੰਬਰ ਨਹੀਂ ਆ।” ਹੌਲੀ ਜਿਹੇ ਮੈਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਗਿਆ ਕਿ ਹੁਣ ਕੀ ਹੋਵੇਗਾ।

“ਹੁਣ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ ਕੁੱਝ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆ ਰਿਹਾ।”

“ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਰੋਮ ਭੇਜ ਦਿਓ।”

“ਤੂੰ ਉੱਥੇ ਕੀਹਦੇ ਕੋਲ ਰਹੇਗਾ...?”

“ਮੈਂ ਆਪੇ ਕਿਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਹਿ ਲਊਂਗਾ।”

“ਜਿਵੇਂ ਤੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ।”

-ਮਦਰ ਟਰੇਸਾ ਸੰਸਥਾ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਮੈਨੂੰ ਰਿਜ਼ੋਕਲਾਵਰੀਆ ਤੋਂ ਰੋਮ ਦੀ ਟਿਕਟ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਰੋਮ ਵਿੱਚ ਮਦਰ ਟਰੇਸਾ ਸੰਸਥਾ ਦਾ ਐਡਰੈੱਸ ਵੀ ਦਿੱਤਾ।

“ਤੂੰ ਰੋਮ ਜਾ ਕੇ ਇਹਨਾਂ ਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਇਹ ਤੇਰੀ ਮੱਦਦ ਕਰਨਗੇ, ਜਿਹਨਾਂ ਚਿਰ ਤੇਰੇ ਕੋਲ ਕੰਮ ਨਹੀਂ, ਤੇਰੇ ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਸਭ ਇਹਨਾਂ ਦੀ ਜ਼ਿੰਮੇਵਾਰੀ ਆ।”

“ਠੀਕ ਆ ਚਲਾ ਜਾਊਂਗਾ।”

“ਫਿਰ ਵੀ ਤੈਨੂੰ ਕਦੇ ਸਾਡੀ ਜ਼ਰੂਰਤ ਹੋਵੇ ਤੂੰ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਨੰਬਰ ’ਤੇ ਫ਼ੋਨ ਕਰ ਸਕਦਾ, ਅਸੀਂ ਤੇਰੀ ਹਰ ਮੱਦਦ ਕਰਾਂਗੇ।”

-ਫਿਰ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਮੈਨੂੰ ਸਟੇਸ਼ਨ ’ਤੇ ਰੋਮ ਵਾਲੀ ਟਰੇਨ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਗਿਆ। ਜਦ ਮੈਂ ਰੋਮ ਪਹੁੰਚਾ ਉੱਥੇ ਮੈਨੂੰ ਕਾਫ਼ੀ ਮੁੰਡੇ ਮਿਲ ਗਏ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ ਸੀ। ਜਿਸ ਪਾਸੇ ਵੀ ਜਾਣਾ ਅਸੀਂ ਸਭਨੇ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਜਾਣਾ। ਮੈਂ ਰੋਮ ਪਹੁੰਚ ਕੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਪਹਿਚਾਣ ਵਾਲਿਆਂ ਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕੀਤਾ ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਨਹੀਂ ਚੁੱਕਿਆ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਰੋਮ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਬਾਹਰ ਬੈਠੇ ਸੀ। ਵੇਖਿਆ ਕਿ ਚਾਰ ਇੰਡੀਅਨ ਮੁੰਡੇ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਲਿਫ਼ਾਫ਼ੇ ਫੜੀ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਆ ਰਹੇ ਸੀ।

“ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇੱਕ ਲਾਈਨ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਜਾਓ।” ਉਹਨਾਂ ਚਾਰਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਕਿਹਾ।

“ਅੱਛਾ ਜੀ! ਅਸੀਂ ਲਾਈਨ ਬਣਾਕੇ ਬੈਠ ਗਏ।”

“ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਖਾਣ ਵਾਸਤੇ ਦੇ ਰਹੇ ਆ, ਕੱਲ੍ਹ ਫਿਰ ਆਵਾਂਗੇ।”

“ਠੀਕ ਆ ਜੀ।”

—ਕਤਾਰ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਬ੍ਰੈੱਡ ਤੇ ਫਰੂਟ ਵੰਡਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹਨਾਂ ਚਾਰਾਂ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਲਖਵੀਰ ਦੇ ਸਕੇ ਤਾਏ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਵੀ ਸੀ। ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਹਰਦੀਪ ਹੈ, ਪਰ ਮੈਨੂੰ ਨਹੀਂ ਸੀ ਪਤਾ ਕਿਉਂਕਿ ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਤੁਰਿਆ ਉਸ ਵਕਤ ਓਹ ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਕੰਮ ਕਰਦਾ ਸੀ। ਉਹਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਜਿਵੇਂ ਮੇਰੇ ਚਿਹਰੇ 'ਤੇ ਰੌਣਕ ਆ ਗਈ ਤੇ ਮੈਂ ਉੱਠ ਖਲੋਤਾ।

“ਵੀਰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਚਾਚੇ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਹਾਂ।” ਮੈਂ ਉੱਠਕੇ ਹਰਦੀਪ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਕਿਹਾ।

“ਤੂੰ ਉੱਥੇ ਜਾ ਕੇ ਬਹਿ ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਆਇਆ।” ਮੈਨੂੰ ਕਹਿ ਕੇ ਹਰਦੀਪ ਅੱਗੇ ਚਲਾ ਗਿਆ।

“ਠੀਕ ਆ।”

—ਮੈਂ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਬ੍ਰੈੱਡ ਫਰੂਟ ਵੰਡਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਓਹ ਚਾਰੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਪੌੜੀਆਂ ਉੱਤਰ ਗਏ। ਮੈਂ ਸੋਚਿਆ ਸ਼ਾਇਦ ਹੇਠਾਂ ਕੋਈ ਕਮਰਾ ਹੋਣਾ ਜਾਂ ਫਿਰ ਖਾਣ ਵਾਸਤੇ ਹੋਰ ਸਮਾਨ ਲੈਣ ਗਏ ਆ। ਕੁੱਝ ਕੁ ਸਮਾਂ ਉਡੀਕਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਮੈਂ ਵੀ ਪੌੜੀਆਂ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਹੇਠਾਂ ਕੋਈ ਕਮਰਾ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਹੇਠਾਂ ਸੁਰੰਗ ਵਿੱਚ ਮੈਟਰੋ ਚੱਲਦੀ ਆ, ਮੈਂ ਨਿਰਾਸ਼ ਜਿਹਾ ਹੋ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਦਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨ ਲੱਗਾ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਫਿਰ ਓਹ ਚਾਰੇ ਜਾਣੇ ਆਏ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਲਾਈਨ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ, ਜਦੋਂ ਮੇਰੀ ਵਾਰੀ ਆਈ।

“ਵੀਰ ਤੂੰ ਕੱਲ੍ਹ ਮੁੜਕੇ ਆਇਆ ਨਹੀਂ....?” ਫਿਰ ਹਰਦੀਪ ਦੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਤੂੰ ਬਹਿ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਤੈਨੂੰ ਵੀਨੋ (ਵਾਈਨ) ਦਾ ਡੱਬਾ ਲਿਆ ਕੇ ਦੇਂਦਾ।”

“ਵੀਰ ਮੈਂ ਤੇਰੇ ਚਾਚੇ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਆ।”

“ਠੀਕ ਆ ਤੂੰ ਬਹਿ।”

—ਸ਼ਾਇਦ ਮੈਨੂੰ ਹਰਦੀਪ ਨੇ ਪਹਿਚਾਣਿਆ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਮੇਰੀ ਹਾਲਤ ਹੀ ਐਨੀ ਖਰਾਬ ਹੋ ਚੁੱਕੀ ਸੀ, ਮੈਨੂੰ ਖੁਦ ਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਨਹਾਤੇ ਨੂੰ ਕਿੰਨੇ ਦਿਨ ਹੋ ਗਏ। ਪਰ ਅੱਜ ਮੈਂ ਬੈਠਾ ਨਹੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੌੜੀਆਂ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਸਭ ਕੁੱਝ ਵੰਡ ਕੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਮੈਂ ਹਰਦੀਪ ਨੂੰ ਬਾਹੋਂ ਫੜ ਲਿਆ।

“ਹੁਣ ਕੀ ਹੋਇਆ....” ਹਰਦੀਪ ਮੈਥੋਂ ਬਾਹ ਛਡਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

“ਵੀਰ ਮੈਂ ਲਖਵੀਰ ਆ ਤੇਰੇ ਚਾਚੇ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਆਪਣੇ ਭਾਪੇ, ਤਾਏ ਤੇ ਬਾਬੇ ਦਾ ਨਾਮ ਵੀ ਦੱਸਿਆ।

“ਓਹ ਤੇਰੀ ਲਖਵੀਰ ਤੂੰ, ਤੇਰੀ ਹਾਲਤ ਕੀ ਬਣੀ ਹੋਈ ਆ...?” ਹਰਦੀਪ ਨੇ ਹੈਰਾਨੀ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਬਸ ਵੀਰ ਤੇਰੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੀ ਆ।”

“ਪਰ ਤੂੰ ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਜਾਣਾ ਸੀ ਇੱਥੇ ਕਿਵੇਂ...?”

“ਅਮਰੀਕਾ ਦੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਬਣੀ ਤੇ ਇੱਧਰ ਆ ਗਿਆ।”

“ਚੱਲ ਤੂੰ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਘਰ ਨੂੰ।”

“ਠੀਕ ਆ ਵੀਰ।”

-ਹਰਦੀਪ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ, ਘਰ ਜਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਮੈਂ ਨਹਾਤਾ ਤੇ ਹਰਦੀਪ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਨਵੇਂ ਕੱਪੜੇ ਲੈ ਕੇ ਦਿੱਤੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਫੀ ਦਿਨ ਵਧੀਆ ਲੰਘੇ ਪਰ ਹਰਦੀਪ ਵਾਪਿਸ ਜਰਮਨ ਚਲੇ ਗਿਆ ਤੇ ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ ਸਟੇਸ਼ਨ ਬਦਲ ਗਿਆ, ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਕੋਹਲੀ ਲਬਾਣੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਕੇ ਸ਼ਹਿਰ 'ਚੋਂ ਬਾਹਰ ਪੈਂਦੇ ਇੱਕ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਲੱਗੇ, ਕਿਉਂਕਿ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਰਹਿਣ ਲਈ ਕਿਰਾਇਆ ਚਾਹੀਦਾ ਸੀ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਤਾਂ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਸਾਨੂੰ ਰੋਟੀ-ਪਾਣੀ ਕਾਲੀਦਾਸ ਵੱਲੋਂ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ, ਸੌਣ ਲਈ ਜੰਗਲ। ਫਿਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਸਾਨੂੰ ਬਾਹਰ ਸੁੱਟੇ ਹੋਏ ਗੱਦੇ ਮਿਲ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਗੱਦੇ ਚੁੱਕ ਕੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਏ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਥੋੜ੍ਹਾ-ਬਹੁਤ ਸਮਾਨ ਇਕੱਠਾ ਕਰ ਲਿਆ, ਹੁਣ ਬੰਦੇ ਵੱਧਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਏ, ਇੱਕ ਦਿਨ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਮਿਲਿਆ।

“ਬਈ ਕੋਈ ਰਹਿਣ ਦਾ ਟਿਕਾਣਾ ਮਿਲ ਸਕਦਾ...?” ਜਰਮਨ ਤੋਂ ਆਏ ਉਸ ਆਦਮੀ ਨੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆਣ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਭਰਾਵਾ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਆਪ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਸੌਣ ਜਾਈਦਾ।”

“ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਓਹ ਕਿੱਦਾ...?”

“ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਸੌਣ ਲਈ ਕਿਰਾਇਆ ਚਾਹੀਦਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਹੈ ਨਹੀਂ।”

“ਤੁਸੀਂ ਰੋਟੀ ਕਿੱਥੋਂ ਖਾਂਦੇ ਆਂ...?”

“ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਸੰਸਥਾ ਹੈ ਕਾਲੀਦਾਸ, ਰੋਟੀ ਅਸੀਂ ਉੱਥੇ ਖਾ ਲਈਦੀ ਆ।”

“ਤੁਸੀਂ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਸੌਣ ਦੀ ਜਗ੍ਹਾ ਦੇ ਦਿਓ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਰੋਟੀ ਦਾ ਖਰਚ ਮੈਂ ਆਪੇ ਹੀ ਕਰੂੰਗਾ।”

“ਰੋਟੀ ਦਾ ਖਰਚ ਤੂੰ ਕਰੇਂਗਾ ਓਹ ਕਿੱਥੋਂ...?”

“ਮੈਂ ਕਾਫੀ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਿਹਾ, ਜਿਹੜੇ ਪੈਸੇ ਮੈਂ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਕਿਰਾਇਆ ਦੇਣਾ ਓਹੀ ਆਪਾਂ ਖਾਣ 'ਤੇ ਖਰਚ ਕਰਾਂਗੇ। ਨਾਲੇ ਮੈਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੇ ਦਿਨ ਤੱਕ ਪੇਪਰ ਮਿਲ ਜਾਣੇ ਆਂ, ਫਿਰ ਵਾਪਿਸ ਜਰਮਨ ਚਲਾ ਜਾਣਾ।”

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ, ਤੂੰ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਚੱਲੀਂ।”

“ਠੀਕ ਆ।”

-ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਾਫੀ ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਏ, ਸਵੇਰੇ ਰੋਮ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਜਾਣਾ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਖਾਣ ਦਾ ਸਮਾਨ ਲੈ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਾ। ਸਭ ਨੇ ਮਿਲਕੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਬਹੁਤ ਖਾਣਾ ਤੇ ਸੌ ਜਾਣਾ। ਇੱਕ ਦਿਨ ਦੁਪਿਹਰੇ ਜਿਹੇ ਜਰਮਨ ਵਾਲਾ ਕਸਤੂਰੇ ਗਿਆ, ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਬਾਹਰ ਲਿਸਟ ਵਿੱਚ ਲਿਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ। ਜਦ ਓਹ ਅੰਦਰ ਗਿਆ ਉਸਨੂੰ ਸੰਨਜੋਰਨੋ (ਪੱਕੇ ਹੋਣ ਵਾਲਾ ਕਾਰਡ) ਮਿਲ ਗਈ, ਜਦ ਓਹ ਵਾਪਿਸ ਆਇਆ ਤੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ।

“ਲਓ ਬਈ ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਪੇਪਰ ਮਿਲ ਗਏ।”

“ਮੁਬਾਰਕਾਂ ਬਾਈ, ਬਹੁਤ ਵਧੀਆ ਹੋਇਆ।”

“ਹਾਂ ਬਈ ਬਹੁਤ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕੀਤਾ।”

“ਫਿਰ ਹੁਣ ਤਾਂ ਵੀਰੇ ਤੂੰ ਚਲੇ ਜਾਏਂਗਾ।”

“ਹਾਂ ਓਹ ਤਾਂ ਹੈ।”

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ ਤੂੰ ਜਾ ਕੇ ਕੰਮ-ਕਾਰ ਕਰ।”

“ਨਹੀਂ ਬਾਈ ਹੁਣ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੰਡੀਆ ਜਾਊਂਗਾ, ਬਹੁਤ ਚਿਰ ਹੋ ਗਿਆ ਆਏ ਨੂੰ, ਕੰਮ-ਕਾਰ ਆਪੇ ਹੁੰਦੇ ਰਹਿਣਗੇ।”

“ਜਿਵੇਂ ਤੇਰੀ ਮਰਜ਼ੀ ਬਾਈ।”

“ਚੱਲੋ ਫਿਰ ਆਪਾਂ ਆਪਣੇ ਟਿਕਾਣੇ ਚੱਲੀਏ, ਪੇਪਰ ਮਿਲਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਮਨਾਉਣੇ ਆਂ, ਨਾਲੇ ਮੀਟ ਬਣਾਵਾਂਗੇ ਤੇ ਨਾਲੇ ਘੁੱਟ-ਘੁੱਟ ਲਾਵਾਂਗੇ।”

“ਹਾਂ ਬਾਈ ਆਹ ਗੱਲ ਸਹੀ ਆ ਪਾਰਟੀ ਤੇ ਕਰਨੀ ਬਣਦੀ ਆ, ਘੁੱਟ ਲਾਉਣ ਦੇ ਨਾਂ 'ਤੇ ਕਾਲੇ ਦੇ ਮੂੰਹ ਵੀ ਜੁਬਾਨ ਪਈ।”

“ਚੱਲੋ ਫਿਰ ਚੱਲੀਏ।”

-ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਦਿਨ ਖੜ੍ਹੇ ਹੀ ਜੰਗਲ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰੇ, ਜਾਂਦੇ-ਜਾਂਦੇ ਰਾਹ ਵਿੱਚੋਂ ਮੀਟ ਤੇ ਇੱਕ ਬੋਤਲ ਸ਼ਰਾਬ ਦੀ ਵੀ ਖ਼ਰੀਦ ਲਈ, ਦਿਨ ਖੜ੍ਹੇ ਹੀ ਜੰਗਲ

ਵਿੱਚ ਰਹਿਣ ਵਾਲੀ ਜਗ੍ਹਾ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਜੰਗਲ ਘੱਟ ਤੇ ਘਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਲੱਗਦਾ ਸੀ।

“ਕਾਲੇ ਜਾਹ ਤੂੰ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚੋਂ ਲੱਕੜਾਂ ਇਕੱਠੀਆਂ ਕਰਕੇ ਲਿਆ।” ਜੀਤੇ ਨੇ ਲਿਫ਼ਾਫ਼ੇ ਰੱਖ ਦੇ ਹੀ ਕਾਲੇ ਨੂੰ ਕਹਿ ਦਿੱਤਾ।

“ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਹੀ ਜਾਵਾਂ....?”

“ਨਹੀਂ ਓਹ ਸ਼ਿੱਪ ਦੇ ਕੈਪਟਨ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਹ।” ਸੋਢੀ ਨੇ ਵੀ ਹੌਲੀ ਜਿਹੇ ਆਖ ਦਿੱਤਾ।

“ਨਹੀਂ ਮੇਰੇ ਕਹਿਣ ਦਾ ਮਤਲਬ ਸੁੱਖੇ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਜਾਨਾ।”

“ਸੁੱਖਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਕੰਮ ਕਰ ਲਾਉਗਾ, ਉਪਰੋਂ ਵੇਖ ਰਾਤ ਪੈਣ ਵਾਲੀ ਆ, ਆਪਾਂ ਕਿਹੜਾ ਘਰ ਬੈਠੇ ਆਂ ਕਿ ਜਿਹੜਾ ਰੌਸ਼ਨੀ ਵਿੱਚ ਖਾਣਾ ਬਣਾ ਲਵਾਂਗੇ।”

“ਆਪਣੇ ਵੀ ਕਦੇ ਰੌਸ਼ਨੀ ਹੋਊਗੀ।”

“ਕਾਲੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਕ ਪੈੱਗ ਲਾ ਲੈ ਲੱਕੜਾਂ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦਿਸਣਗੀਆਂ ਤੈਨੂੰ।” ਜਰਮਨ ਵਾਲੇ ਬੰਦੇ ਨੇ ਬੋਤਲ ਦਾ ਢੱਕਣ ਖੋਲ੍ਹਦੇ ਆਖਿਆ।

“ਹਾਂ ਬਈ ਇਹ ਠੀਕ ਰਹੁੰਗਾ।”

“ਹੁਣ ਸਮਝ ਆਈ ਕਾਲਾ ਨਵੀਂ ਵਿਆਹੀ ਵਾਗੂੰ ਨਖ਼ਰੇ ਕਿਉਂ ਕਰਦਾ ਸੀ।” ਜੀਤਾ ਵੀ ਮਾਖੌਲ ਕਰਨ ਲੱਗਾ।

“ਜੇ ਹੁਣ ਸਮਝ ਆ ਗਈ ਤਾਂ ਪਾਓ ਪੈੱਗ।”

“ਲੈ ਬਈ ਕਾਲੇ ਪੈੱਗ ਲਾ ਤੇ ਛੇਤੀ ਮੁੜ ਕੇ ਆ।”

“ਬਾਈ ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਗਿਆ ਤੇ ਹੁਣੇ ਵਾਪਿਸ ਆਇਆ।”

-ਪੈੱਗ ਲਾ ਕੇ ਕਾਲਾ ਲੱਕੜਾਂ ਲੈਣ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਬਾਕੀ ਵੀ ਸਾਰੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਕੰਮੀ ਲੱਗ ਗਏ, ਵੀਹ ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਕਾਲਾ ਲੱਕੜਾਂ ਲੈ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਮੁੜ ਆਇਆ। ਮਿੱਟੀ ਦਾ ਚੁੱਲ੍ਹਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਣਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਅੱਗ ਬਾਲੀ ਤੇ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣਾ ਜਿਹਾ ਪਤੀਲਾ ਚੁੱਲ੍ਹੇ ਉੱਪਰ ਰੱਖ ਦਿੱਤਾ। ਜਰਮਨ ਵਾਲਾ ਤੇ ਸੋਢੀ ਮੀਟ ਬਣਾਉਣ ਲੱਗ ਪਏ। ਸਾਨੂੰ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਚਾਹ ਵੀ ਨਹੀਂ ਬਣਾਉਣੀ ਆਉਂਦੀ, ਪਰ ਜਰਮਨ ਵਾਲਾ ਸਾਰਾ ਕੰਮ ਕਰ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਸੋਢੀ ਕੋਲ ਬੈਠਾ ਲੱਕੜਾਂ ਅੱਗੇ ਕਰਨ ਨੂੰ ਤੇ ਨਾਲੇ ਅੱਗ ਸੇਕੀ ਜਾਂਦਾ। ਅਜੇ ਅੱਗ ਬਾਲੀ ਨੂੰ ਪੰਦਰ੍ਹਾਂ-ਵੀਹ ਕੁ ਮਿੰਟ ਹੀ ਹੋਏ ਸਨ ਜੰਗਲ ਦੇ ਬਾਹਰੋਂ ਅੱਗ ਬੁਝਾਉਣ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਡੀਆਂ ਦੇ ਰੂਟਰ ਵੱਜਣ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਆਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਅਸੀਂ ਸੋਚਿਆ ਸ਼ਾਇਦ ਸੜਕ ਉੱਪਰ ਦੀ ਗੱਡੀਆਂ ਜਾ ਰਹੀਆਂ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਉਦੋਂ ਹੀ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਜਦੋਂ ਪੁਲਿਸ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਈ, ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਆਉਂਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਸਭ ਤੋਂ ਅੱਗ ਬੁਝਾਈ।

“ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਕੀ ਕਰ ਰਹੇ ਆਂ...?” ਇੱਕ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਨੇ ਪੁੱਖਦੀ ਲੱਕੜ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਵਿੱਚ ਪਾਉਂਦੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ।”

“ਫਿਰ ਅੱਗ ਕਿਉਂ ਬਾਲੀ ਸੀ ਤੇ ਆਹ ਮੀਟ ਕਿੱਥੋਂ ਲਿਆਂਦਾ...?”

“ਮਾਰਕੀਟ ਵਿੱਚੋਂ।”

“ਠੀਕ ਆ, ਪਰ ਤੁਸੀਂ ਇੱਥੇ ਅੱਗ ਬਾਲ ਕੇ ਜੰਗਲ ਸਾੜਨ ਲੱਗੇ ਸੀ।”

“ਨਹੀਂ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਮੀਟ ਬਣਾਉਣ ਲੱਗੇ ਸੀ।”

“ਮੀਟ ਓਹ ਵੀ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ...?”

“ਹਾਂ ਕਿਉਂਕਿ ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਆਂ, ਇਹੋ ਸਾਡਾ ਘਰ ਆ।”

“ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਪੇਪਰ ਹੈਰੋ...?”

“ਨਹੀਂ।”

“ਤੁਸੀਂ ਇਸ ਵਿੱਚ ਜੰਗਲ ਨਹੀਂ ਰਹਿ ਸਕਦੇ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਇੱਥੇ ਅੱਗ ਬਾਲ ਸਕਦੇ ਆਂ, ਕਿਉਂਕਿ ਅੱਗ ਬਾਲਣ ਨਾਲ ਜੰਗਲ ਨੂੰ ਅੱਗ ਲੱਗ ਸਕਦੀ ਆ। ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਸਮਾਨ ਚੁੱਕੋ ਤੇ ਜੰਗਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਜਾਓ।”

“ਠੀਕ ਆ ਜੀ।”

-ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸਾਡਾ ਚੁੱਲ੍ਹਾ ਢਾਹ ਦਿੱਤਾ, ਅੱਗ ਵੀ ਬੁਝਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ ਨਾਲੇ ਸਾਡੇ ਗੱਦੇ ਵੀ ਲੈ ਗਏ। ਉਸ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਸਟੇਸ਼ਨ ਉੱਤੇ ਹੀ ਕੱਟੀ। ਜਿਹੜੀ ਬੈਂਡ ਲਿਆਂਦੀ ਸੀ ਬਸ ਓਹੀ ਬਚੀ ਓਹੀ ਸੁੱਕੀ ਬੈਂਡ ਖਾ ਕੇ ਟੂਟੀ ਤੋਂ ਪਾਣੀ ਪੀ ਕੇ ਗੁਜ਼ਾਰਾ ਕੀਤਾ। ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ ਕਹਿ ਕੇ ਗਏ ਸੀ ਕਿ ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਗੋੜਾ ਮਾਰਦੇ ਰਹਿਣਾ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਵਾਪਿਸ ਸਾਨੂੰ ਇੱਥੇ ਮਿਲ ਗਏ ਤੁਹਾਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣਾ। ਦੂਜਾ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਤੇ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਰਾਤ ਦਾ ਫਿਕਰ ਸੀ ਅੱਜ ਤਾਂ ਜਿਵੇਂ ਕਿਵੇਂ ਕੱਟ ਲਈ। ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਤੋਂ ਗੱਦੇ ਲੱਭਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤੇ ਸਾਨੂੰ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਹੀ ਗੱਦੇ ਮਿਲੇ, ਅਸੀਂ ਗੱਦੇ ਫਿਰ ਉਸੇ ਜਗ੍ਹਾ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਦਿੱਤੇ ਪਰ ਇਸ ਵਾਰ ਲੁਕਾ ਕੇ ਰੱਖੇ ਸਨ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਬਾਹਰ ਘੁੰਮਦੇ-ਘੁੰਮਦੇ ਕੰਮ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰਦੇ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਖਾਣ ਲਈ ਕਾਲੀਦਾਸ ਸੰਸਥਾ ਦੇ ਚਲੇ ਜਾਣਾ। ਜਦੋਂ ਰਾਤ ਪੈ ਜਾਣੀ ਕਾਫ਼ੀ ਹਨੇਰਾ ਹੋ ਜਾਣਾ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਜਾਣਾ, ਸਵੇਰੇ ਮੂੰਹ ਹਨੇਰੇ ਹੀ ਸਾਰਾ ਸਮਾਨ ਝਾੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਲੁਕਾ ਕੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਜਾਣਾ। ਕੁੱਝ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਜਰਮਨ ਵਾਲਾ ਵੀ ਜਰਮਨ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਕਾਫ਼ੀ ਦਿਨ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ, ਇੱਕ ਦਿਨ ਕਾਲੀਦਾਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਲਖਵੀਰ ਨੂੰ ਕੰਮ ਲੱਭ ਕੇ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਮੈਂ ਕੰਮ 'ਤੇ ਗਿਆ।

“ਤੇਰਾ ਨਾਮ ਕੀ ਆ...?”

ਮਾਲਿਕ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਟਰੈਕਟਰ ਵੱਲ ਜਾਂਦੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਲਖਵੀਰ।”

“ਤੈਨੂੰ ਟਰੈਕਟਰ ਚਲਾਉਣਾ ਆਉਂਦਾ...?”

“ਹਾਂ ਚਲਾਉਣਾ ਆਉਂਦਾ।”

“ਓ.ਕੇ! ਫਿਰ ਤੇਰਾ ਕੰਮ ਆ ਸਲਾਦ ਤੋੜ ਕੇ ਟਰਾਲੀ ਭਰਨੀ ਤੇ ਟਰੈਕਟਰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਉਣੀ।”

“ਠੀਕ ਆ।”

“ਜਿੱਥੇ ਤੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਾ ਲੱਗੇ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛ ਲਵੀਂ।”

“ਠੀਕ ਆ।”

-ਬਸ ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਮੈਨੂੰ ਕੰਮ ਮਿਲ ਗਿਆ ਤੇ ਫਿਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਤਰੱਕੀ ਵੀ ਹੁੰਦੀ ਗਈ। ਫਿਰ ਇੱਕ ਦਿਨ ਆਇਆ ਟਰੈਕਟਰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਮਾਲਿਕ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਗੱਡੀ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਸਲਾਦ ਤੋੜ ਕੇ ਸਿੱਧੀ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਦੀ ਕਰਨੀ, ਬਾਕੀ ਸਾਥੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਕੰਮ ਮਿਲ ਗਿਆ, ਅੱਜ ਵੀ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੁੰਦੇ ਆ ਸਾਨੂੰ ਸ਼ਿੱਪ ਵਾਲਾ ਕਾਂਡ ਤੇ ਜੰਗਲ ਵਾਲੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਯਾਦ ਆ ਹੀ ਜਾਂਦੀਆਂ ਨੇ।

ਕਾਂਡ 14

-ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਾਫੀ ਮੁੰਡੇ ਚਲੇ ਗਏ, ਪਰ ਅਜੇ ਤੱਕ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇਹ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕੀ ਅਗਲਾ ਗਰੁੱਪ ਕਦੋਂ ਜਾਣਾ ਹੈ ਤੇ ਉਸ ਨਵੇਂ ਗਰੁੱਪ ਵਿੱਚ ਕਿਸ-ਕਿਸ ਦਾ ਨੰਬਰ ਲੱਗਣਾ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਹੋਰ ਵੀ ਕਾਫੀ ਮੁੰਡੇ ਦਿੱਲੀ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਸਨ। ਇਸ ਵਾਰ ਜ਼ਿਆਦਾ ਮੁੰਡੇ ਫਗਵਾੜਾ ਤੇ ਕਪੂਰਥਲੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੈਂਦੇ ਨਡਾਲਾ ਅਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰ ਲੋਧੀ ਦੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਬੰਗਲਾ ਸਾਹਿਬ ਜਾਂ ਫਿਰ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸੀਸ ਗੰਜ ਸਾਹਿਬ ਮਿਲਦੇ ਰਹਿੰਦੇ। ਹਰ ਰੋਜ਼ ਸਵੇਰੇ ਦੋ ਕੁ ਘੰਟੇ ਏਜੰਟ ਸਾਡੀ ਹੋਟਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਕਲਾਸ ਲਾਉਂਦੇ ਫਿਰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਫਰੀ, ਅੱਜ ਸੱਤਵਾਂ ਦਿਨ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਐਤਵਾਰ ਦਾ ਦਿਨ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਮਜ਼ਨੂੰ ਟਿੱਲਾ ਸਾਹਿਬ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਹੋਣਾ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕਿ ਪਹਿਲੇ ਦਿਨ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਨੂੰ ਸਲਾਹ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਪਰ ਸਵੇਰੇ ਦਸ ਕੁ ਵਜੇ ਏਜੰਟ ਆ ਪਹੁੰਚਾ।

“ਹਾਂ ਬਈ ਮੁੰਡਿਓ, ਕਿੱਥੇ ਜਾਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰੀ ਜਾਂਦੇ ਆਂ...?” ਏਜੰਟ ਨੇ ਅੰਦਰ ਵੜਦੇ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਤਿਆਰ ਹੋਇਆ ਨੂੰ ਵੇਖਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਜਾਣਾ ਕਿੱਥੇ ਆ ਸਰ ਜੀ, ਬਸ ਵਿਹਲੇ ਸੋਚਿਆ ਗੁਰੂ ਘਰ ਮੱਥਾ ਹੀ ਟੇਕ ਆਉਂਦੇ ਹਾਂ ਸ਼ਾਇਦ ਰੱਬ ਸਾਡੀ ਵੀ ਸੁਣ ਲਵੇ।” ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਓਏ ਉਦਾਸ ਨਹੀਂ ਹੋਈ ਦਾ, ਰੱਬ ਹਰ ਇੱਕ ਦੀ ਸੁਣਦਾ, ਜਿਵੇਂ ਅੱਜ ਗੁਰਮੀਤ ਦੀ ਸੁਣੀ ਗਈ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ! ਗੁਰਮੀਤ ਦਾ ਵੀਜ਼ਾ ਲੱਗ ਗਿਆ...?”

“ਹਾਂ ਬਈ ਵੀਜ਼ਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਗੁਰਮੀਤ ਇਕੱਲਾ ਨਹੀਂ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਇੰਦਰਜੀਤ ਦਾ ਵੀ ਵੀਜ਼ਾ ਲੱਗਾ।”

“ਹੋਰ ਕੌਣ-ਕੌਣ ਆ ਨਾਲ...?” ਅਸੀਂ ਬੇਚੈਨ ਹੁੰਦੇ ਹੋਏ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਬਾਕੀ ਤਾਂ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕੌਣ ਆ, ਪਰ ਟੋਟਲ ਵੀਹ ਮੁੰਡੇ ਆ।”

“ਬਾਕੀਆਂ ਦਾ ਫਿਰ ਕਦੋਂ..?”

“ਬਸ ਛੇਤੀ ਹੀ ਤੁਹਾਡਾ ਨੰਬਰ ਵੀ ਆ ਜਾਣਾ, ਤੁਸੀਂ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ, ਜੇ ਤੁਸੀਂ ਗੁਰੂ ਘਰ ਜਾਣਾ ਤਾਂ ਛੇਤੀ ਮੁੜਕੇ ਆਉਣਾ ਵਾਪਿਸ। ਅੱਜ ਰਾਤ ਨੂੰ ਹੀ ਤੁਹਾਡੀ ਫਲਾਈਟ ਆ, ਨਾਲੇ ਕਿਸੇ ਨਾਲ ਉੱਥੇ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ, ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਜਾਓ ਤੇ ਛੇਤੀ ਮੁੜਕੇ ਆਓ, ਮੈਂ ਵੀ ਹੁਣ ਜਾਣਾ, ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਫਿਰ ਵਾਪਿਸ ਆਵਾਂਗਾ।”

-ਏਜੰਟ ਕਹਿ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਅਸੀਂ ਫਟਾ-ਫੱਟ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਬਸ ਫੜੀ ਤੇ ਗੁਰੂ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਬਾਕੀ ਕੁੱਝ ਮੁੰਡੇ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਵੀ ਪਹਿਲਾਂ

ਹੀ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਬਾਕੀ ਰਹਿੰਦੇ ਮੁੰਡੇ ਥੋੜੀ ਦੇਰ ਬਾਅਦ ਗੁਰੂਘਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਅੱਜ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਹੀ ਚਿਹਰੇ ਖਿਲੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਵੀਜ਼ਾ ਭਾਵੇਂ ਵੀਹ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਹੀ ਲੱਗਾ ਸੀ, ਪਰ ਇਹਨਾਂ ਦੇ ਜਾਣ ਦੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖੁਸ਼ੀ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਗੁਰੂਘਰ ਹੀ ਬਾਕੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦਾ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਕਿ ਉਹ ਕਿਹੜੇ-ਕਿਹੜੇ ਹਨ, ਫਿਰ ਉੱਥੇ ਹੀ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਮਿਲਕੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਆਪੋ-ਆਪਣੇ ਹੋਟਲ ਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਚਲੇ ਗਏ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਦੁਪਿਹਰ ਦੇ ਚਾਰ ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਹੋਟਲ ਦੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਗੁਰਮੀਤ ਤੇ ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੇ ਆਪਣੇ ਕੱਪੜੇ ਬੈਗ ਵਿੱਚ ਪਾਉਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੇ, ਬਾਕੀ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਮੱਦਦ ਕਰਨ ਲੱਗੇ, ਕਾਫ਼ੀ ਦਿਨ ਇਕੱਠੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਆਪਿਸ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਪਿਆਰ ਪੈ ਗਿਆ ਸੀ, ਬੇਸ਼ੱਕ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸਨ, ਪਰ ਅੰਦਰੋਂ-ਅੰਦਰੀ ਥੋੜੀ ਬਹੁਤ ਉਦਾਸੀ ਵੀ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ।

“ਭਾਵੇਂ ਕਿੰਨੇ ਵੀ ਚਿਹਰੇ ਕਿਉਂ ਨਾ ਸਦਾ ਰਹਿਣ ਹੱਸਦੇ,
ਚਿਹਰੇ ਪੜ੍ਹਨ ਵਾਲੇ ਚਿਹਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਗ਼ਮ ਪੜ੍ਹ ਹੀ ਲੈਂਦੇ ਨੇ।
ਵਿਛੋੜੇ ਦਾ ਦੁੱਖ ਹੁੰਦਾ ਕਹਿਣ ਬਹੁਤ ਹੀ ਭੈੜਾ ਜੱਗ ਤੇ,
ਪਰ ਬਿੰਦਰ ਦੁੱਖ ਜ਼ਰਨ ਵਾਲੇ ਤਾਂ ਦੁੱਖ ਜ਼ਰ ਹੀ ਲੈਂਦੇ ਨੇ।”

-ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਪੰਜ ਕੁ ਵਜੇ ਏਜੰਟ ਫਿਰ ਵਾਪਿਸ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਆ ਗਿਆ, ਗੁਰਮੀਤ ਤੇ ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਤੇ ਨਾਲ ਦੋ-ਦੋ ਸੌ ਡਾਲਰ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।

“ਤੁਸੀਂ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਰਾਤ ਨੂੰ ਟੈਕਸੀ ਲੈ ਕੇ ਅੱਠ-ਨੌ ਵਜੇ ਏਅਰਪੋਰਟ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਾ।” ਏਜੰਟ ਗੁਰਮੀਤ ਤੇ ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਅੱਛਾ ਜੀ, ਅਸੀਂ ਪਹੁੰਚ ਜਾਵਾਂਗੇ ਤੁਸੀਂ ਫਿਕਰ ਨਾ ਕਰੋ।”

“ਹਾਂ ਨਾਲੇ ਤੁਸੀਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹਿਣਾ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀਆਂ ਟਿਕਟਾਂ ਲੈ ਕੇ ਆਉਂਦਾ ਹਾਂ, ਹੁਣ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉੱਥੇ ਹੀ ਮਿਲੂੰਗਾ, ਤੁਸੀਂ ਘਬਰਾਉਣਾ ਨਹੀਂ ਜੇਕਰ ਮੈਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਲੇਟ ਵੀ ਹੋ ਗਿਆ, ਤੁਸੀਂ ਬਾਹਰ ਹੀ ਮੇਰਾ ਇੰਤਜ਼ਾਰ ਕਰਨਾ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ।”

-ਕਹਿ ਕੇ ਏਜੰਟ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਪਾਸਪੋਰਟ ਤੇ ਲੱਗੇ ਵੀਜ਼ੇ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਦੇਖ ਰਹੇ ਸੀ, ਕਦੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਵੱਲ ਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਤੇ ਡਾਲਰਾਂ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਫੜ-ਫੜ ਕੇ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਰਹੇ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗਾ ਕਦ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਸੱਤ ਵੱਜ ਗਏ, ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਅਸੀਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਨੌ-ਦਸ ਵਜੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਦੀ ਰੋਟੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਖਾਧੀ, ਪਰ ਅੱਜ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਦੀ ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਸਾਢੇ ਸੱਤ-ਅੱਠ ਵਜੇ ਹੀ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਚਲੇ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਹੋਟਲ

ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਆ ਕੇ ਆਪਣੇ ਬੈਗ ਲਏ ਤੇ ਮਿੱਤਰਾਂ ਦੇ ਗਲ ਲੱਗ ਕੇ ਮਿਲੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਆਏ। ਹੁਣ ਗੁਰਮੀਤ ਤੇ ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੇ ਹੋਟਲ ਬਾਹਰੋਂ ਖੜ੍ਹੀ ਟੈਕਸੀ ਲਈ ਤੇ ਨੌਂ ਕੁ ਵਜੇ ਦਿੱਲੀ ਏਅਰਪੋਰਟ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਸਾਡੇ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਬਾਕੀ ਕੁੱਝ ਕੁ ਮੁੰਡੇ ਉੱਥੇ ਪਹੁੰਚੇ ਹੋਏ ਸਨ, ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੇਰ ਮਗਰੋਂ ਬਾਕੀ ਮੁੰਡੇ ਵੀ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਰੇ ਟੈਕਸੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਏਅਰਪੋਰਟ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚੇ, ਪਰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਬੁਲਾਇਆ ਨਹੀਂ। ਬਸ ਇੱਕ ਦੂਜੇ ਵੱਲ ਦੇਖਦੇ ਰਹੇ, ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਖੜ੍ਹੇ ਸੀ, ਪੰਜ ਛੇ ਜਾਣੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਕੀ ਵੀ, ਸਾਰੇ ਪੰਜ-ਛੇ ਟੋਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਸੀ, ਕੁੱਝ ਚਿਰ ਮਗਰੋਂ ਸਾਡਾ ਏਜੰਟ ਵੀ ਏਅਰਪੋਰਟ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਏਜੰਟ ਨੇ ਆਉਂਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਟਿਕਟਾਂ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀਆਂ।

“ਜੇ ਕੋਈ ਪੁੱਛੇ ਕੀ ਕਰਨ ਚੱਲੇ ਆਂ, ਜਿਵੇਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਹਿਲਾਂ ਦੱਸਿਆ ਬਸ ਤੁਸੀਂ ਉਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਵਾਬ ਦੇਣਾ।”

“ਠੀਕ ਆ ਸਰ ਜੀ।”

“ਜੇ ਪੁੱਛਣ ਵੀਜ਼ਾ ਕਿੱਥੋਂ ਲਿਆ ਤੁਸੀਂ ਕਹਿਣਾ ਸਾਡੀ ਕੰਪਨੀ ਨੇ ਲਵਾ ਕੇ ਦਿੱਤਾ, ਜੇਕਰ ਬਹੁਤੀ ਪੁੱਛ-ਗਿੱਛ ਕਰਨ ਕੰਪਨੀ ਦੇ ਇਹ ਪੇਪਰ ਵਿਖਾ ਦਿਓ, ਮਾਸਕੋ ਤੁਹਾਨੂੰ ਏਅਰਪੋਰਟ ਦੇ ਬਾਹਰ ਇੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦਾ ਤੁਹਾਨੂੰ ਮਿਲੇਗਾ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਕਾਲਾ ਹੈ। ਉਹਨੇ ਤੁਹਾਨੂੰ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਮ ਲੈ ਆਵਾਜ਼ ਮਾਰਨੀ ਆ, ਤੁਸੀਂ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਚਲੇ ਜਾਣਾ, ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਕੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੇ ਏਜੰਟਾਂ ਨੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਏਅਰਪੋਰਟ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਸਾਡੀ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਇੱਕੋ ਹੀ ਏਅਰ ਲਾਇਨ ਸੀ, ਹੁਣ ਤੱਕ ਰਾਤ ਦੇ ਗਿਆਰਾਂ ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਬੈਗ ਜਮਾਂ ਹੋ ਗਏ ਬੋਡਿੰਗ ਪਾਸ ਵੀ ਬਣ ਗਏ ਤੇ ਇੰਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵੀ ਹੋ ਗਈ, ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਗੇਟ ਨੰ.16 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ, ਆਪਿਸ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਨਾਲੇ ਸਭ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਤੋਂ ਖੁਸ਼ੀ ਦੀ ਝਲਕ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ।

“ਅੱਜ ਸਭ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਨੇ ਖਿਲੇ ਹੋਏ,

ਜਿਓਂ ਫੁੱਲ ਖਿਲਿਆ ਹੋਵੇ ਗੁਲਾਬ ਦਾ।

ਖੁਸ਼ੀ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਇਓਂ ਝੂਮ ਰਹੇ ਸੀ,

ਜਿਵੇਂ ਘੁੱਟ ਲੱਗਾ ਹੋਵੇ ਮੂੰਹ ਨੂੰ ਸ਼ਰਾਬ ਦਾ।”

-ਕਦੀ-ਕਦੀ ਸਾਰੇ ਹੀ ਆਪਣੀਆਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਡੁੱਬ ਜਾਂਦੇ, ਪਰ ਕੁੱਝ ਕੁ ਹੀ ਪਲਾਂ ਵਿੱਚ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚ ਹੰਝੂ ਭਰ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਮੁੜ ਆਉਂਦੇ। ਹੁਣ ਰਾਤ ਦੇ ਸਾਢੇ ਬਾਰਾਂ ਵੱਜ ਗਏ ਸੀ, ਮਾਸਕੋ ਨੂੰ ਜਾਣ ਵਾਲੇ ਸਾਰੇ ਮੁਸਾਫਿਰ ਉੱਠਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ। ਇਸ ਫਲਾਈਟ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਗੋਰੇ ਲੋਕ ਵੀ ਸਨ, ਕਾਫ਼ੀ ਲੋਕਾਂ ਨੇ ਕੈਨੇਡਾ,

ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੇ ਅਮਰੀਕਾ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਮਾਸਕੋ ਤੋਂ ਜਹਾਜ਼ ਤਬਦੀਲ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਸਾਰੇ ਆਪਣਾ ਬੋਡਿੰਗ ਪਾਸ ਤੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਦਿਖਾਉਂਦੇ ਤੇ ਫਿਰ ਅੱਗੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਵਾਂਗ ਹੀ ਕੀਤਾ, ਆਪਣਾ ਬੋਡਿੰਗ ਪਾਸ ਤੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਦਿਖਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਚਲੇ ਗਏ ਅਤੇ ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਦਾਖਿਲ ਹੋ ਗਏ। ਏਅਰ ਹੋਸਟਸ ਨੇ ਸਾਡੇ ਬੋਡਿੰਗ ਪਾਸ ਦੇਖੇ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੀਆਂ ਸੀਟਾਂ ਉੱਪਰ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ। ਜਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਅਸੀਂ ਉਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਲੱਕ ਨੂੰ ਬੈਲਟ ਲਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ, ਕੁੱਝ ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਮਗਰੋਂ ਜਹਾਜ਼ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਫਿਰ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਦੇਖਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਜ਼ਮੀਨ ਤੋਂ ਉੱਪਰ ਉੱਠ ਗਿਆ ਤੇ ਹਵਾ ਵਿੱਚ ਉੱਡਣ ਲੱਗਾ। ਅਸੀਂ ਜਿਸ ਜਹਾਜ਼ ਨੂੰ ਹਮੇਸ਼ਾ ਅਸਮਾਨ ਵਿੱਚ ਹੀ ਜਾਂਦੇ ਦੇਖਿਆ ਸੀ ਪਰ ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਉਸ ਜਹਾਜ਼ ਵਿੱਚ ਸਵਾਰ ਹਾਂ, ਹੁਣ ਖਾਣ ਪੀਣ ਦਾ ਦੌਰ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਰੋਟੀ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖਾਧੀ ਹੋਈ ਸੀ ਨਾਲੇ ਸਾਰੇ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਜਹਾਜ਼ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ, ਸਾਰੇ ਹੀ ਡਰਦੇ ਕਿ ਕਿਤੇ ਮਗਰੋਂ ਪੈਸੇ ਹੀ ਨਾ ਮੰਗ ਲੈਣ, ਇਸ ਲਈ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਵੀ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਖਾਧਾ, ਬਸ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕੱਪ ਕਾਲੀ ਚਾਹ ਦਾ ਹੀ ਪੀਤਾ, ਸਾਨੂੰ ਚਾਹ ਪੀਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕੀ ਛੋਟੀ ਜਿਹੀ ਡੱਬੀ ਵਿੱਚ ਦੁੱਧ ਸੀ ਚੱਲੇ ਖੈਰ ਆ। ਹੁਣ ਸਭ ਨੇ ਆਪਣੇ ਮੂੰਹ 'ਤੇ ਕੱਪੜਾ ਲਿਆ ਤੇ ਸੌਣ ਲੱਗੇ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਕੱਪੜੇ ਨਾਲ ਸਿਰ ਢੱਕ ਲਿਆ ਤੇ ਸੌਣ ਲਈ ਅੱਖਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਲਈਆਂ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਹੀ ਵਕਤ ਮਗਰੋਂ ਭਿੰਨ-ਭਿੰਨ ਕਿਸਮ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਆਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈਆਂ, ਸੁੱਤਿਆਂ ਦੇ ਕੰਨਾਂ ਵਿੱਚ ਅਵਾਜ਼ ਪਈ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਫਿਰ ਤੋਂ ਲੱਕ ਨੂੰ ਬੈਲਟਾਂ ਲਾਉਣੀਆਂ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬੈਲਟ ਖੋਲ੍ਹੀ ਨਹੀਂ ਸੀ ਅਸੀਂ ਹੁਣ ਕੀ ਲਾਉਣੀ ਸੀ। ਸਵੇਰ ਦੇ ਸਾਢੇ ਪੰਜ ਵਜੇ ਜਿਹੜਾ ਜਹਾਜ਼ ਬੱਦਲਾਂ ਨਾਲ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦਾ ਸੀ ਮੁੜ ਧਰਤੀ ਨੂੰ ਛੂਹਣ ਲੱਗਾ, ਬਸ ਦੇਖਦੇ ਹੀ ਦੇਖਦੇ ਜਹਾਜ਼ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਧਰਤੀ ਵੱਲ ਨੂੰ ਵੱਧਣ ਲੱਗਾ, ਫਿਰ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉੱਤਰ ਕੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਜਾ ਕੇ ਰੁਕ ਗਿਆ। ਤਦ ਸਾਰੇ ਉੱਠੇ ਕੇ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲਣ ਲੱਗੇ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਬਾਕੀਆਂ ਦੇ ਮਗਰ-ਮਗਰ ਤੁਰ ਪਏ, ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਮਨ ਵਿੱਚ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਡਰ ਵੀ ਸੀ ਕਿ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਅੱਗੇ ਕੀ ਹੋਣਾ, ਪਰ ਹੁਣ ਡਰਿਆਂ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ। ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਕੁੱਝ ਕੁ ਲੋਕ ਤਾਂ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਦੀ ਪਾਸਪੋਰਟ ਦਿਖਾ ਕੇ ਛੇਤੀ ਹੀ ਅੱਗੇ ਚਲੇ ਜਾਂਦੇ, ਪਰ ਕੁੱਝ ਕੁ ਨੂੰ ਇੰਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਕਾਫ਼ੀ ਟਾਈਮ ਲਾਉਂਦੇ ਸਨ। ਗੁਰਮੀਤ ਤੇ ਇੰਦਰਜੀਤ ਦਾ ਵੀਜ਼ਾ ਦੋ ਮਹੀਨੇ ਦਾ ਸੀ, ਬਾਕੀ ਕਿਸੇ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਵੀਜ਼ਾ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਕਿਸੇ ਦਾ ਪੰਦਰ੍ਹਾਂ ਦਿਨ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਦਾ। ਜਦੋਂ ਸਾਡੀ ਵਾਰੀ ਆਈ ਗੁਰਮੀਤ ਤੇ ਇੰਦਰਜੀਤ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਇੰਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਕੋਲ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਉਸ ਨੂੰ ਦਿੱਤੇ।

“ਤੁਸੀਂ ਰੂਸ ਵਿੱਚ ਕੀ ਕਰਨ ਆਏ ਹੋ..?” (ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕੀਤੀ) ਇੰਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਵੇਖਦੇ ਹੋਏ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਬਿਜ਼ਨੈੱਸ ਕਰਨ ਆਏ ਹਾਂ।” ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਤੁਸੀਂ ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਬਿਜ਼ਨੈੱਸ ਕਰਨਾ ਇੱਥੇ..?”

“ਅਸੀਂ ਇੱਥੋਂ ਵਧੀਆ ਕੁਆਲਟੀ ਦੀਆਂ ਸਿਲਾਈ ਮਸ਼ੀਨਾਂ ਖਰੀਦ ਕੇ ਭੇਜਣੀਆਂ।”

“ਤੁਹਾਡੀ ਫੈਕਟਰੀ ਦਾ ਕੀ ਨਾਮ ਹੈ..?”

“ਢੋਟ ਡਜ਼ਾਇਨਰ।”

“ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਫੈਕਟਰੀ ਦੇ ਪੇਪਰ ਹਨ..?”

“ਹਾਂ ਜੀ ਹੈ।”

“ਪਲੀਜ਼ ਮੈਨੂੰ ਪੇਪਰ ਦਿਓ..?”

“ਲਓ ਜੀ ਦੇਖ ਲਓ।”

“ਇਹ ਫੈਕਟਰੀ ਇੰਡੀਆ ਦੇ ਕਿਹੜੇ ਸੂਬੇ ਤੇ ਕਿਹੜੇ ਸ਼ਹਿਰ ਵਿੱਚ ਹੈ..?”

“ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਲੁਧਿਆਣੇ ਵਿੱਚ ਹੈ।”

“ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਕਿੰਨੇ ਬੰਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਤੇ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਕਿੰਨੀ ਸ਼ੈਲਰੀ ਦੇਂਦੇ ਹੋ..?”

“ਅਸੀਂ ਟੋਟਲ ਪੱਚੀ ਬੰਦੇ ਕੰਮ ਕਰਦੇ ਆ, ਤਨਖਾਹ ਹਰ ਕਿਸੇ ਦੀ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਹੈ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਵੀਹ ਹਜ਼ਾਰ, ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤੀਹ ਹਜ਼ਾਰ ਵੀ ਹੈ, ਬਾਕੀ ਕੰਮ ਦੇ ਹਿਸਾਬ ਨਾਲ ਆ।” ਗੁਰਮੀਤ ਨੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਕਿੰਨੇ ਪੈਸੇ ਆ..?”

“ਦੋ ਸੌ ਡਾਲਰ।”

“ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ-ਦੋ ਡਾਲਰ ਆ, ਤੁਸੀਂ ਕਹਿ ਰਹੇ ਆਂ ਕਿ ਅਸੀਂ ਬਿਜ਼ਨੈੱਸ ਕਰਨ ਆਏ ਹਾਂ, ਤੁਸੀਂ ਝੂਠ ਬੋਲ ਰਹੇ ਹੋ, ਜਾਓ ਜਾ ਕੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਖੜ੍ਹ ਜਾਓ।”

-ਗੁਰਮੀਤ ਤੇ ਇੰਦਰਜੀਤ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਜਾ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਗਏ। ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਰੰਗ ਫਿੱਕਾ ਪੈ ਗਿਆ। ਬਾਕੀ ਮੁੰਡੇ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਵੱਲ ਦੇਖ ਕੇ ਘਬਰਾ ਗਏ ਸੀ, ਹੁਣ ਦੂਜੇ ਮੁੰਡੇ ਵੀ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਜਾਣ ਲੱਗੇ।

“ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕੀ ਕਰਨ ਆਏ ਹੋ..?” ਇੰਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲਾ ਹਰਜੀਤ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

“ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਬਿਜ਼ਨੈੱਸ ਕਰਨ ਆਏ ਹਾਂ।” ਹਰਜੀਤ ਨੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੇ ਕਿਹਾ।

“ਵੈਰੀ ਗੁੱਡ, ਕਿਸ ਚੀਜ਼ ਦਾ ਬਿਜ਼ਨੈੱਸ ਕਰਨਾ..?”

“ਅਸੀਂ ਇੱਥੇ ਚਾਹ ਪੱਤੀ ਦਾ ਬਿਜ਼ਨੈੱਸ ਕਰਨਾ ਜੀ।”

“ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਪੈਸੇ ਕਿੰਨੇ ਆ..?”

“ਸਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਕੋਲ ਦੋ-ਦੋ ਸੌ ਡਾਲਰ ਹੈ।”

“ਤੁਸੀਂ ਰਹਿਣਾ ਕਿਸ ਜਗ੍ਹਾ।”

“ਅਸੀਂ ਸਭਨੇ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ।”

“ਅੱਛਾ! ਤੁਸੀਂ ਹੋਟਲ ਵਿੱਚ ਰਹਿਣਾ।”

“ਹਾਂ ਜੀ।”

“ਦੋ-ਦੋ ਸੌ ਡਾਲਰ ਤਾਂ ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਖਰਚ ਹੋ ਜਾਣਾ, ਤੁਸੀਂ ਬਿਜ਼ਨੈੱਸ ਕਾਹਦੇ ਨਾਲ ਕਰਨਾ ਨਾਲੇ, ਦੋ-ਦੋ ਸੌ ਡਾਲਰ ਨਾਲ ਬਿਜ਼ਨੈੱਸ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੇ। ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਝੂਠ ਬੋਲਦੇ ਆਂ, ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਹੋ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਜਾਓ, ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਬਾਅਦ ਵਿੱਚ ਗੱਲ ਕਰਦੇ ਆਂ।”

–ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਅਸੀਂ ਖੜ੍ਹੇ ਆਪਿਸ ਵਿੱਚ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ ਸੀ ਹੁਣ ਕੀ ਕੀਤਾ ਜਾਵੇ, ਇੰਨੇ ਚਿਰ ਨੂੰ ਇੱਕ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆ ਗਿਆ।

“ਤੁਸੀਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਹੋ...?” ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਆਣ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਹਾਂ ਜੀ ਬਾਹਰ ਜਾਣਾ ਚਾਹੁੰਦੇ ਆਂ।” ਡਰਦੇ-ਡਰਦੇ ਹੌਲੀ ਜਿਹੇ ਕਿਹਾ।

“ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਜਾਣੇ ਮਿਲਕੇ ਦੋ ਸੌ ਡਾਲਰ ਇੱਕ ਪਾਸਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਰੱਖ ਕੇ ਦੇ ਦਿਓ, ਫਿਰ ਸਭ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਣਾ।”

–ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੇ ਦਸ-ਦਸ ਡਾਲਰ ਇਕੱਠੇ ਕਰਕੇ ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤੇ, ਉਸਨੇ ਅਜੇ ਡਾਲਰ ਪਾਸਪੋਰਟ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇ ਹੀ ਸਨ ਕਿ ਇੰਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰ ਲਈ ਤੇ ਇੰਦਰਜੀਤ ਚਲਾ ਗਿਆ।

“ਪਲੀਜ਼ ਪਾਸਪੋਰਟ ਦਿਓ.....?” ਇੰਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲਾ ਇੰਦਰਜੀਤ ਤੋਂ ਪਾਸਪੋਰਟ ਮੰਗਣ ਲੱਗਾ।

“ਲਓ ਜੀ।”

–ਇੰਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਵਾਲੇ ਨੇ ਇੰਦਰਜੀਤ ਦੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਵਿੱਚੋਂ ਦੋ ਸੌ ਡਾਲਰ ਕੱਢ ਲਿਆ ਤੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਹੁਣ ਠੀਕ ਆ, ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹਨੇ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰ ਲਈ।”

-ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਦਾ ਕੋਈ ਪੇਪਰ ਨਹੀਂ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਕੋਈ ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਨਹੀਂ ਕੀਤਾ। ਬਸ ਪਾਸਪੋਰਟ ਫੜਕੇ ਫਟਾ-ਫੱਟ ਮੋਹਰਾਂ ਲਾਈ ਜਾਂਦੇ, ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਵੀਹ ਦੇ ਵੀਹ ਇੰਮੀਗ੍ਰੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਆਉਣ ਹੋ ਗਏ, ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਬੈਰਾ ਲਏ ਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਠੰਡ ਦਾ ਕੋਈ ਅੰਤ ਹੀ ਨਹੀਂ ਬਹੁਤ ਠੰਡ ਸੀ। ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਅੱਧਾ ਕੁ ਘੰਟਾ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹੇ, ਤਦ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਆਇਆ ਉਹ ਨਾਮ ਦੱਸ ਕੇ ਪੰਜ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਥੋੜ੍ਹੇ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਇੰਡੀਅਨ ਮੁੰਡਾ ਆਇਆ ਉਹ ਹੋਰ ਚਾਰ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਆਇਆ ਏਜੰਟ ਕਾਲਾ ਇਹ ਗੁਰਮੀਤ ਤੇ ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੰਦੇ ਆਣ ਕੇ ਲੈ ਗਏ। ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਵੱਖਰੇ-ਵੱਖਰੇ ਏਜੰਟਾਂ ਦੇ ਮੁੰਡੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋਏ ਸੀ, ਮਾਸਕੋ ਏਅਰਪੋਰਟ ਤੇ ਉਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਿਛੜ ਗਏ। ਸਾਨੂੰ ਦੋਵਾਂ ਜਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਕਾਲਾ ਏਜੰਟ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ, ਉਸਦੇ ਘਰ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਅੱਠ ਮੁੰਡੇ ਬੈਠੇ ਸਨ। ਇਸ ਏਜੰਟ ਕਾਲੇ ਨੇ ਰੂਸ ਦੀ ਕੁੜੀ ਨਾਲ ਵਿਆਹ ਕਰਵਾਇਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਇਹ ਪੱਕੇ ਤੌਰ 'ਤੇ ਹੀ ਰੂਸ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਵੈਸੇ ਇਹ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰ ਲੋਧੀ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪੈਂਦੇ (ਲੋਹੀਆਂ) ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਰੂਸ ਵਿੱਚ ਏਜੰਟੀ ਦਾ ਕੰਮ ਹੀ ਕਰਦਾ ਹੈ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਇਸਨੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਦੋ-ਦੋ ਸੌ ਡਾਲਰ ਫੜ ਲਿਆ ਤੇ ਨਾਲੇ ਬਾਕੀ ਜਿਹੜੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਹੁਤ ਇੰਡੀਅਨ ਕਰੰਸੀ ਸੀ ਓਹ ਵੀ ਲੈ ਲਈ ਕਹਿੰਦਾ ਹੁਣ ਤੁਹਾਡੇ ਕਿਸ ਕੰਮ ਆ, ਦੋਵੇਂ ਜਾਣੇ ਅਸੀਂ ਤੇ ਪਹਿਲੇ ਅੱਠ ਮੁੰਡੇ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤਾ ਇਸ ਦੇ ਘਰ ਰਹੇ। ਕਾਲਾ ਆਪ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਬਾਹਰ ਰਹਿੰਦਾ, ਉਸਦੇ ਘਰਵਾਲੀ ਆਪ ਕੰਮ 'ਤੇ ਚਲੀ ਜਾਂਦੀ। ਇੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਲਈ ਵਧੀਆ ਮਿਲ ਜਾਂਦਾ ਸੀ, ਕਾਲਾ ਸਾਨੂੰ ਸਮਾਨ ਲੈ ਕੇ ਦੇ ਜਾਂਦਾ, ਪਰ ਖਾਣਾ ਸਾਨੂੰ ਆਪ ਹੀ ਬਣਾਉਣਾ ਪੈਂਦਾ। ਅੱਜ ਸਾਨੂੰ ਪੂਰਾ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤਾ ਬੀਤ ਗਿਆ ਸੀ ਕਾਲੇ ਦੇ ਘਰੇ, ਅਸੀਂ ਸ਼ਾਮ ਦੀ ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਸੌਣ ਲੱਗੇ ਸੀ ਕਿ ਜਦ ਕਾਲਾ ਆ ਗਿਆ।

“ਕੀ ਹਾਲ ਬਈ ਤੁਹਾਡਾ ਮੁੰਡਿਓ ਰੋਟੀ ਪਾਣੀ ਖਾ ਲਿਆ....?” ਕਾਲਾ ਅੰਦਰ ਵੜਦੇ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

“ਹਾਂ ਬਾਈ, ਅਸੀਂ ਤਾ ਖਾ ਲਈ ਤੁਹਾਡੀ ਬਣੀ ਪਈ, ਅਸੀਂ ਵੀ ਰੁਕ ਜਾਂਦੇ ਪਰ ਤੁਹਾਡਾ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕਿ ਕਦੋਂ ਆਉਣਾ” ਗੁਰਮੀਤ ਕੰਬਲ ਉੱਪਰ ਨੂੰ ਖਿੱਚ ਦੇ ਹੋਏ ਬੋਲਿਆ।

“ਚੱਲ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਖਾ ਲਈ ਆ, ਹੁਣ ਸੌਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਨਾ ਕਰੋ, ਬਿਸਤਰੇ ਕਰੋ ਗੋਲ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਗਿਆਰਾਂ ਵਜੇ ਤੁਸੀਂ ਜਾਣਾ, ਬੰਦੇ ਨੇ ਗਿਆਰਾਂ ਵਜੇ ਗੱਡੀ ਲੈ ਕੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਾ ਇੱਥੇ।”

“ਅੱਜ ਹੀ।” ਅਸੀਂ ਹੈਰਾਨ ਜਿਹੇ ਹੋ ਕੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਅੱਜ ਨਹੀਂ ਹੁਣੇ ਹੀ, ਗੱਡੀ ਆਉਣ ਵਾਲੀ ਆ, ਮੈਂ ਰੋਟੀ ਖਾ ਲਵਾ ਤੁਸੀਂ ਤਿਆਰੀ ਕਰੋ।”

“ਅੱਛਾ ਬਾਈ ਜੀ।”

—ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਕੱਪੜੇ ਬੈਗ ਵਿੱਚ ਪਾਏ ਤੇ ਤਿਆਰ ਹੋ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਗਿਆਰਾਂ ਵਜੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇੱਕ ਟੈਂਪੂ ਘਰ ਦੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਗਿਆ, ਫਿਰ ਕਾਲੇ ਨੇ ਟੈਂਪੂ ਵਾਲੇ ਨਾਲ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਗੱਲਬਾਤ ਕੀਤੀ।

“ਤੁਸੀਂ ਆਪਣਾ ਸਮਾਨ ਲੈ ਕੇ ਟੈਂਪੂ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਜਾਓ।” ਕਾਲਾ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆਣ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਠੀਕ ਆ।”

—ਅਸੀਂ ਸਭ ਨੇ ਆਪਣੇ-ਆਪਣੇ ਬੈਗ ਲਏ ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਟੈਂਪੂ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਗਏ। ਇਹ ਟੈਂਪੂ ਵਾਲਾ ਰੂਸ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ, ਇਹ ਬੰਦਾ ਜ਼ਿਆਦਾ ਰੂਸ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਹੀ ਬੋਲਦਾ ਥੋੜ੍ਹੀ-ਥੋੜ੍ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵੀ ਬੋਲ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਰਾਤ ਦੇ ਗਿਆਰਾਂ ਵਜੇ ਦੇ ਕਰੀਬ ਇਸ ਬੰਦੇ ਨੇ ਟੈਂਪੂ ਤੋਰ ਲਿਆ, ਰਾਤੋਂ ਹੀ ਰਾਤ ਤੜਕੇ ਜਿਹੇ ਬਾਰਡਰ (ਬਿਲਾ ਰੂਸ) ਦੇ ਨੇੜੇ ਇੱਕ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ, ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਇੱਕ ਪੁਰਾਣਾ ਜਿਹਾ ਖੰਡਰ ਸੀ, ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਇਸ ਖੰਡਰ ਵਿੱਚ ਅਠਾਰਾਂ ਮੁੰਡੇ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਇਹ ਮੁੰਡੇ ਕਿਸੇ ਹੋਰ ਏਜੰਟ ਦੇ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਅਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਖੰਡਰ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋਏ ਸਾਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਪਹਿਲੇ ਮੁੰਡੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ।

“ਆ ਗਏ ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਇੱਥੇ ਮਰਨ ਵਾਸਤੇ....?” ਪਹਿਲਾਂ ਬੈਠੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਸਾਨੂੰ ਦੇਖਦੇ ਸਾਰ ਹੀ ਕਿਹਾ।

“ਕਿਉਂ ਕੀ ਗੱਲ ਹੋਈ ਵੀਰੇ, ਤੁਸੀਂ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਿਉਂ ਕਹਿੰਦੇ ਆਂ।”

“ਦੋ ਦਿਨ ਹੋ ਗਏ ਸਾਨੂੰ ਇੱਥੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਪੁੱਛਿਆ ਤੱਕ ਨਹੀਂ, ਨਾ ਹੀ ਕੁੱਝ ਖਾਣ ਨੂੰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਕੁੱਝ ਪੀਣ ਨੂੰ, ਉੱਪਰੋਂ ਠੰਡ ਦਾ ਵੀ ਬਹੁਤ ਕਹਿਰ ਸੀ।”

—ਉਹਨਾਂ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਕੇ ਸਾਡੇ ਵੀ ਹੌਸਲੇ ਡੋਲ ਗਏ ਪਰ ਕੀ ਕਰ ਸਕਦੇ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਫਿਰ ਜਿਉਂ-ਜਿਉਂ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹ ਰਿਹਾ ਸੀ ਸੂਰਜ ਨਿਕਲਦਾ ਤੇ ਕੁੱਝ ਠੰਡ ਘੱਟ ਰਹੀ ਸੀ। ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਅਸੀਂ ਉੱਥੇ ਬੈਠੇ ਰਹੇ, ਆਖ਼ਿਰ ਨੂੰ ਸੂਰਜ ਵੀ ਛਿਪਣ ਲੱਗਾ ਤੇ ਠੰਡ ਫਿਰ ਤੋਂ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਰਹੀ ਸੀ।

ਕਾਂਡ 15

-ਸਾਡੇ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਵੀ ਕੋਈ ਗਰਮ ਕੱਪੜਾ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਜਿਹੜਾ ਕੀ ਅਸੀਂ ਉੱਪਰ ਲੈ ਸਕੀਏ। ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਆਪਣੇ ਬੈਗ ਖੋਲ੍ਹੇ ਤੇ ਵਿੱਚੋਂ ਪੈਟਾਂ-ਕਮੀਜਾਂ ਕੱਢ ਕੇ ਹੇਠਾਂ-ਉੱਪਰ ਦੋ-ਦੋ ਤਿੰਨ ਪਾ ਲਈਆਂ। ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜੁਗਾਬਾਂ ਵੀ ਦੋ-ਦੋ ਕਰ ਲਈਆਂ, ਹੁਣ ਕੁੱਝ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਰਾਹਤ ਮਹਿਸੂਸ ਹੋ ਰਹੀ ਸੀ। ਪਰ ਭੁੱਖ ਵੱਲੋਂ ਪੇਟ ਅਜੇ ਵੀ ਖ਼ਾਲੀ ਦਾ ਖ਼ਾਲੀ। ਜਿਵੇਂ-ਕਿਵੇਂ ਅਸੀਂ ਰਾਤ ਕੱਟੀ ਨਵਾਂ ਦਿਨ ਚੜ੍ਹਿਆ, ਪਰ ਸਾਡੇ ਲਈ ਇਹ ਦਿਨ ਨਵੀਂ ਮੁਸੀਬਤ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ। ਜਿਉਂ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਜਿਹੀ ਰੋਸ਼ਨੀ ਹੋਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਈ ਨਾਲ ਹੀ ਥੋੜ੍ਹੀ-ਥੋੜ੍ਹੀ ਬਰਫ਼ ਵੀ ਡਿੱਗਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਬਸ ਫਿਰ ਕੀ ਵੇਖਦੇ ਹੀ ਵੇਖਦੇ ਬਰਫ਼ ਨੇ ਜ਼ੋਰ ਫੜ ਲਿਆ ਤੇ ਸਾਰਾ ਜੰਗਲ ਉੱਪਰੋਂ-ਹੇਠੋਂ ਦੁੱਧ ਵਾਂਗ ਚਿੱਟਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਜਦੋਂ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਬਰਫ਼ ਪੈਣੀ ਥੋੜ੍ਹੀ ਘਟੀ ਤਾਂ ਜਿਹੜਾ ਟੈਂਪੂ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਸਾਨੂੰ ਇੱਥੇ ਛੱਡ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ ਓਹ ਆ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਸਾਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਤੇ ਹੱਥ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਠੀਕ ਹੋ..?” ਟੈਂਪੂ ਵਾਲੇ ਨੇ ਆਣ ਕੇ ਸਾਡਾ ਹਾਲ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਨਹੀਂ, ਅਸੀਂ ਠੀਕ ਨਹੀਂ ਆ, ਇੱਥੇ ਬਹੁਤ ਠੰਡ ਆ ਨਾਲੇ ਸਾਨੂੰ ਭੁੱਖ ਵੀ ਬਹੁਤ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਆ।”

“ਓ.ਕੇ।”

-ਉਹ ਬੰਦਾ ਆਪ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੇ ਮੁੜਕੇ ਵਾਪਿਸ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਦੂਜਾ-ਤੀਜਾ ਤੇ ਚੌਥਾ ਦਿਨ ਰਾਤ ਵੀ ਬੀਤ ਗਏ, ਅਸੀਂ ਭੁੱਖੇ ਪਿਆਸੇ ਇਸ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਸੀ। ਜਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਅਸੀਂ ਬੈਠੇ ਉਸ ਤੋਂ ਤਕਰੀਬਨ ਕਿੱਲੋ ਕੁ ਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ ਤੇ ਇੱਕ ਸੜਕ ਚੱਲਦੀ ਸੀ, ਰਾਤ ਨੂੰ ਗੱਡੀਆਂ ਚੱਲਦੀਆਂ ਦੀ ਆਵਾਜ਼ ਸਾਡੇ ਸੁਣਾਈ ਦਿੰਦੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਵਾਰ ਅਸੀਂ ਸਭ ਨੇ ਸੋਚਿਆ ਕਿ ਭੁੱਖੇ ਮਰਨ ਨਾਲੋਂ ਤੇ ਚੰਗਾ ਹੈ ਆਪਾਂ ਚੱਲੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਸੜਕ 'ਤੇ ਜਾ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਜਾਂਦੇ ਆਂ, ਸਾਨੂੰ ਖੜ੍ਹਿਆਂ ਨੂੰ ਵੇਖ ਕੇ ਆਪੇ ਪੁਲਿਸ ਫੜ ਕੇ ਲੈ ਜਾਉਗੀ, ਉੱਥੇ ਰੋਟੀ ਤੇ ਖਾਣ ਨੂੰ ਮਿਲੂਗੀ। ਪਰ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਮੁੰਡਾ ਪਹਿਲਾਂ ਜਰਮਨ ਤੋਂ ਡਿਪੋਟ ਹੋ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ, ਉਹਨੂੰ ਪਤਾ ਸੀ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਬਾਰੇ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਇੱਥੋਂ ਦੀ ਪੁਲਿਸ ਪੰਜਾਬ ਪੁਲਿਸ ਨਾਲੋਂ ਵੀ ਭੈੜੀ ਆ। ਇਹ ਪੁਲਿਸ ਬਹੁਤ ਹੀ ਕੁੱਟਦੀ ਮਾਰਦੀ ਤੇ ਛੇ-ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਵੀ ਕਰ ਦੇਂਦੇ ਨੇ। ਉਹਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣ ਕੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਬੈਠ ਗਏ। ਪੰਜਵੇਂ ਦਿਨ ਸਵੇਰੇ ਦਸ ਕੁ ਵਜੇ ਟੈਂਪੂ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਫਿਰ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆਇਆ, ਜਦੋਂ ਉਸ ਨੇ ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖੀ

ਓਹ ਡਰ ਗਿਆ। ਸਾਡੇ ਚਿਹਰੇ ਦਾ ਰੰਗ ਠੰਡ ਨਾਲ ਨੀਲਾ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ ਸੀ। ਉਹ ਬੰਦਾ ਉਸੇ ਹੀ ਵਕਤ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਗਿਆ ਤੇ ਘੰਟੇ ਕੁ ਬਾਅਦ ਵਾਪਿਸ ਮੁੜ ਆਇਆ। ਹੁਣ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਵਿੱਚ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਲਿਫ਼ਾਫ਼ੇ ਫੜੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਉਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹਾ-ਥੋੜ੍ਹਾ ਲੂਣ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦਾ ਤੁਸੀਂ ਉਂਗਲ ਨਾਲ ਲੂਣ ਨੂੰ ਜ਼ੁਬਾਨ 'ਤੇ ਲਾਓ। ਅਸੀਂ ਪੰਜਵੇਂ ਦਿਨ ਖਾਧਾ ਓਹ ਵੀ ਲੂਣ, ਫਿਰ ਉਸ ਨੇ ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਬੈਂਡ ਦੇ ਪੀਸ ਤੇ ਥੋੜ੍ਹਾ-ਥੋੜ੍ਹਾ ਪੀਣ ਲਈ ਪਾਣੀ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਸਭ ਨੇ ਲੂਣ ਤੇ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਓਹ ਤਿੰਨ-ਤਿੰਨ ਪੀਸ ਬੈਂਡ ਦੇ ਖਾਧੇ। ਇਹ ਸਭ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਉਸਨੇ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਤੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਸਮਝਾਇਆ।

“ਰਾਤ ਨੂੰ ਸਾਢੇ ਦਸ-ਗਿਆਰਾਂ ਵਜੇ ਦੋ ਆਦਮੀ ਇੱਥੇ ਆਉਣਗੇ, ਤੁਸੀਂ ਸਾਰਿਆਂ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਚਲੇ ਜਾਣਾ।”

“ਓ. ਕੇ ਚਲੇ ਜਾਵਾਂਗੇ।” ਤੇ ਓਹ ਬੰਦਾ ਵਾਪਿਸ ਮੁੜ ਗਿਆ।

—ਰਾਤ ਨੂੰ ਗਿਆਰਾਂ ਵਜੇ ਦੋ ਆਦਮੀ ਘੋੜਿਆਂ 'ਤੇ ਆਏ।

“ਹਰੀ ਅੱਪ, ਗੋ-ਗੋ।” ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ।

—ਤੇ ਅਸੀਂ ਉੱਠਕੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਏ। ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਘੋੜੇ 'ਤੇ ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਪੈਦਲ ਉਸ ਦੇ ਮਗਰ-ਮਗਰ ਅਤੇ ਦੂਜਾ ਸਾਡੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ। ਬਰਫ਼ ਪਈ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤੇਜ਼ ਤੁਰਿਆ ਵੀ ਨਹੀਂ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਵੀ ਹੌਲੀ ਤੁਰਦਾ ਤਾਂ ਘੋੜੇ ਵਾਲੇ ਉਸ ਨੂੰ ਕੁੱਟਦੇ-ਮਾਰਦੇ ਸਨ। ਘੋੜੇ ਵਾਲੇ ਕੁੱਟਦੇ ਇਸ ਕਰਕੇ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵੀ ਅੱਗੇ ਟਾਇਮ ਸਿਰ ਪਹੁੰਚਣਾ ਹੁੰਦਾ, ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਨਹੀਂ ਸੀ ਚਾਹੁੰਦੇ ਕਿ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਪੁਲਿਸ ਕੋਲ ਫੜਿਆ ਜਾਵੇ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਤੁਰਦੇ ਰਹੇ ਕਦੇ-ਕਦੇ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਬਿਠਾ ਦੇਂਦੇ ਸੀ, ਰਸਤੇ ਵਿੱਚ ਕਦੀ ਤਾਂ ਪਹਾੜ ਚੜਨਾ ਪੈ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਕਦੀ ਛੋਟੀਆਂ-ਵੱਡੀਆਂ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਨਦੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਦੀ ਲੰਘ ਕੇ ਦੂਜੇ ਪਾਰ ਜਾਣਾ ਪੈਂਦਾ, ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਤੁਰਦੇ ਰਹੇ ਤੜਕੇ ਪੈਣੇ ਕੁ ਪੰਜ ਵਜੇ ਬਾਰਡਰ ਦੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਸ਼ਾਇਦ ਅਜੇ ਕੁੱਝ ਟਾਇਮ ਬਾਕੀ ਸੀ। ਉਹਨਾਂ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਜੰਗਲ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰੋਕ ਦਿੱਤਾ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਵੀਹ ਕੁ ਮਿੰਟ ਬਾਅਦ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਤੁਰੇ ਤੇ ਇੱਕ ਰੇਲਵੇ ਦੀ ਲਾਈਨ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਰੁੱਕ ਗਏ। ਇਸ ਰੇਲਵੇ ਲਾਈਨ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਪੰਜ-ਛੇ ਮੀਟਰ ਉੱਚੀ ਤਾਰ ਲੱਗੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਕਰੰਟ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੱਕ ਘੋੜੇ ਵਾਲਾ ਪਹਿਲਾਂ ਇਸ ਲਾਈਨ ਦੇ ਕੋਲ ਗਿਆ ਤੇ ਉਸਨੇ ਬੈਟਰੀ ਦੀ ਲਾਈਨ ਦੇ ਵਾਰੀ ਮਾਰੀ ਤੇ ਪਿੱਛੇ ਮੁੜ ਆਇਆ। ਦੋ ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਮਗਰੋਂ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਦੋ ਗੱਡੀਆਂ ਆ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਗਈਆਂ, ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਕਰੰਟ ਬੰਦ

ਕੀਤਾ, ਫਿਰ ਤਾਰਾਂ ਨੂੰ ਹੇਠਾਂ ਤੋਂ ਕੱਟਕੇ ਸਾਨੂੰ ਤਾਰਾਂ ਦੇ ਹੇਠੋਂ ਦੀ ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਲੰਘਾ ਦਿੱਤਾ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਫਿਰ ਤਾਰਾਂ ਉਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਹ ਬਾਰਡਰ ਯੂਕਰੇਨ ਦਾ ਹੈ, ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਯੂਕਰੇਨ ਵਿੱਚ ਦਾਖਲ ਹੋ ਗਏ। ਦੂਜੇ ਪਾਸੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਦੋ ਗੱਡੀਆਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਇੱਕ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਦਸ-ਦਸ ਜਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਬਿਠਾ ਕੇ ਗੱਡੀਆਂ ਤੋਰ ਲਈਆਂ। ਗੱਡੀਆਂ ਆਪਣੀ ਸਪੀਡ ਨਾਲ ਅੱਗੇ-ਪਿੱਛੇ ਚੱਲਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ। ਤਿੰਨ ਕੁ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਗੱਡੀਆਂ ਫਿਰ ਇੱਕ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਰੋਕ ਲਈਆ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਗੱਡੀਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਇਹ ਜੰਗਲ ਕੀਵ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਬਾਹਰ ਸੀ ਹੁਣ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਸਾਡੇ ਫਿਰ ਵਿਛੜਨ ਦਾ ਸਮਾਂ ਆ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਇੱਥੇ ਸਾਡਾ ਇੱਕ ਹੋਰ ਨਵਾਂ ਏਜੰਟ ਹੈਪੀ ਓਹ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਦਸ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਬਾਕੀਆਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਹੋਰ ਏਜੰਟ ਪਾਲਾ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਹੈਪੀ ਦੇ ਨਾਲ ਉਸ ਦੇ ਟਿਕਾਣੇ ਪਹੁੰਚੇ ਤਾਂ ਹੈਰਾਨ ਰਹਿ ਗਏ ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇੱਕ ਸੌ ਤੀਹ-ਚਾਲੀ (130-140) ਮੁੰਡੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਕੋਈ ਘਰ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਕਿਸੇ ਪੁਰਾਣੀ ਫਿਲਮ ਦੇ ਸੀਨ ਵਾਲਾ ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਪੁਰਾਣਾ ਖੰਡਰ ਹੋਵੇ। ਇਹਨਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਿੱਚ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰ ਕਪੂਰਥਲੇ ਦੇ ਬੈਗੋਵਾਲ-ਫਗਵਾੜਾ ਤੇ ਸੁਲਤਾਨ ਪੁਰ ਲੋਧੀ ਦੇ ਸਨ। ਬਾਕੀ ਕੋਈ ਦੋਰਾਹਾ-ਨਵਾਂ ਸਹਿਰ-ਟਾਂਡਾ-ਹੁਸਿਆਰ ਪੁਰ ਅਤੇ ਲੁਧਿਆਣੇ ਦੇ ਸਨ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਖਾਣ ਲਈ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਪੀਣ ਲਈ ਪਾਣੀ ਦਾ ਡਰੰਮ ਰੱਖਿਆ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਕਦੀ ਤਾਂ ਉਸ ਡਰੰਮ ਨੂੰ ਪਾਣੀ ਨਾਲ ਓਹ ਆਪ ਭਰ ਜਾਂਦੇ, ਪਰ ਕਦੇ ਰੱਬ ਆਸਰੇ ਮੀਂਹ ਨਾਲ ਭਰ ਜਾਂਦਾ, ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਅਸੀਂ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਰਹੇ। ਹੁਣ ਜਿਹੜੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮੁੰਡੇ ਇੱਥੇ ਬੈਠੇ ਸਨ ਓਹ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਦਸ-ਦਸ ਵੀਹ-ਵੀਹ ਕਰਕੇ ਜਾਣ ਲੱਗੇ, ਅੱਜ ਇੱਕ ਮਹੀਨਾ ਬੀਤ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ ਤਕਰੀਬਨ ਸਾਰੇ ਹੀ ਜਾ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਪੁਰਾਣੇ ਦਸ ਜਾਣੇ ਅਸੀਂ ਤੇ ਸੱਤਰ-ਅੱਸੀ (70-80) ਹੋਰ ਨਵੇਂ ਮੁੰਡੇ ਆ ਗਏ ਸਨ। ਹਰ ਤੀਜੇ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਸਾਨੂੰ ਖਾਣ ਲਈ ਬ੍ਰੈੱਡ ਦੇ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਪੀਸ ਦਿੱਤੇ ਜਾਂਦੇ ਤੇ ਪੀਣ ਲਈ ਓਹ ਡਰੰਮ ਵਾਲਾ ਪਾਣੀ। ਅੱਜ ਇੱਕ ਮਹੀਨੇ ਬਾਅਦ ਰਾਤ ਨੂੰ ਏਜੰਟ ਹੈਪੀ ਆਇਆ, ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਤਾਂ ਦਿਲ ਕੀਤਾ ਇਹਨੂੰ ਮਾਰਕੇ ਇੱਥੇ ਹੀ ਦੱਬ ਦੇਈਏ। ਹੋਰ ਸਾਡੇ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਆਉਣ ਵਾਲੇ ਮੁੰਡੇ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਖਰਾਬ ਤਾਂ ਨਾ ਹੋਣਗੇ, ਪਰ ਫਿਰ ਸੋਚਿਆ ਇਸ ਵਿੱਚ ਇਸ ਦਾ ਕੀ ਕਸੂਰ ਆ, ਇਹ ਕਿਹੜਾ ਸਾਨੂੰ ਘਰੋਂ ਲੈਣ ਗਿਆ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਸੁੱਖ ਲਈ ਆਪਣੀ ਮਰਜ਼ੀ ਨਾਲ ਆਏ ਹਾਂ।

“ਅੱਜ ਰਾਤ ਨੂੰ ਤੁਸੀਂ ਅੱਗੇ ਜਾਣ ਲਈ ਤਿਆਰ ਰਹਿਣਾ।” ਹੈਪੀ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਸ਼ੁਕਰ ਆ ਤੈਨੂੰ ਵੀ ਅੱਜ ਸਾਡਾ ਚੇਤਾ ਆਇਆ।” ਗੁਰਮੀਤ ਥੋੜ੍ਹਾ ਗੁੱਸੇ ਵਿੱਚ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਓਹ ਨਹੀਂ ਤੁਹਾਡਾ ਚੇਤਾ ਨਹੀਂ ਭੁੱਲਿਆ, ਬਸ ਅੱਗੇ ਜਾਣ ਲਈ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ ਸੀ ਬਣਦਾ।”

“ਹੁਣ ਕਿੱਦਾ ਅੱਗੇ ਜਾਣਦਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਹੋ ਗਿਆ...?”

“ਹਾਂ ਅੱਜ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਰਾਤ ਨੂੰ ਇੱਕ ਟੈਂਪੂ ਪਹੁੰਚ ਜਾਊਗਾ ਤਕਰੀਬਨ ਅੱਠ-ਨੌ ਵਜੇ।”

“ਠੀਕ ਆ।”

-ਕਹਿਕੇ ਆਪ ਹੈਪੀ ਚਲੇ ਗਿਆ, ਠੀਕ ਉਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਨੌ ਕੁ ਵਜੇ ਇੱਕ ਵੱਡਾ ਟੈਂਪੂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਸਭ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਟੈਂਪੂ 'ਚ ਚੜ੍ਹਾ ਦਿੱਤਾ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਪੈਰ ਥੱਲੇ ਲੱਗਦੇ ਸੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਨਹੀਂ। ਉਸ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟੈਂਪੂ ਤੋਰ ਲਿਆ ਗਿਆ ਤੇ ਰਾਤੋਂ ਹੀ ਰਾਤ ਸਾਨੂੰ ਸਲਵਾਗ ਦੇ ਬਾਰਡਰ ਤੋਂ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਇੱਕ ਸੰਘਣੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਯੂਕਰੇਨ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜਾ ਵੀ ਮੁੰਡਾ ਪੁਲਿਸ ਕੋਲ ਫੜਿਆ ਜਾਂਦਾ ਉਸ ਨੂੰ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਜ਼ਰੂਰ ਕਰਦੇ ਸੀ। ਜਿਵੇਂ ਕੀ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਅਠਾਈ ਦਿਨ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਤੇ ਕਈਆਂ ਨੂੰ ਛੇ-ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਵੀ ਸਜ਼ਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ। ਜਿਸ ਨੂੰ ਸਜ਼ਾ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਪੁਲਿਸ ਵੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਬਹੁਤ ਕੁੱਟਦੀ-ਮਾਰਦੀ, ਜੇਕਰ ਕਿਸੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਪੈਸਾ ਹੁੰਦਾ ਓਹ ਵੀ ਖੋਹ ਲੈਂਦੇ। ਇੱਥੇ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਵੀ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਕਮਰੇ ਤੇ ਮਸਾਂ ਹੀ ਇੱਕ ਮੰਜੇ ਜਿੰਨੀ ਜਗ੍ਹਾ ਹੁੰਦੀ। ਇਸ ਇੱਕ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਜਾਣਿਆਂ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਕਮਰਿਆਂ ਦੇ ਵਿੱਚ ਹੀ ਟੋਇਲਟ ਕਰਨੀ ਹੁੰਦੀ ਆ, ਇੱਥੇ ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਚਾਰ ਪੀਸ ਬ੍ਰੈੱਡ ਦੇ ਤੇ ਨਾਲ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਗਰਮ ਪਾਣੀ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ, ਹਫ਼ਤੇ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਦੇ ਓਹ ਵੀ ਬਸ ਨਹਾਉਣ ਵਾਸਤੇ ਘੰਟਾ ਡੇਢ ਕੁ ਘੰਟਾ, ਬਸ ਫਿਰ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਬੰਦ ਕਰ ਦੇਣਾ। ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਕੋਈ ਵੀ ਲਾਈਟ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦੀ, ਨਰਕ ਤੋਂ ਵੀ ਭੈੜੀ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਹੈ ਇਸ ਜੇਲ੍ਹ ਦੀ। ਦੋ ਨੰਬਰ ਵਿੱਚ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਿਹੜੇ ਵੀ ਮੁੰਡੇ ਫੜੇ ਜਾਂਦੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕੋ ਹੀ ਜੇਲ੍ਹ ਵਿੱਚ ਰੱਖਿਆ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਜੇਲ੍ਹ ਦਾ ਨਾਮ (ਮੌਰਕਾਚੋ) ਹੈ ਤੇ ਇਹ ਯੂਕਰੇਨ ਦੀ ਬਹੁਤ ਹੀ ਵੱਡੀ ਜੇਲ੍ਹ ਹੈ, ਜਿਵੇਂ ਕੋਈ ਪੁਰਾਣੇ ਜ਼ਮਾਨੇ ਦਾ ਕਿਲਾ ਹੋਵੇ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਬਹੁਤ ਬਰਫ ਪਈ ਹੋਈ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਤਾਂ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਲਈ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਨਾ ਪਾਣੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਬ੍ਰੈੱਡ। ਜੇਕਰ ਕੁੱਝ ਖਾਣ ਲਈ ਸੀ ਓਹ ਸੀ ਠੰਡੀ-ਠੰਡੀ ਬਰਫ ਤੇ ਪੀਣ ਲਈ ਆਪਣੇ ਹੀ ਹੰਝੂ। ਇਸ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਪੰਜ ਦਿਨ ਰਹੇ, ਬਾਰਡਰ ਪਾਰ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲਾ ਬੰਦਾ ਵੀ ਸਾਡੇ ਨਾਲ ਸੀ। ਪੰਜਵੇਂ ਦਿਨ ਡੌਂਕਰ ਸਾਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਬਾਰਡਰ ਦੇ ਕੋਲ

ਗਿਆ ਪਰ ਅੱਗੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਇਸ਼ਾਰਾ ਨਾ ਮਿਲਣ 'ਤੇ ਫਿਰ ਵਾਪਿਸ ਮੁੜਨਾ ਪਿਆ। ਪਰ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਵਾਪਿਸ ਮੁੜ ਰਹੇ ਸੀ ਤਾਂ ਪੁਲਿਸ ਨਾਲ ਮੁਲਾਕਾਤ ਹੋ ਗਈ। ਬਸ ਫਿਰ ਕੀ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਡੰਡੇ ਤੇ ਪੈਰ ਬੂਟ ਸਾਡੇ ਜਿੱਥੇ ਵੱਜਦੀ ਵੱਜਣ ਦੇ। ਉਹਨਾਂ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਬੜੀ ਰੂਹ ਨਾਲ ਕੁੱਟਿਆ, ਕੁੱਟ ਨਾਲ ਸਾਡੇ ਅੰਗ-ਅੰਗ ਦੁੱਖਣ ਲੱਗ ਪਏ ਤੇ ਫਿਰ ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾਉਣ ਲੱਗੇ ਸੀ ਤਦ ਡੋਂਕਰ (ਬਾਰਡਰ ਪਾਰ ਕਰਾਉਣ ਵਾਲੇ) ਨੇ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਕੁੱਝ ਕੁ ਡਾਲਰ ਦਿੱਤੇ, ਡਾਲਰ ਲੈ ਕੇ ਫਿਰ ਉਹ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਸਾਨੂੰ ਛੱਡ ਕੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਪੁਲਿਸ ਕੋਲੋਂ ਕੁੱਟ ਖਾ ਕੇ ਮੁੜ ਕੇ ਫਿਰ ਉਸੇ ਹੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਵਾਪਿਸ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਫਿਰ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਉਸੇ ਜਗ੍ਹਾ ਉਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕੱਟੀ ਤੇ ਦੂਜੇ ਦਿਨ ਫਿਰ ਤੋਂ ਡੋਂਕਰ ਸਾਨੂੰ ਲੈਣ ਵਾਸਤੇ ਆ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਅਸੀਂ ਜਾਣ ਤੋਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਡਰਦੇ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਅਜੇ ਤੱਕ ਪਹਿਲੀਆਂ ਸੱਟਾਂ ਹੀ ਠੰਡ ਕਰਕੇ ਦਰਦ ਕਰ ਰਹੀਆਂ ਸਨ। ਫਿਰ ਵੀ ਅਸੀਂ ਉਸ ਡੋਂਕਰ ਦੇ ਮਗਰ-ਮਗਰ ਤੁਰ ਪਏ। ਸਲਵਾਗ ਦੇ ਬਾਰਡਰ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਥੋੜ੍ਹੀ ਦੂਰ ਪਰੇ ਖੜ੍ਹੇ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਆਪ ਡੋਂਕਰ ਅੱਗੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਦਸ ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਡੋਂਕਰ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਿਆ, ਸਾਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਫਿਰ ਅੱਗੇ ਬਾਰਡਰ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਬਾਰਡਰ ਦੇ ਕੋਲ ਗਏ ਤਾਂ ਅੱਗੋਂ ਇਸ਼ਾਰਾ ਮਿਲ ਗਿਆ, ਬਸ ਫਿਰ ਕੀ ਫਟਾ-ਫੱਟ ਇੱਕ-ਦੂਜੇ ਨੂੰ ਉੱਪਰ ਚੱਕ ਕੇ ਤਾਰਾਂ ਟਪਾ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਸਲਵਾਗ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਗਏ, ਅੱਗੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇੱਕ ਵੈਨ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ। ਉਸ ਦੇ ਅੰਦਰ ਪਹਿਲਾਂ ਤੋਂ ਹੀ ਅੱਠ ਇੰਡੀਅਨ ਮੁੰਡੇ ਬੈਠੇ ਸਨ ਤੇ ਦਸ ਜਾਣੇ ਅਸੀਂ ਵੀ ਉਸ ਵੈਨ ਵਿੱਚ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਹੁਣ ਟੋਟਲ ਇਸ ਵੈਨ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਅਠਾਰਾਂ ਮੁੰਡੇ ਹੋ ਗਏ। ਸਾਡਾ ਡੋਂਕਰ ਸਾਨੂੰ ਤਾਰਾਂ ਟਪਾ ਕੇ ਉੱਥੋਂ ਹੀ ਵਾਪਿਸ ਮੁੜ ਗਿਆ। ਇਸ ਵੈਨ ਦਾ ਡਰਾਈਵਰ ਇੱਥੇ ਸਲਵਾਗ ਦੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਇਹ ਵੈਨ ਇੱਥੋਂ ਚੱਲੀ ਤੇ ਲਗਾਤਾਰ ਦੋ-ਢਾਈ ਘੰਟੇ ਚੱਲਦੀ ਰਹੀ, ਦੋ-ਢਾਈ ਘੰਟੇ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਤਹਿ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇਹ ਵੈਨ ਇੱਕ ਘਰ ਦੇ ਅੱਗੇ ਜਾ ਕੇ ਰੁਕ ਗਈ। ਇਹ ਘਰ ਇੱਕ ਇੰਡੀਅਨ ਬੰਦੇ ਦਾ ਹੈ ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਪੋਹਲੀ ਹੈ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਇਸ ਦੇ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਵੈਨ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਤਰੇ ਤਾਂ ਇਸ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ, ਕੁੱਝ ਕੁ ਦੇਰ ਮਗਰੋਂ ਸਾਨੂੰ ਚਾਹ ਦਾ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕੱਪ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਅੱਜ ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਚਾਹ ਪੀਤੀ ਸੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਕਹਿ ਲਵੋ ਕਿ ਜਦੋਂ ਦੇ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਤੁਰੇ ਆ ਅੱਜ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਚਾਹ ਪੀਤੀ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਕਮਰਾ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਗਰਮ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਹਰ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਹੀਟਰ ਲੱਗੇ ਹੋਏ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਮੌਸਮ ਜ਼ਿਆਦਾ ਤਰ ਠੰਡਾ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਹਰ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੀਟਰ ਜਾਂ ਫਿਰ ਲੱਕੜ ਵਾਲੀਆਂ ਭੱਠੀਆਂ ਰੱਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਹਨ। ਚਾਹ

ਪੀਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਰੀਰ ਕੁੱਝ ਗਰਮ ਜਿਹਾ ਹੋਇਆ। ਕਮਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਨਿੱਘ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਹੀ ਨੀਂਦ ਆਉਣ ਲੱਗੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਛੋਟੇ ਜਿਹੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਅਠਾਰਾਂ ਜਾਣੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਮਰਾ ਛੇਤੀ ਨਿੱਘਾ ਹੋ ਗਿਆ। ਅਜੇ ਅਸੀਂ ਸੌਣ ਹੀ ਲੱਗੇ ਸੀ ਕਿ ਘਰ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਪੋਹਲੀ ਆ ਗਿਆ।

“ਬਈ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਜਾਣੇ ਆਓ, ਮੇਰੀ ਮੱਦਦ ਕਰੋ ਰਸੋਈ ਵਿੱਚ ਰੋਟੀ ਬਣਾ ਲਈਏ, ਰੋਟੀ ਖਾ ਕੇ ਫਿਰ ਤੁਸੀਂ ਆਰਾਮ ਕਰ ਲੈਣਾ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ।”

-ਰੋਟੀ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣਕੇ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਸਾਰੇ ਉੱਠਕੇ ਖੜ੍ਹ ਗਏ। ਦੋ-ਚਾਰ ਮਿੰਟ ਪਹਿਲਾਂ ਜਿਹੜੇ ਸੌਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ ਰੋਟੀ ਦੇ ਨਾਮ ਤੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੀ ਨੀਂਦ ਉਡਾਰੀ ਮਾਰ ਗਈ। ਨੀਂਦ ਭਲਾ ਉਡਾਰੀ ਵੀ ਕਿਉਂ ਨਾ ਮਾਰੇ ਕਿੰਨੀ ਚਿਰ ਬਾਅਦ ਅੱਜ ਰੋਟੀ ਦਾ ਨਾਮ ਸੁਣਿਆ ਸੀ। ਨਹੀਂ ਤਾਂ ਸਾਰੇ ਰਸਤੇ ਭੁੱਖੇ ਹੀ ਕੱਟਿਆ ਕਦੀ-ਕਦੀ ਬ੍ਰੈੱਡ ਮਿਲ ਜਾਂਦੀ ਸੀ। ਭਲਾ ਬ੍ਰੈੱਡ ਨੇ ਰੋਟੀ ਦੀ ਰੀਸ ਕੀ ਕਰਨੀ।

“ਬਾਈ ਸਾਰੇ ਨਹੀਂ, ਬਸ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਜਾਣੇ ਹੀ ਬਹੁਤ ਆ।” ਪੋਹਲੀ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਰੋਕਦੇ ਹੋਏ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਠੀਕ ਆ ਜੀ।”

-ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਤਿੰਨ ਜਾਣੇ ਉਹਦੇ ਨਾਲ ਕਿਚਨ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਬਾਕੀ ਫਿਰ ਲੰਮੇ ਪੈ ਗਏ। ਘੰਟੇ ਕੁ ਵਿੱਚ ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਰੋਟੀ ਤਿਆਰ ਕਰ ਲਈ, ਅਸੀਂ ਸਭ ਨੇ ਮਿਲ ਕੇ ਥੋੜ੍ਹੀ-ਥੋੜ੍ਹੀ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ, ਕਾਫ਼ੀ ਚਿਰ ਭੁੱਖੇ ਰਹਿਣ ਕਰਕੇ ਹੁਣ ਸਾਡੀ ਭੁੱਖ ਵੀ ਮਰ ਗਈ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਰੇ ਇੱਕੋ ਹੀ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਹੋਠਾ ਹੀ ਲੰਮੇ ਪੈ ਗਏ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਝੱਟ ਹੀ ਨੀਂਦ ਆ ਗਈ। ਇਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਦੋ ਦਿਨ ਰਹੇ, ਇਸ ਘਰ ਦਾ ਮਾਲਿਕ ਪੋਹਲੀ ਵੀ ਚੰਗੇ ਸੁਭਾਅ ਦਾ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਖਾਣ-ਪੀਣ ਲਈ ਸਭ ਕੁੱਝ ਵਧੀਆ ਮਿਲ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਅੱਜ ਤੀਜਾ ਦਿਨ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਸਲਵਾਗ ਤੋਂ (ਚੈਕੋ) ਜਾਣਾ ਸੀ। ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪੋਹਲੀ ਦੇ ਘਰੋਂ ਲੈ ਕੇ (ਸਲਵਾਗ ਚੈਕੋ) ਦੇ ਬਾਰਡਰ ਤੋਂ ਅੱਠ-ਦਸ ਕਿਲੋ ਮੀਟਰ ਪਿੱਛੇ ਇੱਕ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਗਿਆ। ਉੱਥੇ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਗੱਡੀ ਲੈ ਕੇ ਆਇਆ ਸਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਉਹ ਸਲਵਾਗ ਜਾ ਕਿ ਚੈਕੋ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਉਸ ਨੇ ਗੱਡੀ ਦੀਆਂ ਪਿਛਲੀਆਂ ਸੀਟਾਂ ਹੇਠ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਜਗ੍ਹਾ ਬਣਾਈ ਹੋਈ ਸੀ ਕਿ ਦੋ ਆਦਮੀ ਵਿੱਚ ਲੰਮੇ ਪੈ ਸਕਦੇ ਸਨ। ਪਰ ਬਾਹਰੋਂ ਦੇਖਣ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਕਦੀ ਵੀ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗ ਸਕਦਾ। ਫਿਰ ਗੱਡੀ ਵਾਲਾ ਆਦਮੀ ਦੋ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਲੰਮੇ ਪਾਉਂਦਾ ਤੇ ਉੱਪਰੋਂ ਬੰਦ ਕਰਕੇ ਸੀਟਾਂ ਫਿੱਟ ਕਰ ਦੇਂਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਉਹ ਸਲਵਾਗ ਤੋਂ ਚੈਕੋ ਦੇ ਬਾਰਡਰ ਰਾਹੀਂ ਚੈਕੋ ਵਿੱਚ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਜਾਂਦਾ। ਚੈਕੋ ਵਿੱਚ

ਦਾਖਲ ਹੋਣ ਤੋਂ ਪੰਦਰਾਂ-ਵੀਹ ਕਿਲੋਮੀਟਰ 'ਤੇ ਇੱਕ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੰਘਣਾ ਜੰਗਲ ਸੀ, ਉਹ ਗੱਡੀ ਵਾਲਾ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਉਤਾਰ ਕੇ ਫਿਰ ਵਾਪਿਸ ਸਲਵਾਗ ਵਿੱਚ ਆ ਜਾਂਦਾ ਅਤੇ ਹੋਰ ਦੋ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਲੈ ਕੇ ਚੈਕੋ ਨੂੰ ਚਲਾ ਜਾਂਦਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਚੱਕਰ ਮਾਰ ਕੇ ਉਹਨੇ ਸਾਰੇ ਮੁੰਡੇ ਸਲਵਾਗ ਤੋਂ ਚੈਕੋ ਪੁਚਾ ਦਿੱਤੇ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਚੈਕੋ ਦੇ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਮੁੰਡੇ ਇਕੱਠੇ ਹੋ ਗਏ। ਦੋ ਦਿਨ ਤੇ ਅਸੀਂ ਬੜੇ ਸੁੱਖ ਦੇ ਕੱਟੇ ਸੀ ਪੋਹਲੀ ਦੇ ਘਰ, ਪਰ ਹੁਣ ਫਿਰ ਓਹੀ ਹਾਲ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਬਰਫ਼ ਹੀ ਬਰਫ਼ ਤੇ ਨਾਲੋਂ ਉੱਪਰੋਂ ਹੋਰ ਬਰਫ਼ ਡਿੱਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਇੱਕ ਕਾਫ਼ੀ ਸੰਘਣਾ ਦਰੱਖਤ ਦੇਖ ਕੇ ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੇ ਹੇਠਾਂ ਜਾ ਕੇ ਬਹਿ ਗਏ। ਇਸ ਦਰਖਤ ਦੇ ਨਾ ਤਾਂ ਹੇਠਾਂ ਬਰਫ਼ ਸੀ ਤੇ ਨਾ ਹੀ ਜੋ ਬਰਫ਼ ਹੁਣ ਪੈ ਰਹੀ। ਪਰ ਕਦੀ-ਕਦੀ ਜਿਹੜੀ ਬਰਫ਼ ਪੱਤਿਆਂ 'ਤੇ ਜੰਮੀ ਹੋਈ ਓਹ ਥੱਲੇ ਜ਼ਰੂਰ ਡਿੱਗ ਪੈਂਦੀ। ਫਿਰ ਘੰਟੇ ਕੁ ਬਾਅਦ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਆਇਆ ਤੇ ਉਸਨੇ ਸਾਨੂੰ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਲਿਆ ਕੇ ਸੜਕ ਤੇ ਖੜ੍ਹੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਟਰਾਲੇ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ, ਉਸ ਨੇ ਟਰਾਲੇ ਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬੰਦ ਕੀਤਾ।

“ਜਦੋਂ ਕਿਤੇ ਟਰਾਲਾ ਰੋਕਿਆ ਤੁਸੀਂ ਉੱਚੀ ਬੋਲਣਾ ਨਹੀਂ।” ਟਰਾਲੇ ਵਾਲਾ ਸਾਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦਾ ਹੋਇਆ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ। ਜਦੋਂ ਟਰਾਲਾ ਚੱਲਦਾ ਹੋਇਆ ਫਿਰ ਭਾਵੇਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰੀ ਜਾਣਾ ਓਹ ਵੀ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਉੱਚੀ ਨਹੀਂ।”

“ਓ ਕੇ।”

-ਅਸੀਂ ਉੱਥੇ ਕਿਹੜੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨੀਆਂ ਸਨ, ਪਹਿਲਾਂ ਸਾਰੀ ਰਾਹ ਜੰਗਲਾਂ ਵਿੱਚ ਗੱਲਾਂ ਹੀ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਆਂ। ਉਸਨੇ ਟਰਾਲਾ ਤੋਰ ਲਿਆ ਤੇ ਚੈਕੋ ਦੀ ਰਾਜਧਾਨੀ (ਪ੍ਰਾਗ) ਵਿੱਚ ਲੈ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਉਸਨੇ ਟਰਾਲੇ ਨੂੰ ਇੱਕ ਉੱਚੀ ਬਿਲਡਿੰਗ ਦੇ ਕੋਲ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਟਰਾਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ। ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਇੱਕ ਪੰਜਾਬੀ ਬੰਦਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਉਡੀਕ ਕਰ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇਹ ਬੰਦਾ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਕਪੂਰਥਲੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਪਿੰਡ ਕਾਲਾ ਸੰਘਿਆ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਏਜੰਟ ਕਦੀ ਵੀ ਨਾਮ ਤੇ ਪਿੰਡ ਸਹੀ ਨਹੀਂ ਦੱਸਦੇ ਹੋ ਸਕਦਾ ਇਹਨੇ ਵੀ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਪਤਾ ਗਲਤ ਹੀ ਦੱਸਿਆ ਹੋਵੇ। ਇਸ ਬੰਦੇ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਦੇਬੀ ਦੱਸਿਆ। ਫਿਰ ਦੇਬੀ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਉੱਚੀ ਇਮਾਰਤ ਦੀ ਪੰਜਵੀਂ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਲੈ ਗਿਆ, ਪੰਜਵੀਂ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਦੋ ਕਮਰੇ ਸਨ। ਉਸ ਨੇ ਜਦ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਤੇ ਅਸੀਂ ਕਮਰੇ ਅੰਦਰ ਦਾਖਲ ਹੋਏ ਉੱਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪੰਜਾਹ ਦੇ ਕਰੀਬ ਮੁੰਡੇ ਬੈਠੇ ਹੋਏ ਸਨ ਤੇ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਹੋਰ ਅਠਾਰਾਂ ਜਾਣੇ। ਜਿਸ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਸਾਨੂੰ ਰੱਖਿਆ ਗਿਆ ਉਸ ਦੀਆਂ ਛੱਤਾਂ ਲੱਕੜ ਦੀਆਂ ਸਨ। ਦੋ ਕਮਰੇ 12 ਬਾਈ 12 ਦੇ ਤੇ ਦੋ ਕਮਰਿਆਂ ਲਈ ਇੱਕ ਹੀ ਬਾਥਰੂਮ, ਇਹਨਾਂ ਕਮਰਿਆਂ ਦੀ ਲਾਇਟ ਵੀ ਬੰਦ ਹੀ ਰਹਿੰਦੀ ਸੀ। ਇਹਨਾਂ ਕਮਰਿਆਂ

ਦੀ ਹੇਠਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਚੈਕੋ ਦੀ ਕੋਈ ਫੈਮਲੀ ਰਹਿੰਦੀ ਹੈ। ਦੇਬੀ ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਛੱਡ ਕੇ ਆਪ ਚਲਾ ਗਿਆ।

“ਕੋਈ ਵੀ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੂੰ ਖੜਕਾਵੇ ਤੁਸੀਂ ਬਿਲਕੁਲ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਖੋਲਣਾ।” ਦੇਬੀ ਜਾਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਕਹਿੰਦਾ ਤੇ ਨਾਲੇ ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਜਾ ਕੋਈ ਸਾਡਾ ਬੰਦਾ ਆਵੇਗਾ ਉਹ ਦਸ ਵਾਰ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਵੇਗਾ ਤੁਸੀਂ ਫਿਰ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੋਲਣਾ, ਇੱਕ-ਦੋ ਵਾਰ ਖੜਕਾਉਣ 'ਤੇ ਨਹੀਂ।

“ਅੱਛਾ ਜੀ।”

—ਕਹਿ ਕੇ ਆਪ ਦੇਬੀ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਇਹ ਆ ਰਹੀ ਸੀ ਕਿ ਕਮਰੇ ਛੋਟੇ ਤੇ ਮੁੰਡੇ ਜ਼ਿਆਦਾ, ਨਾਲੇ ਬਾਥਰੂਮ ਵੀ ਇੱਕ ਤੇ ਕੋਈ ਰੋਸ਼ਨੀ ਦਾ ਪ੍ਰਬੰਧ ਨਹੀਂ। ਜੇਕਰ ਅਸੀਂ ਕੋਈ ਖਿੜਕੀ ਖੋਲਦੇ ਬਾਹਰੋਂ ਠੰਡੀ-ਠੰਡੀ ਹਵਾ ਅੰਦਰ ਆਉਂਦੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਹਰ ਵੀ ਬਰਫ ਡਿੱਗ ਰਹੀ ਸੀ। ਦਿਨ ਵੇਲੇ ਜਦੋਂ ਸਾਹ ਘੁੱਟਣ ਲੱਗਦਾ ਉਸ ਵਕਤ ਕਦੀ ਦੋ-ਚਾਰ ਮਿੰਟ ਖਿੜਕੀ ਖੋਲ੍ਹ ਲਈਂਦੀ ਸੀ। ਇਹ ਸੋਚ ਕੇ ਚੱਲ ਬੋੜੀ ਬਹੁਤ ਹਵਾ ਹੀ ਅੰਦਰ-ਬਾਹਰ ਹੋ ਜਾਉ। ਕਦੇ ਦੋ ਤੇ ਕਦੇ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਬਾਅਦ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਬੰਦਾ ਆਉਂਦਾ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਤਿੰਨ-ਚਾਰ ਲਫਾਫੇ ਬੈਂਡਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਅੱਠ-ਦਸ ਬੋਤਲਾਂ ਪਾਣੀ ਦੀਆਂ ਫੜਾ ਕੇ ਵਾਪਿਸ ਮੁੜ ਜਾਂਦਾ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਸਾਰੇ ਸੌਣ ਲਈ ਲੰਮੇ ਪੈਂਦੇ ਉਸ ਵਕਤ ਹੋਰ ਵੀ ਮੁਸੀਬਤ ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਕਿਸੇ ਦੇ ਉੱਪਰ 'ਤੇ ਕਿਸੇ ਦਾ ਸਿਰ ਕਿਸੇ ਦੀਆਂ ਲੱਤਾਂ ਉੱਪਰ। ਹੁਣ ਸਭ ਤੋਂ ਵੱਡੀ ਮੁਸੀਬਤ ਏਹ ਕਿ ਰੋਸ਼ਨੀ ਨਾ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਜਦੋਂ ਰਾਤ ਨੂੰ ਕੋਈ ਬਾਥਰੂਮ ਜਾਂਦਾ ਕਦੇ ਤਾਂ ਪਿਸ਼ਾਬ ਸੀਟ ਦੇ ਅੰਦਰ ਕਰ ਦੇਂਦਾ ਤੇ ਕਦੇ ਬਾਹਰ, ਪਿਸ਼ਾਬ ਸੀਟ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਲੱਕੜ ਦੀ ਛੱਤ ਰਾਹੀਂ ਪਿਸ਼ਾਬ ਦੇ ਤੁਪਕੇ ਹੇਠਲੇ ਘਰ ਜਾਣ ਲੱਗੇ, ਸਾਡੇ ਵੀ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਦਬੂ ਆਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਦੇ ਵਾਲ ਹੀ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡੇ-ਵੱਡੇ ਹੋ ਗਏ। ਕਾਫ਼ੀ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਨਹਾਤੇ ਵੀ ਨਹੀਂ ਸੀ, ਇਸ ਕਰਕੇ ਸਾਡੇ ਸਿਰ ਵਿੱਚ ਜੂਆਂ ਪੈ ਗਈਆਂ, ਸਾਡੇ ਕੱਪੜਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਬਦਬੂ ਆਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ, ਕਾਫ਼ੀ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਸਾਨੂੰ ਨਹਾਉਣ ਦਾ ਤਾਂ ਮੌਕਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ। ਅੱਜ ਸਾਡੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਨੂੰ ਕਿਸੇ ਨੇ ਖੜਕਾਇਆ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਵਾਰ ਪਰ ਅਸੀਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਨਹੀਂ ਖੋਲਿਆ। ਸ਼ਾਮ ਪੈ ਗਈ ਹਨੇਰਾ ਹੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਿਆ, ਅਸੀਂ ਭੁੱਖੇ ਤਿਹਾਏ ਬੰਦ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਕੈਦੀਆਂ ਵਾਂਗ ਪਏ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਕੈਦੀਆਂ ਦੀ ਵੀ ਐਨੀ ਮਾੜੀ ਹਾਲਤ ਨਹੀਂ ਹੋਣੀ ਕਿ ਜਿੰਨੀ ਮਾੜੀ ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਹੁਣ ਹੋ ਗਈ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਲੰਮੇ ਪਏ ਉਸ ਵਕਤ ਨੂੰ ਯਾਦ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ ਜਦ ਬਾਹਰ ਜਾਣਦਾ ਸੋਚਿਆ। ਸਾਨੂੰ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਰਹਿੰਦਿਆਂ ਨੂੰ ਤਕਰੀਬਨ ਪੱਚੀ ਕੁ ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਏ ਸਨ, ਦੇਬੀ ਜਿਸ ਦਿਨ ਦਾ ਸਾਨੂੰ ਇੱਥੇ ਛੱਡਕੇ ਗਿਆ ਮੁੜਕੇ ਵਾਪਿਸ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਅਜੇ ਸਾਡੀ

ਕਿਸੇ ਦੀ ਅੱਖ ਲੱਗੀ ਤੇ ਕਿਸੇ ਦੀ ਨਹੀਂ ਫਿਰ ਦੁਬਾਰਾ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ
 ਖੜਕਾਇਆ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਡਰ ਗਏ ਤੇ ਉੱਠ ਕੇ ਬੈਠ ਗਏ, ਬਾਹਰੋਂ ਦਰਵਾਜ਼ਾ
 ਖੜਕਾਈ ਹੀ ਜਾ ਰਹੇ ਸੀ। ਜਦ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਉਣੋਂ ਨਾ ਹਟੇ ਤਾਂ ਫਿਰ ਸਾਡੇ
 ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਜਾਣੇ ਨੇ ਉੱਠਕੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਰਾਹੀਂ ਬਾਹਰ ਦੇਖਿਆ ਤੇ ਬਾਹਰ ਪੁਲਿਸ ਦੇ
 ਚਾਰ-ਪੰਜ ਆਦਮੀ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਮੁਲਕਾਂ ਵਿੱਚ ਘਰਾਂ ਦੇ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਇਸ
 ਤਰ੍ਹਾਂ ਹਨ ਕਿ ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਉੱਪਰੋਂ ਛੁੱਟ ਕੁ ਹੇਠਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਛੋਟਾ ਜਿਹਾ ਛੇਕ ਕਰਕੇ
 ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਆਰ-ਪਾਰ ਸੀਸਾ ਲੱਗਾ ਹੁੰਦਾ। ਜਿਸ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਅੰਦਰੋਂ ਦੇਖੋ ਤਾਂ
 ਬਾਹਰ ਸਭ ਕੁੱਝ ਦਿਸ ਜਾਂਦਾ ਪਰ ਬਾਹਰੋਂ ਅੰਦਰ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿਸਦਾ ਨਾਲੇ
 ਸਾਡੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਤਾਂ ਹਨੇਰਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਸਾਨੂੰ ਆਣਕੇ ਹੌਲੀ ਜਹੇ ਦੱਸਿਆ
 ਕਿ ਬਾਹਰ ਪੁਲਿਸ ਖੜ੍ਹੀ ਆ ਅਸੀਂ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਬੈਠ ਗਏ। ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਦਸ ਕੁ
 ਮਿੰਟ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਖੜਕਾਉਂਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਅਸੀਂ ਕਿਸੇ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਨਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ। ਜਦ
 ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਨਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਤਦ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਫੋਨ ਕਰਕੇ ਹੋਰ ਪੁਲਿਸ ਉੱਥੇ ਬੁਲਾ ਲਈ।
 ਬਸ ਫਿਰ ਕੀ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਦਰਵਾਜ਼ਾ ਤੋੜ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਅੰਦਰ ਦਾਖ਼ਲ ਹੋ ਗਏ।

ਕਾਂਡ 16

-ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਿਆਂ ਨੇ ਹਨੇਰੇ ਵਿੱਚ ਜਦੋਂ ਬੈਟਰੀ ਮਾਰਕੇ ਦੇਖਿਆ, ਉਹਨਾਂ ਝੱਟ ਹੀ ਸਭਨੇ ਪਿਸਤੌਲਾਂ ਤੇ ਬੰਦੂਕਾਂ ਸਾਡੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਕਰ ਲਈਆਂ।

“ਅਸੀਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਕੁੱਝ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਬਸ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਉੱਪਰ ਕਰ ਲਓ।” ਸਾਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਕਹਿਣ ਲੱਗੇ।

-ਅਸੀਂ ਆਪਣੇ ਹੱਥ ਉੱਪਰ ਕਰ ਲਏ, ਸ਼ਾਇਦ ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਪੁਲਿਸ ਵੀ ਡਰ ਗਈ ਹੋਵੇਗੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਇਹਨਾਂ ਦੇਸ਼ਾਂ ਵਿੱਚ ਮਾਫ਼ੀਆਂ ਦੇ ਗਰੁੱਪ ਮਿਲਦੇ ਆ, ਜੋ ਕਿ ਬਹੁਤ ਹੀ ਖ਼ਤਰਨਾਕ ਹੁੰਦੇ ਆ। ਮਾਫ਼ੀਆਂ ਦੇ ਬੰਦਿਆਂ ਕੋਲ ਹਮੇਸ਼ਾ ਹੀ ਹਥਿਆਰ ਹੁੰਦੇ ਆ ਤੇ ਉਹ ਪੁਲਿਸ ਨਾਲ ਮੁਕਾਬਲਾ ਕਰਨ ਤੋਂ ਵੀ ਨਹੀਂ ਡਰਦੇ, ਪਰ ਇੱਥੇ ਕੋਈ ਇਹੋ ਜਿਹੀ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਸੀ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਹੱਥ ਉੱਪਰ ਕਰ ਲਏ।

“ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਲਾਈਨ ਬਣਾ ਕੇ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਆਓ।” ਇੱਕ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲਾ ਸਾਨੂੰ ਅੱਗੇ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਓ ਕੇ ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਨੇ ਡਰਦੇ-ਡਰਦੇ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।” ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਬਾਹਰ ਜਾਣ ਲਈ ਪੌੜੀਆਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ।

-ਚਾਰ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਸਾਡੇ ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਮਗਰ-ਮਗਰ ਲਾਈਨ ਬਣਾ ਕੇ ਅਸੀਂ ਪੌੜੀਆਂ ਹੇਠਾ ਉੱਤਰਨਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਚਾਰ-ਪੰਜ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਸਾਡੀ ਲਾਈਨ ਦੇ ਪਿੱਛੇ ਸਨ। ਸਾਡੇ ਹੇਠਲੀ ਮੰਜ਼ਿਲ 'ਤੇ ਜਿਹੜੀ ਫ਼ੈਮਲੀ ਰਹਿੰਦੀ ਉਹਨਾਂ ਦਾ ਇੱਕ ਬੰਦਾ ਵੀ ਪੁਲਿਸ ਦੇ ਨਾਲ ਸੀ ਹੋ ਸਕਦਾ ਉਸ ਨੇ ਹੀ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇ। ਕਿਉਂਕਿ ਪਿਸ਼ਾਬ ਛੱਤ ਰਾਹੀਂ ਉਹਦੇ ਅੰਦਰ ਜਾਂਦਾ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਇਹ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦੇ ਕਿ ਉਸਨੇ ਮਾੜਾ ਕੀਤਾ ਪਰ ਸਾਡਾ ਵੀ ਕੋਈ ਕਸੂਰ ਨਹੀਂ। ਪੁਲਿਸ ਸਾਨੂੰ ਪੌੜੀਆਂ ਰਾਹੀਂ ਹੇਠਾ ਲੈ ਗਈ। ਜਦ ਅਸੀਂ ਦੇਖਿਆ ਹੇਠਾ ਤੀਹ-ਪੈਂਤੀ ਬੰਦੇ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਖੜ੍ਹੇ ਤੇ ਨਾਲੇ ਦੋ ਵੱਡੀਆਂ ਬੱਸਾਂ ਵੀ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਲਾਈਨ ਬੰਨ੍ਹੀ ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਬੱਸਾਂ ਕੋਲ ਜਾਂਦੇ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹੇ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਸਾਡੇ ਹੱਥ ਪਿੱਛੇ ਕਰਕੇ ਹੱਥਕੜੀ ਲਾ ਦੇਂਦੇ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਸਭ ਨੂੰ ਹੱਥਕੜੀ ਲੱਗ ਗਈ। ਇਹ ਪਹਿਲੀ ਵਾਰੀ ਸੀ ਜਦ ਸਾਨੂੰ ਹੱਥਕੜੀ ਲੱਗੀ ਜਾਂ ਫਿਰ ਕੋਲੋਂ ਲੱਖਾਂ ਰੁਪਈਏ ਦੇ ਕੇ ਹੱਥਕੜੀ ਮੁੱਲ ਖਰੀਦੀ। ਹੁਣ ਤਕਰੀਬਨ ਰਾਤ ਦੇ ਸਾਢੇ ਕੁ ਗਿਆਰਾਂ ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਨੇੜੇ-ਨੇੜੇ ਘਰਾਂ ਵਾਲੇ ਛੱਤਰੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਸਾਰੇ ਹੀ ਬਾਹਰ ਆ ਗਏ। ਛੱਤਰੀਆਂ ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਿਉਂਕਿ ਬਾਹਰ ਅਜੇ ਵੀ ਬਰਫ਼ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਸਭ ਨੂੰ ਹੱਥਕੜੀਆਂ ਲੱਗ ਗਈਆਂ ਫਿਰ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਸਾਡੀ ਤਲਾਸ਼ੀ

ਕਰਨੀ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤੀ। ਸਾਡੇ ਕੋਲੋਂ ਪੁਲਿਸ ਨੂੰ ਭਲਾ ਕੀ ਲੱਭਣਾ ਸੀ। ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਸਭ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਕੀਤੀ ਗਈ, ਦਸ-ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਦਾ ਕੰਮ ਖਤਮ ਹੋ ਗਿਆ। ਜਿਸ-ਜਿਸ ਦੀ ਤਲਾਸ਼ੀ ਹੁੰਦੀ ਗਈ, ਉਸਦੀਆਂ ਹੱਥਕੜੀਆਂ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਉਸ ਨੂੰ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ ਜਾਂਦਾ ਤੇ ਫਿਰ ਬੱਸਾਂ ਨੂੰ ਤੋਰ ਲਿਆ। ਪੁਲਿਸ ਦੀਆਂ ਦੋ ਗੱਡੀਆਂ ਸਾਡੇ ਅੱਗੇ ਤੇ ਦੋ ਗੱਡੀਆਂ ਬੱਸਾਂ ਦੇ ਮਗਰ। ਅੱਧੇ ਕੁ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਸਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਥਾਣੇ ਲੈ ਗਏ। ਉੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਬੱਸਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਉਤਾਰ ਕੇ ਇੱਕ ਵੱਡੇ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ, ਦਰਵਾਜ਼ੇ ਦੇ ਮੂਹਰੇ ਚਾਰ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਖੜ੍ਹ ਗਏ। ਇਹ ਹਾਲ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡਾ ਤਕਰੀਬਨ ਡੇਢ-ਦੋ ਸੌ ਆਦਮੀਆਂ ਦਾ ਹੈ। ਇਸ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਹੀਟਰ ਵੀ ਚੱਲ ਰਹੇ ਸਨ, ਹੀਟਰ ਚੱਲਦੇ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਕਾਫ਼ੀ ਨਿੱਘ ਸੀ। ਤੜਕੇ ਦੇ ਚਾਰ ਕੁ ਵਜੇ ਡੋਲਮੈਚਰ ਨੂੰ ਬੁਲਾ ਲਿਆ (ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਟਰਾਂਸਲੇਸ਼ਨ ਕਰਨ ਵਾਲਾ) ਇਹ ਡੋਲਮੈਚਰ ਕੋਈ ਇੰਡੀਅਨ ਨਹੀਂ ਸਗੋਂ ਚੈਕੋ ਦਾ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਇੱਕ ਗੋਰਾ ਹੈ, ਇਸ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨਾਮ ਮਾਈਕਲ ਦੱਸਿਆ। ਹੈਰਾਨੀ ਦੀ ਗੱਲ ਕਿ ਗੋਰਾ ਪੂਰੀ ਪੰਜਾਬੀ ਕਿਵੇਂ ਬੋਲ, ਸਮਝ ਸਕਦਾ, ਪਰ ਇਸ ਗੋਰੇ ਨੇ ਆਪਣੀ ਪੜ੍ਹਾਈ ਚੰਡੀਗੜ੍ਹ ਤੋਂ ਕੀਤੀ ਸੀ। ਇਸ ਲਈ ਮਾਈਕਲ ਪੰਜਾਬੀ ਬੋਲ-ਪੜ੍ਹ ਤੇ ਲਿਖ ਵੀ ਲੈਂਦਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਹੋਈ ਸਾਡੀ ਪੁੱਛ-ਪੜਤਾਲ ਸਾਨੂੰ ਤਿੰਨ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਹਾਲ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਕੇ ਪੁਲਿਸ ਅਫ਼ਸਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਲੈ ਗਏ। ਹੁਣ ਜੋ ਸਵਾਲ ਜਵਾਬ ਹੋਣੇ ਪੁਲਿਸ ਅਫ਼ਸਰ ਨੇ ਡੋਲਮੈਚਰ ਨੂੰ ਦੱਸਣਾ ਤੇ ਡੋਲਮੈਚਰ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਪੰਜਾਬੀ ਵਿੱਚ ਪੁੱਛ ਕੇ ਉਸ ਪੁਲਿਸ ਅਫ਼ਸਰ ਨੂੰ ਉਹਨਾਂ ਦੀ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਜਵਾਬ ਦੇ ਦੇਣਾ।

“ਤੁਸੀਂ ਕੌਣ ਹੋ ਤੇ ਕਿੱਥੋਂ ਆਏ..?” ਪੁਲਿਸ ਅਫ਼ਸਰ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸਾਡੇ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਣਾ ਚਾਹਿਆ।

“ਅਸੀਂ ਇੰਡੀਅਨ ਹਾਂ ਤੇ ਇੰਡੀਆ ਤੋਂ ਆਏ ਹਾਂ।” ਡੋਲਮੈਚਰ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਛ ਕੇ ਪੁਲਿਸ ਅਫ਼ਸਰ ਨੂੰ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

“ਤੁਸੀਂ ਇੰਡੀਆ ਵਿੱਚ ਕਿਹੜੇ ਸੂਬੇ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹੋ..?”

“ਅਸੀਂ ਪੰਜਾਬੀ ਹਾਂ ਤੇ ਪੰਜਾਬ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਹਾਂ।”

“ਤੁਸੀਂ ਸਾਡੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਆਏ..?”

“ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਵੀਜ਼ਾ ਸੀ।”

“ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਕਿੱਥੇ ਆ..?”

“ਸਾਡੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਗਵਾਚ ਗਏ।”

“ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਰਿਆਂ ਦੇ ਹੀ ਪਾਸਪੋਰਟ ਗਵਾਚ ਗਏ....?”

“ਹਾਂ ਜੀ।”

“ਤੁਹਾਡੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਕਿਵੇਂ ਗਵਾਚੇ ਦੱਸੋ....?”

“ਇੱਕ ਬੈਗ ਵਿੱਚ ਰੱਖੇ ਸੀ ਕੋਈ ਬੈਗ ਹੀ ਚੁੱਕ ਕੇ ਲੈ ਗਿਆ।”

“ਤੁਸੀਂ ਕੋਈ ਪੁਲਿਸ ਰਿਪੋਰਟ ਲਿਖਾਈ...?”

“ਜੀ ਨਹੀਂ।”

“ਕਿਉਂ...?”

“ਡਰਦੇ ਸੀ ਪੁਲਿਸ ਤੋਂ।”

“ਤੁਹਾਨੂੰ ਪਤਾ ਦੂਜੇ ਦੇਸ਼ ਵਿੱਚ ਬਿਨਾਂ ਵੀਜ਼ੇ ਰਹਿਣਾ ਇੱਕ ਕਾਨੂੰਨੀ ਜ਼ਰਮ ਹੈ।”

“ਹਾਂ ਜੀ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ, ਪਰ ਅਸੀਂ ਕੀ ਕਰੀਏ, ਸਾਡੇ ਪਾਸਪੋਰਟ ਗੁੰਮ ਹੋ ਗਏ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕੋਈ ਵੀ ਪੈਸਾ ਨਹੀਂ। ਚਾਰ ਦਿਨ ਤੋਂ ਅਸੀਂ ਰੋਟੀ ਵੀ ਨਹੀਂ ਖਾਧੀ।” ਦੱਸਦੇ-ਦੱਸਦੇ ਸਾਡੇ ਅੱਖਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਹੰਝੂ ਵਗਣ ਲੱਗੇ।

“ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਕਿਵੇਂ ਪਹੁੰਚ ਗਏ, ਕੌਣ ਛੱਡ ਕੇ ਗਿਆ ਤੁਹਾਨੂੰ ਉੱਥੇ..?”

“ਅਸੀਂ ਬਾਹਰ ਘੁੰਮਦੇ ਸੀ, ਇੱਕ ਆਦਮੀ ਮਿਲ ਗਿਆ ਸਾਨੂੰ ਠੰਡ ਵਿੱਚ ਠਰਦੇ ਦੇਖ ਓਹ ਸਾਨੂੰ ਉੱਥੇ ਛੱਡ ਗਿਆ।”

“ਕਿੰਨੇ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਮਕਾਨ ਵਿੱਚ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸੀ..?”

“ਚਾਰ-ਪੰਜ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ।”

“ਨਹੀਂ ਤੁਸੀਂ ਝੂਠ ਬੋਲ ਰਹੇ ਆਂ, ਸਾਨੂੰ ਖ਼ਬਰ ਮਿਲੀ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਵੀਹ ਕੁ ਦਿਨਾਂ ਤੋਂ ਇੱਥੇ ਰਹਿ ਰਹੇ ਸੀ।”

“ਅਸੀਂ ਚੁੱਪ ਰਹੇ।”

“ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਕਿੱਥੇ ਜਾਣਾ....?”

“ਇਸ ਗੱਲ ਦਾ ਜਵਾਬ ਸਾਡੇ ਬਿਨਾਂ ਬੋਲਣ ਤੋਂ ਹੀ ਡੋਲਮੈਚਰ ਨੇ ਦੇ ਦਿੱਤਾ।”

-ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਸਭ ਦੀ ਪੰਦਰ੍ਹਾਂ-ਵੀਹ ਮਿੰਟ ਪੁੱਛ-ਪੜਤਾਲ ਹੋਈ, ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੋਈ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਕੋਈ। ਜਿਹਨਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਦੀ ਪੁੱਛ ਪੜਤਾਲ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਇੱਕ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਂਦੇ। ਉਸ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਦੋ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਸਨ ਓਹ ਸਾਡਾ ਨਾਮ ਪੁੱਛਕੇ ਸਾਡੇ ਨਾਮ ਵਾਲੇ ਪੇਪਰ 'ਤੇ ਦਸਖ਼ਤ ਕਰਵਾ ਲੈਂਦੇ, ਫਿਰ ਸਾਡੇ ਦੋਵੇਂ ਹੱਥ ਕਾਲੀ ਸਿਆਹੀ ਨਾਲ ਕਾਲੇ ਕਰਕੇ ਹੱਥਾਂ ਦੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਲੈਂਦੇ। ਇੱਕ ਵਾਰੀ ਪੂਰੇ ਹੱਥ ਦਾ ਤੇ ਫਿਰ ਇਕੱਲੀ-ਇਕੱਲੀ ਉਂਗਲ ਦਾ, ਫਿਰ ਵਾਪਿਸ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਭੇਜ ਦਿੰਦੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸੱਤ-ਅੱਠ ਘੰਟੇ ਬੀਤ ਗਏ, ਹੁਣ ਸਵੇਰ ਦੇ ਸਾਢੇ ਕੁ ਗਿਆਰਾਂ ਵੱਜੇ ਚੁੱਕੇ ਸਨ। ਹੁਣ ਸਭ ਪੁੱਛ-ਪੜਤਾਲ ਖ਼ਤਮ ਹੋ ਗਈ, ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਹੀ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਬੈਠੇ ਸੀ, ਤਦ ਡੋਲਮੈਚਰ ਤੇ ਪੁਲਿਸ ਅਫ਼ਸਰ

ਨਾਲ ਦੋ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਹੋਰ ਅੰਦਰ ਆ ਗਏ। ਫਿਰ ਇਕੱਲੇ-ਇਕੱਲੇ ਦਾ ਨਾਮ ਲੈ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ਾਂ ਮਾਰਨ ਲੱਗੇ। ਜਿਸਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰਦੇ ਉਸ ਦੇ ਹੱਥ ਇੱਕ ਪੇਪਰ ਫੜਾ ਦੇਂਦੇ। ਜਦੋਂ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਪੇਪਰ ਮਿਲ ਗਏ ਫਿਰ ਪੁਲਿਸ ਅਫਸਰ ਨੇ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ। ਜੋ ਵੀ ਉਸ ਨੇ ਬੋਲਿਆਂ ਸਾਡੀ ਬਿਲਕੁਲ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਆਇਆ। ਜਦੋਂ ਪੁਲਿਸ ਅਫਸਰ ਬੋਲ ਕੇ ਹਟ ਗਿਆ ਫਿਰ ਡੋਲਮੈਚਰ ਨੇ ਬੋਲਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕੀਤਾ।

“ਤੁਹਾਨੂੰ ਸਾਰਿਆਂ ਨੂੰ ਜਿਹੜੇ ਪੇਪਰ ਦਿੱਤੇ ਗਏ ਹਨ, ਉਹ ਫੋਰੀ ਵੀਜ਼ਾ (ਕੰਟਰੀ ਆਊਟ) ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਮਤਲਬ ਹੈ ਤੁਹਾਨੂੰ ਵੀਹ ਦਿਨ ਦੇ ਅੰਦਰ-ਅੰਦਰ ਸਾਡਾ ਦੇਸ਼ (ਚੈਕੋ) ਛੱਡਕੇ ਜਾਣਾ ਹੋਵੇਗਾ। ਜੇਕਰ ਵੀਹ ਦਿਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਤੁਹਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਕੋਈ ਵੀ ਫੜਿਆ ਗਿਆ ਉਸ ਨੂੰ ਤਿੰਨ ਮਹੀਨੇ ਛੇ ਮਹੀਨੇ ਜਾਂ ਫਿਰ ਨੌਂ ਮਹੀਨੇ ਦੀ ਸਜ਼ਾ ਵੀ ਹੋ ਸਕਦੀ ਹੈ।” ਇਹ ਸਭ ਕੁੱਝ ਕਹਿਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਸਾਨੂੰ ਬਾਹਰ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਡੋਲਮੈਚਰ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਹੱਥਾਂ ਵਿੱਚ ਫੜੇ ਪੇਪਰ ਦਾ ਮਤਲਬ ਦੱਸਿਆ।

“ਬੜੇ ਔਖੇ ਵੇਲੇ ਦੇਖੇ ਪਰ ਕਦੀ ਡੋਲੇ ਨਹੀਂ,
ਸਹਿੰਦੇ ਰਹੇ ਹਰ ਦੁੱਖ ਮੂੰਹੋਂ ਕਦੇ ਬੋਲੇ ਨਹੀਂ।”

-ਇੱਥੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਕੇ ਅਸੀਂ ਸੱਤਰ-ਦੇ-ਸੱਤਰ ਸਾਰੇ ਇਕੱਠੇ ਹੀ ਇੱਕ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਜਾ ਬੈਠੇ। ਇਹ ਸਾਰੇ ਮੁੰਡੇ ਇੱਕੋ ਹੀ ਏਜੰਟ ਦੇ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਏਜੰਟਾਂ ਦੇ ਸਨ। ਉੱਪਰ ਏਜੰਟ ਦੇਬੀ ਤੇ ਉਸਦੇ ਸਾਥੀ ਏਜੰਟਾਂ ਨੂੰ ਵੀ ਪਤਾ ਲੱਗ ਗਿਆ ਸੀ ਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਬੰਦੇ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਫੜ ਲਏ ਹਨ, ਉਹ ਵੀ ਸਾਡੀ ਭਾਲ ਕਰ ਰਹੇ ਸੀ। ਏਜੰਟ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਘੁੰਮਦਾ ਤੇ ਕੋਈ ਕਿਸੇ ਪਾਸੇ ਨੂੰ ਘੁੰਮ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਲੱਭਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਆਖ਼ਿਰ ਏਜੰਟ ਘੁੰਮਦੇ-ਘੁੰਮਦੇ ਉਸ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਤੇ ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਘਰ ਲੈ ਗਏ, ਇਹ ਪਹਿਲਾਂ ਵਾਲਾ ਘਰ ਨਹੀਂ ਹੋਰ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਵੀ ਉਹੀ ਹਾਲ ਨਾ ਲਾਇਟ ਨਾ ਕੋਈ ਢੰਗ ਦੇ ਕਮਰੇ, ਇੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਖਾਣ ਲਈ ਇੱਕ ਦਿਨ ਵਿੱਚ ਚਾਰ ਪੀਸ ਬ੍ਰੈੱਡ ਦੇ ਤੇ ਇੱਕ ਕੱਪ ਕਾਲੀ ਚਾਹ ਓਹ ਵੀ ਬਿਨਾਂ ਦੁੱਧ ਤੋਂ ਦਿੱਤੀ ਜਾਂਦੀ। ਇਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਅਸੀਂ ਵੀਹ-ਪੱਚੀ ਦਿਨ ਰਹੇ, ਜਿਵੇਂ-ਜਿਵੇਂ ਇੰਡੀਆਂ ਵਾਲੇ ਏਜੰਟ ਇਹਨਾਂ ਏਜੰਟਾਂ ਨੂੰ ਜਿਸ ਮੁੰਡੇ ਦੀ ਪੇਮਿੰਟ ਕਰਦੇ ਇਹ ਉਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਗੇ ਭੇਜ ਦੇਂਦੇ ਸੀ। ਹੁਣ ਦੋ-ਦੋ ਤੇ ਕਦੀ ਚਾਰ-ਚਾਰ ਕਰਕੇ ਮੁੰਡੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਜਾਣੇ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋਏ। ਅੱਜ ਸਾਡੀ ਵਾਰੀ ਸੀ ਇੰਦਰਜੀਤ ਤੇ ਗੁਰਮੀਤ ਦੀ, ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਦੋ ਮੁੰਡੇ ਹੋਰ ਸਨ। ਅੱਜ ਰਾਤ ਦੇ ਦਸ ਕੁ ਵਜੇ ਸਾਡਾ ਏਜੰਟ ਦੇਬੀ ਆਇਆ ਸਾਨੂੰ ਨਾਲ ਲਿਆ ਤੇ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਏ। ਬਾਹਰ ਅਜੇ ਵੀ ਬਰਫ ਪੈ ਰਹੀ ਸੀ ਤੇ ਨਾਲੇ ਬਾਹਰ ਇੱਕ ਗੱਡੀ ਵੀ ਖੜ੍ਹੀ ਸੀ।

ਦੇਬੀ ਸਾਨੂੰ ਉਸ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਲਗਾਤਾਰ ਗੱਡੀ ਚੱਲਦੀ ਰਹੀ ਘੰਟੇ ਕੁ ਬਾਅਦ ਜੀ.ਟੀ. ਰੋਡ 'ਤੇ ਇੱਕ ਪੈਟਰੋਲ ਪੰਪ ਉੱਤੇ ਖੜ੍ਹ ਗਈ।

“ਤੁਸੀਂ ਵਿੱਚ ਹੀ ਬੈਠੇ ਰਹਿਣਾ ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਆਇਆ।” ਦੇਬੀ ਸਾਨੂੰ ਕਹਿ ਕੇ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲ ਗਿਆ।

“ਅੱਛਾ ਜੀ।”

—ਅਸੀਂ ਵੀ ਸੋਚਿਆ ਸ਼ਾਇਦ ਤੇਲ ਭਰਨ ਲਈ ਖੜ੍ਹਾ ਹੋਇਆ ਹੋਣਾ, ਦਸ-ਪੰਦਰਾਂ ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਦੇਬੀ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਿਆ।

“ਤੁਸੀਂ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਕਰਕੇ ਉਸ ਟਰਾਲੇ ਦੇ ਪਿਛਲੇ ਪਾਸੇ ਚਲੇ ਜਾਓ।” ਦੇਬੀ ਸਾਨੂੰ ਆਉਂਦੇ ਹੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਠੀਕ ਆ।”

—ਤਿੰਨ ਕੁ ਸੌ ਮੀਟਰ ਦੀ ਦੂਰੀ 'ਤੇ ਇੱਕ ਟਰਾਲਾ ਖੜ੍ਹਾ ਸੀ, ਦੇਬੀ ਆਪ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਬੈਠ ਗਿਆ। ਬਸ ਫਿਰ ਕੀ ਅਸੀਂ ਵਾਰੀ-ਵਾਰੀ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚੋਂ ਉਤਰ ਦੇ ਤੇ ਭੱਜ ਕੇ ਟਰਾਲੇ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦੇ। ਉਸ ਟਰਾਲੇ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਰਾਤ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਕੁ ਵਜੇ ਟਰਾਲੇ ਦੇ ਕੈਬਿਨ ਵਿੱਚ ਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਵਾੜ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਕੈਬਿਨ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਇਹ ਕੈਬਿਨ ਬਹੁਤ ਹੀ ਛੋਟਾ ਸੀ ਅਸੀਂ ਬੜੀ ਹੀ ਮੁਸ਼ਕਿਲ ਨਾਲ ਅੰਦਰ ਦਾਖਿਲ ਹੋਏ, ਫਿਰ ਇਹ ਟਰਾਲਾ ਤੁਰ ਪਿਆ, ਟਰਾਲਾ ਲਗਾਤਾਰ ਚੱਲਦਾ ਰਿਹਾ। ਕੋਈ ਤਿੰਨ ਕੁ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਟਰਾਲਾ ਰੁਕ ਗਿਆ, ਟਰਾਲੇ ਵਾਲੇ ਨੇ ਜਦੋਂ ਸਾਨੂੰ ਚਾਰਾਂ ਨੂੰ ਟਰਾਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢਿਆ ਤਾਂ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਜੰਗਲ ਸੀ।

“ਇਹ ਹੈ ਡੁੱਚਲੈਂਡ “ਜਰਮਨ ਦਾ ਦੂਜਾ ਨਾਮ ਡੁੱਚਲੈਂਡ ਹੈ।” ਉਹ ਟਰਾਲੇ ਵਾਲੇ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ, ਇੱਥੇ ਜਰਮਨ ਵਿੱਚ ਇਸ ਨੂੰ ਕੋਈ ਜਰਮਨ ਨਹੀਂ ਕਹਿੰਦਾ ਸਾਰੇ ਡੁੱਚਲੈਂਡ ਹੀ ਕਹਿੰਦੇ ਆ। ਨਾਲੇ ਉਸ ਨੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਦੱਸ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਹੁਣ ਬਨਹੌਫ 'ਤੇ ਜਾਓ, ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦਾ ਨਾਮ ਜਰਮਨ ਭਾਸ਼ਾ ਵਿੱਚ ਬਨਹੌਫ ਹੈ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਜਰਮਨ ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ ਨੁਰਬੁਰਗ ਦੇ ਕੋਲ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਜੰਗਲ ਵਿੱਚੋਂ ਥੋੜ੍ਹਾ ਜਿਹਾ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਲਾਈਟਾਂ ਦਿਖਾਈ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਅਸੀਂ ਚਾਰੇ ਹੀ ਉਹਨਾਂ ਲਾਈਟਾਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਹੋ ਤੁਰੇ। ਅੱਧਾ-ਪੈਂਟਾ ਘੰਟਾ ਤੁਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਲਾਈਟਾਂ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਹੁਣ ਤੜਕੇ ਦੇ ਚਾਰ ਦੇ ਕਰੀਬ ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਉੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਟੈਕਸੀ ਵਾਲਾ ਮਿਲਿਆ।

“ਅਸੀਂ ਬਨਹੌਫ 'ਤੇ ਜਾਣਾ...?” ਉਸ ਟੈਕਸੀ ਵਾਲੇ ਨੂੰ ਜਾਣ ਬਾਰੇ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਓ. ਕੇ ਟਵੈਂਟੀ ਯੂਰੋ।” ਉਸ ਨੇ ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਵੀਹ ਯੂਰੋ ਮੰਗ ਲਏ। ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਯੂਰੋ ਤੇ ਨਹੀਂ ਸਨ, ਅਸੀਂ ਚਾਰਾਂ ਨੇ ਪੰਜ-ਪੰਜ ਡਾਲਰ

ਕੱਢੇ ਤੇ ਉਸ ਦੇ ਅੱਗੇ ਕਰ ਦਿੱਤੇ। ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਵੀਹ ਯੂਰੋ ਦੇ ਪੱਚੀ-ਤੀਹ ਡਾਲਰ ਬਣਦੇ ਸੀ। ਸ਼ਾਇਦ ਉਸਨੇ ਸਾਡੀ ਹਾਲਤ ਦੇਖ ਕੇ ਵੀਹ ਡਾਲਰ ਫੜੇ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਟੈਕਸੀ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ, ਦਸ-ਪੰਦਰ੍ਹਾਂ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਟੈਕਸੀ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਬਾਹਰ ਰੋਕ ਲਈ।

“ਏਹ ਹੈ ਬਨਹੌਫ਼।” ਟੈਕਸੀ ਵਿੱਚੋਂ ਉਤਾਰ ਕੇ ਹੱਥ ਦੇ ਇਸ਼ਾਰੇ ਨਾਲ ਕਹਿੰਦਾ।

-ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਬਨਹੌਫ਼ ਦੇ ਅੰਦਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਸਾਨੂੰ ਉੱਥੇ ਇੱਕ ਬੰਦਾ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਮਿਲ ਗਿਆ, ਅਸੀਂ ਉਸ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਉਸਨੇ ਸਾਨੂੰ ਜਿੱਥੇ ਕਿਸੇ ਨੇ ਜਾਣਾ ਸੀ ਉੱਥੋਂ ਦੀਆਂ ਟਿਕਟਾਂ ਲੈ ਦਿੱਤੀਆਂ। ਇੰਦਰਜੀਤ ਤੇ ਗੁਰਮੀਤ ਦੋਵੇਂ ਨੇ ‘ਫਰੰਕਫੋਰਟ ਮੈਨ’ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਦੂਜੇ ਦੋ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੇ ਹੋਰ ਪਾਸੇ ਦੀਆਂ ਟਿਕਟਾਂ ਲੈ ਲਈਆਂ ਤੇ ਅਸੀਂ ਫਰੰਕਫੋਰਟ ਮੈਨ ਦੀਆਂ ਟਿਕਟਾਂ ਖ਼ਰੀਦ ਕੇ ਫਰੰਕਫੋਰਟ ਮੈਨ ਚਲੇ ਗਏ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਫਰੰਕਫੋਰਟ ਮੈਨ ਦੇ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ’ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਚੁੱਕੇ ਹਾਂ। ਫਰੰਕਫੋਰਟ ਅਸੀਂ ਪਹੁੰਚ ਤਾਂ ਗਏ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਸਮਝ ਨਹੀਂ ਸੀ ਆ ਰਹੀ ਕਿ ਹੁਣ ਕਿਸ ਪਾਸੇ ਜਾਈਏ। ਉੱਪਰੋਂ ਸ਼ਾਮ ਵੀ ਹੋਣ ਵਾਲੀ ਤੇ ਦਿਲ ਵਿੱਚ ਇੱਕ ਡਰ ਵੀ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਸੁਣਿਆ ਸੀ ਕਿ ਜਰਮਨ ਦੀ ਪੁਲਿਸ ਬਹੁਤ ਚੈਕਿੰਗ ਕਰਦੀ ਹੈ, ਜੇਕਰ ਕੋਈ ਬਿਨਾਂ ਪੇਪਰਾਂ ਦੇ ਫੜਿਆ ਜਾਂਦਾ, ਫਿਰ ਉਸਨੂੰ ਵਾਪਿਸ ਭੇਜ ਕੇ ਹੀ ਸਾਹ ਲੈਂਦੇ ਆ। ਅੱਧਾ ਕੁ ਘੰਟਾ ਅਸੀਂ ਸਟੇਸ਼ਨ ’ਤੇ ਬੈਠੇ ਰਹੇ, ਤਦ ਉੱਥੇ ਸਾਨੂੰ ਇੱਕ ਇੰਡੀਅਨ ਬੰਦਾ ਮਿਲਿਆ ਜਿਹੜਾ ਕੀ ਪੰਜਾਬ ਤੋਂ ਫਗਵਾੜੇ ਦੇ ਨੇੜੇ ਰਾਣੀਪੁਰ ਦੇ ਰਹਿਣ ਵਾਲਾ ਹੈ। ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਆਪਣੀ ਸਾਰੀ ਪ੍ਰੇਸ਼ਾਨੀ ਦੱਸੀ ਓਹ ਕਹਿੰਦਾ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਮੈਂ ਤੁਹਾਡੀ ਮੱਦਦ ਕਰਦਾਂ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲੋਂ ਪੈਸੇ ਦੇ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਦੋ ਟਿਕਟਾਂ ਮਸ਼ੀਨ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਢ ਕੇ ਦਿੱਤੀਆਂ, ਫਿਰ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਟਰੇਨ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਹੋਸਤ ਲੈ ਆਇਆ। ਇਹ ਬੰਦਾ ਆਪ ਵੀ ਹੋਸਤ ਹੀ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ, ਸਾਨੂੰ ਹੋਸਤ ਟਰੇਨ ਵਿੱਚੋਂ ਉਤਾਰ ਲਿਆ ਅਤੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਦੇ ਖੱਬੇ ਪਾਸੇ ਬੱਸ ਸਟੋਪ ’ਤੇ ਚਲੇ ਗਏ। ਫਿਰ ਉਸਨੇ ਸਾਨੂੰ ਚੰਗੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਬੱਸ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸਟੋਪ ਤੋਂ ਉੱਤਰ ਕੇ ਪਿੱਛੇ ਨੂੰ ਦੋ ਕੁ ਸੌ ਮੀਟਰ ਆਉਣਾ, ਉੱਥੇ ਖੱਬੇ ਹੱਥ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਾਹਿਬ ਹੈ, ਬਾਹਰ ਸੜਕ ’ਤੇ ਨਿਸ਼ਾਨ ਸਾਹਿਬ ਵੀ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਹੈ। ਤੁਸੀਂ ਉੱਥੇ ਚਲੇ ਜਾਓ। ਐਨੇ ਚਿਰ ਤੱਕ ਬੱਸ ਆ ਗਈ, ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਉਸਦੇ ਦੱਸੇ ਮੁਤਾਬਕ ਬੱਸ ਦੇ ਦੂਜੇ ਸਟੋਪ ’ਤੇ ਉੱਤਰੇ ਪਿੱਛੇ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ, ਸਾਹਮਣੇ ਹੀ ਗੁਰੂਘਰ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਮੂੰਹ ਹੱਥ ਧੋਤੇ ’ਤੇ ਫਿਰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ, ਉੱਥੇ ਹੋਰ ਵੀ ਛੇ ਮੁੰਡੇ ਸਨ। ਜਿਹੜੇ ਦੋ ਦਿਨ ਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਥੇ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਫਿਰ ਗੱਲਾਂ-ਬਾਤਾਂ

ਹੋਈਆਂ ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਲੰਗਰ ਛਕਿਆ। ਫਿਰ ਇੱਕੋ ਹੀ ਕਮਰੇ ਵਿੱਚ ਸਾਰੇ ਸੌਣ ਲਈ ਲੰਮੇ ਪੈ ਗਏ ਤੇ ਪਤਾ ਹੀ ਨਾ ਲੱਗਾ ਕਦੋਂ ਨੀਂਦ ਆ ਗਈ। ਤੜਕੇ ਉੱਠਕੇ ਸਾਰਿਆਂ ਹੀ ਪਹਿਲਾਂ ਨਹਾਉਣ ਦਾ ਕੰਮ ਕੀਤਾ, ਨਹਾਉਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫਿਰ ਓਹੀ ਕੱਪੜੇ ਪਾ ਲਏ। ਅੱਜ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਸੀ ਤੇ ਇੱਥੇ ਹਰ ਐਤਵਾਰ ਗੁਰੂਘਰ ਵਿੱਚ ਦੀਵਾਨ ਸਜਾਏ ਜਾਂਦੇ ਹਨ। ਇਸ ਕਰਕੇ ਕਾਫੀ ਸੰਗਤ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਸਵੇਰ ਤੋਂ ਹੀ ਗੁਰੂਘਰ ਆਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਜਾਂਦੀ ਤੇ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ। ਗੁਰੂਘਰ ਦੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹਰ ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਨੂੰ ਕੱਪੜੇ ਦੀ ਇੱਕ ਮਾਰਕੀਟ ਲੱਗਦੀ, ਅਸੀਂ ਡਰਦੇ-ਡਰਦੇ ਮਾਰਕੀਟ ਦੇਖਣ ਚਲੇ ਗਏ। ਮਾਰਕੀਟ ਵਿੱਚ ਕਾਫੀ ਦੁਕਾਨਾਂ ਇੰਡੀਅਨ ਬੰਦਿਆਂ ਦੀਆਂ ਵੀ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਮਾਰਕੀਟ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮ ਰਹੇ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਇੰਡੀਅਨ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰ ਲਈ।

“ਕੀ ਹਾਲ ਆ ਮੁੰਡਿਓ ਤੁਹਾਡਾ, ਲੱਗਦਾ ਤੁਸੀਂ ਨਵੇਂ ਆਏ ਆਂ...?”
ਇੱਕ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

“ਹਾਂ ਜੀ ਕੱਲ੍ਹ ਹੀ ਆਏ ਹਾਂ।” ਅਸੀਂ ਉਸ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਅੱਛਾ, ਤਾਈਓ ਕੱਪੜੇ ਫੱਟੇ ਹੋਏ ਆ...?”

“ਹਾਂ ਜੀ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਫਟ ਗਏ।”

“ਚੱਲੋ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਤਾਂ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਪਹੁੰਚ ਗਏ।”

“ਬਸ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਜੀ, ਠੀਕ-ਠਾਕ ਤੁਹਾਡੇ ਸਾਹਮਣੇ ਹੀ ਆ।”

“ਦਿਲ ਛੋਟਾ ਨਹੀਂ ਕਰੀ ਦਾ ਜ਼ਿੰਦਗੀ ਵਿੱਚ ਬਹੁਤ ਕੁੱਝ ਹੁੰਦਾ ਰਹਿੰਦਾ ਬਈ, ਜਦੋਂ ਬੰਦਾ ਮੰਜ਼ਿਲ ’ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਜਾਂਦਾ ਸਭ ਕੁੱਝ ਆਪੇ ਹੌਲੀ-ਹੌਲੀ ਠੀਕ ਹੋ ਜਾਂਦਾ, ਤੁਸੀਂ ਘਰ ਨੂੰ ਫੋਨ-ਫ਼ਾਨ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਕਿ ਨਹੀਂ...?”

“ਨਹੀਂ ਜੀ ਫੋਨ ਕਿੱਥੋਂ ਕਰਨਾ ਸੀ, ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਕਿਹੜਾ ਕੋਈ ਪੈਸਾ।”

“ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਫੋਨ ਤੋਂ ਘਰ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕਰਕੇ ਰਾਜ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਦਾ ਦੱਸ ਦਿਓ, ਐਵੇਂ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰਦੇ ਫਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਣਗੇ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ।”

“ਦੱਸੋ ਕੀ ਨੰਬਰ ਆ ਤੁਹਾਡੇ ਘਰ ਦਾ...?”

-ਪਹਿਲਾਂ ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੇ ਆਪਣਾ ਨੰਬਰ ਦੱਸਿਆ ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਆਪਣੇ ਘਰੇ ਹੀ ਫੋਨ ਲੱਗਾ ਹੋਇਆ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੇ ਫੋਨ ਕੀਤਾ।

“ਹੈਲੋ ਕੌਣ ਬੋਲਦਾ...?” ਅੱਗੋਂ ਇੰਦਰਜੀਤ ਦੀ ਬੀਬੀ ਨੇ ਹੌਲੀ ਜਹੇ ਕਿਹਾ।

“ਬੀਬੀ ਮੈਂ ਇੰਦਰਜੀਤ, ਅਵਾਜ਼ ਸੁਣਦੇ ਹੀ ਇੰਦਰਜੀਤ ਦਾ ਆਪਣਾ ਮਨ ਭਰ ਆਇਆ।”

“ਕੀ ਹਾਲ ਆ ਪੁੱਤ ਤੇਰਾ, ਕਿੱਥੇ ਚਲਾ ਗਿਆ ਤੂੰ ਐਨੇ ਦਿਨ ਕੋਈ ਖ਼ਬਰਸਾਰ ਹੀ ਨਹੀਂ ਪੁੱਛੀ-ਦੱਸੀ।”

“ਮੈਂ ਠੀਕ ਆ ਬੀਬੀ ਤੁਸੀਂ ਦੱਸੋ, ਤੁਹਾਡਾ ਕੀ ਹਾਲ ਆ....?” ਨਾਲ ਹੀ ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੇ ਰੋਣਾ ਸ਼ੁਰੂ ਕਰ ਦਿੱਤਾ 'ਤੇ ਫ਼ੋਨ ਵੀ ਬੰਦ ਕਰਤਾ।

-ਫਿਰ ਉਸ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਨੇ ਸਮਝਾਇਆ ਰੋਈ ਦਾ ਨਹੀਂ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰੀਂ ਦੀ ਆ, ਤੈਨੂੰ ਰੋਦਾਂ ਸੁਣਕੇ ਤੇਰੇ ਮਾਂ-ਬਾਪ ਵੀ ਐਵੇਂ ਦੁਖੀ ਹੋਣਗੇ। ਫਿਰ ਮੈਂ ਫ਼ੋਨ ਲਾਲੇ ਦੀ ਆੜਤ 'ਤੇ ਕੀਤਾ, ਘੰਟੀ ਜਾਣ ਲੱਗੀ।

“ਹੈਲੋ ਕੌਣ ਬੋਲਦਾ ਬਈ..?” ਲਾਲੇ ਨੇ ਫੋਨ ਚੁੱਕਦਿਆਂ ਹੀ ਸਵਾਲ ਕੀਤਾ।

“ਲਾਲਾ ਜੀ, ਮੈਂ ਗੁਰਮੀਤ ਬੋਲਦਾ।”

“ਗੁਰਮੀਤ ਕੌਣ ਬਈ, ਨਾਲੇ ਕਿਹੜੇ ਪਿੰਡੋਂ ਬੋਲਦੇ ਤੁਸੀਂ...?”

“ਲਾਲਾ ਜੀ ਮੀਤ ਹਰਨਾਮ ਸਿਹੰ ਦਾ ਮੁੰਡਾ।”

“ਓਹ ਮੀਤ ਕਾਕਾ ਤੂੰ ਕਿੱਥੇ ਆ, ਅੱਜ ਚੇਤਾ ਆਇਆ ਤੈਨੂੰ ਤੇਰਾ ਭਾਪਾ ਹਰ ਰੋਜ਼ ਮੈਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਕਿ ਮੀਤ ਦਾ ਕੋਈ ਫ਼ੋਨ ਆਇਆ।”

“ਲਾਲਾ ਜੀ ਮੈਂ ਜਰਮਨ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ ਹਾਂ, ਸਭ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਐ, ਤੁਸੀਂ ਮੇਰੇ ਭਾਪੇ ਨੂੰ ਦੱਸ ਦਿਓ ਐਵੇਂ ਫ਼ਿਕਰ ਕਰਦੇ ਹੋਣੇ ਮੇਰਾ।”

“ਫ਼ਿਕਰ ਤਾਂ ਕਾਕਾ ਹੁੰਦਾ ਹੀ ਆ ਮਾਪਿਆਂ ਨੂੰ, ਨਾਲੇ ਤੇਰਾ ਭਾਪਾ ਵੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਹੀ ਆ, ਹੁਣੇ ਗੱਲ ਕਰਾਉਂਦਾ ਤੇਰੀ।”

“ਹਰਨਾਮ ਸਿਆਂ ਗੱਲ ਕਰ ਮੀਤ ਦਾ ਫ਼ੋਨ ਆ।”

“ਹੈਲੋ ਮੀਤ, ਮੈਂ ਤੇਰਾ ਭਾਪਾ ਬੋਲਦਾ।”

“ਸਤਿ ਸ੍ਰੀ ਅਕਾਲ ਭਾਪਾ ਜੀ, ਕੀ ਹਾਲ ਆ ਤੁਹਾਡਾ, ਬੀਬੀ ਤੇ ਗੁੱਡੋ ਸਭ ਠੀਕ ਆ....?”

“ਸਾਰੇ ਠੀਕ ਆ ਪੁੱਤ, ਤੂੰ ਸੁਣਾ ਤੇਰਾ ਕੀ ਹਾਲ ਆ ਰਾਜ਼ੀ-ਖੁਸ਼ੀ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ...?”

“ਹਾਂ ਜੀ ਭਾਪਾ ਜੀ ਠੀਕ-ਠਾਕ ਪਹੁੰਚ ਗਏ ਆ, ਤੁਸੀਂ ਫ਼ਿਕਰ ਨਹੀਂ ਕਰਨਾ, ਮੈਂ ਫਿਰ ਕਿਸੇ ਦਿਨ ਫ਼ੋਨ ਕਰਾਗਾਂ।”

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ, ਮੀਤ ਤੂੰ ਫ਼ਿਕਰ ਨਾ ਕਰੀਂ ਆਪਣਾ ਖ਼ਿਆਲ ਰੱਖੀ ਚੰਗਾ ਫਿਰ।”

“ਚੱਲੋ ਠੀਕ ਆ ਭਾਪਾ ਜੀ।”

-ਕਹਿ ਕੇ ਫ਼ੋਨ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੇ ਫਿਰ ਦੁਬਾਰਾ ਆਪਣੇ ਘਰ ਫ਼ੋਨ ਕੀਤਾ, ਇਸ ਵਾਰ ਉਸਨੇ ਬੜੇ ਹੌਸਲੇ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ, ਦੋ-ਤਿੰਨ ਮਿੰਟ ਫ਼ੋਨ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫ਼ੋਨ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਅਸੀਂ ਉਸ ਦੁਕਾਨ ਵਾਲੇ ਨਾਲ

ਉਹਦੀ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚੋਂ ਕੱਪੜੇ ਕੱਢ ਕੇ ਉਹਦੀ ਦੁਕਾਨ ਲਾਉਣ ਵਿੱਚ ਮੱਦਦ ਕਰਦੇ ਰਹੇ। ਜਦੋਂ ਦੁਕਾਨ ਲੱਗ ਗਈ ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਗੁਰੂਘਰ ਚਲੇ ਗਏ। ਗੁਰੂਘਰ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ, ਤਿੰਨ ਕੁ ਵਜੇ ਓਹ ਦੁਕਾਨਦਾਰ ਵੀ ਗੁਰੂਘਰ ਮੱਥਾ ਟੇਕਣ ਆਇਆ ਤੇ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆ ਗਿਆ। ਗੁਰੂਘਰ ਲੰਗਰ ਛੱਕਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਓਹ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਆਪਣੀ ਗੱਡੀ ਕੋਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਆਪਣੀ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚੋਂ ਸਾਨੂੰ ਦੋਵਾਂ ਨੂੰ ਪੈਂਟਾਂ ਸ਼ਰਟਾਂ ਤੇ ਇੱਕ-ਇੱਕ ਮੋਟੀ ਜੈਕਟ ਦਿੱਤੀ ਤੇ ਓਹ ਆਪ ਉੱਥੋਂ ਗੱਡੀ ਲੈ ਕੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਵਾਪਿਸ ਗੁਰੂਘਰ ਆ ਗਏ ਤੇ ਲੰਗਰ ਦੀ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਹੁਣ ਸ਼ਾਮ ਪੈ ਗਈ ਸੀ, ਕੁੱਝ ਹੋਰ ਸੰਗਤ ਵੀ ਆਉਣੀ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਅਸੀਂ ਸਾਰੀ ਰਾਤ ਸੇਵਾ ਕਰਦੇ ਰਹੇ ਤੜਕੇ ਜਿਹੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਸੁੱਤੇ ਤੇ ਫਿਰ ਉੱਠ ਕੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ, ਇਸ਼ਨਾਨ ਕਰਕੇ ਮੁੜ ਸੇਵਾ ਕਰਨ ਲੱਗ ਗਏ। ਹੁਣ ਸਵੇਰ ਦੇ ਨੌਂ ਕੁ ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਸੀ ਦੀਵਾਨ ਵੀ ਸੱਜ ਗਏ, ਵੇਖਦੇ ਹੀ ਵੇਖਦੇ ਦੀਵਾਨ ਹਾਲ ਵੀ ਭਰ ਗਿਆ। ਪਰ ਕੁੱਝ ਕੁ ਮੁੰਡੇ ਗੁਰੂਘਰ ਦੇ ਬਾਹਰ ਟੋਲੀਆਂ ਬੰਨ੍ਹ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਵੀ ਬਾਹਰ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ, ਉੱਥੇ ਏਜੰਟੀ ਦੀਆਂ ਗੱਲਾਂ ਹੋ ਰਹੀਆਂ ਸੀ। ਅਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਖੜ੍ਹੇ ਗੱਲਾਂ ਸੁਣਦੇ ਰਹੇ ਫਿਰ ਇੱਕ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕੀਤੀ ਇਟਲੀ ਜਾਣ ਦੀ।

“ਵੀਰ ਮੈਂ ਇਟਲੀ ਜਾਣਾ ਤੁਸੀਂ ਕਿੰਨੇ ਪੈਸੇ ਲਵੋਗੇ...?”

“ਗਿਆਰਾਂ ਸੌ ਯੂਰੋ ਲੱਗੂ ਗਾ ਇਟਲੀ ਜਾਣ ਦਾ।” ਏਜੰਟ ਨੇ ਆਪਣਾ ਰੇਟ ਦੱਸ ਦੇ ਹੋਏ ਗੱਲ ਅੱਗੇ ਤੋਰੀ।

“ਗਿਆਰਾਂ ਸੌ ਤਾਂ ਜ਼ਿਆਦਾ ਜੀ, ਤੁਸੀਂ ਕੁੱਝ ਘੱਟ ਕਰੋ, ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਬਹੁਤ ਪੈਸੇ ਲਾ ਚੁੱਕੇ ਆ।”

“ਚੱਲੋ ਤੁਸੀਂ ਪੰਜਾਹ ਘੱਟ ਦੇ ਦਿਓ, ਗੱਲ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਹਜ਼ਾਰ ਯੂਰੋ 'ਤੇ ਨਿੱਬੜ ਗਈ।”

-ਹਜ਼ਾਰ ਯੂਰੋ ਜਾਂ ਫਿਰ ਇੰਡੀਆ ਵਿੱਚ ਪੰਜਾਹ ਹਜ਼ਾਰ ਰੁਪਇਆ। ਉਸ ਟਾਇਮ ਇੱਕ ਯੂਰੋ ਦੀ ਕੀਮਤ ਪੰਜਾਹ ਕੁ ਰੁਪਏ ਸੀ। ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੇ ਇਟਲੀ ਜਾਣਾ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸਦੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਉੱਥੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸਨ ਨਾਲੇ ਮੇਰੀ ਗੱਲ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਹੋਈ ਸੀ। ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੇ ਏਜੰਟ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰ ਲਈ 'ਤੇ ਉਸਨੇ ਪੈਸੇ ਇਟਲੀ ਦੇਣ ਦੀ ਵੀ ਫ਼ੋਨ 'ਤੇ ਗੱਲ ਹੋ ਗਈ। ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੇ ਅੱਜ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਹੀ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਹੁਣ ਸ਼ਾਮ ਦੇ ਛੇ ਵੱਜ ਗਏ ਏਜੰਟ ਵੀ ਆ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਸਾਡੇ ਵਿਛੋੜੇ ਪੈਣ ਲੱਗੇ ਸੀ ਦਿੱਲੀ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਹੁਣ ਤੱਕ ਅਸੀਂ ਦੁੱਖ-ਸੁੱਖ ਵਿੱਚ ਇਕੱਠੇ ਰਹੇ ਪਰ ਹੁਣ ਓਹ ਵੇਲਾ ਆ ਗਿਆ ਕਿ ਇੰਦਰਜੀਤ ਮੇਰੇ ਗਲ ਲੱਗ ਕੇ ਮਿਲਿਆ ਤੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਬਾਕੀ ਮੁੰਡਿਆਂ ਵਿੱਚੋਂ ਵੀ ਕੁੱਝ ਕੁ ਚਲੇ ਗਏ, ਬਸ ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਦੋ-ਤਿੰਨ ਹੀ ਜਾਣੇ

ਸੀ ਗੁਰੂਘਰ ਵਿੱਚ। ਇੰਦਰਜੀਤ ਦੇ ਜਾਣ ਮਗਰੋਂ ਮੈਂ ਵੀ ਅੰਦਰ ਜਾ ਕੇ ਲੰਮਾ ਪੈ ਗਿਆ, ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਕਦ ਨੀਂਦ ਆ ਗਈ। ਸਵੇਰੇ ਉੱਠੇ ਇਸ਼ਨਾਨ ਕੀਤਾ ਤੇ ਹਾਲ ਦੀ ਸਫ਼ਾਈ ਕਰਨ ਲੱਗ ਪਏ, ਪਰ ਮੇਰਾ ਮਨ ਅੱਜ ਬਹੁਤ ਉਦਾਸ ਸੀ, ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਿਆ ਸ਼ਾਮ ਹੋ ਗਈ। ਅਸੀਂ ਸੌਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਕਰਦੇ ਸੀ ਕਿ ਤਦ ਫ਼ੋਨ ਦੀ ਘੰਟੀ ਵੱਜੀ।

“ਹੈਲੋ ਕੌਣ, ਗੁਰੂਘਰ ਦੇ ਗਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਫ਼ੋਨ ਚੁੱਕਿਆ ਤੇ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ...?”

“ਮੈਂ ਇੰਦਰਜੀਤ ਹਾਂ, ਮੇਰੀ ਗੁਰਮੀਤ ਨਾਲ ਗੱਲ ਕਰਾ ਦਿਓ।”

“ਇੱਥੇ ਕੋਈ ਗੁਰਮੀਤ ਨਹੀਂ ਹੈ, ਨਾਲੇ ਇਹ ਗੁਰੂਘਰ ਦਾ ਨੰਬਰ ਆ ਕਿਸੇ ਦੇ ਘਰ ਦਾ ਨਹੀਂ।”

“ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਹੈ ਕਿ ਏਹ ਗੁਰੂਘਰ ਦਾ ਨੰਬਰ ਆ, ਮੈਂ ਕੱਲ੍ਹ ਇੱਥੋਂ ਹੀ ਆਇਆਂ ਇਟਲੀ।”

“ਅੱਛਾ ਠੀਕ ਆ।”

—ਨਾਲ ਹੀ ਗਰੰਥੀ ਸਿੰਘ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰ ਦਿੱਤੀ। ਮੈਂ ਸੋਚਾਂ ਵਿੱਚ ਪੈ ਗਿਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਕਿਸ ਨੇ ਫ਼ੋਨ ਕੀਤਾ ਹੋਵੇਗਾ, ਮੈਂ ਤੇ ਕਿਸੇ ਨੂੰ ਇੱਥੋਂ ਦਾ ਨੰਬਰ ਵੀ ਨਹੀਂ ਦਿੱਤਾ। ਜਦ ਮੈਂ ਫ਼ੋਨ ਸੁਣਿਆ ਤੇ ਓਹ ਇੰਦਰਜੀਤ ਸੀ, ਜਦੋਂ ਉਸਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕੀ ਓਹ ਇਟਲੀ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਮੇਰਾ ਮਨ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋਇਆ, ਇੰਦਰਜੀਤ ਵੀ ਗੱਲ ਕਰਦਾ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਹੋ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਉਸਨੇ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਮੈਨੂੰ ਗੁਰੂਘਰ ਤੋਂ ਸਿੱਧਾ ਹੀ ਲਿਆ ਕੇ ਟਰਾਲੇ ਵਿੱਚ ਵਾੜਿਆ, ਹੋਰ ਵੀ ਤੀਹ ਕੁ ਮੁੰਡੇ ਸਨ, ਸਾਨੂੰ ਰਾਤੋ-ਰਾਤ ਹੀ ਬਾਰਡਰ ਪਾਰ ਕਰਾ ਦਿੱਤਾ, ਸਵੇਰੇ ਗਿਆਰਾਂ ਕੁ ਵਜੇ ਵੀਰੋਨਾ ਇੱਕ ਪੈਟਰੋਲ ਪੰਪ 'ਤੇ ਟਰਾਲਾ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਸਾਨੂੰ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਇੰਦਰਜੀਤ ਨੇ ਪੰਜ ਕੁ ਮਿੰਟ ਗੱਲ ਕਰਕੇ ਫ਼ੋਨ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਮੈਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਖੁਸ਼ ਸੀ ਵਿਛੜਨ ਦਾ ਗਮ ਜ਼ਰੂਰ ਸੀ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਤਿੰਨ ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਏ ਮੇਰਾ ਕੋਈ ਥਾਂ ਟਿਕਾਣਾ ਨਹੀਂ। ਹੁਣ ਤੇ ਗੁਰੂਘਰ ਵਾਲੇ ਵੀ ਕਹਿਣ ਲੱਗ ਪਏ ਬਈ ਆਪਣਾ ਕੋਈ ਪ੍ਰਬੰਧ ਕਰੋ। ਮੇਰਾ ਦਿਲ ਫਿਰ ਬੇਚੈਨ ਹੋ ਗਿਆ ਹੁਣ ਮੈਂ ਇਕੱਲਾ ਕਿੱਧਰ ਜਾਵਾ, ਬਸ ਇਹੋ ਫਿਕਰ ਮੈਨੂੰ ਸਤਾਉਣ ਲੱਗਾ, ਫਿਰ ਸੋਚਿਆ ਚੱਲ ਬਹੁਤਾ ਕਹਿਣਗੇ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਝਾੜੀਆਂ ਵਿੱਚ ਜਾ ਕੇ ਸੌਂ ਜਾਊਂਗਾ। ਅੱਜ ਸ਼ੁਕਰਵਾਰ ਦਾ ਦਿਨ ਆ ਗਿਆ ਅੱਜ ਮੈਨੂੰ ਇੱਥੇ ਆਏ ਨੂੰ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤਾ ਬੀਤ ਗਿਆ ਸੀ, ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਲੱਗੇ ਸੀ ਕਿ ਇੱਕ ਮੁੰਡਾ ਗੁਰੂਘਰ ਆਇਆ 'ਤੇ ਇੱਕ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਣ ਲੱਗਾ।

“ਇੱਥੇ ਕੋਈ ਗੁਰਮੀਤ ਨਾਮ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਹੈ...?”

“ਹਾਂ ਹੈਗਾ।”

“ਮੈਂ ਉਹਨੂੰ ਮਿਲਣਾ ਸੀ ਓਹ ਕਿੱਥੇ ਆ...?”

“ਸ਼ਾਇਦ ਓਹ ਲੰਗਰ ਹਾਲ ਵਿੱਚ ਹੁਣਾ, ਮੈਂ ਬੁਲਾ ਕੇ ਲਿਆਉਂਦਾ ਹਾਂ।”

“ਚੱਲ ਠੀਕ ਆ।”

“ਹਾਂ ਜੀ ਭਾਜੀ ਦੱਸੋ, ਮੇਰਾ ਨਾਮ ਹੀ ਗੁਰਮੀਤ ਆ।”

“ਅੱਛਾ! ਤੇਰਾ ਜੋ ਵੀ ਸਮਾਨ ਹੈ ਲੈ ਕੇ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਚੱਲ।”

“ਕਿੱਥੇ ਜਾਣਾ...?”

“ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਮੇਰੇ ਘਰ, ਬਾਕੀ ਗੱਲ ਆਪਾਂ ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਕਰ ਲਵਾਂਗੇ।”

“ਚਲੋ ਠੀਕ ਆ, ਮੈਂ ਹੁਣੇ ਆਇਆ।”

—ਮੈਂ ਆਪਣੇ ਦੋ ਕੱਪੜੇ ਲਏ ਤੇ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਉਸਨੇ ਮੈਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਬੱਸ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਤੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਲੈ ਗਿਆ। ਘਰ ਜਾ ਕੇ ਮੈਨੂੰ ਪਤਾ ਲੱਗਾ ਕਿ ਇਹ ਮੁੰਡਾ ਭੋਲੇ ਏਜੰਟ ਦਾ ਬੰਦਾ ਹੈ। ਇਹ ਇੱਕ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਹੈ, ਇਸ ਦਾ ਨਾਮ ਅਨਸਰ ਹੈ। ਫਿਰ ਇੱਕ ਹਫ਼ਤਾ ਇਸ ਦੇ ਘਰ ਰਹੇ ਬਸ ਦਿਨ-ਰਾਤ ਅੰਦਰ ਹੀ ਰਹਿਣਾ। ਇੱਕ ਹਫ਼ਤੇ ਬਾਅਦ ਮੈਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਭੇਜਣ ਦੀ ਤਿਆਰੀ ਹੋਈ। ਸ਼ਨੀਵਾਰ ਨੂੰ ਦੁਪਹਿਰ ਦੇ ਦੋ-ਢਾਈ ਵਜੇ ਫਰੰਕਫੋਰਟ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਭੋਲੇ ਏਜੰਟ ਦੇ ਬੰਦੇ (ਅਨਸਰ) ਨੇ ਟਰੇਨ ਦੀਆਂ ਦੋ ਟਿਕਟਾਂ ਲਈਆਂ ਇੱਕ ਟਿਕਟ ਮੇਰੀ ਤੇ ਦੂਜੀ ਉਸ ਨੇ ਆਪਣੀ। ਇਹ ਟਿਕਟਾਂ ਫਰੰਕਫੋਰਟ ਤੋਂ ਕੌਲਨ ਦੀਆਂ ਸਨ। ਹੁਣ ਟਰੇਨ ਚੱਲਣ ਦਾ ਟਾਈਮ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਟਰੇਨ ਤੁਰ ਪਈ, ਅਨਸਰ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਸੀਟ 'ਤੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਆਪ ਹੋਰ ਹੋਰ ਸੀਟ ਉੱਪਰ ਜਾ ਕੇ ਬੈਠ ਗਿਆ, ਕਹਿੰਦਾ ਮੇਰੀ ਸੀਟ ਦਾ ਨੰਬਰ ਹੋਰ ਹੈ। ਟਰੇਨ ਚੱਲਦੀ ਰਹੀ ਦੋ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਕੌਲਨ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਹੁਣ ਇਸ ਜਗ੍ਹਾ ਤੋਂ ਟਰੇਨ ਬਦਲੀ ਕਰਨੀ ਸੀ, ਅਸੀਂ ਇੱਥੋਂ ਬੈਲਜੀਅਮ (Belgium) ਦੇ ਸ਼ਹਿਰ (Broxelles) ਜਾਣਾ ਸੀ, ਅਨਸਰ ਨੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਫਰੰਕਫੋਰਟ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਦੀਆਂ ਦੋ ਟਿਕਟਾਂ ਖ਼ਰੀਦ ਕੇ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਰੱਖੀਆਂ ਹੋਈਆਂ ਸਨ। ਅਨਸਰ ਨੇ ਕੌਲਨ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਮੇਰੀ ਟਿਕਟ ਮੈਨੂੰ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ, ਆਪ ਮੇਰੇ ਤੋਂ ਕਾਫ਼ੀ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਟਰੇਨ ਆਉਣ ਵਿੱਚ ਅਜੇ ਵੀਹ ਕੁ ਮਿੰਟ ਬਾਕੀ ਸਨ, ਉਡੀਕ ਕਰਦਿਆਂ-ਕਰਦਿਆਂ ਆਖ਼ਿਰ ਟਰੇਨ ਆ ਗਈ ਤੇ ਅਨਸਰ ਵੀ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਟਰੇਨ ਵਿੱਚ ਚੜ੍ਹ ਗਏ, ਅਨਸਰ ਨੇ ਮੈਨੂੰ ਮੇਰੀ ਸੀਟ ਉੱਪਰ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ, ਇਸ ਵਾਰੀ ਉਸ ਦੀ ਸੀਟ ਹੀ ਅਲੱਗ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਡੱਬਾ ਵੀ ਹੋਰ ਸੀ। ਮੈਨੂੰ ਸੀਟ 'ਤੇ ਬਿਠਾ ਕੇ ਆਪ ਅਨਸਰ ਦੂਜੇ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਟਰੇਨ ਆਪਣੀ ਰਫ਼ਤਾਰ ਨਾਲ ਚੱਲਦੀ ਰਹੀ ਰਾਹ ਵਿੱਚ ਛੋਟੇ-ਛੋਟੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਆਉਂਦੇ ਰਹੇ। ਗੱਡੀ ਚੱਲਦਿਆਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਬਾਰਡਰ ਕਦੋਂ ਪਾਰ ਲੰਘ ਗਏ। ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਕੁੱਝ ਪਤਾ ਈ ਨਹੀਂ ਕਿ ਬਾਰਡਰ ਵੀ ਆਉਣਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਅਨਸਰ ਮੇਰੇ ਕੋਲ ਆਇਆ।

“ਹੁਣ ਕੋਈ ਖਤਰਾ ਨਹੀਂ ਆਪਾਂ ਜਰਮਨ ਦਾ ਬਾਰਡਰ ਪਾਰ ਕਰਕੇ
ਬੈਲਜੀਅਮ ਵਿੱਚ ਦਾਖਿਲ ਹੋ ਚੁੱਕੇ ਆਂ।”

“ਅੱਛਾ! ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਪਤਾ ਹੀ ਨਹੀਂ ਲੱਗਾ ਕਦੋਂ ਬਾਰਡਰ ਪਾਰ ਕੀਤਾ।”

“ਹੁਣ ਆਪਾਂ ਬੈਲਜੀਅਮ ਵਿੱਚ ਆਂ।”

“ਏਹ ਤਾ ਬਹੁਤ ਸੌਖਾ ਬਾਰਡਰ ਪਾਰ ਕਰਨਾ।”

“ਹਾਂ ਪਰ ਏ ਸਦਾ ਨਹੀਂ ਹੁੰਦਾ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ।”

“ਚਲੋ ਪਾਰ ਤਾਂ ਹੋ ਗਏ।”

“ਹੁਣ ਜੇ ਕੋਈ ਤੈਨੂੰ ਆਣ ਕੇ ਪੁੱਛੇ ਤਾ ਜਰਮਨ ਦਾ ਨਹੀਓਂ ਦੱਸਣਾ,
ਤੂੰ ਕਹੀ ਪਿਛਲੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਹੀ ਚੜ੍ਹਿਆਂ।”

“ਠੀਕ ਆ ਜੀ।”

-ਉਸ ਨੇ ਮੇਰੇ ਕੋਲੋਂ ਟਿਕਟ ਵੀ ਫੜ ਲਈ ਤੇ ਫਿਰ ਆਪ ਦੂਜੇ ਡੱਬੇ ਵਿੱਚ
ਚਲਾ ਗਿਆ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚੱਲਦੇ-ਚੱਲਦੇ ਰਾਤ ਦੇ ਸਾਢੇ ਗਿਆਰ੍ਹਾਂ ਵਜੇ ਟਰੇਨ ਨੇ
(Broxelles) ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚਾ ਦਿੱਤਾ।

ਕਾਂਡ 17

-ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਇਸ ਤੋਂ ਅੱਗੇ ਇੱਕ ਹੋਰ ਸ਼ਹਿਰ ਜਾਣਾ ਸੀ, ਜਿਸ ਦਾ ਨਾਮ ਐਂਟਵਰਪ ਹੈ। ਇੱਥੋਂ ਰਾਤ ਦੇ ਬਾਰਾਂ ਵੱਜ ਕੇ ਦਸ ਮਿੰਟ 'ਤੇ ਟਰੇਨ ਚੱਲਣੀ ਸੀ, ਇੱਥੇ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਠੰਡ ਹੈ। ਇਹ ਰੇਲਵੇ ਸਟੇਸ਼ਨ ਕਾਫ਼ੀ ਵੱਡਾ ਹੈ, ਇਸ ਸਟੇਸ਼ਨ ਉੱਪਰ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਰ ਲੋਕ ਵੀ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਵੀ ਦੋਵੇਂ ਉੱਥੇ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ। ਟਰੇਨ ਆਉਣ ਦਾ ਵਕਤ ਹੋ ਗਿਆ ਹੋਰ ਵੀ ਕਾਫ਼ੀ ਸਵਾਰੀਆਂ ਪਹੁੰਚ ਗਈਆਂ, ਟਰੇਨ ਵੀ ਸਹੀ ਟਾਇਮ ਨਾਲ ਆ ਗਈ, ਅਸੀਂ ਟਰੇਨ ਵਿੱਚ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਏ। ਇਹ ਟਰੇਨ ਰਾਤ ਦਾ ਟਾਇਮ ਹੋਣ ਕਰਕੇ ਹਰ ਛੋਟੇ-ਵੱਡੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਰੁਕ-ਰੁਕ ਕੇ ਜਾ ਰਹੀ ਸੀ। ਹੁਣ ਇਸ ਟਰੇਨ ਦਾ ਆਖ਼ਰੀ ਸਟੇਸ਼ਨ ਵੀ ਆ ਗਿਆ ਐਂਟਵਰਪ ਅਸੀਂ ਵੀ ਟਰੇਨ ਵਿੱਚੋਂ ਉੱਤਰ ਗਏ, ਹੁਣ ਤੱਕ ਰਾਤ ਦਾ ਇੱਕ ਵੱਜ ਚੁੱਕਾ ਸੀ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਸਟੇਸ਼ਨ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਨਿਕਲੇ ਬਾਹਰ ਗੱਡੀ ਲੈ ਕੇ ਦੋ ਆਦਮੀ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ, ਉਹਨਾਂ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਤੇ ਤੁਰ ਪਏ। ਅੱਧੇ ਕੁ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਗੱਡੀ ਰੁਕ ਗਈ ਮੈਨੂੰ ਤੇ ਇੱਕ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚੋਂ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ, ਗੱਡੀ ਵਾਲਾ ਅਨਸਰ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਅੱਗੇ ਚਲਾ ਗਿਆ, ਮੈਨੂੰ ਦੂਜਾ ਬੰਦਾ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਆਪਣੇ ਘਰ ਆ ਗਿਆ। ਹੁਣ ਤੱਕ ਰਾਤ ਦੇ ਦੋ ਵੱਜ ਚੁੱਕੇ ਸਨ, ਇਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਹੋਰ ਵੀ ਤਿੰਨ ਮੁੰਡੇ ਬੈਠੇ ਸਨ, ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਸਭ ਨੇ ਥੋੜ੍ਹੀ-ਥੋੜ੍ਹੀ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ ਤੇ ਸੌਂ ਗਏ। ਸਵੇਰੇ ਉੱਠ ਕੇ ਚਾਹ ਪਾਣੀ ਪੀਤਾ, ਮੈਂ ਸੋਚ ਦਾ ਸੀ ਕਿ ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਰਡਰ ਪਾਰ ਕਰਨਾ ਤਾਂ ਬਹੁਤ ਹੀ ਸੌਖਾ ਹੈ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਪੰਜ ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਏ ਪਰ ਅੱਗੇ ਦਾ ਕੁੱਝ ਵੀ ਨਹੀਂ ਪਤਾ ਕਿ ਕਦੋਂ ਜਾਣਾ। ਅੱਜ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਅੱਠ ਕੁ ਵਜੇ ਕਮਲ, ਜਿਹੜਾ ਬੰਦਾ ਅਨਸਰ ਨਾਲ ਲੈ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸਦਾ ਨਾਮ ਹੈ, ਕਮਲ ਆ ਗਿਆ।

“ਚਲੋ ਬਈ ਚੱਲੀਏ।” ਕਮਲ ਨੇ ਕਮਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਵੜਦੇ ਹੀ ਸਾਨੂੰ ਕਿਹਾ।

“ਰਾਤ ਨੂੰ ਕਿੱਧਰ ਜਾਣਾ ਜੀ...?” ਇੱਕ ਜਾਣੇ ਨੇ ਸੋਫੇ ਸੈੱਟ ਤੋਂ ਉੱਠਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਅੱਜ ਰਾਤੋਂ-ਰਾਤ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਭੇਜ ਦੇਣਾ।” ਕਮਲ ਬੁੱਲੀਆਂ ਵਿੱਚ ਹੱਸਦੇ-ਹੱਸਦੇ ਕਹਿਣ ਲੱਗਾ।

“ਭਾਜੀ, ਕਿਉਂ ਮਜ਼ਾਕ ਕਰਦੇ ਹੋ।”

“ਮੈਂ ਮਜ਼ਾਕ ਨਹੀਂ ਕਰਦਾ ਸੱਚੀ ਆਪਾਂ ਹੁਣੇ ਹੀ ਤੁਰਨਾ।”

“ਅੱਛਾ ਜੀ, ਚਲੋ ਫੇਰ ਅਸੀਂ ਤਿਆਰ ਹੀ ਆਂ।”

-ਮੈਂ ਅਤੇ ਦੂਜੇ ਤਿੰਨ ਮੁੰਡੇ ਉੱਠ ਕੇ ਝੱਟ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ। ਕਮਲ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਸੱਤ ਸੀਟਾਂ ਵਾਲੀ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਗੱਡੀ ਤੋਰ ਲਈ। ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਹੋਰ ਸਮਾਨ ਜਿਵੇਂ (ਪੌੜੀ ਕਟਰ ਟੇਪ ਆਦਿ) ਸੀ, ਘੰਟੇ ਕੁ ਬਾਅਦ ਗੱਡੀ ਰੁਕੀ, ਜਦ ਦੇਖਿਆ ਉੱਥੇ ਬਹੁਤ ਟਰਾਲੇ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਕਮਲ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਕੰਮ ਕਰਨ ਵਾਲੀਆਂ ਸੰਤਰੀ ਜੈਕਟਾਂ ਪਵਾ ਦਿੱਤੀਆਂ ਤੇ ਆਪ ਵੀ ਜੈਕਟ ਪਾ ਲਈ। ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਪੌੜੀ ਫੜਾ ਦਿੱਤੀ ਕਿਸੇ ਦੇ ਹੱਥ ਕਟਰ ਤੇ ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਸਾਰੇ ਟਰਾਲਿਆਂ ਵੱਲ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਏ। ਕਮਲ ਆਪ ਅੱਗੇ-ਅੱਗੇ, ਅਸੀਂ ਚਾਰੇ ਉਸਦੇ ਪਿੱਛੇ-ਪਿੱਛੇ। ਤੁਰਦੇ-ਤੁਰਦੇ ਕਮਲ ਇੱਕ ਟਰਾਲੇ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਰੁਕ ਗਿਆ। ਉਸਨੇ ਟਰਾਲੇ ਦੇ ਚਾਰੇ ਪਾਸੇ ਦੇਖਿਆ ਜਦ ਕੋਈ ਨਾ ਦਿਸਿਆ ਤਾਂ ਫਿਰ ਫਟਾ-ਫਟ ਟਰਾਲੇ ਨੂੰ ਪੌੜੀ ਲਾਈ ਤੇ ਉੱਪਰੋਂ ਚਾਕੂ ਨਾਲ ਕਵਰ ਪਾੜ ਦਿੱਤਾ।

“ਤੁਸੀਂ ਛੇਤੀ-ਛੇਤੀ ਉੱਪਰ ਚੜ੍ਹਕੇ ਅੰਦਰ ਵੜ ਜਾਓ ਤੇ ਅੰਦਰ ਵੜ ਕੇ ਇਸ ਟੇਪ ਨਾਲ ਪਾੜੇ ਕਵਰ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਲੈਣਾ ਨਾਲੇ ਚੁੱਪ-ਚਾਪ ਅੰਦਰ ਬਹਿਣਾ ਗੱਲ ਨਹੀਂ ਕਰਨੀ।”

“ਠੀਕ ਆ।”

-ਅਜੇ ਤਿੰਨ ਮੁੰਡੇ ਹੀ ਅੰਦਰ ਵੜੇ ਸਨ ਕਿ ਕਮਲ ਨੇ ਛੇਤੀ ਨਾਲ ਪੌੜੀ ਲਾਹ ਲਈ ਤੇ ਮੈਨੂੰ ਫੜਾ ਕੇ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਤੁਰ ਪਿਆ। ਨਾਲੇ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ ਦੇ ਦਿੱਤੀ ਅੰਦਰੋਂ ਬੰਦ ਕਰ ਲਓ, ਆਪ ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਚਲੇ ਗਏ। ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਅੱਗੇ ਨੂੰ ਜਾ ਰਹੇ ਸੀ ਅੱਗੋਂ ਉਸ ਟਰਾਲੇ ਦਾ ਡਰਾਈਵਰ ਆ ਰਿਹਾ ਸੀ ਸ਼ਾਇਦ ਕਮਲ ਨੇ ਉਸ ਨੂੰ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਦੇਖ ਲਿਆ ਹੋਵੇਗਾ। ਅਸੀਂ ਕਾਫ਼ੀ ਦੇਰ ਤੱਕ ਉੱਥੇ ਘੁੰਮਦੇ ਰਹੇ ਪਰ ਫਿਰ ਮੌਕਾ ਨਹੀਂ ਮਿਲਿਆ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਵਾਪਿਸ ਆਏ ਤਾਂ ਜਿਸ ਟਰਾਲੇ ਵਿੱਚ ਤਿੰਨ ਮੁੰਡੇ ਵਾੜੇ ਸੀ। ਓਹ ਸ਼ਿੱਪ ਵੱਲ ਨੂੰ ਜਾ ਰਿਹਾ ਸੀ, ਸਾਡੇ ਵੇਖਦੇ ਹੀ ਵੇਖਦੇ ਟਰਾਲਾ ਸ਼ਿੱਪ ਵਿੱਚ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਿਆ।

“ਗੁਰਮੀਤ ਤੂੰ ਵੀ ਕਿਤੇ ਚੜ੍ਹ ਜਾਂਦਾ, ਸਵੇਰ ਤੱਕ ਤੂੰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਾ ਸੀ।” ਕਮਲ ਮੈਨੂੰ ਜਿਵੇਂ ਉਦਾਸ ਜਿਹਾ ਹੋ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ।

“ਏਹ ਸਵੇਰ ਤੱਕ ਇੰਗਲੈਂਡ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਗੇ...?”

“ਹਾਂ ਕੱਲ ਸਵੇਰ ਤੱਕ ਪਹੁੰਚ ਜਾਣਾ।”

“ਚੱਲ ਕੋਈ ਗੱਲ ਨਹੀਂ, ਜਿੱਥੇ ਅੱਗੇ ਐਨਾ ਟਾਈਮ ਲੱਗਾ ਥੋੜ੍ਹਾ ਹੋਰ ਸਈ।”

“ਹਾਂ ਓਹ ਤਾਂ ਹੈ, ਹੁਣ ਅਗਲੀ ਵਾਰੀ ਪਹਿਲਾਂ ਤੇਰਾ ਨੰਬਰ ਲਾਵਾਂਗੇ।”

-ਏਹ ਗੱਲਾਂ ਕਰਦੇ-ਕਰਦੇ ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਘਰ ਵਾਪਿਸ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਫਿਰ ਓਹੀ ਸਾਰਾ ਦਿਨ ਘਰੇ ਹੀ ਰਹਿਣਾ ਤੇ ਓਹ ਵੀ ਅੰਦਰ ਹੀ, ਅੱਜ ਤੀਜਾ ਦਿਨ ਹੋ

ਗਿਆ ਅਤੇ ਅੱਜ ਇੱਕ ਹੋਰ ਨਵਾਂ ਮੁੰਡਾ ਆ ਗਿਆ। ਉਹਨੇ ਵੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਦੋ ਜਾਣੇ ਹੋ ਗਏ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਚਾਰ ਦਿਨ ਬੀਤ ਗਏ, ਪੰਜਵੇਂ ਦਿਨ ਸ਼ਾਮ ਨੂੰ ਛੇ ਵਜੇ ਕਮਲ ਸਾਨੂੰ ਐਂਟਵਰਪ ਤੋਂ ਲੈ ਕੇ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਆ ਗਿਆ।

“ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਆਦਮੀ ਕੋਲ ਚਲੇ ਜਾਓ।” ਕਮਲ ਨੇ ਦੂਰੋਂ ਹੀ ਇੱਕ ਬੰਦੇ ਵੱਲ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਠੀਕ ਆ ਜੀ, ਅਸੀਂ ਦੋਵੇਂ ਉਸ ਆਦਮੀ ਕੋਲ ਪਹੁੰਚ ਗਏ।” ਇਹ ਆਦਮੀ ਇੱਕ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਹੈ।

“ਤੁਸੀਂ ਉਸ ਦੁਕਾਨ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਜਾਓ।” ਇਸ ਬੰਦੇ ਨੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਕੋਲ ਨਹੀਂ ਬਲਕਿ ਥੋੜ੍ਹਾ ਦੂਰ ਇੱਕ ਦੁਕਾਨ ਕੋਲ ਖੜ੍ਹਨ ਲਈ ਕਿਹਾ।

—ਅਸੀਂ ਉਸਦੀ ਦੱਸੀ ਹੋਈ ਦੁਕਾਨ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਘੰਟਾ ਕੁ ਉਸ ਦੁਕਾਨ ਕੋਲ ਖੜ੍ਹੇ ਰਹੇ, ਫਿਰ ਉਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆਇਆ ਤੇ ਕਹਿੰਦਾ।

“ਤੁਸੀਂ ਉਹ ਸਾਹਮਣੇ ਵਾਲੀ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਜਾਓ, ਉੱਥੇ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਦੋ ਹੋਰ ਵੀ ਛੇ ਮੁੰਡੇ ਖੜ੍ਹੇ ਆ।”

“ਠੀਕ ਆ, ਅਸੀਂ ਉੱਥੇ ਚਲੇ ਜਾਨੇ ਆ।”

—ਅਸੀਂ ਵੀ ਦੋਵੇਂ ਉਸ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਚਲੇ ਗਏ ਤੇ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਗਏ, ਉੱਥੇ ਥੋੜ੍ਹਾ ਚਿਰ ਖੜ੍ਹਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ।

“ਤੁਸੀਂ ਵੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਜਾਣਾ....? ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ ਜਿਹੜੇ ਮੁੰਡੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ।

“ਨਹੀਂ ਅਸੀਂ ਤਾਂ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਬੈਲਜੀਅਮ ਵਿੱਚ ਹੀ ਰਹਿੰਦੇ ਆਂ, ਬਸ ਛੁੱਟੀ ਵਾਲੇ ਦਿਨ ਇਸ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਮਿਲ ਲਈਦਾ।” ਅੱਗੋਂ ਉਹਨਾਂ ਜਵਾਬ ਦਿੱਤਾ।

—ਅਸੀਂ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਘੁੰਮਣ ਲੱਗੇ ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਹੋਰ ਛੇ ਮੁੰਡੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇ, ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਵੀ ਇੱਕ ਪਾਸੇ ਹੋ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਗਏ ਤੇ ਉਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਆਇਆ।

“ਤੁਹਾਨੂੰ ਕਿਹਾ ਸੀ ਇਕੱਠੇ ਖੜ੍ਹਨਾ, ਤੁਸੀਂ ਅਲੱਗ-ਅਲੱਗ ਕਿਉਂ ਖੜ੍ਹੇ ਆਂ।” ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਆਉਂਦਾ ਹੀ ਗੁੱਸੇ ਨਾਲ ਸਾਨੂੰ ਆਖਣ ਲੱਗਾ।

“ਕਿਹੜੇ ਛੇ ਮੁੰਡੇ, ਸਾਨੂੰ ਤਾਂ ਪਾਰਕ ਵਿੱਚ ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇ।”

“ਕਿਤੇ ਨਹੀਂ ਮਿਲੇ ਉਹ ਜਿਹੜੇ ਛੇ ਖੜ੍ਹੇ ਆ ਤੁਹਾਨੂੰ ਨਹੀਂ ਦਿਸੇ।”

“ਪਰ ਉਹ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਅਸੀਂ ਇੱਥੋਂ ਦੇ ਹੀ ਰਹਿਣ ਵਾਲੇ ਆਂ।”

“ਅੱਛਾ! ਚਲੋ ਆਓ ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਤੇ ਅਸੀਂ ਉਸਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਏ।”

-ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਉਹਨਾਂ ਕੋਲ ਜਾ ਕੇ ਕਹਿੰਦਾ ਇਹ ਵੀ ਤੁਹਾਡੇ ਨਾਲ ਦੇ ਹੀ ਆਂ ਡਰੋ ਨਾ, ਤੁਸੀਂ ਸਾਰੇ ਦਸ-ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਟ ਇੱਥੇ ਹੀ ਰੁਕੋ, ਫਿਰ ਤੁਹਾਡੇ ਕੋਲ ਦੋ ਆਦਮੀ ਆਉਣਗੇ। ਜਦੋਂ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰਾਂ ਤੁਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਚਲੇ ਜਾਣਾ ਤੇ ਆਪ ਓਹ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਦੂਰ ਜਾ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਗਿਆ।

“ਤੁਸੀਂ ਪਹਿਲਾਂ ਤਾਂ ਕਹਿੰਦੇ ਸੀ ਬੈਲਜ਼ੀਅਮ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਸਮੇਂ ਤੋਂ ਰਹਿੰਦੇ ਆਂ ਤੇ ਹੁਣ...?” ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਮੁੰਡਿਆਂ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਪਹਿਲਾਂ ਅਸੀਂ ਝੂਠ ਬੋਲਿਆ ਸੀ, ਕਿਤੇ ਫੜੇ ਨਾ ਜਾਈਏ ਅਸੀਂ ਡਰਦੇ ਸੀ।”

-ਕਿਉਂਕਿ ਉਹਨਾਂ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਮੁੰਡਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਡਿਪੋਟ ਹੋ ਚੁੱਕਾ ਸੀ, ਇਸੇ ਕਰਕੇ ਸਾਰੇ ਡਰ ਰਹੇ ਸਨ। ਜਿਵੇਂ ਕਹਿੰਦੇ ਨੇ ਕਿ ਸੱਪ ਦਾ ਡੰਗਿਆ ਰੱਸੀ ਤੋਂ ਵੀ ਡਰਦਾ। ਹੁਣ ਅਸੀਂ ਟੋਟਲ ਅੱਠ ਜਾਣੇ ਹੋ ਗਏ ਤੇ ਆਪਸ ਵਿੱਚ ਗੱਲਾਂ ਕਰਨ ਲੱਗੇ। ਇਸੇ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅੱਧਾ ਕੁ ਘੰਟਾ ਬੀਤ ਗਿਆ, ਤਦ ਨੂੰ ਸਾਡੇ ਕੋਲ ਦੋ ਬੰਦੇ ਆ ਕੇ ਖੜ੍ਹ ਗਏ, ਜਿਹੜੇ ਕੀ ਇਟਾਲੀਅਨ ਭਾਸ਼ਾ ਬੋਲਦੇ ਤੇ ਨਾਲ ਥੋੜ੍ਹੀ-ਥੋੜ੍ਹੀ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵੀ ਬੋਲਦੇ ਸਨ। ਉਹਨਾਂ ਸਾਨੂੰ ਅੰਗਰੇਜ਼ੀ ਵਿੱਚ ਕਿਹਾ ਗੋ (ਚਲੋ)। ਅਸੀਂ ਉਸ ਪਾਕਿਸਤਾਨੀ ਵੱਲ ਦੇਖਿਆ ਉਸਨੇ ਵੀ ਇਸ਼ਾਰਾ ਕਰ ਦਿੱਤਾ, ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਅੱਠੇ ਜਾਣੇ ਉਹਨਾਂ ਦੇ ਨਾਲ ਤੁਰ ਪਏ, ਪਾਰਕ ਤੋਂ ਬਾਹਰ ਦੋ ਗੱਡੀਆਂ ਖੜ੍ਹੀਆਂ ਸਨ। ਉਹਨੇ ਸਾਨੂੰ ਚਾਰ-ਚਾਰ ਕਰਕੇ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਲਿਆ ਤੇ ਗੱਡੀਆਂ ਤੋਰ ਲਈਆਂ, ਗੱਡੀਆਂ ਲਗਾਤਾਰ ਇੱਕ ਘੰਟਾ ਕੁ ਚੱਲਦੀਆਂ ਰਹੀਆਂ, ਫਿਰ ਇੱਕ ਪੈਟਰੋਲ ਪੰਪ 'ਤੇ ਰੋਕ ਲਈਆਂ। ਇਸ ਪੈਟਰੋਲ ਪੰਪ 'ਤੇ ਕਾਫ਼ੀ ਟਰਾਲੇ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਇਹਨਾਂ ਨੇ ਇੱਕ ਟਰਾਲੇ ਨੂੰ ਖੋਲ੍ਹ ਕੇ ਸਾਨੂੰ ਟਰਾਲੇ ਅੰਦਰ ਵਾੜ ਦਿੱਤਾ, ਇਸ ਟਰਾਲੇ ਵਿੱਚ ਕਾਫ਼ੀ ਲੱਕੜ ਦਾ ਸਮਾਨ ਸੀ। ਇਹਨੇ ਸਾਨੂੰ ਲੱਕੜਾਂ ਉੱਤੇ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤੇ।

“ਜਦੋਂ ਵੀ ਟਰਾਲਾ ਰੁਕੇ ਤੁਸੀਂ ਆਪਣੇ ਪੈਰ ਹੱਥ ਜਾਂ ਫਿਰ ਸਰੀਰ ਦਾ ਕੋਈ ਹੋਰ ਅੰਗ ਲੋਹੇ ਨਾਲ ਲੱਗਣ ਨਹੀਂ ਦੇਣਾ, ਸਿਰਫ਼ ਲੱਕੜ ਉੱਪਰ ਹੀ ਬੈਠੋ ਰਹਿਣਾ।” ਸਾਨੂੰ ਸਮਝਾਉਂਦੇ ਹੋਏ ਕਿਹਾ।

“ਓ. ਕੇ।”

-ਆਪਾਂ ਦਸ ਵਜੇ ਤੁਰਨਾ ਹੈ, ਠੀਕ ਦਸ ਵਜੇ ਟਰਾਲਾ ਤੋਰ ਲਿਆ। ਟਰਾਲਾ ਲਗਾਤਾਰ ਆਪਣੀ ਸਪੀਡ 'ਤੇ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਫਿਰ ਅਚਾਨਕ ਟਰਾਲਾ ਰੁਕ ਗਿਆ, ਅਸੀਂ ਵੀ ਅੰਦਰ ਸਾਵਧਾਨ ਹੋ ਗਏ। ਇੱਥੇ ਬਾਰਡਰ ਪੁਲਿਸ ਦਾ ਕੰਟਰੋਲ ਚੱਲ ਰਿਹਾ ਸੀ। ਇੱਥੇ ਪੁਲਿਸ ਵਾਲੇ ਹਰ ਟਰਾਲੇ ਨੂੰ ਬਿਜਲੀ ਦਾ ਕਰੰਟ

ਲਾ ਕੇ ਦੇਖਦੇ ਕਿ ਅੰਦਰ ਕੋਈ ਬੰਦਾ ਤੇ ਨਹੀਂ ਹੈ । ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਜਿਹੜਾ ਮੁੰਡਾ ਪਹਿਲਾਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਡਿਪੋਟ ਹੋ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ ਉਸਨੇ। ਦਸ ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਬਾਅਦ ਟਰਾਲਾ ਫਿਰ ਤੁਰ ਪਿਆ ਸਾਨੂੰ ਵੀ ਸੁੱਖ ਦਾ ਸਾਹ ਆਇਆ, ਟੋਟਲ ਚਾਰ ਕੁ ਘੰਟੇ ਦਾ ਸਫ਼ਰ ਤਹਿ ਕਰਨ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟਰਾਲਾ ਸ਼ਿੱਪ (ਸਮੁੰਦਰੀ ਜਹਾਜ਼) ਵਿੱਚ ਸਵਾਰ ਹੋ ਗਿਆ ਤੇ ਟਰਾਲੇ ਨੂੰ ਖੜ੍ਹਾ ਕਰਕੇ ਉਸਦੇ ਇੰਜਣ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ। ਕੁੱਝ ਸਮੇਂ ਬਾਅਦ ਸ਼ਿੱਪ ਚੱਲ ਪਿਆ। ਸ਼ਿੱਪ ਚੱਲਦੇ-ਚੱਲਦੇ ਸਾਢੇ ਪੰਜ ਘੰਟਿਆਂ ਮਗਰੋਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੇ ਸਮੁੰਦਰ ਕਿਨਾਰੇ ਜਾ ਲੱਗਾ। ਵੈਸੇ ਤਾਂ ਇਹ ਸਮੁੰਦਰੀ ਰਸਤਾ ਸਿਰਫ਼ ਦੋ ਕੁ ਘੰਟੇ ਦਾ ਹੀ ਹੈ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਇਸ ਵਾਰ ਕਿਉਂ ਐਨਾ ਟਾਇਮ ਲੱਗਾ। ਸ਼ਿੱਪ ਸਮੁੰਦਰ ਦੇ ਕਿਨਾਰੇ ਲੱਗਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਟਰਾਲੇ ਨੂੰ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਲਿਆ ਗਿਆ। ਜਿਸ ਵੇਲੇ ਟਰਾਲਾ ਸ਼ਿੱਪ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਕੇ ਤੁਰੇ ਉੱਥੇ ਫਿਰ ਇੰਗਲੈਂਡ ਪੁਲਿਸ ਦੀ ਚੈਕਿੰਗ ਸ਼ੁਰੂ ਹੋ ਗਈ। ਉੱਥੇ ਪੁਲਿਸ ਨੇ ਦਸ ਕੁ ਮਿੰਟ ਟਰਾਲੇ ਨੂੰ ਖੜ੍ਹਾ ਰੱਖਿਆ ਤੇ ਕੰਟਰੋਲ ਕਰਕੇ ਛੱਡ ਦਿੱਤਾ, ਫਿਰ ਟਰਾਲਾ ਉੱਥੋਂ ਤੁਰ ਪਿਆ ਘੰਟੇ ਕੁ ਬਾਅਦ ਟਰਾਲਾ ਫਿਰ ਰੁਕ ਗਿਆ। ਇਸ ਵਾਰ ਡਰਾਈਵਰ ਨੇ ਟਰਾਲੇ ਦਾ ਡਾਲਾ ਖੋਲ੍ਹਿਆ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਅਵਾਜ਼ ਮਾਰੀ, ਜਦੋਂ ਅਸੀਂ ਟਰਾਲੇ ਦੇ ਡਾਲੇ ਕੋਲ ਆਏ ਤਾਂ ਬਾਹਰ ਦੇਖਿਆ, ਇਹ ਇੱਕ ਲਿੰਕ ਰੋਡ ਹੈ। ਸੜਕ ਦੇ ਦੋਵੇਂ ਪਾਸੇ ਮੱਕੀ ਦੇ ਖੇਤ ਨਜ਼ਰ ਆ ਰਹੇ ਸਨ। ਫਿਰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਕਿਉਂ ਉਸ ਡਰਾਈਵਰ ਨੇ ਟਰਾਲੇ ਦੇ ਡਾਲੇ ਨੂੰ ਬੰਦ ਕਰ ਦਿੱਤਾ ਅਤੇ ਫਿਰ ਟਰਾਲਾ ਤੋਰ ਲਿਆ। ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਆਪਣੀ ਜਗ੍ਹਾ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਟਰਾਲਾ ਫਿਰ ਦੋ ਕੁ ਘੰਟੇ ਲਗਾਤਾਰ ਚੱਲਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਇੱਕ ਜਗ੍ਹਾ ਰੁਕ ਗਿਆ। ਦਸ-ਪੰਦਰਾਂ ਮਿੰਟ ਟਰਾਲਾ ਰੁਕਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਫਿਰ ਇੱਕ ਵਾਰ ਟਰਾਲੇ ਦਾ ਡਾਲਾ ਖੁੱਲ੍ਹਿਆ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਟਰਾਲੇ ਵਿੱਚੋਂ ਬਾਹਰ ਕੱਢ ਦਿੱਤਾ, ਨਾਲੇ ਡਰਾਈਵਰ ਸਾਨੂੰ ਕਹਿੰਦਾ ਇਹ ਇੰਗਲੈਂਡ ਹੈ ਹੁਣ ਤੁਸੀਂ ਜਾਓ। ਇਹ ਜਗ੍ਹਾ ਇੱਕ ਪੈਟਰੋਲ ਪੰਪ ਹੈ, ਇੱਥੇ ਪਹਿਲਾਂ ਵੀ ਬਹੁਤ ਟਰਾਲੇ ਖੜ੍ਹੇ ਸਨ। ਅਸੀਂ ਇੱਥੋਂ ਪੰਜ ਕੁ ਮਿੰਟ ਤੁਰਕੇ ਇੱਕ ਕੌਫ਼ੀਬਾਰ 'ਤੇ ਬੈਠ ਗਏ। ਇੱਕ ਮੁੰਡੇ ਕੋਲ ਕੁੱਝ ਪੈਸੇ ਸੀ ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਦੀ ਧਰਤੀ 'ਤੇ ਅਸੀਂ ਸਭ ਨੇ ਕੌਫ਼ੀ ਪੀਤੀ। ਜਿਹੜਾ ਮੁੰਡਾ ਪਹਿਲਾਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਤੋਂ ਡਿਪੋਟ ਹੋ ਕੇ ਗਿਆ ਸੀ ਉਹ ਤਾਂ ਡਰਦਾ ਕੌਫ਼ੀ ਪੀਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਬਾਥਰੂਮ ਵਿੱਚ ਬੈਠਾ ਰਿਹਾ। ਸਾਡੇ ਵਿੱਚੋਂ ਇੱਕ ਮੁੰਡੇ ਦਾ ਭਰਾ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਇੰਗਲੈਂਡ ਵਿੱਚ ਰਹਿੰਦਾ ਸੀ ਅਸੀਂ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਫੋਨ ਕੀਤਾ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਪੁੱਛਦਾ ਤੁਸੀਂ ਕਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਤੇ ਆਂ, ਪਰ ਸਾਨੂੰ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਕੀ ਅਸੀਂ ਕਿਸ ਜਗ੍ਹਾ ਖੜ੍ਹੇ ਹਾਂ। ਅਸੀਂ ਫਿਰ ਇੱਕ ਗੋਰੇ ਤੋਂ ਮੱਦਦ ਮੰਗੀ ਉਸਦੀ ਫੋਨ 'ਤੇ ਗੱਲ ਕਰਵਾਈ, ਉਸ ਗੋਰੇ ਨੇ ਫੋਨ 'ਤੇ ਸਭ ਕੁੱਝ ਸਮਝਾ ਦਿੱਤਾ। ਉਸ ਤੋਂ ਦੋ ਕੁ ਘੰਟਿਆਂ ਬਾਅਦ ਉਸਦਾ ਭਰਾ ਕਾਰ ਲੈ ਕੇ ਉਸ ਕੌਫ਼ੀਬਾਰ 'ਤੇ ਪਹੁੰਚ ਗਿਆ। ਉਹ ਸਾਨੂੰ ਤਿੰਨਾਂ ਨੂੰ ਨਾਲ ਲੈ ਗਿਆ। ਇਸੇ ਹੀ ਤਰ੍ਹਾਂ ਬਾਕੀਆਂ ਮੁੰਡਿਆਂ

ਨੇ ਵੀ ਆਪਣੇ ਰਿਸ਼ਤੇਦਾਰ ਜਾਂ ਫਿਰ ਸੱਜਣ ਬੇਲੀਆਂ ਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕੀਤੇ। ਉਹ ਉਹਨਾਂ ਨੂੰ ਆਣ ਕੇ ਉੱਥੋਂ ਲੈ ਗਏ। ਅਸੀਂ ਦੋ ਕੁ ਘੰਟਿਆਂ ਬਾਅਦ ਉਸ ਮੁੰਡੇ ਦੇ ਘਰ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਉਸ ਘਰ ਵਿੱਚ ਜਿਹੜੇ ਹੋਰ ਮੁੰਡੇ ਰਹਿੰਦੇ ਸੀ ਉਹਨੇ ਸਾਡੇ ਪਹੁੰਚਣ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਹੀ ਰੋਟੀ ਤਿਆਰ ਕੀਤੀ ਹੋਈ ਸੀ, ਕਿਉਂਕਿ ਓਹ ਵੀ ਇਸੇ ਹੀ ਰਸਤੇ ਰਾਹੀਂ ਇੰਗਲੈਂਡ ਪਹੁੰਚੇ ਸਨ। ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਇੱਥੇ ਅਸੀਂ ਮੂੰਹ ਹੱਥ ਧੋਤਾ ਤੇ ਰੋਟੀ ਖਾਧੀ। ਰੋਟੀ ਖਾਣ ਤੋਂ ਬਾਅਦ ਅਸੀਂ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਅਸੀਂ ਦੋਵਾਂ ਨੇ ਸਾਊਥਹਾਲ ਜਾਣਾ ਹੈ। ਫਿਰ ਇਹ ਸਾਨੂੰ ਸਟੇਸ਼ਨ 'ਤੇ ਲੈ ਗਿਆ। ਉੱਥੋਂ ਸਾਨੂੰ ਉਸਨੇ ਦੋ ਟਿਕਟਾਂ ਏਅਰਲਿੰਗ ਦੀਆਂ ਲੈ ਕੇ ਟਰੇਨ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਦਿੱਤਾ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਅਸੀਂ ਏਅਰਲਿੰਗ ਪਹੁੰਚ ਗਏ। ਜਿਸ ਕੋਲ ਅਸੀਂ ਜਾਣਾ ਸੀ ਇੱਥੋਂ ਅਸੀਂ ਉਸਨੂੰ ਫ਼ੋਨ ਕੀਤਾ, ਉਸਨੇ ਸਾਨੂੰ ਦੱਸਿਆ ਕਿ ਤੁਸੀਂ ਇੱਥੋਂ ਦੋ ਸੌ ਸੱਤ ਨੰਬਰ ਬੱਸ ਲੈ ਕੇ ਸਾਊਥਹਾਲ ਪਹੁੰਚ ਜਾਓ। ਹੁਣ ਸਾਨੂੰ ਏਅਰਲਿੰਗ ਤੋਂ ਪਤਾ ਨਹੀਂ ਸੀ ਲੱਗ ਰਿਹਾ ਕਿ ਬੱਸ ਕਿੱਥੋਂ ਮਿਲਣੀ ਹੈ। ਤਦ ਨੂੰ ਸਾਨੂੰ ਉੱਥੇ ਇੱਕ ਇੰਡੀਅਨ ਮੁੰਡਾ ਮਿਲਿਆ।

“ਅਸੀਂ ਸਾਊਥਹਾਲ ਜਾਣਾ, ਸਾਨੂੰ ਬੱਸ ਕਿੱਥੋਂ ਮਿਲੂਗੀ...?” ਅਸੀਂ ਉਸ ਇੰਡੀਅਨ ਮੁੰਡੇ ਨੂੰ ਪੁੱਛਿਆ।

“ਤੁਸੀਂ ਪੰਜ ਮਿੰਟ ਮੇਰੀ ਉਡੀਕ ਕਰੋ, ਮੈਂ ਵੀ ਸਾਊਥਹਾਲ ਹੀ ਜਾਣਾ ਹੈ ਮੈਂ ਤੁਹਾਨੂੰ ਆਪਣੇ ਨਾਲ ਹੀ ਗੱਡੀ ਵਿੱਚ ਲੈ ਜਾਵਾਂਗਾ।” ਉਹ ਇੰਡੀਅਨ ਮੁੰਡੇ ਨੇ ਕਿਹਾ।

“ਠੀਕ ਆ।”

-ਅਸੀਂ ਉੱਥੇ ਹੀ ਖੜ੍ਹੇ ਹੋ ਗਏ। ਪੰਜ ਕੁ ਮਿੰਟਾਂ ਵਿੱਚ ਉਹ ਵਾਪਿਸ ਆ ਗਿਆ ਤੇ ਸਾਨੂੰ ਆਪਣੀ ਕਾਰ ਵਿੱਚ ਬਿਠਾ ਕੇ ਸਿੱਧਾ ਗੁਰਦੁਆਰਾ ਸਿੰਘ ਸਭਾ ਸਾਊਥਹਾਲ ਗਿਲਾਸੀ ਜੰਕਸ਼ਨ ਦੇ ਕੋਲ ਉਤਾਰ ਦਿੱਤਾ। ਆਪ ਓਹ ਅੱਗੇ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਫਿਰ ਅਸੀਂ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਦੇ ਅੰਦਰ ਗਏ, ਸਭ ਤੋਂ ਪਹਿਲਾਂ ਗੁਰੂਘਰ ਜਾ ਕੇ ਮੱਥਾ ਟੇਕਿਆ ਤੇ ਰੱਬ ਦਾ ਧੰਨਵਾਦ ਕੀਤਾ। ਫਿਰ ਗੁਰੂ ਦਾ ਲੰਗਰ ਛਕਿਆ ਤੇ ਨਾਲ ਹੀ ਫਿਰ ਉੱਥੋਂ ਅਸੀਂ ਫ਼ੋਨ ਕੀਤਾ। ਜਿਸ-ਜਿਸ ਕੋਲ ਅਸੀਂ ਜਾਣਾ ਸੀ। ਅੱਧੇ ਕੁ ਘੰਟੇ ਬਾਅਦ ਮੈਨੂੰ ਲੈਣ ਲਈ ਆ ਗਏ ਤੇ ਮੈਂ ਉਹਨਾਂ ਨਾਲ ਘਰ ਚਲਾ ਗਿਆ। ਮੇਰੇ ਨਾਲ ਦਾ ਮੁੰਡਾ ਅਜੇ ਗੁਰਦੁਆਰੇ ਹੀ ਸੀ ਕਿਉਂਕਿ ਉਸ ਨੂੰ ਅਜੇ ਕੋਈ ਲੈਣ ਨਹੀਂ ਆਇਆ ਸੀ ਸ਼ਾਇਦ ਉਹ ਇਸ ਵਕਤ ਕੰਮ 'ਤੇ ਹੋਣਗੇ। ਇਹ ਸਾਡਾ ਦੁੱਖਾਂ-ਤਕਲੀਫ਼ਾਂ ਭਰਿਆ ਸਫ਼ਰ ਸੀ। ਇਸ ਤਰ੍ਹਾਂ ਸਾਨੂੰ “ਅਣਪਛਾਤੇ ਰਾਹਾਂ ਦੇ ਪਾਂਧੀ” ਬਣਨਾ ਪਿਆ।

ਬਿੰਦਰ ਕੋਲੀਆਂ ਵਾਲ

ਪਹਿਲਾਂ ਅਮਰੀਕਾ ਨੂੰ ਜਾ ਕੇ ਗੈਰ ਕਾਨੂੰਨੀ ਖੋਗ ਨਾਲ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਦੀ ਕਿਸ਼ਤੀ ਦੀ ਗੱਲ ਹੋਵੇ, ਰਾਤ ਦੇ ਘੁੱਪ ਹਨੂਰੇ, ਕੜਾਕੇ ਦੀ ਠੰਢ ਅਤੇ "ਆਦਮ-ਬੇ-ਆਦਮ-ਬੇ" ਕਰਦੀਆਂ ਡਰਾਉਂਦੀਆਂ ਸਮੁੰਦਰੀ ਛੱਲਾਂ ਵਿਚ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੇ ਆਪਣੀਆਂ ਜਾਨਾਂ ਦੀ ਆਹੂੜੀ ਦੇ ਕੇ ਇਸ ਝੱਲ ਦੀ ਬੜੀ ਚੌਖੀ ਕੀਮਤ ਤਾਰੀ ਹੈ। ਦੁਖੀ ਪਿਤਾਵਾਂ ਦੇ ਹਿਰਦੇ ਸੜੇ ਅਤੇ ਦੁਖਿਆਰੀਆਂ ਮਾਤਾਵਾਂ ਦੀਆਂ ਆਂਦਰਾਂ ਝਲਸੀਆਂ, ਪੰਜਾਬ ਦਾ ਪੋਟਾ-ਪੋਟਾ ਦਰਦਾ ਨਾਲ ਬਿੰਨਿਆ ਗਿਆ, ਮਨੁੱਖਤਾ ਦੀ ਮਾਨਸਿਕਤਾ ਲਹੂ-ਲਹਾਣ ਹੋਈ। ਇਸ ਦੁਖਦੀ ਰਗ 'ਤੇ ਹੱਥ ਸਿਰਫ਼ ਬਿੰਦਰ ਵਰਗੇ ਡਿਕਫਰਮੇਦ ਮਹਾਰਥੀਆਂ ਨੇ ਰੱਖਿਆ ਅਤੇ ਪੰਜਾਬੀਆਂ ਨੂੰ ਸੋਧ ਦੇਣ ਦੀ ਕੋਸ਼ਿਸ਼ ਕਰ ਕੇ ਆਪਣਾ ਪੰਜਾਬੀ ਹੋਣ ਦਾ ਫਰਜ਼ ਨਿਭਾਇਆ। ਮੈਂ ਬਿੰਦਰ ਕੋਲੀਆਂ ਵਾਲ ਦੇ ਨਾਵਲ "ਅਣਪਛਾਤੇ ਰਾਹਾਂ ਦੇ ਪਾਥੀ" ਨੂੰ "ਜੀ ਆਇਆ" ਆਖਦਾ ਹਾਂ।

-ਸ਼ਿਵਚਰਨ ਜੱਗੀ ਕੁੱਸਾ

Sahibdeep Publication

Bhikki(Mansa) Pk,India-151004

Mob.099889-13155

Email:sahibdeep2013@gmail.com

₹ 200/-

www.PunjabiLibrary.com